

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2017 - 2018

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ της ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Α.Μ.: 852

**Η έννοια των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και
εξευτελιστικής μεταχείρισης κατά το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και τη
νομολογία του ΕΔΔΑ και οι συνέπειες για την ελληνική νομοθεσία
και νομολογία**

Επιβλέποντες:
ΔΗΜΑΚΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Αθήνα, 22/04/2018

Copyright © [Αγγελούδη Ελευθερία, 22/4/2018]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πίνακας περιεχομένων

Συντομογραφίες.....	4
1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις	6
1ο Μέρος: Η έννοια των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης κατά το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και τη νομολογία του ΕΔΔΑ.....	9
2. Διεθνή κείμενα σχετικά με τα βασανιστήρια	9
2.1 Διεθνή Κείμενα που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο του Ο.Η.Ε.	9
2.1.1 Διεθνής Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας	10
2.2. Διεθνή κείμενα που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης	11
2.2.1. Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας.....	11
3. Άρθρο 3 της ΕΣΔΑ: Γενικές αρχές	15
3.1. Ο απόλυτος χαρακτήρας του άρθρου 3	15
3.2. Ελάχιστο επίπεδο σοβαρότητας	19
3.3. Έμμεση οριζόντια ισχύς της απαγόρευσης.....	21
3.4. Η Σχετική εκτίμηση της μεταχείρισης	25
3.5. Η μεθόδευση των βασανιστηρίων	27
3.6. Ο Σκοπός και η πρόθεση των βασανιστηρίων	28
3.7. Τα βασανιστήρια πρέπει να προκαλούν πόνους και οδύνες.....	30
4. Διάκριση βασανιστηρίων από την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση	31
5. Η έννοια των βασανιστηρίων κατά το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και τη νομολογία του ΕΔΔΑ.....	35
5.1. Τα βασανιστήρια ως σωματικές κυρίως κακομεταχειρίσεις	36
5.2. Η θέση του ΕΔΔΑ: Τα βασανιστήρια ως έννοια με στενό περιεχόμενο	39
5.3. Αποφάσεις του ΕΔΔΑ για πράξεις βασανιστηρίων	40
7. Η έννοια της εξευτελιστικής μεταχείρισης και τιμωρίας	50
7.1. Υποκειμενικότητα της ταπείνωσης	58
7.2. Υπόθεση Bouyid κατά Βελγίου.....	59
7.3. Η ταπείνωση από την επιβολή νόμιμων κυρώσεων	61
8. Οι κατηγορίες των βασανιστηρίων και των άλλων μορφών κακομεταχείρισης	63
8.1. Οι ποινές.....	63
8.1.1 Η θανατική ποινή	63
Υπόθεση Soering κ. Hv. Βασιλείου	64
Υπόθεση Ocalan κ. Τουρκίας.....	66
Υπόθεση AL- Saadoon and Mufdhi κατά Hv. Βασιλείου	67
8.1.2. Η ισόβια κάθειρξη και οι άλλες ποινές μακρόχρονης φυλάκισης.....	69

8.2. Οι σωματικές τιμωρίες	73
8.3. Αστυνομική βία κατά τη διάρκεια συλλήψεων και ελέγχων	76
8.4. Συνθήκες κράτησης	79
8.4.1. Ο υπερπληθυσμός των φυλακών	81
8.4.2. Οι συνθήκες της φυλακής	85
8.5. Πειθαρχικά μέτρα και μέτρα ασφαλείας	87
8.6. Η προστασία της υγείας του εγκλείστου	97
8.7. Προληπτική προστασία	99
Μέτρα απομάκρυνσης αλλοδαπών: Κίνδυνος κακομεταχείρισης	99
9.1. Η έννοια του ψυχικού πόνου και της ψυχικής οδύνης	111
9.2. Μέθοδοι μη σωματικών βασανιστηρίων	112
9.3. Ψυχολογικά βασανιστήρια	114
9.4. Ο ψυχικός πόνος ως απάνθρωπη μεταχείριση ή τιμωρία	116
9.5. Ο ψυχικός πόνος ως εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία	116
9.6. Συμπερασματικές παρατηρήσεις ως προς τα ψυχολογικά βασανιστήρια	119
10. Η δικονομική πλευρά του άρθρου 3	121
11. Απόδειξη	125
12. Ασφαλιστικά μέτρα	127
2ο Μέρος: Οι συνέπειες της νομολογογίας του ΕΔΔΑ για την ελληνική νομοθεσία και νομολογία	130
13. Καταδίκες της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ	130
13.1. Οι Συνθήκες κράτησης σε ελληνικές υποθέσεις	130
13.2. Ελληνικές υποθέσεις σχετικά με την αστυνομική βία	136
13.3. Ελληνικές υποθέσεις σχετικά με τις ανεπάρκειες στην ιατρική περίθαλψη	138
13.4. Ελληνικές υποθέσεις σχετικά με την διοικητική κράτηση αλλοδαπών και αιτούντων άσυλο....	141
13.5. Υπόθεση M.S.S. κατά Ελλάδας και Βελγίου (2011)	146
14. Η συνταγματική απαγόρευση των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (άρθρο 7 παρ. 2 Σ)	149
15. Η ελληνική νομοθεσία για τα βασανιστήρια και τις άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας	152
15.1. Η έννοια των βασανιστηρίων στο άρθρο 137Α παρ. 1 ΠΚ	153
15.3. Τα βασανιστήρια ως παράνομη χρησιμοποίηση χημικών, ναρκωτικών ή άλλων φυσικών ή τεχνικών μέσων με σκοπό να κάμψουν τη βούληση του θύματος	155
15.4. Η έννοια των «άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας» στο άρθρο 137Α παρ. 3 ΠΚ	156
15.5. Οι επιμέρους τρόποι τέλεσης	157
1. Πρόκληση σωματικής κάκωσης ή βλάβης της υγείας	157
2. Άσκηση παράνομης σωματικής ή ψυχολογικής βίας	157

3. Άλλη σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας	158
17. Η ελληνική νομολογία όσον αφορά τα βασανιστήρια και τις άλλες μορφές κακομεταχείρισης	165
18. Οι Αποδεικτικές Απαγορεύσεις στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.....	176
18.1. Η νομοθετική εξέλιξη του θεσμού των αποδεικτικών απαγορεύσεων στην ελληνική έννομη τάξη	176
18.2. Η απαγορευση αξιοποίησης του αρ. 177 ΠΑΡ. 2 ΚΠΔ: Η νομοθετική ρύθμιση πριν και μετά τον ν. 3674/2008.....	176
19. Τα νομοθετικά προβλήματα σχετικά με την διοικητική κράτηση και την απέλαση παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο	178
19.1. Το ισχύον και το προγενέστερο νομικό πλαίσιο ως προς τη διοικητική απέλαση	180
19.2. Προβλήματα στη επιβολή της κράτησης και στην έκτιση της ενόψει εκτέλεσης απόφασης διοικητικής απέλασης και δικαστικής απέλασης	181
19.3. Προβλήματα σχετικά με τη δικαστική απέλαση	183
19.4. Η έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας όσον αφορά τη διοικητική κράτηση και απέλαση παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα	189
20. Η δράση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και η Δημόσια Δήλωση για την Ελλάδα.....	193
21. Οι εκθέσεις της Διεθνούς Αμνηστίας για την Ελλάδα	196
21.1. Ετήσια έκθεση για το 2015	196
21.2. Ετήσια έκθεση για το 2017	197
.....	197
21.3. Υπόμνημα σχετικά με τα μέτρα συμμόρφωσης προς την απόφαση Μ.Σ.Σ. κατά Βελγίου και Ελλάδας.....	198
21.4. Η ανάγκη για άμεση και αποτελεσματική έρευνα των ισχυρισμών για κακομεταχειρίσεις	199
21.5. Πρόγραμμα 12 Σημείων από τη Διεθνή Αμνηστία	200
22. Η δράση του Συνηγόρου του Πολίτη	201
22.1. Παρακολούθηση των χώρων κράτησης	201
22.2. Επισκέψεις – αυτοψίες σε φυλακές.....	202
22.3. Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη με τίτλο «Πρόληψη βασανιστηρίων και κακομεταχειρίσεων»	203
22.4. Διοικητική κρατηση αλλοδαπων	204
22.5. Προτάσεις και εκτιμήσεις του Συνηγόρου ως προς τη διοικητική κράτηση	205
22.6. Διοικητική κράτηση αλλοδαπών ανηλίκων.....	206
22.7. Προτάσεις του Συνηγόρου του Πολίτη σχετικά με τη διοικητική κράτηση αλλοδαπών ανηλίκων	207
23. Συμπερασματικές παρατηρήσεις.....	209
Βιβλιογραφία.....	212

Συντομογραφίες

ΑΤ	Αστυνομικό Τμήμα
Αναθεωρ. Δικαστ.	Αναθεωρητικό Δικαστήριο
ΑΠ	Άρειος Πάγος
άρ.	άρθρο
βλ.	βλέπε
Γνωμ.	Γνωμοδότηση
ΔΣΒας	Διεθνής σύμβαση κατά των βασανιστηρίων
ΔΣΠΔ	Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
εγκ.	εγκύκλιος
εδ.	εδάφιο
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΜΠ	Εθνικός Μηχανισμός Πρόληψης
επ.	επόμενα
ΕΠΣΕ	Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Εφ.	Εφετείο
ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
ΚωδΔιοικΔιαδικ	Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας
ΜΚΟ	Μη κυβερνητικές οργανώσεις
ΜοΕφ	Μικτό Ορκωτό Εφετείο
Ν.	νόμος
Ναυτ.	Ναυτοδικείο
ΝοΒήμα	Νομικό Βήμα
ο.π.	όπως παραπάνω
Ο.Η.Ε.	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
παρ.	παράγραφος
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
περ.	περίπτωση
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
Ποιν.Δικ.	Ποινική Δικαιοσύνη

Ποιν.Χρ.	Ποινικά Χρονικά
σελ.	σελίδα
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
Στρ.Π.Κ.	Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας
Στρατ.	Στρατοδικείο
Συμβ.	Συμβούλιο
Συμβ.Πλημ.	Συμβούλιο Πλημμελειοδικών
συντ.	Σύνταγμα
Σωφρ.Κωδ.	Σωφρονιστικός Κώδικας
Υπερ.	Υπεράσπιση
CPT	Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρόληψης των βασανιστηρίων
ed.	edition
ERRC	Ευρωπαϊκό Κέντρο για τα Δικαιώματα των Ρομά
ICTY	International Criminal Tribunal For The Former Yugoslavia
UNHCR	Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες
vol.	volume

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Στη σύγχρονη εποχή όλα τα σχετικά με την πάλη κατά των βασανιστηρίων διεθνή και εσωτερικά νομοθετήματα αποκλείουν κατά τρόπο απόλυτο, που δεν επιτρέπει οποιαδήποτε εξαίρεση ή παρέκκλιση του απαγορευτικού κανόνα, την προσφυγή στα βασανιστήρια και τις υπόλοιπες μορφές κακομεταχείρισης. Η χρησιμοποίηση τους είτε ως ποινή, είτε ως μέσο απόσπασης ομολογίας, κατάθεσης ή δήλωσης, είτε ως τρόπο εκφοβισμού ή γενικού φρονηματισμού, αλλά και ανεξαρτήτως του σκοπού για τον οποίο ασκούνται, αντιβαίνει προς την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας και των πολιτών να σέβονται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, που ιεραρχείται στην κορυφή των αξιών του νομικού πολιτισμού. Η απαγόρευση των βασανιστηρίων είναι γενική και ανεξίτηλη γιατί τα βασανιστήρια αποτελούν την πιο έκδηλη άρνηση της αξιοπρέπειας του ανθρώπου. Ένα κράτος που συστηματικά ανέχεται ή μάλιστα οργανώνει βασανιστήρια βρίσκεται σε κατάσταση βαρβαρότητας¹. Βεβαίως η απαγόρευση των βασανιστηρίων ανάγεται στις ιδέες του Διαφωτισμού και διατυπώθηκε τόσο στα προσυνταγματικά κείμενα, όπως η Habeas Corpus Act και η Declaration της Γαλλικής Επανάστασης (Προοίμιο του Συντάγματος του 1789) όσο και σε όλα τα Συντάγματα που κατέστησαν το νεώτερο ελληνικό Κράτος Δικαίου.

Τα βασανιστήρια επιτείνουν την απαξία που έχει η βία στο Ποινικό Δίκαιο. Αποτελούνται τόσο από την άμεση επιβολή υλικής δύναμης όσο και από την έμμεση, την ψυχολογική, που εκδηλώνεται συνήθως ως απειλή και έχουν ως σκοπό να αποστερήσουν εκείνον σε βάρος του οποίου ασκείται η βία, από την ελευθερία επιλογής και δράσης στην συγκεκριμένη περίπτωση, να κάμψουν την αντίσταση του, να τον οδηγήσουν με εξαναγκασμό σε ορισμένη πράξη, παράλειψη ή ανοχή, στην οποία αυτός δεν θα προέβαινε χωρίς την άσκηση της βίας.

Αυτή η επενέργεια στο σώμα ή την ψυχή του θύματος της βίας, καταλύει το λογικό στοιχείο του ανθρώπου, ο οποίος παύει να αποφασίζει ο ίδιος και καθίσταται αντικείμενο της βούλησης του βασανιστή. Τούτο συνιστά άρνηση της προσωπικότητας του θύματος, αφού λόγω της βίας αυτό αδυνατεί να σκεφτεί, να αποφασίσει και να ενεργήσει με βάση τα δικά του κριτήρια και το δικαίωμα αυτοδιάθεσης του. Πρόκειται για διαδικασία από-προσωποποίησης του ανθρώπου, αχρήστευση της αξίας του ως έλλογου και ηθικού όντος. Η αντίθεση προς τον τελικό σκοπό του δικαίου, δηλαδή την πραγμάτωση της ελευθερίας και της ισότητας και της δικαιοσύνης χάριν της προαγωγής της ειρηνικής συμβίωσης των κοινωνιών είναι προφανής. Τούτο οδηγεί στην απαγόρευση και στην τιμωρία της βίας, είτε αυτοτελώς είτε ως μέσου για την επιδίωξη ορισμένου αποτελέσματος.

¹ βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., Ατομικά δικαιώματα, Α', 1991, σελ. 207

Η μέθοδος των βασανιστηρίων είναι ασφαλώς μια ιστορία χωρίς τέλος – αλλά περίπου και χωρίς αρχή : ανατρέχει στην απώτερη αρχαιότητα και συνδέεται με την μεταχείριση των κοινωνικά μειονεκτούντων (αρχικά των δούλων) όχι ως ανθρώπων, αλλά ως πραγμάτων και παράλληλα ασκείται χάριν της με κάθε μέσο τιμωρίας του εγκλήματος, το οποίο συνιστούσε «ύβριν» κατά των θεσμών, δηλαδή των εγγυήσεων συντήρησης της κοινωνικοπολιτικής εξουσίας. Στην μακροβιότητα της απάνθρωπης αυτής πρακτικής παρώθησε και η ιδέα της «ομολογίας» ως λυτρώσεως από την αμαρτία. Στη σύγχρονη εκδοχή της, όμως, προάγει την ανομολόγητη επιδίωξη της ψιλής (αποδεδειγμένης από την υποχρέωση εναρμονίσεως της με τις αρχές του Κράτους Δικαίου) αντεγκληματικής πολιτικής, δηλαδή στην αποτελεσματικότητα της ποινικής καταστολής. Γι' αυτό λειτουργεί παράλληλα ως μέσο γενικού εκφοβισμού και πειθαναγκασμού. Με δεδομένη μάλιστα τη δημοφιλή αξιολόγηση των εγκληματιών ως μελών του κοινωνικού περιθωρίου, τα βασανιστήρια ανακτούν τον αρχέγονο χαρακτήρα τους ως της «αφανούς ποινής» κατά της έμπρακτης αμφισβήτησης του status quo, που συνιστά το έγκλημα.²

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι διεθνείς πηγές δικαίου που αφορούν τα βασανιστήρια και την σκληρή, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση έχουν γίνει αποδεκτές από τα περισσότερα έθνη του κόσμου. Παγκόσμιες συμφωνίες που αντικατοπτρίζουν τη διεθνή απαγόρευση των βασανιστηρίων και της κακομεταχείρισης περιλαμβάνουν την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, τις συμβάσεις της Γενεύης, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, τη Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Εκτός από αυτές σε όλο τον κόσμο υπάρχουν περιφερειακές συμφωνίες, που εγκρίθηκαν από Χώρες της Αμερικής, της Ευρώπης και της Αφρικής και οι οποίες απαγορεύουν τα βασανιστήρια και τις άλλες μορφές κακομεταχείρισης. Το διεθνές ποινικό δίκαιο, το οποίο ορίζεται στο Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου και σε υποθέσεις από διεθνή ποινικά δικαστήρια, όπως αυτά που έχουν συσταθεί για τη Ρουάντα και την πρώην Γιουγκοσλαβία, παρέχουν επιπλέον Πρότυπα. Τέλος, αρχές του jus cogens ή customary international law, αντικατοπτρίζουν την απόλυτη απαγόρευση σε διεθνές επίπεδο των βασανιστηρίων και της σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή Τιμωρίας³. Οι συμφωνίες αυτές παρέχουν ένα νομικό πλαίσιο που καθορίζει τα βασανιστήρια και τις άλλες απαγορευμένες μορφές κακομεταχείρισης.

Επιπλέον η απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας αποτελεί μια από τις θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών

² Χ. Δ. Αργυρόπουλος, Οι ποινικές διατάξεις για τα βασανιστήρια, ΠοινΔικ 7/2002, σελ 772

³ Βλ. Oren Gross, The Prohibition on Torture and the Limits of the Law, in torture: a collection, Sanford Levison ed., 2004

της Ευρώπης. Η απαγόρευση αυτή εμπεριέχεται στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και είναι απόλυτη ακόμα και στις πιο δύσκολες περιστάσεις, όπως ο αγώνας κατά του οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας. Αντίθετα με πολλές από της ουσιαστικές διατάξεις της ΕΣΔΑ, το άρθρο 3 δεν προβλέπει εξαιρέσεις και καμιά παρέκκλιση δεν επιτρέπεται από αυτό, ακόμα και στις ακραίες συνθήκες, όπως είναι η περίπτωση πολέμου ή «κινδύνου απειλούντος τη ζωή του έθνους», η τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα. Ακόμα και στις δύσκολες αυτές περιστάσεις η Σύμβαση απαγορεύει ρητά τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση με όρους απόλυτους, αναδεικνύοντας την πρωταρχική σπουδαιότητα της απαγόρευσης και την αναγκαιότητα απαρέγκλιτης εφαρμογής της διάταξης.⁴

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό την παρουσίαση της έννοιας των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης σύμφωνα με το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και την νομολογία του ΕΔΔΑ καθώς και τις συνέπειες για την ελληνική νομοθεσία και νομολογία. Στο πρώτο μέρος θα παρουσιαστούν αρχικά οι διεθνείς συμβάσεις για την πρόληψη και την καταπολέμηση των βασανιστηρίων και οι γενικές αρχές του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Στη συνέχεια θα αναλυθεί η έννοια των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Παράλληλα θα γίνεται αναφορά στη νομολογία του ΕΔΔΑ. Επιπλέον θα εξεταστούν οι ειδικότερες κατηγορίες των βασανιστηρίων και των άλλων μορφών κακομεταχείρισης. Θα γίνει ακόμη αναφορά στο δικονομικό σκέλος της απαγόρευσης, στα ζητήματα απόδειξης και στα ασφαλιστικά μέτρα.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας θα αναλυθούν οι συνέπειες της νομολογίας του ΕΔΔΑ για την ελληνική νομοθεσία και νομολογία. Κατ' αρχάς θα παρουσιαστούν οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ όσον αφορά την παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ που αφορούν την Ελλάδα. Στη συνέχεια θα αναλυθεί η συνταγματική απαγόρευση των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας καθώς και οι διατάξεις του Ποινικού Κώδικα που ποινικοποιούν τις συγκεκριμένες αξιόποινες πράξεις. Παράλληλα θα αναδειχθούν τα προβλήματα της ελληνικής νομοθεσίας όσον αφορά τις σχετικές διατάξεις, τα προβλήματα στη νομοθεσία για τη διοικητική κράτηση και την απέλαση μεταναστών και αιτούντων άσυλο και οι συνθήκες κράτησης στην Ελλάδα.

⁴ Σισιλιάνος Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2017, σελ. 121

1ο Μέρος: Η έννοια των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης κατά το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και τη νομολογία του ΕΔΔΑ

2. Διεθνή κείμενα σχετικά με τα βασανιστήρια

Θα πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι μια μεγάλη πληθώρα διεθνών κανόνων έχουν υιοθετηθεί για την καταπολέμηση της μάστιγας των βασανιστηρίων: Εκτός από την ΕΣΔΑ, το μεγαλύτερο μέρος των κρατών της Ευρώπης είναι επίσης συμβαλλόμενα μέρη στις ακόλουθες συνθήκες, οι οποίες απαγορεύουν τα βασανιστήρια:

- Τις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949
- Το Διεθνές Σύμφωνο των Ηνωμένων Εθνών του 1966 για τα Ατομικά και τα Πολιτικά Δικαιώματα
- Τη Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας του 1984
- Την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας του 1987

Η απαγόρευση των βασανιστηρίων βρίσκεται επίσης σε όλα σχεδόν τα εσωτερικά νομικά συστήματα. Η συμπερίληψη της απαγόρευσης των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης σε συνταγματικό επίπεδο αποτελεί σημαντικό στοιχείο ώστε να εξασφαλίζεται ότι η συγκεκριμένη απαγορευμένη συμπεριφορά δεν συμβαίνει εντός της δικαιοδοσίας ενός κράτους μέλους. Ωστόσο η ύπαρξη της απαγόρευσης δεν είναι από μόνη της επαρκής για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που επιβάλλονται από τη Σύμβαση και έχουν υπάρξει πολλές παραβιάσεις του άρθρου 3 παρά τις σχετικές διατάξεις στα νομικά συστήματα των Κρατών Μελών.⁵

2.1 Διεθνή Κείμενα που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο του Ο.Η.Ε.

Από τα διεθνή κείμενα που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και κυρώθηκαν με νόμο από τη χώρα μας θα μας απασχολήσει η «Διεθνής Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας»

⁵ Aisling Reidy, Prohibition of torture : A guide to the implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights, Human rights handbooks, No. 6, σελ. 8-9

2.1.1 Διεθνής Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας

Η διεθνής αυτή σύμβαση υπογράφηκε στις 10.12.1984, τέθηκε σε ισχύ στις 26.06.1987 και κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 1782/1988. Εν αντιθέσει με τη συνταγματική διάταξη που δεν ορίζει τι συνιστά βασανιστήρια, στο άρθρο 1 παρ. 1 της Σύμβασης του Ο.Η.Ε. αυτά ορίζονται ως «κάθε πράξη με την οποία, σωματικός ή ψυχικός πόνος ή έντονη οδύνη επιβάλλονται με πρόθεση σ' ένα πρόσωπο, με σκοπό ιδίως να αποκτηθούν απ' αυτό ή από τρίτο πρόσωπο πληροφορίες ή ομολογίες, να τιμωρηθεί για μια πράξη που αυτό ή τρίτο πρόσωπο έχει διαπράξει ή είναι ύποπτο ότι την έχει διαπράξει, να εκφοβηθεί ή εξαναγκασθεί αυτός ή τρίτο πρόσωπο, ή για κάθε άλλο λόγο που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής, εφ' όσον ένας τέτοιος πόνος ή οδύνη επιβάλλονται από δημόσιο λειτουργό ή κάθε πρόσωπο που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα ή με την υποκίνηση ή τη συναίνεση ή την ανοχή του».⁶

Όπως επίσης σημειώνεται (κι όπως προκύπτει από τα υποκείμενα τέλεσής τους), τα βασανιστήρια αποτελούν περιπτώσεις εγκληματικής κατάχρησης εξουσίας, αφού οι δράστες ή οι υποκινητές των πράξεων είναι πάντοτε φορείς κρατικής εξουσίας. Ως κατάχρηση εξουσίας, ο Kaiser ορίζει την αδικαιολόγητη άσκηση ή σκόπιμη μη άσκηση μιας προεξέχουσας κοινωνικής θέσης ισχύος.⁷ Εξαιρετικά σημαντική είναι η παράγραφος 2 του ανωτέρω άρθρου, σύμφωνα με την οποία τα βασανιστήρια δεν μπορούν να δικαιολογηθούν από καμία κατάσταση ανάγκης, ούτε σε εξαιρετικές περιστάσεις όπως η εμπόλεμη κατάσταση ή η απειλή πολέμου ή η πολιτική αστάθεια στο εσωτερικό της χώρας.

Σημαντική είναι και η υποχρέωση ποινικοποίησης των συμπεριφορών που συνιστούν βασανιστήρια καθώς και της απόπειρας αυτών αλλά και της συμμετοχής σε αυτά, η οποία εγκαθιδρύεται για τα συμβαλλόμενα μέρη από το άρθρο 4 της Σύμβασης, μαζί με την υποχρέωση για την πρόβλεψη ποινών κατάλληλων και αντίστοιχων με τη σοβαρότητα των πράξεων αυτών. Στο άρθρο 13 προβλέπεται ότι στην περίπτωση που κάποιο πρόσωπο ισχυρίζεται ότι έχει υποστεί τέτοιες συμπεριφορές, το κράτος θα πρέπει να του παρέχει προσφυγή και τη δυνατότητα ταχείας και αμερόληπτης έρευνας της καταγγελίας.

⁶ βλ. M. Nowak & E. Mearthur, *The United Nations Convention Against Torture: A Commentary*, p. 28-66 (2008) για μια ανάλυση της ιστορίας του άρθρου 1 και της εφαρμογής του. βλ. και D. Wessbrodt and C. Heilman, *Defining torture and cruel, inhuman or degrading treatment*, σελ. 353, M. Tardu, *The United Nations Convention against Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment* και Baruh-Sharvit, P., *The Definition of Torture in the United Nations Convention against Torture and other Cruel, Inhuman and Degrading Treatment or Punishment*, Israeli YHR, 1993, p. 147

⁷ Kaiser G., *H Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων και η πρόληψη της εγκληματικής κατάχρησης εξουσίας*, σε απόδοση Πιτσελά Α., σε Υπερ.1999, σελ. 1043 επ.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η «απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση» δεν ορίζεται με ακριβείς όρους όπως τα βασανιστήρια. Στο άρθρο 16 της Σύμβασης αναφέρεται ότι: «Κάθε Κράτος Μέρος αναλαμβάνει την υποχρέωση να εμποδίζει σε οποιαδήποτε εδαφική περιοχή της δικαιοδοσίας του άλλες πράξεις σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας που δεν συνιστούν βασανιστήρια, όπως καθορίζεται στο άρθρο 1, όταν αυτές οι πράξεις γίνονται ή υποκινούνται ή διαπράττονται με τη συναίνεση ή ανοχή ενός δημόσιου υπάλληλου ή άλλου προσώπου που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα.»⁸

2.2. Διεθνή κείμενα που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης

2.2.1. Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας

Η ανωτέρω σύμβαση υπογράφηκε στο Στρασβούργο στις 26.11.1987 και κυρώθηκε από τη χώρα μας με το ν. 1949/1991. Βάσει της Σύμβασης αυτής συστάθηκε Επιτροπή που, μέσω επισκέψεων που πραγματοποιεί στα κράτη-μέρη, εξετάζει τη μεταχείριση προσώπων που στερούνται την ελευθερία τους, αποσκοπώντας στην προστασία των ανωτέρω προσώπων από βασανιστήρια και απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία (άρθρο 1). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (CPT, European Committee for the Prevention of Torture) ιδρύθηκε από την «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας» του Συμβουλίου της Ευρώπης που τέθηκε σε ισχύ το 1989. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η Σύμβαση έχει επικυρωθεί από όλα τα 47 κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και ότι η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης μπορεί να καλέσει οποιοδήποτε κράτος μη μέλος του Οργανισμού να προσχωρήσει στη Σύμβαση.⁹ Η CPT δεν είναι διερευνητικό όργανο αλλά αντίθετα αποτελεί μη δικαιοδοτικό προληπτικό μηχανισμό που προστατεύει άτομα τα οποία στερούνται της ελευθερίας τους από τα βασανιστήρια και από άλλες μορφές κακομεταχείρισης. Συνεπώς, συμπληρώνει τη δικαστική εργασία του ΕΔΔΑ.

Η CPT αποτελεί το πρώτο παγκοσμίως σώμα από ανεξάρτητους και αμερόληπτους εμπειρογνώμονες από διάφορα πεδία (δικηγόρους, γιατρούς, επιστήμονες, άτομα με

⁸ Preventing torture, A handbook for OSCE field staff, p. 24-26

⁹ βλ. περισσότερα σε Konrad Ginther, The European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <http://www.ejil.org/pdfs/2/1/2030.pdf>, βλ. και Novak M., ο.π., p. 131, Council of Eur., 20 years of Combating Torture, 19th General Report of the Committee for the Prevention of Torture and inhuman or degrading treatment or punishment (2009), available at <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-19.pdf>, Cassese, A New Approach to Human Rights: The European Convention for the Prevention of Torture, (1989), p. 147

κοινοβουλευτική εμπειρία και ειδικούς στη σωφρονιστική), που ασχολείται με τη λεγόμενη “fact finding mission”, δηλαδή την αποστολή εντοπισμού πραγματικών γεγονότων. Στόχος της δεν είναι η επίλυση των συγκρούσεων (“conflict solution”) από νομική πλευρά αλλά η αποφυγή των συγκρούσεων (“conflict avoidance”) σε πρακτικό επίπεδο.¹⁰ Κάθε μέλος της εκλέγεται από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Τα μέλη της ωστόσο δεν αντιπροσωπεύουν το κράτος για το οποίο εκλέχθηκαν και για να εγγυηθούν την ανεξαρτησία τους, δεν επισκέπτονται το συγκεκριμένο κράτος.

Στα σημαντικότερα αποτελέσματα της δραστηριότητας της Επιτροπής συγκαταλέγονται η καλύτερη διαμόρφωση και λειτουργία των καταστημάτων κράτησης και η ορθότερη τήρηση των νόμιμων διαδικασιών ανάκρισης. Μολονότι η εξέταση των ατομικών περιπτώσεων και η εποπτεία των μέτρων που λαμβάνονται σε εθνικό επίπεδο δεν αποκλείεται, η δραστηριότητα της Επιτροπής κατευθύνεται κυρίως στη διερεύνηση των αιτιών του αντίστοιχου προβλήματος. Περαιτέρω, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (CPT) οργανώνει επισκέψεις σε χώρους κράτησης για να εκτιμήσει τη μεταχείριση των ατόμων που στερούνται της ελευθερίας τους. Μετά από κάθε επίσκεψη αποστέλλει στο ενδιαφερόμενο κράτος λεπτομερή έκθεση. Οι αντιπροσωπείες της Επιτροπής πραγματοποιούν τις επισκέψεις τους σε περιοδική βάση (συνήθως μια φορά κάθε τέσσερα χρόνια), αλλά επιπλέον «επί τούτου» (ad hoc) επισκέψεις πραγματοποιούνται όταν είναι απαραίτητο. Στην περίπτωση που ένα κράτος δεν συνεργάζεται ή αρνείται να βελτιώσει την κατάσταση υπό το φως των συστάσεων, η Επιτροπή μπορεί να αποφασίσει να προβεί σε «Δημόσια Δήλωση».^{11 12} Η δράση της CPT όσον αφορά την Ελλάδα θα εξεταστεί στο οικείο κεφάλαιο της εργασίας.

¹⁰ Βλ. Αγγ. Πιτσελά, Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των νεαρών κρατουμένων στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών και του Συμβουλίου της Ευρώπης, Υπερ. 2000, τ. 3, σελ 673 – 710

¹¹ Βλ. πληροφορίες από την επίσημη ηλεκτρονική ιστοσελίδα της CPT: www.cpt.coe.int βλ. και Kaiser G., Detention in Europe and the European Committee for the Prevention of Torture, European Journal on Crime. Criminal Law and Criminal Justice (1993), p. 2, Murdoch, The Work of the Council of Europe's Torture Committee, (1994), p. 220

¹² Βλ. Σπινέλλη Δ., Η αντιμετώπιση των βασανιστηρίων στην Ελλάδα, Υπερ.1999, σ.850 Βλ. και, R. Morgan and M. D. Evans, Protecting Prisoners: The Standards of the European Committee for the prevention of torture in context, Oxford University Press, σελ. 1 επ., Malcolm D. Evans and Rod Morgan, Preventing Torture: A Study of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Oxford: Clarendon Press, 1998, Gauthier de Beco, Human Rights Monitoring Mechanisms of the Council of Europe, 2012, σελ. 43 επ., A. Cassese, A new approach to human rights: The European Convention for the prevention of torture, 1989, p. 128

2.2.2. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υπογράφηκε στις 4.11.1950. Από την Ελλάδα κυρώθηκε με το νομοθετικό διάταγμα 53/1974 μετά την πτώση της χούντας, κι αφού ενδιάμεσα το απριλιανό πραξικόπημα είχε ως συνέπεια την αποχώρηση της Ελλάδας από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1969, που κατ' ουσίαν συνιστούσε αποβολή της Ελλάδας από αυτό^{13, 14}. Πέρα από τη λειτουργία στο πλαίσιο αυτής της Σύμβασης δικαιοδοτικού οργάνου, του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), στο οποίο μπορεί απευθείας να προσφεύγει ο πολίτης για παραβίαση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στη ΕΣΔΑ και το οποίο μπορεί να του επιδικάσει δίκαιη ικανοποίηση αν κρίνει πως υπήρξε παραβίαση διάταξης ή διατάξεων της ΕΣΔΑ¹⁵, που διαφοροποιεί τη Σύμβαση από άλλες διεθνείς συμβάσεις που κατοχυρώνουν θεμελιώδη δικαιώματα, και εν προκειμένω υπάρχει η άποψη πως η Σύμβαση αυτή δεν έχει μόνο υπερνομοθετική ισχύ κατά το άρθρο 28 του ελληνικού Συντάγματος, αλλά και υπερσυνταγματική, με το σκεπτικό ότι από τη σκοπιά των δικαιοδοτικών οργάνων της ΕΣΔΑ δεν παίζει κανένα ρόλο το είδος του κανόνα του εθνικού δικαίου κατ' επίκληση του οποίου το κράτος παραβίασε τη Σύμβαση.

Κι αυτό γιατί, πάντα στο πλαίσιο της ίδιας άποψης, αν μπορούσε ένα κράτος να παραβιάζει την ΕΣΔΑ κατ' επίκληση εσωτερικών του διατάξεων, ακόμη και συνταγματικών, η Σύμβαση θα έχανε την αξία της, αφού στηρίζεται στην αμοιβαία και άρα ομοιόμορφα δεσμευτική για όλα τα κράτη υποχρέωση για προστασία των δικαιωμάτων που προβλέπονται σε αυτήν. Την ομοιομορφία στην προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών των κρατών-μερών εγγυάται το δικαιοδοτικό όργανο της ΕΣΔΑ. Στην περίπτωση που γινόταν δεκτή η δυνατότητα του κράτους να παραβιάζει μονομερώς τη Σύμβαση κατ' επίκληση συνταγματικών του διατάξεων, ουσιαστικά η Σύμβαση θα έπαυε να είναι δεσμευτική και το κράτος-μέρος θα μπορούσε να την εφαρμόζει κατά το δοκούν. Όμως δεδομένου ότι, με βάση την ΕΣΔΑ, η

¹³Βλ. Χρυσόγονο Κ., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μισό αιώνα μετά, ΤοΣ 2001, σελ.968 επ.

¹⁴ Ωστόσο η 'ουσιαστική' εφαρμογή της ΕΣΔΑ από την ελληνική έννομη τάξη επήλθε το 1985, οπότε το ελληνικό κράτος με δήλωσή του, που κατατέθηκε στις 20 Νοεμβρίου 1985, παραχώρησε σε όσους υπάγονταν στην δικαιοδοσία του δικαίωμα ατομικής προσφυγής στο ΕΔΔΑ, ενέργεια η οποία είχε ως αποτέλεσμα να καταδικασθεί πολλές φορές το ελληνικό κράτος σε καταβολή αποζημίωσης με αποφάσεις του προαναφερθέντος Δικαστηρίου. Οι διατάξεις της Σύμβασης δέσμευαν βεβαίως εξ αρχής την Ελλάδα διεθνώς και ίσχυαν στην εσωτερική έννομη τάξη, ωστόσο η παραβίαση των διατάξεων της δεν ήταν δυνατόν να ελεγχθεί από τα δικαιοδοτικά της όργανα. Βλ. Σατλάνης Χρ., Εισαγωγή στο δίκαιο διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, 2003, σελ.309, Αλιβιζάτος Ν., Οι «ελληνικές» υποθέσεις στο Στρασβούργο, (ΤοΣ) 1/2002, σελ.1-4 και Σαρμάς Ι., Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, 1998, σελ. 5

¹⁵ βλ. F. N. Aoldin, The European Convention on Human Rights and Its Prohibition on Torture, Torture: a collection, σελ. 213

δυνατότητα μονομερούς δράσης του κράτους-μέρους προβλέπεται στο άρθρο 15 σε έκτακτες περιπτώσεις υπό πολύ αυστηρές προϋποθέσεις, η αποδοχή της δυνατότητας παρέκκλισης του κράτους από τα οριζόμενα στη Σύμβαση μόνο με την επίκληση συνταγματικού κανόνα θα συνιστούσε ουσιαστική αχρήστευσή της¹⁶.

Ως λύση επομένως σε περίπτωση σύγκρουσης συνταγματικής διάταξης με διάταξη της ΕΣΔΑ προτείνεται η σύμφωνη με τη Σύμβαση ερμηνεία του Συντάγματος. Βέβαια, στην περίπτωση των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, που εν προκειμένω μας αφορά, δεν είναι δυνατή η σύγκρουση ούτε της συνταγματικής ούτε των ουσιαστικών ποινικών διατάξεων με τη διάταξη του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, αφού η ελληνική συνταγματική ρύθμιση του άρθρου 7 παρ. 2 είναι σαφέστερη στη διατύπωση και πιο αναλυτική.¹⁷

¹⁶ Βλ. όλα τα ανωτέρω επιχειρήματα σε Χρυσόγονο Κ., ό.π., ΤοΣ 2001, σελ.986-988

¹⁷ Βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Απόφαση της 18.01.1978 στην υπόθεση Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου παρ. 163, Απόφαση της 15.11.1996 στην υπόθεση Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου, παρ. 79, Απόφαση της 17.12.1996 στην υπόθεση Ahmed κατά Αυστρίας, παρ. 40

3. Άρθρο 3 της ΕΣΔΑ: Γενικές αρχές

3.1. Ο απόλυτος χαρακτήρας του άρθρου 3

Η απαγόρευση των βασανιστηρίων εντοπίζεται στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, το οποίο διαφυλάσσει μια από τις πιο θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών.¹⁸ Το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ αποτελεί τη συντομότερη διάταξη του Πρώτου Μέρους της Σύμβασης, ορίζοντας απλά ότι «Ουδείς επιτρέπεται να υποβληθεί εις βασάνους ούτε εις ποινάς ή μεταχειρίσιν απάνθρωπους ή εξευτελιστικές». Η απαγόρευση των βασανιστηρίων και κάθε άλλης μορφής απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, αν και λακωνική, υπήρξε αντικείμενο αξιοσημείωτης νομολογίας των οργάνων που θεσπίστηκαν στο πλαίσιο του μηχανισμού εφαρμογής της ΕΣΔΑ.¹⁹ Η κατανόηση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ έχει εξελιχτεί στην πράξη σε ένα από τα πιο σοβαρά και σπουδαία προβλήματα εφαρμογής της ίδιας της Σύμβασης.²⁰

Σε αντίθεση με τις περισσότερες ουσιαστικές διατάξεις της ΕΣΔΑ, το άρθρο 3 δεν προβλέπει εξαιρέσεις και καμιά παρέκκλιση δεν επιτρέπεται από αυτό, ακόμα και στις ακραίες συνθήκες, όπως είναι η περίπτωση πολέμου ή «κινδύνου απειλούντος τη ζωή του έθνους», η τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα. Ακόμα και στις δύσκολες αυτές περιστάσεις η Σύμβαση απαγορεύει ρητά τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση με όρους απόλυτους, αναδεικνύοντας την πρωταρχική σπουδαιότητα της απαγόρευσης και την αναγκαιότητα απαρέγκλιτης εφαρμογής της διάταξης²¹. Η απόλυτη απαγόρευση των βασανιστηρίων και κάθε άλλης μορφής κακομεταχείρισης σημαίνει ότι τα κράτη είναι υποχρεωμένα να εξασφαλίζουν ότι οι εκπρόσωποί τους δεν συμμετέχουν σε βασανιστήρια ή άλλες μορφές κακομεταχείρισης, ανεξαρτήτως των συνθηκών. Επιπλέον, πρέπει να φέρνουν

¹⁸ Γαλανού, Νομολογιακές συναρτήσεις της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης των κρατουμένων (άρθρο 3 ΕΣΔΑ) με αφορμή την υπόθεση Σερίφης κατά Ελλάδας, Ποιν. λόγος 5/2007, σελ 1450 βλ. και Bank R., International Efforts to Combat Torture and Inhuman Treatment: Have the New Mechanisms Improved Protection?, 1997, p. 613, Donnelly J., The Emerging International Regime Against Torture, 1986, p. 1., van Dijk P. and van Hoof, Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 3rd ed., 1998, Ch. VII, para. 3; Duffy, P.J., Article 3 of the European Convention on Human Rights, 1983, p. 316

¹⁹ Βλ. βλ. Jacobs, White & Ovey: The European Convention on Human Rights, fifth edition, at Ch. 5, P. J. Duffy: Article 3 of the European Convention of Human Rights, 1983, p. 32

²⁰ F. Castberg : The European Convention of Human Rights, 1974, p. 87

²¹ βλ. David Weissbrodt, The Absolute Prohibition of Torture and Ill Treatment, 2006, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα http://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1239&context=faculty_articles, Mowbray A., Cases and materials on the European convention on human rights, Oxford, second ed., σελ. 204, Jacobs G. F., The European Convention on Human Rights, charendon press, Oxford, 1975, p. 26, Renucci F. G., Introduction to the European Convention on Human Rights, The rights guaranteed and the protection mechanism, Council of Europe Publishing, 2005, p. 12

ενώπιον της δικαιοσύνης όσους είναι υπεύθυνοι για τέτοιες πράξεις και να διασφαλίζουν την επανόρθωση των θυμάτων. Η απαγόρευση σημαίνει, επίσης, ότι τα κράτη δεν δύνανται να εκθέτουν ανθρώπους σε κίνδυνο βασανισμού ή άλλης μορφής κακομεταχείρισης σε άλλες χώρες. Έτσι, δεν μπορούν να στείλουν κάποιον νόμιμα σε κάποιο μέρος όπου θα αντιμετωπίσει κίνδυνο βασανισμού ή άλλης μορφής κακομεταχείρισης. Αυτοί οι κανόνες διατηρούνται, ανεξάρτητα των συνθηκών, ακόμα κι όταν ο άνθρωπος που εμπλέκεται είναι ύποπτος για τρομοκρατία.

Η απαγόρευση των βασανιστηρίων και κάθε άλλης μορφής κακομεταχείρισης είναι απόλυτη για εύλογο λόγο. Τα βασανιστήρια αποτελούν σοβαρή παραβίαση της προσωπικής αξιοπρέπειας και της σωματικής ακεραιότητας. Η επίδρασή τους είναι επίσης διαβρωτική για το κράτος δικαίου και το ηθικό κύρος του ίδιου του κράτους. Για αυτούς και άλλους λόγους, η πρακτική των βασανιστηρίων έχει επανειλημμένα καταδικαστεί από διεθνή και εθνικά δικαστήρια. Η απόλυτη απαγόρευσή τους έχει πετύχει την ανύψωση του κύρους του διεθνούς δικαίου, είναι θεμελιώδης, επιτακτική και απαραβίαστη.

Η διεθνής κοινότητα έχει δεσμευτεί επανειλημμένα νομικά και έχει κάνει δημόσιες δηλώσεις ότι τα μέτρα που παίρνουν τα κράτη για να μας προστατέψουν όλους από την τρομοκρατία πρέπει να είναι συμβατά με το διεθνές δίκαιο, περιλαμβανομένης και της απόλυτης απαγόρευσης των βασανιστηρίων και κάθε άλλης μορφής κακομεταχείρισης. Παρ' όλα αυτά, τα ΜΜΕ, εκθέσεις οργανώσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων και επιτροπές εμπειρογνομόνων του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν πάρα πολλά παραδείγματα μέτρων που παίρνουν τα κράτη για να παρακάμψουν την απόλυτη απαγόρευση.²²

Το ΕΔΔΑ τόνισε την γενική αυτή αρχή της απόλυτης απαγόρευσης στην υπόθεση Ramirez Sanchez κ. Γαλλίας, η οποία μάλιστα παραπέμφθηκε στην Ευρεία Σύνθεση. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι «Στον σύγχρονο κόσμο, τα κράτη αντιμετωπίζουν πολλές πραγματικές δυσκολίες στην προστασία των πληθυσμών τους από την τρομοκρατία. Ωστόσο, σε αντίθεση με τις περισσότερες ουσιαστικές διατάξεις της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων αριθ. 1 και 4, το άρθρο 3 δεν προβλέπει εξαιρέσεις και δεν επιτρέπεται καμία παρέκκλιση από το άρθρο 15 § 2»²³ Επιπλέον, στην Υπόθεση Chahal κ. Ην. Βασιλείου τόνισε ότι δεδομένου του απόλυτου της

²² Διεθνής Αμνηστία, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η απαγόρευση των βασανιστηρίων είναι απόλυτη και καθολική, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα :

<https://www.amnesty.gr/news/press/article/3122/eyropaiko-dikastirio-anthropinon-dikaiomaton-i-apagoreysi-ton-vasanistirion>

²³ ΕΔΔΑ, Ramirez Sanchez κ. Γαλλίας, 4.7.2006, παρ. 115-116. Βλ. επίσης Labita κατά Ιταλίας, αριθ. 26772/95, § 119, Selmouni κατά Γαλλίας, αριθ. 25803/94, § 95 και Assenov και άλλοι κατά Βουλγαρίας, 28 Οκτωβρίου 1998, § 93, βλ. P. J. Duffy, Article 3 of the European Convention on Human Rights, 1983, p. 321

απαγόρευσης, αυτή είναι ανεξάρτητη από τη συμπεριφορά του ατόμου και από τη φύση της αξιόποινης πράξης που διέπραξε. Επίσης, στην απόφαση της Ευρείας Συνθέσεως Saadi κ. Ιταλίας, παρά τις προσπάθειες του εναγόμενου κράτους να πείσει το Δικαστήριο ότι το ενδιαφέρον για την κοινωνία ως σύνολο πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στην απόφαση της απομάκρυνσης ενός ατόμου που θεωρείται κίνδυνος για την χώρα υποδοχής, η Ολομέλεια επιβεβαίωσε τον απόλυτο χαρακτήρα της απαγόρευσης:

«Καθώς η απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης είναι απόλυτη, ανεξάρτητη από τη συμπεριφορά του θύματος..., η φύση του αδικήματος που φέρεται να διέπραξε ο προσφεύγων είναι άσχετη με τους σκοπούς του άρθρου 3.»²⁴

Στην απόφαση αυτή δεν αναφέρθηκε από το ΕΔΔΑ ότι ο κίνδυνος κακομεταχείρισης στην χώρα αποστολής θα πρέπει να είναι εντονότερος στις περιπτώσεις που ο προσφεύγων αντιπροσωπεύει έναν κίνδυνο ασφαλείας καθώς μια τέτοια άποψη δεν θα ήταν συμβατή με τον απόλυτο χαρακτήρα του άρθρου 3.²⁵ Από την άλλη μεριά, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η αξιολόγηση του πραγματικού κινδύνου κακομεταχείρισης στη χώρα αποστολής πάντοτε θα είναι αυστηρή.^{26 27}

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνουν κάποιες επισημάνσεις σχετικά με το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3. Πρώτον, υπάρχει ένα ευρύ φάσμα τύπων συμπεριφοράς, καθώς και συγκεκριμένες πράξεις, οι οποίες ενδέχεται να υπαχθούν στο άρθρο 3. Επομένως, οι πιθανοί δράστες των παραβιάσεων του άρθρου 3 διαφέρουν ανά περίπτωση. Επιπλέον, υπάρχουν τόσο αντικειμενικοί όσοι και υποκειμενικοί παράγοντες σύμφωνα με τους οποίους εξετάζεται εάν μια συγκεκριμένη συμπεριφορά μπορεί να υπαχθεί στο άρθρο 3. Περαιτέρω, το άρθρο 3 περιέχει δυο πτυχές, μια ουσιαστική και μια διαδικαστική, όπως θα αναφερθούν στη συνέχεια της εργασίας. Εκτός των άλλων, το άρθρο μπορεί να παραβιαστεί τόσο από δόλο όσο και από αμέλεια. Το άρθρο 3 καθιερώνει διπλή υποχρέωση για τα Κράτη, ουσιαστική και διαδικαστική. Όσον αφορά την ουσιαστική υποχρέωση των Κρατών αυτή συνίσταται κυρίως στην αρνητική υποχρέωση των εθνικών αρχών να μην υποβάλλουν τα άτομα που υπόκεινται στην δικαιοδοσία τους σε βασανιστήρια και άλλους απαγορευμένους τρόπους κακομεταχείρισης. Ωστόσο τις εθνικές αρχές βαραίνει και μια θετική υποχρέωση, εκείνη αφενός της προστασίας της ακεραιότητας των προσώπων που βρίσκονται στην ευάλωτη θέση της στέρησης της ελευθερίας τους και αφετέρου της λήψης των αναγκαίων μέτρων αποτροπής της τέλεσης βασανιστηρίων και

²⁴ Βλ. ΕΔΔΑ, Saadi κ. Ιταλίας, 28.2.2008, παρ.127, βλ. και Jacobs G. F., *The European Convention on Human Rights*, charendon press, Oxford, 1975, σελ 31

²⁵ Βλ. γενικά Daniel Moeckli, *Saadi v Italy : The Rules of the Game Have Not Changed*

²⁶ Ν.Α. κ. Hv. Βασιλείου, 17.7.2008

²⁷ Jacobs, White & Ovey: *The European Convention on Human Rights*, fifth edition, p. 167-168

άλλων συμπεριφορών παραβίασης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας εις βάρος των προσώπων που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους.^{28 29}

Όπως ήδη παρατηρήσαμε κι όπως εύκολα διαπιστώνει κανείς από την ανάγνωση του άρθρου 3, πρόκειται για διάταξη ασαφή που χρειάζεται ερμηνεία. Η ασάφεια αυτή είναι σκόπιμη στις διατάξεις της Σύμβασης και αφήνει στο ΕΔΔΑ την ερμηνεία των διατάξεων αυτής, με βάση τις μεταβαλλόμενες πραγματικές συνθήκες, προσδίδοντας έτσι στη Σύμβαση προσαρμοστικότητα κι ευελιξία και δίνοντας τη δυνατότητα στο δικαστή να συμβιβάζει τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στα επιμέρους εσωτερικά δίκαια³⁰ των ευρωπαϊκών κρατών-μερών της ΕΣΔΑ. Έτσι το ΕΔΔΑ εφαρμόζει με μεγάλη συνέπεια την αρχή της δυναμικής-εξελικτικής πορείας των διατάξεων της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων, αλλά και την αρχή της αυτόνομης ερμηνείας των διατάξεων αυτών, που σημαίνει ότι το Δικαστήριο δεν δεσμεύεται από την έννοια που δίνεται σε νομικούς, επιστημονικούς ή καθημερινούς-πραγματικούς όρους στο πλαίσιο των εθνικών εννόμων τάξεων³¹. Την πρώτη από τις δύο αρχές εκφράζει με τρόπο γλαφυρό το Δικαστήριο, χαρακτηρίζοντας τη Σύμβαση ζωντανό εργαλείο (living instrument), που πρέπει να ερμηνεύεται υπό τις σημερινές συνθήκες³².

Έτσι, σε σχέση με το άρθρο 3 ΕΣΔΑ που εν προκειμένω μας αφορά, το Δικαστήριο έκρινε ότι μια συμπεριφορά που στο παρελθόν αξιολογήθηκε ηπιότερα ως απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση σε αντιδιαστολή με τα βασανιστήρια, μπορεί στο μέλλον να αξιολογηθεί διαφορετικά, ακόμη και να λάβει βαρύτερο δηλαδή νομικό χαρακτηρισμό, ήτοι να κριθεί ότι υπάγεται στην έννοια των βασανιστηρίων³³, με βάση όπως λέγεται³⁴ τις αυστηρότερες

²⁸ Βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Pretty κ. Ην. Βασιλείου, 29.4.2002, παρ. 49-51, Μ. κ.α. κ. Ιταλίας και Βουλγαρίας, 31.7.2012, παρ. 99-100

²⁹ Aisling Reidy, ο.π., σελ. 8-9, P. J. Duffy, Article 3 of the European Convention on Human Rights, 1983, p. 323

³⁰ Βλ. Ροζάκη Χ., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δ.Δ. και η εφαρμογή της από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, σε Ένωση Ελλήνων Ποινολόγων, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου-Πενήντα χρόνια εφαρμογής, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2004, σελ. 23 επ. και εν προκειμένω σελ. 26-27

³¹ Χρυσόγονος Κ., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μισό αιώνα μετά, ΤοΣ 2001, σελ. 980. Βλ. και Αργυρόπουλο Χ., Η ιστορική εξέλιξη της ΕΣΔΑ στην Ελλάδα, σε Ένωση Ελλήνων Ποινολόγων, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου-Πενήντα χρόνια εφαρμογής, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2004, σελ. 43 επ. και εν προκειμένω σελ. 49.

³² ΕΔΔΑ, Tyrer κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Απόφαση της 25.04.1978, παρ. 31.

³³ Morgan and Evans, Preventing Torture, Clarendon Press, Oxford, 1998, p. 82, Renucci F. G., Introduction to the European Convention on Human Rights, The rights guaranteed and the protection mechanism, Council of Europe Publishing, 2005, p. 14 και ΕΔΔΑ, Selmouni κατά Γαλλίας, Απόφαση της 28.07.1999 στην, παρ. 101. Βλ. και την παρουσίαση της Απόφασης αυτής από την Παρασκευοπούλου-Γρηγορίου Κ., ΠοινΔικ 1999, τεύχος 10/1999, σελ. 1052 επ.

³⁴ Ροζάκης Χ., ό.π., σελ. 28

αντιλήψεις της κοινωνίας γύρω από τα όρια του επιτρεπτού μιας συμπεριφοράς των δυνάμεων καταστολής ή των αρχών γενικότερα. Βέβαια, εδώ μπορούν να τεθούν πολλά ερωτήματα σε σχέση με το ποια κοινωνία αποτελεί αυτήν που θα καθορίσει το μέτρο προστασίας και κατά πόσον οι αντιλήψεις της θα είναι αυστηρότερες. Η Σύμβαση πάντως, με την απαγόρευση οποιασδήποτε παραβίασης του άρθρου 3 ακόμη και σε ακραίες συνθήκες, παρέχει μια ασφαλιστική δικλείδα, αλλά η ασάφεια της διάταξης με τη συνακόλουθη μεγάλη διακριτική ευχέρεια που παρέχει στο Δικαστήριο, σε συνδυασμό με μια συντηρητικοποίηση των ευρωπαϊκών κοινωνιών ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, με την εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων, μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της ανεκτικότητας του Δικαστηρίου σε παραβιάσεις του άρθρου 3 και κατ' επέκταση σε μειωμένη προστασία του πολίτη.

Θα ήταν επίσης παραπλανητικό να υποδειχθεί ότι η απαγόρευση του άρθρου 3 βασίζεται κυρίως στην ανάγκη να αντιμετωπιστούν μόνο τα βασανιστήρια. Οι περιπτώσεις πραγματικών βασανιστηρίων αποτελούν βέβαια τις πιο σοβαρές και οξείες μορφές της παραβίασης του άρθρου 3, αλλά η προστασία του άρθρου στρέφεται κατά πολλών διαφορετικών τύπων επίθεσης στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και στη φυσική ακεραιότητα. Η νομολογία του ΕΔΔΑ και η εφαρμογή της Σύμβασης στην πράξη, που την καθιστά ζωντανό εργαλείο, αποδεικνύει πόσο ευρύ είναι το φάσμα της απαγόρευσης του άρθρου 3 είναι και πώς πρέπει να είναι δεδομένης της πρακτικής εφαρμογής του. Οι πραγματικές καταστάσεις που έχουν προκαλέσει καταγγελίες εικαζόμενων παραβιάσεων του άρθρου 3 κυμαίνονται από καταγγελίες ότι τα άτομα που βρίσκονται υπό κράτηση έχουν υποστεί κακομεταχείριση ή ότι οι συνθήκες κράτησης ήταν απάνθρωπες ή εξευτελιστικές και καταγγελίες ότι η απέλαση θα εκθέσει τον ενδιαφερόμενο σε απάνθρωπη μεταχείριση στο αποστέλλον τρίτο κράτος, μέχρι καταγγελίες ότι τα δικαστήρια δεν κατάφεραν να προστατεύσουν τα θύματα από την κακομεταχείριση από άλλους ιδιώτες.³⁵

3.2. Ελάχιστο επίπεδο σοβαρότητας

Η εξεταζόμενη κατά περίπτωση συμπεριφορά θα πρέπει να εμπεριέχει «έναν ελάχιστο βαθμό σοβαρότητας» (minimum level of severity) έτσι ώστε να εμπίπτει στο πεδίο της απαγόρευσης του άρθρου 3. Το αποτέλεσμα του καθορισμού ενός σημαντικού κατώτατου ορίου είναι ότι οι ασήμαντες καταγγελίες, ακόμη και αν αφορούν πράξεις που ανεπιθύμητες ή παράνομες, δεν θα εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της απαγόρευσης του άρθρου 3, εκτός εάν προκαλούν στον θύμα σοβαρή ταλαιπωρία ή ταπείνωση.³⁶ Το Δικαστήριο έχει επίσης

³⁵ Aisling Reidy, Prohibition of torture, ο.π., σελ. 8-9, P. J. Duffy, Article 3 of the European Convention on Human Rights, 1983, p. 320

³⁶ Jacobs, White & Ovey, : The European Convention on Human Rights, fifth edition, σελ. 168-169, Aisling Reidy, Prohibition of torture, ο.π., σελ. 10-11

αναγνωρίσει ότι το όριο μεταξύ σκληρής μεταχείρισης από τη μία πλευρά και παραβίασης του άρθρου 3 από την άλλη, μπορεί μερικές φορές να είναι δύσκολο να καθοριστεί.³⁷ Ωστόσο, στην υπόθεση *Selmouni*, το Δικαστήριο ανέφερε ότι η ερμηνεία της Σύμβασης ως ζωντανού οργάνου θα μπορούσε να οδηγήσει πράξεις που ταξινομήθηκαν στην προγενέστερη νομολογία του ως απάνθρωπες ή υποβαθμισμένες να χαρακτηριστούν ως βασανιστήρια στο μέλλον. Επιπλέον, το ΕΔΔΑ έχει υποστηρίξει ότι μια συμπεριφορά που προηγουμένως δεν είχε φτάσει στο κατώτατο όριο κατηγοριοποίησης ως απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως τέτοια στο μέλλον.

Στην υπόθεση *Jalloh κ. Γερμανίας*, η Ολομέλεια του Δικαστηρίου επανέλαβε την μακρόχρονη θέση του ΕΔΔΑ ότι:

«Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του, η κακομεταχείριση πρέπει να επιτυγχάνει ένα ελάχιστο επίπεδο σοβαρότητας, προκειμένου να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3. Η εκτίμηση αυτού του ελάχιστου βαθμού σοβαρότητας είναι σχετική. Εξαρτάται από όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης, όπως η φύση και το πλαίσιο της μεταχείρισης ή τιμωρίας, ο τόπος και ο τρόπος εκτέλεσης, η διάρκεια, οι σωματικές και διανοητικές συνέπειές της και, σε ορισμένες περιπτώσεις, το φύλο, η ηλικία και η κατάσταση της υγείας του θύματος».³⁸

Επομένως, για παράδειγμα το ΕΔΔΑ διαπίστωσε σε μια περίπτωση ότι οι έρευνες των επισκεπτών σε μια φυλακή, οι οποίες δεν πραγματοποιήθηκαν σύμφωνα με τους εθνικούς κανόνες από πολλές απόψεις και προκάλεσαν σημαντική αγωνία στα άτομα, δεν έφθασαν στο ελάχιστο επίπεδο σοβαρότητας ώστε να εμπίπτουν στο άρθρο 3, αν και συνιστούσαν παραβίαση του Άρθρου 8.³⁹

Σημειώνεται ότι παρόλο που ο όρος «σοβαρή» είναι αόριστος και ανοιχτός σε ερμηνεία, «η συμπερίληψη συγκεκριμένου ορίου πόνου ή ταλαιπωρίας στον ορισμό θα οδηγούσε αναμφισβήτητα σε υπερβολικό περιορισμό της εφαρμογής του.» Η εμπειρία του θύματος είναι πρωταρχικής σημασίας για τον καθορισμό των πράξεων που συνιστούν βασανιστήρια. Η αποκλειστική χρήση αντικειμενικών κριτηρίων για την αξιολόγηση αυτής της κακομεταχείρισης παραβλέπει το γεγονός ότι ο πόνος και η ταλαιπωρία είναι όροι υποκειμενικοί και συνεπώς, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η οπτική του θύματος.⁴⁰

³⁷ Aisling Reidy, ο.π., σελ. 8-9

³⁸ βλ., ΕΔΔΑ, *Jalloh κ. Γερμανίας* (Ευρεία Σύνθεση), 11.7.2006 και μεταξύ άλλων, *Costello-Roberts κ. Ην. Βασιλείου*, 25.3.1993, παρ. 30, *Idalov κ. Ρωσίας* (Ευρεία Σύνθεση), 22.5.2012, παρ. 91

³⁹ Jacobs, White & Ovey, ο.π., σελ. 168-169

⁴⁰ βλ. Cullen A., *Defining Torture in International Law: A Critique of the Concept Employed by the European Court of Human Rights*, 2003, p. 33 και Renucci F. G., *Introduction to the European Convention on Human Rights, The rights guaranteed and the protection mechanism*, Council of Europe Publishing, 2005, p. 14-15

3.3. Έμμεση οριζόντια ισχύς της απαγόρευσης

Θα πρέπει να αναφερθεί στο σημείο αυτό η λειτουργία της απαγόρευσης του άρθρου 3 τόσο κάθετα, δηλαδή έναντι των Κρατών, όσο και – έστω έμμεσα- οριζόντια, έναντι των ιδιωτών. Το ΕΔΔΑ έχει επισημάνει σε αρκετές υποθέσεις ότι «εν γένει, οι ασυμβίβαστες με το άρθρο 3 της Συμβάσεως πράξεις συνεπάγονται την ευθύνη ενός συμβαλλομένου κράτους μόνον αν επιβάλλονται από πρόσωπα που κατέχουν επίσημη θέση. Ωστόσο, η υποχρέωση των Συμβαλλομένων Μερών βάσει του Άρθρου 1 της Σύμβασης να εξασφαλίσουν σε όλους τους υπαγόμενους στη δικαιοδοσία τους τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που ορίζονται στη Σύμβαση, σε συνδυασμό με το Άρθρο 3, απαιτεί από τα Κράτη να λάβουν μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι τα άτομα στο εσωτερικό τους δεν υπόκεινται σε βασανιστήρια ή απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία, συμπεριλαμβανομένης της μεταχείρισης που προέρχεται από ιδιώτες.⁴¹ Η θετική υποχρέωση των Κρατών να παρέχουν την απαιτούμενη προστασία σε ανάλογες περιπτώσεις έχει διαπιστωθεί από το ΕΔΔΑ σε αρκετές υποθέσεις.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση «97 Μέλη του συναθροίσματος Gldani των Μαρτύρων του Ιεχωβά κ.α. κατά Γεωργίας», σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της οποίας μια ομάδα μαρτύρων του Ιεχωβά δέχτηκε επίθεση βίας από υπερορθόδοξους, υποκινούμενους από θρησκευτικά κίνητρα. Η αστυνομία, παρόλο που ειδοποιήθηκε, δεν κινητοποιήθηκε άμεσα ώστε να αποτρέψει τη βία καθώς τη στιγμή που έφθασαν οι αστυνομικοί, είχαν ήδη τελεστεί οι περισσότερες πράξεις -συμπεριλαμβανομένων των πιο βίαιων-, τα θύματα είχαν εκφοβισθεί και προσβληθεί, τα προσωπικά τους αντικείμενα είχαν κατασχεθεί και η θρησκευτική τους λογοτεχνία είχε καεί. Στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο έκρινε ότι παρόλο που η βία δεν ασκήθηκε από κρατικά όργανα, αλλά από ιδιώτες, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 διότι το Κράτος παρέβλεψε τη θετική του υποχρέωση να προστατέψει τους προσφεύγοντες από την επίθεση των τρίτων.

Το ΕΔΔΑ δέχεται λοιπόν ότι τα Κράτη υποχρεούνται να προστατεύουν τα άτομα που υπάγονται στην δικαιοδοσία τους από τις προσβολές του άρθρου 3 όταν αυτές προέρχονται από ιδιώτες και αφορούν πράξεις που οι κρατικές αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν.⁴² Εξάλλου, εφόσον το άρθρο 3 της Σύμβασης δημιουργεί θετική υποχρέωση διεξαγωγής επίσημης

⁴¹ Βλ. Torture in International Law, A guide to jurisprudence, Jointly published in 2008 by the Association for the Prevention of Torture (APT) and the Center for Justice and International Law (CEJIL), p. 63, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα : http://www.apr.ch/content/files_res/jurisprudenceguide.pdf και Renucci F. G., ο.π., p. 15

⁴² ΕΔΔΑ, 97 Μέλη του συναθροίσματος Gldani των Μαρτύρων του Ιεχωβά κ.α. κατά Γεωργίας, 3.5.2007, παρ. 95-125 και βλ. Mubilanzila Mayeka και Kaniki Mitunga κ. Βελγίου, 12.10.2006, § 53, Ε. κ. Ην. Βασιλείου, 26.11.2002, παρ. 88, Dordevic κ. Κροατίας, 24.7.2012, παρ. 138, Identoba κ. Γεωργίας, 12.5.2015, παρ. 66

έρευνας,⁴³ η υποχρέωση αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί καταρχήν ότι περιορίζεται μόνο σε περιπτώσεις κακομεταχείρισης από κρατικούς υπαλλήλους.⁴⁴ Επομένως οι αρχές έχουν την υποχρέωση να αναλάβουν δράση αμέσως μόλις υποβληθεί επίσημη καταγγελία, ακόμη και στις περιπτώσεις που αφορούν πράξεις ιδιωτών. Η άμεση ανταπόκριση των αρχών στην διερεύνηση των καταγγελιών για κακομεταχείριση μπορεί γενικά να θεωρηθεί απαραίτητη για τη διατήρηση της εμπιστοσύνης του κοινού στη διατήρηση του κράτους δικαίου και στην αποτροπή κάθε εμφάνισης συμπαγνίας ή ανοχής σε παράνομες πράξεις. Η ανεκτικότητα των αρχών έναντι τέτοιων πράξεων δεν μπορεί παρά να υπονομεύσει την εμπιστοσύνη του κοινού στην αρχή της νομιμότητας και τη διατήρηση του κράτους δικαίου από το κράτος.

Το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε στην ανωτέρω υπόθεση ότι στόχος των δραστών ήταν να ταπεινώσουν δημοσίως τους προσφεύγοντες κατά τρόπον ώστε να δημιουργήσουν ένα αίσθημα τρομοκρατίας και κατωτερότητας, ώστε να ενεργήσουν ενάντια στη θέληση και τη συνείδηση τους και να απέχουν από τη διεξαγωγή θρησκευτικών συναντήσεων. Το Δικαστήριο απέδωσε ιδιαίτερη σημασία στο γεγονός ότι η επίμαχη επίθεση κινηματογραφήθηκε από μέλος της ομάδας των δραστών και μεταδόθηκε μετέπειτα σε δύο εθνικά τηλεοπτικά κανάλια για αρκετές ημέρες, επιτρέποντας με αυτό τον τρόπο σε ένα ευρύ κοινό να δει τις βίαιες σκηνές στις οποίες υποβλήθηκαν οι προσφεύγοντες. Επιπροσθέτως, παρόλο που υπήρχαν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία, οι επίμαχες πράξεις δεν αποτέλεσαν ποτέ αντικείμενο σοβαρής έρευνας από τις αρμόδιες αρχές.⁴⁵ Το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το Γεωργιανό κράτος παρέλειψε να συμμορφωθεί στις θετικές του υποχρεώσεις δυνάμει του άρθρου 3 της Σύμβασης όσον αφορά 42 από τους 97 προσφεύγοντες.⁴⁶

Μία ακόμη υπόθεση που αφορούσε πράξεις ιδιωτών είναι η Karaahmed κατά Βουλγαρίας, στην οποία ένας μουσουλμάνος προσέφυγε στο ΕΔΔΑ, υποστηρίζοντας ότι υπέστη ηθική και ψυχική κακομεταχείριση διότι διαδηλωτές είχαν συγκεντρωθεί έξω από το τζαμί του κατά την τακτική προσευχή της Παρασκευής. Πρωταρχικό ζήτημα ώστε να κριθεί εάν ανακύπτει ζήτημα θετικών υποχρεώσεων του Κράτους κατά το άρθρο 3, είναι η υπαγωγή της μεταχείρισης που υπέστη ο προσφεύγων από τους διαδηλωτές στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου. Το Δικαστήριο τόνισε αρχικά ότι η κακομεταχείριση θα πρέπει να ξεπερνά ένα ελάχιστο επίπεδο σοβαρότητας. Περαιτέρω, ανέφερε ότι μια μεταχείριση θεωρείται «εξευτελιστική» κατά την έννοια του άρθρου

⁴³Βλ. ΕΔΔΑ, Assenov κ.ά. κατά Βουλγαρίας, 28.10.1998, § 102

⁴⁴ Βλ. ΕΔΔΑ, M.K. κατά Βουλγαρίας, § 151

⁴⁵ Βλ. και βλ. Indelicato κατά Ιταλίας, § 37, 18 Οκτωβρίου 2001

⁴⁶ ΕΔΔΑ, 97 Μέλη του συναθροίσματος Gldani των Μαρτύρων του Ιεχωβά κ.α. κατά Γεωργίας, 3.5.2007, παρ. 105 και 119-125

3 όταν υποβαθμίζει ένα άτομο ή όταν προκαλεί συναισθήματα φόβου, θλίψης ή κατωτερότητας ικανής να σπάσει την ηθική και σωματική αντίσταση ενός ατόμου.

Επεσήμανε ακόμη ότι ο δημόσιος χαρακτήρας της μεταχείρισης μπορεί να αποτελέσει σημαντικό ή επιβαρυντικό παράγοντα για την εκτίμηση του εάν αυτή πρόκειται για «εξευτελιστική» κατά την έννοια του άρθρου 3. Επιπλέον υπογράμμισε ότι, ιδίως στο πλαίσιο των πράξεων τρίτων που προκαλούνται από θρησκευτική μισαλλοδοξία, το άρθρο 3 δεν μπορεί να περιορίζεται σε πράξεις σωματικής κακομεταχείρισης αλλά καλύπτει επίσης την πρόκληση ψυχολογικού πόνου.⁴⁷ Το ΕΔΔΑ δέχτηκε ότι οι διαδηλωτές είχαν πρόθεση να χλευάζουν δημόσια τους πιστούς και τη θρησκεία τους στην προσπάθεια τους να διαταράξουν τις προσευχές του προσφεύγοντος και των συναδέλφων του. Εντούτοις, έκρινε ότι παρόλο που οι ενέργειες ήταν προμελετημένες και δημόσιες, δεν ήταν τόσο σοβαρές ώστε να προκαλέσουν το φόβο, την αγωνία ή τα αισθήματα κατωτερότητας που είναι απαραίτητα για την υπαγωγή της εξεταζόμενης συμπεριφοράς στο Άρθρο 3. Εξάλλου, επρόκειτο για μια εφάπαξ διαδήλωση η οποία διήρκεσε μιάμιση ώρα. Επομένως, έκρινε ότι δεν επρόκειτο για περίπτωση κατά την οποία οι παρατεταμένες ενέργειες των διαδηλωτών θα μπορούσαν να έχουν ως αποτέλεσμα την πρόκληση σοβαρής ψυχικής οδύνης στον αιτούντα.⁴⁸ Το ΕΔΔΑ έκρινε επομένως στην περίπτωση αυτή ότι η κακομεταχείριση δεν ήταν τέτοιας βαρύτητας ώστε να εμπίπτει στο άρθρο 3.⁴⁹

Περαιτέρω, παραβίαση του άρθρου 3 δέχτηκε το Δικαστήριο στην υπόθεση Costello-Roberts κατά Ην. Βασιλείου, η οποία αφορούσε τη σωματική τιμωρία ενός μαθητή από το γυμνασιάρχη ενός ιδιωτικού σχολείου. Στο ενημερωτικό δελτίο του σχολείου αναφερόταν η διατήρηση υψηλού επιπέδου πειθαρχίας, χωρίς ωστόσο να γίνεται αναφορά στη χρήση σωματικής βίας. Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά η προσφεύγουσα έστειλε τον γιο της, Jeremy, στο συγκεκριμένο σχολείο και καθόσον ο τελευταίος, παρουσίασε συμπεριφορές οι οποίες έρχονταν σε αντίθεση με το σύστημα πειθαρχίας, αποφασίστηκε μετά από συζήτηση του

⁴⁷ Βλ. και βλ. Begheluri κατά Γεωργίας, § 100, 7 Οκτωβρίου 2014

⁴⁸ Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι τα γεγονότα στο τζαμί εκείνης της ημέρας καθώς και η κατάσταση του προσφεύγοντος πρέπει να διακριθούν από τα συμπεράσματα παραβίασης του Άρθρου 3 που διαπίστωσε το Δικαστήριο σε μέλη της Συνέλευσης Gldani των Μαρτύρων του Ιεχωβά και άλλων κατά Γεωργίας, 71156/01 της 3ης Μαΐου 2007, και Begheluri όπου οι σοβαροί ξυλοδαρμοί, οι αναγκαστικές έρευνες και μια σειρά άλλων ταπεινωτικών πράξεων, έλαβαν χώρα σε ένα γενικό και εθνικό κλίμα θρησκευτικής μισαλλοδοξίας κατά τον κρίσιμο χρόνο, ξεπερνώντας το ελάχιστο όριο σοβαρότητας που απαιτεί η εφαρμογή του άρθρου 3. Αντίθεση παρουσιάζει η κατάσταση του προσφεύγοντος και ως προς την P.F. και E.F. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 28326/09, της 23ης Νοεμβρίου 2010, όπου διαπιστώθηκε ότι σημειώθηκαν σοβαρές ψυχικές βλάβες σε δύο νεαρά κορίτσια και τους γονείς τους όταν εκτέθηκαν σε δίμηνη καθημερινή κακοποίηση, η οποία πληρούσε το ελάχιστο όριο σοβαρότητας.

⁴⁹ ΕΔΔΑ, Karaahmed κ. Βουλγαρίας, 24.2.2015, παρ. 71-77

διευθυντή με τους συναδέλφους του, να του δώσει 3 γροθιές στους γλουτούς με ένα παπούτσι με σόλα από καουτσούκ. Η προσφεύγουσα υποστήριξε ότι μετά την επιβολή της σωματικής τιμωρίας ο γιος της μετατράπηκε από ένα παιδί γεμάτο αυτοπεποίθηση σε ένα παιδί νευρικό, ακοινώνητο, αδιάφορο και επιθετικό. Η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ ότι παρόλο που η σωματική δύναμη η οποία του ασκήθηκε κατά την επιβολή της τιμωρίας του ήταν μέτριας έντασης, υπήρξε προσβολή της αξιοπρέπειας και της σωματικής ακεραιότητας του γιου της. Επεσήμανε ακόμη την ηλικία του κατά του συγκεκριμένου χρόνου (επτά ετών), το γεγονός της παραμονής του στο σχολείο μόνο για πέντε εβδομάδες, τον ταπεινωτικό και απρόσωπο τόνο της τιμωρίας καθώς και την τριήμερη αναμονή μεταξύ της «καταδίκης» και της εφαρμογής της.⁵⁰

Το Δικαστήριο είχε ήδη κρίνει σε παλαιότερες αποφάσεις του ότι η σωματική τιμωρία μπορεί να αποτελέσει προσβολή της αξιοπρέπειας και της σωματικής ακεραιότητας ενός ατόμου και να υπαχθεί στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3. Ωστόσο, η στοιχειοθέτηση παραβίασης του άρθρου 3 προϋποθέτει όπως ήδη έχει αναφερθεί ένα συγκεκριμένο επίπεδο σοβαρότητας της υπό κρίση πράξης καθώς και σε κάθε περίπτωση θα πρέπει η συμπεριφορά να υπερβαίνει τον βαθμό της ταπείνωσης που είναι εγγενής σε οποιαδήποτε τύπου τιμωρία. Πράγματι, το άρθρο 3, απαγορεύει ρητά την «απάνθρωπη» και «εξευτελιστική» τιμωρία και αυτό συνεπάγεται ότι υπάρχει διάκριση μεταξύ αυτής της τιμωρίας και της τιμωρίας γενικότερα. Το ΕΔΔΑ υποστήριξε ότι παρόλο που δεν προσκομίστηκαν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία για σοβαρές ή μακροχρόνιες συνέπειες της σωματικής τιμωρίας, μια τέτοιου τύπου μεταχείριση θα μπορούσε να υπαχθεί στο άρθρο 3. Ωστόσο στην συγκεκριμένη περίπτωση αποφάνθηκε πως δεν πληρώθηκε ο απαιτούμενος βαθμός σοβαρότητας.⁵¹

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 στην υπόθεση Α. κατά Ην. Βασιλείου που αφορούσε τον ξυλοδαρμό ενός παιδιού από τον πατριό του. Το παιδί ήταν τη συγκεκριμένη περίοδο εννέα ετών και διαπιστώθηκε ύστερα από εξέταση παιδίατρου ότι είχε υποστεί σωματική βλάβη από βίαια χτυπήματα σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα. Το ΕΔΔΑ επανέλαβε τη γενική αρχή της ύπαρξης υποχρέωσης των Συμβαλλόμενων Κρατών να παρέχουν προστασία στους πολίτες τους ακόμα και από πράξεις ιδιωτών. Επεσήμανε ακόμη ότι τα παιδιά και άλλα άτομα που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες δικαιούνται την προστασία του Κράτους και την από μέρους του αποτελεσματική αποτροπή τέτοιου είδους σοβαρών παραβιάσεων της προσωπικής τους ακεραιότητας.⁵² Θα πρέπει να αναφερθεί στο σημείο αυτό ότι σύμφωνα το αγγλικό δίκαιο προστατεύονται οι γονείς στις περιπτώσεις που επιβάλλουν μέτριες και εύλογες

⁵⁰ ΕΔΔΑ, Costello-Roberts κ. Ην. Βασιλείου, 25.3.1993, παρ. 7-12 και 28-29

⁵¹ ΕΔΔΑ, Costello-Roberts κ. Ην. Βασιλείου, 25.3.1993, παρ. 28-32

⁵² βλ., Mutatis mutandis, τις αποφάσεις ΕΔΔΑ, Χ και Υ κατά Ολλανδίας, της 26ης Μαρτίου 1985, § 21-27 · την απόφαση Stubbings κ.ά. κατά της απόφασης του Ηνωμένου Βασιλείου, της 22ας Οκτωβρίου 1996, § 62-64

κατά τις περιστάσεις τιμωρίες. Επομένως θα πρέπει να αποδεικνύεται πέραν πάσης αμφιβολίας ότι η εξεταζόμενη πράξη ξεπερνά τα όρια της «νόμιμης τιμωρίας». Ωστόσο στη συγκεκριμένη υπόθεση, παρόλο που η εξεταζόμενη κακομεταχείριση ήταν επαρκούς σοβαρότητας, ο δράστης αθωώθηκε από τους ενόρκους. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, ο νόμος δεν παρείχε επαρκή προστασία στον προσφεύγοντα εναντίον της μεταχείρισης στην οποία του υποβλήθηκε. Πράγματι, και η Κυβέρνηση δέχθηκε ότι ο νόμος αυτός δεν παρέχει σήμερα επαρκή προστασία στα παιδιά και πρέπει να τροποποιηθεί. Συνεπώς, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η παράλειψη παροχής επαρκούς προστασίας από το Κράτος συνιστά παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης.⁵³

Αξίζει ακόμα να γίνει αναφορά στην υπόθεση O’Keeffe κατά Ιρλανδίας, η οποία αφορούσε τη σεξουαλική κακοποίηση εννιάχρονης μαθήτριας από διευθυντή δημόσιου ενοριακού σχολείου κατά τη δεκαετία του 1970. Το ΕΔΔΑ έκρινε πως υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 διότι ενώ οι κρατικές αρχές είχαν λάβει γνώση της κακοποίησης δεν έλαβαν τα απαραίτητα μέτρα προστασίας των μαθητών, ούτε παρείχαν στα θύματα την δυνατότητα προσφυγής στις αρμόδιες αρχές.⁵⁴ Τέλος θα πρέπει να αναφερθεί ότι το ΕΔΔΑ έχει τονίσει ότι τα Κράτη ευθύνονται σε περίπτωση κακοποίησης φυλακισμένων από άλλους κρατούμενους.⁵⁵

3.4. Η Σχετική εκτίμηση της μεταχείρισης

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ όσον αφορά την έννοια των βασανιστηρίων, μια μεταχείριση ή τιμωρία θα πρέπει να εξετάζεται κατά τρόπο σχετικό και όχι κατά τρόπο αφηρημένο. Όπως έκρινε στην υποθεση Soering κ. Hv. Βασιλείου, θα πρέπει να εκτιμώνται όλες οι περιστάσεις της υπόθεσης, και ιδίως το πλαίσιο της μεμπτής συμπεριφοράς, ο τρόπος και η μέθοδος διαπράξεως της, τα πνευματικά και σωματικά της αποτελέσματα, η ηλικία, η υγεία και η κοινωνική κατάσταση του θύματος κτλ.⁵⁶

Στην υποθεση Tyrer κ. Hv. Βασιλείου το ΕΔΔΑ, παραθέτοντας τους λόγους που καθιστούν σχετική τη συμπεριφορά που υπέστη ο νεαρός, ανέφερε ότι ο τελευταίος εξετάστηκε ιατρικά πριν την εκτέλεση της τιμωρίας, ότι την εκτέλεση της ανέλαβε άτομο τελείως άγνωστο σε αυτόν παρουσία γιατρού και ότι η όλη διαδικασία είχε ένα χαρακτήρα επισημότητας. Το ΕΔΔΑ επηρεάστηκε ακόμα από το γεγονός ότι ανάμεσα στην απαγγελία της τιμωρίας και την εκτέλεση της μεσολάβησε χρονικό διάστημα 7 εβδομάδων εξαιτίας της έφεσης που άσκησαν οι

⁵³ ΕΔΔΑ, Α. κ. Hv. Βασιλείου, 23.9.1998, παρ. 19-24

⁵⁴ ΕΔΔΑ, O’ Keeffe κ. Ιρλανδίας (Ευρεία Σύνθεση), 28.1.2014

⁵⁵ βλ. Σισιλιάνος, ο.π., σελ. 122-123

⁵⁶ βλ. P. J. Duffy, Article 3 of the European Convention on Human Rights, p. 320-321

γονείς του και ο ίδιος ανέμενε αρκετές ώρες μέχρι να ολοκληρωθεί η ιατρική εξέταση ώστε να εκτελεστεί η τιμωρία. Αυτές οι καθυστερήσεις τον υπέβαλλαν στην ψυχική αγωνία να αναμένει τη βία, που επρόκειτο να συμβεί.

Θα μπορούσε κάποιος να αναρωτηθεί πως γίνεται η καθυστέρηση της εκτέλεσης της ποινής, η οποία οφείλεται στην εκ μέρους του καταδίκου άσκηση των δικονομικών του δικαιωμάτων, να εντείνει την αγωνία του. Το ΕΔΔΑ εδώ δέχεται ότι η καθυστέρηση εκτέλεσης της ποινής αποτελεί συμπεριφορά που σχετικοποιεί την τιμωρία και την καθίστα ασυμβίβαστη προς το άρθρο 3 σε οριακές περιπτώσεις, όταν δηλαδή η τιμωρία βρίσκεται πολύ κοντά στο κατώφλι της έντονης οδύνης, περα από το οποίο ανοίγει το πεδίο εφαρμογής του άρθρου.

Περισσότερο αναλυτικό υπήρξε το ΕΔΔΑ στην υποθεση Soering, όπου εξέτασε κατά τρόπο εξονυχιστικό τις περιστάσεις που καθιστούν μια μεταχείριση σχετική και εντασσόμενη στο άρθρο 3. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η μεγάλη χρονική διάρκεια που μεσολαβεί ανάμεσα στην απαγγελία της θανατικής ποινής και την εκτέλεση της, που παρατηρείται στην πολιτεία Virginia των ΗΠΑ, σε συνδυασμό με το νεαρό της ηλικίας του προσφεύγοντος και της διαταραγμένης του προσωπικότητας αποτελούν σχετικοποιητικούς παράγοντες. Τέτοιος παράγοντας ήταν και το γεγονός ότι η θανατική ποινή έχει καταργηθεί στη Γερμανία, όποτε ο Soering, που είναι Γερμανός υπήκοος δεν θα κινδύνευε να καταδικαστεί σε θάνατο εάν δικαζόταν στη χώρα του. Αντίθετα θα διέτρεχε βάσιμα τον κίνδυνο αυτό, εάν επιτρεπόταν η έκδοση του στην παραπάνω πολιτεία των ΗΠΑ.

Η καθυστέρηση εκτέλεσης της ποινής θα οφειλόταν και εδώ σε πιθανολογούμενες ενέργειες του κατά την άσκηση των δικονομικών του δικαιωμάτων. Το ΕΔΔΑ όμως διαπίστωσε ότι εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με μια απλή αγωνία. Το δικονομικό σύστημα της Virginia επιτρέπει την καταφυγή σε μια πολύπλοκη διαδικασία εφέσεων, η οποία μπορεί να καθυστερήσει την εκτέλεση της ποινής από 6 έως 8 έτη. Καθόλα τη διάρκεια της αναμονής ο καταδικασμένος απομονώνεται μαζί με άλλους θανατοποινίτες σε ειδική πτέρυγα των φυλάκων, όπου οι συνθήκες, περα από το ότι είναι εφαρμοσμένες σε απαιτήσεις υψηλής ασφαλείας, δεν διαφέρουν ουσιωδώς από τις συνθήκες που ισχύουν σε όλη τη φυλακή. Η διάφορα έγκειται λοιπόν στην αυξανόμενη αγωνία του υπό τη «σκιά του θανάτου». Πρόκειται για το λεγόμενο «σύνδρομο του διαδρόμου του θανάτου», το οποίο ευθύνεται για σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα, όπως κατάθλιψη, απάθεια, απώλεια αίσθησης της πραγματικότητας και σωματικό και πνευματικό εκφυλισμό του κρατουμένου.

Το ΕΔΔΑ, εφόσον είχε σε παλαιότερες αποφάσεις αποφανθεί ότι οι ψυχολογικές οδύνες αποτελούν απάνθρωπη μεταχείριση, δεν δυσκολεύτηκε να δεχτεί ότι η έκδοση του προσφεύγοντος χωρίς προηγουμένως να έχει ρυθμιστεί το ενδεχόμενο της επιβολής της θανατικής ποινής, θα ήταν αντίθετη προς το άρθρο 3. Την σχετικότητα των πραγμάτων

αποκαλύπτει η διαφορετική άποψη της Επιτροπής, η οποία δεν είχε διαπιστώσει παράβαση του άρθρου στην υποθεση αυτή. Το ΕΔΔΑ αντιθέτως έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση με ομόφωνη απόφαση.

Θα πρέπει ακόμα να αναφερθεί ότι η σοβαρότητα του εγκλήματος για το οποίο έχει κάποιος καταδικαστεί δεν λαμβάνεται υπόψη μεταξύ των σχετικοποιητικών παραγόντων. Ο Tyger συγκεκριμένα είχε επιτεθεί και τραυματίσει τον επιμελητή της τάξης του. Ο Soering από την άλλη πλευρά, με συνεργό τη μνηστή του είχε δολοφονήσει τους γονείς της επειδή ήταν αντίθετοι στη σχέση τους.

3.5. Η μεθόδευση των βασανιστηρίων

Ένα ακόμη στοιχείο των βασανιστηρίων είναι ο προσχεδιασμός τους, δηλαδή η εκ των προτέρων σύλληψη του τρόπου εκτέλεσης της πράξης, είτε οι τεχνικές που εφαρμόζονται είναι γνωστές από την αρχαιότητα είτε επιστημονικά και τεχνολογικά νέες. Βία αυθόρμητη ή τυχαία και συμπτωματική, ακόμα κι αν είναι σοβαρή, δεν υπάγεται στο πεδίο των διατάξεων για τα βασανιστήρια. Δεν απαιτείται πάντως οι πράξεις να τελούνται συστηματικά. Αντίθετα αρκούν και μεμονωμένα ή σποραδικά περιστατικά.

Στην υποθεση Konermann κατά Γερμανίας ο προσφεύγων παραπονέθηκε ότι οι δεσμοφύλακες τον είχαν χτυπήσει με γροθιές, του έφραξαν το στόμα μέχρι πνιγμού, του τράβηξαν τα μαλλιά και τον ποδοπάτησαν. Η Επιτροπή διαπίστωσε ότι οι δεσμοφύλακες συμπεριφέρθηκαν έτσι εξαιτίας της αντιδραστικής και επιθετικής στάσης του προσφεύγοντος και ότι είχαν δοκιμάσει αλλά μέτρα προηγουμένως χωρίς αποτέλεσμα και αναγκάστηκαν στο τέλος να του φορέσουν με τη βία μανδύα ακινητοποίησης. Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αν και οι δεσμοφύλακες συμπεριφερθήκαν με τρόπο σκληρό, η συμπεριφορά τους δεν αποτελούσε απάνθρωπη μεταχείριση, όχι μόνο γιατί δεν υπήρξε ουσιώδης σωματικός τραυματισμός αλλά κυρίως γιατί δεν υπήρξε κάποια προσχεδιασμένη ενέργεια των φυλάκων.

Επομένως, η σύλληψη και ο προσχεδιασμός της μεθόδου αποτελούν ουσιώδη στοιχεία της σκοπιμότητας και κατά συνέπεια ασκούν σημαντική επιρροή στο αν μια συμπεριφορά θα ενταθεί στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Βάσει της λογικής αυτής η φάλαγγα είναι βασανιστήριο, αφού εφαρμόζεται με κάποια μέθοδο. Το ίδιο και οι 5 ανακριτικές τεχνικές στην Ιρλανδική υποθεση καθώς και ο βιασμός και η εικονική εκτέλεση. Και ο κατάλογος είναι ατελείωτος. Δεν αποτελούν όμως βασανιστήρια οι ξυλοδαρμοί πολιτών, που θα μπορούσαν να αποδείξουν απουσία κρίσης μάλλον παρά πρόθεση να προκληθεί πόνος.

3.6. Ο Σκοπός και η πρόθεση των βασανιστηρίων

Ο σκοπός ή η πρόθεση του δράστη επηρεάζει την υπαγωγή της εκάστοτε συμπεριφοράς στην έννοια των βασανιστηρίων ή της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης. Ο ειδικός εισηγητής της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ έχει δηλώσει ότι «η απαίτηση συγκεκριμένου σκοπού φαίνεται να είναι το αποφασιστικότερο κριτήριο που διακρίνει τα βασανιστήρια από την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση». Για να συνιστούν βασανιστήρια, πρέπει να έχει διαπραχθεί μια πράξη σκόπιμα και για έναν απαγορευμένο σκοπό. Η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων παραθέτει παραδείγματα σκοπών που μπορεί να έχουν οι πράξεις που συνιστούν βασανιστήρια, μεταξύ των οποίων είναι:⁵⁷

- [1] η απόκτηση από [κρατούμενο] ή τρίτο πρόσωπο πληροφοριών ή ομολογίας, ή
- [2] τιμώρηση για πράξη που έχει διαπραχθεί από αυτόν ή από τρίτο ή υπάρχει υπόνοια ότι την έχει διαπράξει ή
- [3] εκφοβισμός ή εξαναγκασμός [ενός κρατουμένου] ή ενός τρίτου προσώπου, ή
- [4] για οποιονδήποτε λόγο που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής

Η απαίτηση ενός "απαγορευμένου" σκοπού δεν σημαίνει ότι ο συγκεκριμένος σκοπός πρέπει να είναι παράνομος. Τουλάχιστον ένας από τους σκοπούς που απαριθμούνται στη Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων, δηλαδή η απόκτηση πληροφοριών ή ομολογίας, μπορεί να είναι νόμιμος αν χρησιμοποιούνται τα κατάλληλα μέσα για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Ωστόσο, η απαίτηση να υπάρχει ένας σκοπός διακρίνει τα βασανιστήρια από άλλες μορφές κακομεταχείρισης. Όπως εξήγησε το ICTY: «Τα βασανιστήρια ως ποινικό αδίκημα δεν αποτελούν αδικαιολόγητη πράξη βίας αλλά επιδιώκουν, μέσω της πρόκλησης σοβαρών πνευματικών ή σωματικών πόνων, να επιτύχουν ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα ή σκοπό. Επομένως, ελλείπει τέτοιου σκοπού ή στόχου, ακόμη και η πολύ σοβαρή πρόκληση πόνου δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ως βασανιστήριο ...»⁵⁸

Σε πολλές περιπτώσεις που έχει κρίνει το ΕΔΔΑ ο στόχος των δραστών ήταν να αποκτήσουν πληροφορίες ή ομολογίες. Σε αρκετές περιπτώσεις όπου αποδείχτηκε ότι οι κρατικοί αξιωματούχοι υπέβαλλαν σε σημαντικές δοκιμασίες τον κρατούμενο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων συνήγαγε ότι οι εν λόγω πράξεις έγιναν σκόπιμα και για έναν απαγορευμένο σκοπό. Για παράδειγμα, το Δικαστήριο έχει παρατηρήσει:

⁵⁷ Aisling Reidy, ο.π., σελ. 13-14

⁵⁸ Weissbrodt D., Defining Torture and Cruel, Inhuman, and Degrading Treatment Scholarship Repository University of Minnesota Law School, 2011, p. 386, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: http://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1370&context=faculty_articles

«Στην περίπτωση αυτή δέχτηκε ότι ο κρατούμενος ζούσε αναμφισβήτητα σε μια μόνιμη κατάσταση σωματικού πόνου και άγχους λόγω της αβεβαιότητάς του για τη μοίρα του και ότι τον χτύπησαν επανειλημμένα κατά τη διάρκεια των μακρών συνεδριάσεων ανάκρισης στις οποίες υποβλήθηκε καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου κατά τον οποίο βρισκόταν υπό κράτηση». Το Δικαστήριο θεώρησε ότι μια τέτοια μεταχείριση επιβλήθηκε εκ προθέσεως στον κρατούμενο από τους αντιπροσώπους του κράτους κατά την άσκηση των καθηκόντων του, με σκοπό την εξαγωγή ομολογίας σχετικά με τα αδικήματα τα οποία ήταν ύποπτος ότι είχε διαπράξει.»⁵⁹

Κατά την εξέταση του κατά πόσο τα αποδεικτικά στοιχεία επαρκούν για την καθιέρωση απαγορευμένου σκοπού, οι διεθνείς οργανισμοί δεν απαιτούν απόδειξη ότι ένας απαγορευμένος σκοπός είναι ο αποκλειστικός ή ακόμα και το κυρίαρχο κίνητρο του δράστη. Αρκεί ο απαγορευμένος σκοπός να είναι ένα από τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν. Επιπλέον, μολονότι ο κατάλογος των σκοπών που αναφέρει η Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων είναι ενδεικτικός και όχι εξαντλητικός, θα πρέπει ο σκοπός να είναι επαρκής και να έχει «κάτι κοινό με τους σκοπούς που αναφέρονται ρητά στη Σύμβαση».⁶⁰ Στις περιπτώσεις που τα αποδεικτικά στοιχεία δεν καταδεικνύουν την ύπαρξη συγκεκριμένου σκοπού στο πρόσωπο του δράστη, η μεταχείριση μπορεί να θεωρηθεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική, αλλά δεν μπορεί να υπαχθεί στην έννοια των βασανιστηρίων. Επιπλέον, σε περίπτωση όπου η βλάβη αποτελεί τυχαίο αποτέλεσμα της συμπεριφοράς ή αμέλειας ή ανικανότητας, οι συγκεκριμένες πράξεις δεν θα μπορούν να υπαχθούν στην έννοια των βασανιστηρίων.⁶¹

Επομένως για να συνιστούν βασανιστήρια οι πράξεις πρέπει να διεξάγονται σκόπιμα. Σημειώνεται ότι Ηνωμένες Πολιτείες επικύρωσαν τη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, υπό την προϋπόθεση ότι για να συνιστά βασανιστήρια, μια πράξη πρέπει να αποσκοπεί συγκεκριμένα στην πρόκληση σημαντικού σωματικού ή ψυχικού πόνου ή οδύνης. Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι απαίτηση προθέσεως ή σκοπού για τα βασανιστήρια είναι που τα διακρίνει από κάθε άλλη απαγορευμένη κακομεταχείριση και, για ορισμένους, αποτελεί το κυρίαρχο κριτήριο διάκρισης τους.⁶²

⁵⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, Dikme κ. Τουρκίας, 11.7.2000, παρ. 223, 255 και Chitayev κ. Ρωσίας, 18.1.2007, παρ. 158

⁶⁰ J. H. Burgers and H. Danelius, The United Nations Convention Against Torture: A Handbook on the Convention against Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, 1988, p. 118

⁶¹ Weissbrodt D, ο.π., p. 387

⁶² Βλ. Nowak M and McArthur E., The United Nations Convention against Torture: A commentary, 2008 σημείωση 60, σελ. 74-77 και N. Rodley, The treatment of prisoners in International Law, κεφαλαίο «the death penalty», σημείωση 47, σελ. 123 (όπου υποστηρίζουν ότι «η απαίτηση ενός ειδικού σκοπού φαίνεται να είναι το αποφασιστικό κριτήριο που διακρίνει τα βασανιστήρια από τη σκληρή ή απάνθρωπη μεταχείριση» και επιπλέον ότι «η αδυναμία του θύματος είναι το βασικό κριτήριο το οποίο οι συντάκτες της Σύμβασης είχαν κατά νου όταν εισήγαγαν τη διάκριση μεταξύ βασανιστηρίων και άλλων μορφών κακομεταχείρισης.»)

3.7. Τα βασανιστήρια πρέπει να προκαλούν πόνους και οδύνες

Ο πόνος και η οδύνη αποτελούν ουσιώδη στοιχεία του ορισμού, αλλά και τα πλέον αμφιλεγόμενα αυτού, εξαιτίας του έκδηλου υποκειμενισμού τους. Πόνος είναι κατ' αρχάς κάθε έντονα δυσάρεστο συναίσθημα. Υπό το πρίσμα της Ιατρικής επιστήμης ο πόνος είναι μια σύνθετη δομή υποκειμενικά κατανοούμενη και ψυχολογικά καθοριζόμενη, δηλαδή η αντίληψη του εξαρτάται από τις συνθήκες, υπό τις οποίες επιβάλλεται, από το προηγούμενο ιατρικό ιστορικό του θύματος και τη γενικότερη σωματική και ψυχολογική κατάσταση του.

Ο πόνος θεωρείται ένα πολύπλοκο φαινόμενο. Μολονότι σήμερα είναι γνωστά πολλά στοιχεία σχετικά με τις διεργασίες που λαμβάνουν χώρα –στο ενδοκυτταρικό και μοριακό επίπεδο– όταν πονάει κάποιος, οι γνώσεις σχετικά με τον πόνο εξακολουθούν να μην είναι πλήρεις. Σύμφωνα με τον ορισμό που έχει υιοθετήσει η Διεθνής Ένωση για τη Μελέτη του Πόνου, «ο πόνος είναι μια δυσάρεστη αισθητική και συναισθηματική εμπειρία, που συνδέεται με πραγματική ή δυνητική βλάβη ιστών ή περιγράφεται με ορολογία τέτοιας βλάβης». Παρά τα υποκειμενικά στοιχεία που περιέχει ο ορισμός αυτός, ο πόνος έχει πάντως και ένα σαφές αντικειμενικό υπόβαθρο που μπορεί να δικαιολογήσει την ένταξή του στην αντικειμενική υπόσταση του κυρωτικού κανόνα: Η πρόκλησή του προϋποθέτει διέγερση των αλγοϋποδοχέων του ανθρώπινου οργανισμού, οι οποίοι κωδικοποιούν τις διεγέρσεις με μορφές νευρικών ώσεων και τις μεταφέρουν διαδοχικά στον εγκέφαλο για αποκωδικοποίηση και επεξεργασία. Η ένταση του πόνου προκύπτει από την ένταση αυτών ακριβώς των διεργασιών. Εξίσου ασαφής είναι και η έννοια της οδύνης, η οποία θα μπορούσε να περιγραφεί ακριβέστερα ως η σωματική εξάντληση που είναι επικίνδυνη για την υγεία. Ο έντονος πόνος προκαλεί κάποια ισχυρή επίδραση στις αισθήσεις του ανθρώπου, ενώ η σωματική εξάντληση επιφέρει τη σωματική κατάπτωση, την εξασθένηση και την αδυναμία του ανθρώπινου οργανισμού, που πρέπει παράλληλα να είναι επικίνδυνη για την υγεία.⁶³

⁶³ Σιμιτσίς Κ., Η απαγόρευση των βασανιστηρίων και των άλλων τρόπων απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας στο Διεθνές Δίκαιο, 1996, σελ. 306 επ.

4. Διάκριση βασανιστηρίων από την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και το ΕΔΔΑ αποτέλεσαν τα πρώτα διεθνή όργανα που ανέλυσαν εάν μια συμπεριφορά αποτελεί βασανιστήριο ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση.⁶⁴ Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο οριοθετώντας τα βασανιστήρια από την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, όπως περιγράφεται στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, αναφέρεται στη διάστιξη μεταξύ βασανιστηρίων και άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στα άρθρα 1 και 16 της Διεθνούς Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων. Από το Δικαστήριο θεωρείται πως η διάκριση του άρθρου 3 ανάμεσα στην απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση από τη μία και στα βασανιστήρια από την άλλη, αποσκοπούσε στον ιδιαίτερο στιγματισμό της εσκεμμένης απάνθρωπης μεταχείρισης που προκαλεί πολύ σοβαρό και βασανιστικό πόνο στο θύμα⁶⁵. Έτσι, και ανάλογα με τη Διεθνή Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, κριτήριο για την υπαγωγή μιας συμπεριφοράς στην έννοια των βασανιστηρίων είναι η ένταση του πόνου που προκαλείται στο θύμα⁶⁶ καθώς και η εσκεμμένη τέλεση της πράξης⁶⁷.

Από την άλλη πλευρά για να υπαχθεί μια συμπεριφορά στην έννοια της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης θα πρέπει να είναι τέτοια ώστε να διεγείρει στο θύμα αισθήματα φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας ικανά να το ταπεινώσουν και να το εξευτελίσουν και ενδεχομένως να κάμψουν τη σωματική και ηθική του αντίσταση⁶⁸. Παρατηρούμε πως για την υπαγωγή μιας συμπεριφοράς στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ χρησιμοποιούνται ασαφείς αξιολογικοί όροι, ποιοτικοί, όπως η σοβαρότητα, και ποσοτικοί, όπως η ένταση του πόνου, όρος που απαιτείται και από το άρθρο 137Α παρ. 2 ΠΚ για την ύπαρξη βασανιστηρίων. Επιπλέον, η έννοια του πόνου δεν είναι ιδιαίτερα σαφής.

⁶⁴ Carozza P., President, Inter-Am. Commission on Human Rights, Remarks at "Fifty Years of the European Court of Human Rights Viewed by Its Fellow International Courts" (Jan. 30, 2009), δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: https://www3.nd.edu/~ndlaw/faculty/carozza/Carozza_remarks_final.pdf (Σχολιάζοντας εν συντομία το ιστορικό των δικαστηρίων για τα ανθρώπινα δικαιώματα και αναφέροντας ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων τέθηκε σε ισχύ πριν από άλλα δικαστήρια για τα ανθρώπινα δικαιώματα)

⁶⁵. βλ. D. Weissbrodt, *Defining Torture and Cruel, Inhuman, and Degrading Treatment*, 2011, σελ. 384, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα : http://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1370&context=faculty_articles

⁶⁶ ΕΔΔΑ, Selmouni κατά Γαλλίας, 28.07.1999, παρ. 97.

⁶⁷ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., *Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα*, ΠοινΧρον 2009, σελ. 7

⁶⁸ ΕΔΔΑ, υπόθεση Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 18.01.1978 στην, παρ. 167 και Selmouni κατά Γαλλίας, 28.07.1999, παρ. 99.

Δύο, λοιπόν, θεωρούνται ότι είναι οι απολύτως αναγκαίες προϋποθέσεις για την κατάφαση της έννοιας των βασανιστηρίων: (α) η εσκεμμένη τέλεση και (β) η πρόκληση πολύ σοβαρού πόνου.⁶⁹ Για τον προσδιορισμό του περιεχομένου του «έντονου» πόνου, που αποτελεί, όπως είναι προφανές αξιολογικό όρο, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η ΕΣΔΑ αποτελεί ένα «ζωντανό εργαλείο», το οποίο πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως των συνθηκών που κάθε φορά ισχύουν. Για το λόγο αυτό, συγκεκριμένες πράξεις οι οποίες χαρακτηρίστηκαν κατά το παρελθόν ως απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση μπορούν στο μέλλον να χαρακτηρισθούν ως βασανιστήρια.⁷⁰

Ως ιδιαίτερα σημαντικό επιπλέον στοιχείο, που προκύπτει από το άρθρο 1 της Διεθνούς Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων, θεωρεί επίσης το Δικαστήριο, το σκοπό τέλεσης της πράξης για την απόσπαση ομολογίας ή κατάθεσης, την τιμώρηση του θύματος ή τον εκφοβισμό του. Ο σκοπός συνάγεται από τις συνθήκες τέλεσης της πράξης. Με βάση τα πιο πάνω στοιχεία, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει δεχτεί τα τελευταία χρόνια ότι υπάγονται στην έννοια των βασανιστηρίων και όχι απλώς της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης:

(α) Έντονα κτυπήματα που προκαλούν σημαντικό πόνο –ένδειξη για την ύπαρξη του οποίου θεωρείται το γεγονός ότι όλο το σώμα του θύματος έφερε σημάδια της βίας– σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το θύμα σύρθηκε από τα μαλλιά, εξαναγκάστηκε να τρέχει σε ένα διάδρομο όπου ήταν παρατεταγμένοι αστυνομικοί οι οποίοι του έβαζαν τρικλοποδιές, απειλήθηκε με μία σύριγγα και δέχτηκε αρκετές προσβολές της τιμής του. Το σύνολο αυτής της φυσικής και ψυχολογικής βίας κρίθηκε ότι πληροί όλους τους όρους της έννοιας των βασανιστηρίων.

⁶⁹ Σημειώνεται ότι Ο Nigel Rodley προτείνει δύο εναλλακτικές προσεγγίσεις: μία που θέτει ένα κοινό όριο έντονου πόνου και ταλαιπωρίας για τα βασανιστήρια και την σκληρή ή απάνθρωπη μεταχείριση διακρίνοντας τα βασανιστήρια βάσει του σκοπού των πράξεων και όχι βάσει της βαρύτητας της βλάβης (the "purpose only" approach) και μία άλλη που εφαρμόζει ένα κατώτατο όριο πόνου και οδύνης για βασανιστήρια, με σημαντικά λιγότερο έντονο πόνο και ταλαιπωρία που απαιτείται για την σκληρή και απάνθρωπη μεταχείριση. βλ. N. Rodley, *The treatment of prisoners under International Law*, (3d ed. 2009), σελ. 99-117. Ο Manfred Nowak και η Elizabeth McArthur υποστηρίζουν επίσης ότι η διάκριση των βασανιστηρίων από τη σκληρή ή απάνθρωπη μεταχείριση βασίζεται σε κριτήρια διαφορετικά από τη σοβαρότητα της βλάβης, επισημαίνοντας: Κάθε μορφή σκληρής και απάνθρωπης μεταχείρισης (συμπεριλαμβανομένων των βασανιστηρίων) απαιτεί την πρόκληση ισχυρού πόνου ή οδύνης. Μόνο στην περίπτωση Εξευτελιστικής μεταχείρισης μπορεί η πρόκληση μη σοβαρού πόνου ή οδύνης να φτάσει το επίπεδο ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Βλ. M. Nowak & E. McArthur, *The United Nations Convention Against Torture: A Commentary* (2008), σελ. 69

⁷⁰ R. Morgan and M. D. Evans, *Preventing Torture*, Clarendon Press, Oxford, 1998, p. 82

(β) Το «παλαιστινιακό κρέμασμα», το κρέμασμα, δηλαδή, του θύματος από τα μπράτσα, ενώ τα χέρια ήταν δεμένα πίσω από την πλάτη του.

(γ) Η πρόκληση ασφυξίας στο θύμα κατά την ανάκρισή του με μέσα που προκάλεσαν έντονο πόνο και έκαναν το θύμα να υποφέρει .

(δ) Κτυπήματα στα πέλματα (φάλαγγα), που τελέστηκαν εσκεμμένα για την απόσπαση ομολογίας ή πληροφορίας.

(ε) Χρήση ελαστικών γκλομπς –τουλάχιστον μία φορά– εναντίον κρατουμένων, η οποία είχε τη μορφή αντιποίνων, γιατί αντικειμενικά δε συνδεόταν με την εκτέλεση των υπηρεσιακών καθηκόντων. Τα κτυπήματα με τα γκλομπς κρίθηκε ότι προκαλούν έντονο σωματικό και ψυχικό πόνο –της έντασης που απαιτείται για τα βασανιστήρια– μολονότι δεν έχουν συχνά ως αποτέλεσμα την πρόκληση σημαντικών προσβολών της σωματικής ακεραιότητας. Για την υπαγωγή της πράξης στην έννοια των βασανιστηρίων συνεκτιμήθηκε κυρίως το γεγονός ότι η χρήση της βίας έγινε εσκεμμένα, στο πλαίσιο οργανωμένης επιχείρησης ελέγχου των φυλακών από ειδική ομάδα δράσης, για να προκληθεί φόβος και ταπείνωση, να καμφθεί η αντίσταση των κρατουμένων και να οδηγηθούν σε υποταγή.

Αξιοσημείωτος είναι επίσης ο τρόπος με τον οποίο το Δικαστήριο καταλήγει στη διαπίστωση του σκοπού τιμωρίας ή εκφοβισμού κατά την τέλεση των βασανιστηρίων: η «πλεονάζουσα» βία, η βία, δηλαδή, που δεν είναι απολύτως αναγκαία για την εκτέλεση ενός καθήκοντος, θεωρείται σαφής ένδειξη για την ύπαρξη του σκοπού αυτού.

Με βάση τον ορισμό αυτό, το ΕΔΔΑ έχει υπαγάγει στις «άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας»:

(α) Την υποβολή ατόμου, που κρατείται σε φυλακές ύψιστης ασφάλειας, σε σωματικό έλεγχο κάθε εβδομάδα, ενώ υπάρχουν ήδη επαρκή μέτρα ελέγχου. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η συμπεριφορά αυτή δημιουργεί αισθήματα αγωνίας και κατωτερότητας ικανά να ταπεινώσουν και να εξευτελίσουν τον κρατούμενο.

(β) Την απόλυτη απομόνωση κρατουμένου μετά από μια απόπειρα αυτοκτονίας του.

(γ) Την κάλυψη των ματιών, η οποία, όταν έχει κάποια διάρκεια, μπορεί, ανάλογα και με τις υπόλοιπες συνθήκες κάθε περίπτωσης, να προκαλέσει μεγάλη φυσική και ψυχική πίεση στο άτομο.

(δ) Το δέσιμο των καρπών του θύματος με σύρμα, με τέτοιο τρόπο ώστε να προκληθούν σωματικές κακώσεις, καθώς και την έκθεσή του στο κρύο.

(ε) Τη δέσμευση με χειροπέδες, όταν περιλαμβάνει χρήση βίας ή δημόσια έκθεση του συλληφθέντος που υπερβαίνει τον βαθμό ο οποίος θεωρείται εύλογα αναγκαίος προκειμένου να αποτραπεί πιθανή απόδρασή, με βάση τις περιστάσεις, και ειδικότερα τις υπάρχουσες ενδείξεις

ότι ο συλληφθείς θα χρησιμοποιήσει βία ή θα προσπαθήσει να αποδράσει ή να καταστρέψει αποδεικτικά στοιχεία.⁷¹

Σημειώνεται ότι το δεύτερο σκέλος της απαγόρευσης σχεδιάστηκε για να συμπληρώσει το πρώτο, την «μητρική» έννοια των βασανιστηρίων και η προσθήκη του έγινε δεκτή κατά τις προπαρασκευαστικές εργασίες της ΕΣΔΑ καθώς τα κράτη θέλησαν να διαφυλάξουν απόλυτα την αξία του ανθρώπου. Εντούτοις όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής της ΕΣΔΑ, το δεύτερο σκέλος της απαγόρευσης έχει πια αποκτήσει αυτόνομη σημασία. Διευρύνει μεν το περιεχόμενο των βασανιστηρίων, όμως ανεξαρτητοποιείται από αυτό, έτσι ώστε να μην προσδιορίζεται αποκλειστικά σύμφωνα με τους όρους τέλεσης και εμφανίσεως του πρώτου σκέλους, των βασανιστηρίων. Αυτό οφείλεται στη δυναμική ερμηνεία του αρ. 3 της ΕΣΔΑ και όλης της Σύμβασης, στην οποία προβαίνει το ΕΔΔΑ, θεωρώντας ότι πρόκειται για ένα ζωντανό εργαλείο, που δεν πρέπει να ερμηνεύεται με προσήλωση στο γράμμα, αλλά εξελικτικά, λαμβανομένων υπόψη των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών που μεσολάβησαν από την υιοθέτηση της το 1950 μέχρι σήμερα. Στην υποθεση Tyger το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι η Σύμβαση πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως των συνθηκών που ισχύουν σήμερα.

Στην αυτονόμηση του δεύτερου σκέλους συνέβαλε η θέση της ΕΕΔΑ ότι για να χαρακτηριστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική κάποια μεταχείριση ή τιμωρία δεν είναι αναγκαίο να προσιδιάζει προς βασανιστήριο ή να τελείται σε συνθήκες παρόμοιες με αυτές κατά τις οποίες συνήθως τελούνται τα βασανιστήρια, όπως είναι για παράδειγμα όταν υπάρχει πράγματι ή όταν γίνεται επίκληση για τη δημοσιά τάξη και ασφάλεια. Η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του δεύτερου σκέλους του και η απεμπλοκή του από το πεδίο εφαρμογής του πρώτου διευρύνει κατά τρόπο δυναμικό το πεδίο εφαρμογής όλου του άρθρου 3.⁷² Κατά συνέπεια η απαγόρευση του άρθρου 3 πρέπει να διαβάζεται ως ενιαίο σύνολο, τα ξεχωριστά κομμάτια του οποίου όμως μπορούν ως ένα βαθμό να αναλυθούν και να εφαρμοστούν ξεχωριστά, πέρα από τα περιοριστικά πλαίσια της έννοιας των βασανιστηρίων.⁷³

⁷¹ Ελ. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ 2009, σελ 7

⁷²⁷² Σιμιτσής Κ., ο.π., σελ 239-240

⁷³ Βλ. F.G. Jacobs : The European Convention on Human Rights, 1975, p. 26

5. Η έννοια των βασανιστηρίων κατά το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και τη νομολογία του ΕΔΔΑ

Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Διεθνούς Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων και των άλλων τρόπων σκληρής και απάνθρωπης μεταχείρισης ο όρος "βασανιστήρια" σημαίνει «κάθε πράξη με την οποία, σωματικός ή ψυχικός πόνος ή έντονη οδύνη επιβάλλονται με πρόθεση σ' ένα πρόσωπο, με σκοπό ιδίως να αποκτηθούν απ' αυτό ή από τρίτο πρόσωπο πληροφορίες ή ομολογίες, να τιμωρηθεί για μια πράξη που αυτό ή τρίτο πρόσωπο έχει διαπράξει ή είναι ύποπτο ότι την έχει διαπράξει, να εκφοβηθεί ή εξαναγκασθεί αυτός ή τρίτο πρόσωπο, ή για κάθε άλλο λόγο που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής, εφ' όσον ένας τέτοιος πόνος ή οδύνη επιβάλλονται από δημόσιο λειτουργό ή κάθε πρόσωπο που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα ή με την υποκίνηση ή τη συναίνεση ή την ανοχή του. Δεν περιλαμβάνονται ο πόνος ή η οδύνη που προέρχονται μόνον από πράξεις συμφυείς ή παρεμπόπτουσες προς νόμιμες κυρώσεις».

Οι πρώτες υποθέσεις που συνεισέφεραν στην αποσαφήνιση της έννοιας των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης ήταν η «Ελληνική Υπόθεση» και η Υπόθεση Ιρλανδία κ. Ην. Βασιλείου.⁷⁴ Η «Ελληνική Υπόθεση»(1969) επρόκειτο για την προσφυγή τεσσάρων ευρωπαϊκών κρατών (Δανίας, Νορβηγίας, Σουηδίας, Ολλανδίας) κατά της Ελλάδας μετά την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας στη χώρα μας σχετικά με τα βασανιστήρια και άλλες μορφές κακομεταχείρισης που υπέστησαν 11 κρατούμενοι.⁷⁵ Στην υπόθεση αυτή η ΕυρΕΔΑ δήλωσε ότι η λέξη βασανιστήρια «χρησιμοποιείται συνήθως για να περιγράψει μια απάνθρωπη μεταχείριση που έχει κάποιο σκοπό όπως η απόκτηση πληροφοριών ή ομολογιών ή η επιβολή τιμωρίας και γενικά συνιστά μια επιδεινωμένη μορφή απάνθρωπης μεταχείρισης». Εφόσον κατά την Επιτροπή τα βασανιστήρια συντίθενται τόσο από απάνθρωπη όσο και από εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία, τότε ως απάνθρωπη μεταχείριση νοείται «τουλάχιστον μια τέτοια μεταχείριση που να προκαλεί σκόπιμα σοβαρή οδύνη, σωματική ή ψυχική, η όποια στην παρούσα κατάσταση είναι αδικαιολόγητη ενώ ως εξευτελιστική αυτή που ταπεινώνει υπέρμετρα κάποιον μπροστά σε άλλους ή τον αναγκάζει να ενεργεί ενάντια στη θέληση ή τη συνείδηση του».⁷⁶

Έτσι για την διάπραξη των βασανιστηρίων απαιτείται να συμπληρωθεί μια κλιμακωτή ακολουθία από κριτήρια. Πρέπει να πρόκειται για συμπεριφορά τέτοια ώστε να χαρακτηρίζεται πρώτα ως εξευτελιστική (κατώτερο επίπεδο) και ύστερα ως απάνθρωπη μεταχείριση (μεσαίο

⁷⁴ Σιμιτσης, σελ 216

⁷⁵ Γαλανου, ο.π., σελ. 1450

⁷⁶ R. Desgagne, Integrating Environmental Values into the European Convention on Human Rights, vol , no 2, 1995, σελ. 263 επ. και Jacobs G. F., The European Convention on Human Rights, charendon press, Oxford, 1975, σελ. 27-28

επίπεδο).⁷⁷ Επιπλέον απαιτείται η απάνθρωπη μεταχείριση να είναι επιδεινωμένης μορφής και να προκαλεί σκόπιμα σοβαρό πόνο ή οδύνη. Θα πρέπει ακόμα η μεταχείριση αυτή να είναι αδικαιολόγητη υπό τις παρούσες περιστάσεις και τέλος να επιβάλλεται από κρατικούς λειτουργούς για ορισμένους σκοπούς.

5.1. Τα βασανιστήρια ως σωματικές κυρίως κακομεταχειρίσεις

Η ΕυρΕΔΑ στην «Ελληνική υπόθεση» διαπίστωσε ότι οι κρατούμενοι είχαν υποβληθεί σε βασανιστήρια ή κακομεταχείριση. Επρόκειτο για 11 κρατούμενους από τους οποίους άλλοι είχαν υποβληθεί σε φάλαγγα ή αγρίους ξυλοδαρμούς, άλλοι σε ηλεκτροσόκ και άλλοι σε εικονικές εκτελέσεις και κάποιοι είχαν περιοριστεί σε στενόχωρα κελιά χωρίς τροφή και νερό. Ο λόγος που η ΕυρΕΔΑ χρησιμοποίησε το διαζευκτικό «ή» υπονοεί ότι μέσα στο εύρος των πρακτικών άλλες ήταν βασανιστήρια και άλλες κακομεταχειρίσεις. Ο λόγος που δεν προέβη σε ακριβή χαρακτηρισμό της κάθε πράξης θα μπορούσε να ερμηνευθεί από τις δυσχερείς συνθήκες υπό τις οποίες διεξήχθη υπό το δικτατορικό καθεστώς στην Ελλάδα η ερεύνα της Υποεπιτροπής. Για πρώτη φορά στην υπόθεση αυτή η ΕυρΕΔΑ αναφέρεται στην έννοια του ψυχολογικού, του μη σωματικού βασανιστηρίου. Πρόκειται για την επιβολή ψυχικής οδύνης με την πρόκληση μιας κατάστασης αγωνιάς και πίεσης μέσω προσβολών που δεν είναι σωματικές. Εκτός όμως από αυτό τον ασαφή ορισμό δεν προχώρησε σε περαιτέρω εμβάθυνση.⁷⁸

Η Επιτροπή έδωσε κάποιους ορισμούς των όρων του άρθρου 3 στην «Ελληνική Υπόθεση»: «Η έννοια της απάνθρωπης μεταχείρισης καλύπτει τουλάχιστον μια τέτοια μεταχείριση που προξενεί σκόπιμα ταλαιπωρία, ψυχική ή σωματική, η οποία κρίνεται υπό τις εκάστοτε συνθήκες αδικαιολόγητη. Η λέξη "βασανιστήρια" χρησιμοποιείται συχνά για να περιγράψει την απάνθρωπη μεταχείριση, η οποία έχει σκοπό, όπως η απόκτηση πληροφοριών ή ομολογιών ή η επιβολή τιμωρίας, και είναι γενικά αποτελεί μια επιδεινούμενη μορφή απάνθρωπης μεταχείρισης. Η μεταχείριση ή η τιμωρία ενός ατόμου μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι εξευτελιστική, αν τον εξευτελίζει γενικά πριν από άλλους, ή τον οδηγεί να πράξει ενάντια στη θέληση ή τη συνείδησή του.» Αν και τα βασανιστήρια θεωρήθηκαν στην «Ελληνική Υπόθεση» ως «επιδεινωμένη» μορφή απάνθρωπης μεταχείρισης, η Επιτροπή δεν καθόρισε ρητά το κατώτατο όριο του πόνου ή της ταλαιπωρίας που απαιτείται για να συνιστά μια πράξη βασανιστήρια.⁷⁹

⁷⁷ βλ. Μαγγανά Α. Χρυσανθάκη Χ. Βανδώρο Δ. Καρατζά Λ., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Νομολογία & Ερμηνευτικά Σχόλια, 2011, σελ. 39 επ.

⁷⁸ σμίκτης σελ 216-218

⁷⁹ Βλ. 12 Yearbook of the European Convention on human rights, p. 186

Τα μη σωματικά βασανιστήρια αποτέλεσαν αντικείμενο έρευνας της Επιτροπής όταν εξέτασε την προσφυγή της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας κατά του Ην. Βασιλείου. Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αυτής, δώδεκα κρατούμενοι κρατηθήκαν σε απομόνωση και εφαρμόστηκαν σε αυτούς συστηματικά ειδικές ανακριτικές μέθοδοι, το κύριο χαρακτηριστικό των οποίων ήταν η προσωρινή αποστέρηση μιας ή περισσότερων αισθήσεων με απλά, μη φαρμακευτικά μέσα. Οι ειδικές αυτές ανακριτικές τεχνικές συμπεριελάμβαναν κάλυψη της κεφαλής με κουκούλα καθ' όλη τη διάρκεια της ανάκρισης, ορθοστασία σε τοίχο⁸⁰, υποβολή σε έντονο θόρυβο (ένας συνεχής υπόκωφος συριγμός κατά την ανάκριση), αποστέρηση του ύπνου και ανεπαρκή σίτιση.⁸¹

Η διαφορά των τεχνικών αυτών, οι οποίες λόγω του αριθμού τους ονομαστήκαν «οι πέντε ανακριτικές τεχνικές», σε σύγκριση με άλλες ήταν σύμφωνα με την Επιτροπή ότι «οι 5 ανακριτικές τεχνικές εφαρμοζόμενες μαζί είχαν σκοπό να επιβάλλουν μια σοβαρή ψυχολογική και σωματική πίεση από την όποια να προκληθούν οδύνες. Η συνδυασμένη εφαρμογή των τεχνικών που παρακωλύουν τη χρήση των αισθήσεων έχει ένα άμεσο αποτέλεσμα στην προσωπικότητα από σωματική και πνευματική άποψη. Η θέληση για αντίσταση είναι αδύνατο να σχηματιστεί αυτόβουλα. Κατά συνέπεια θα πρέπει να θεωρηθούν ως βασανιστήρια καθώς η συστηματική εφαρμογή τεχνικών με σκοπό να υποχρεωθεί ένα άτομο να δώσει πληροφορίες παρομοιάζεται ξεκάθαρα με εκείνες τις μεθόδους βασανιστηρίων που είναι γνωστές ανά τους αιώνες. Ακόμη κι αν όντως οι 5 ανακριτικές τεχνικές δεν επιφέρουν σοβαρά επακόλουθα στην υγεία των ανακρινόμενων η Επιτροπή βλέπει σε αυτές ένα σύγχρονο σύστημα βασανισμών, που εμπίπτει στην ίδια κατηγορία με εκείνα τα συστήματα που έχουν εφαρμοστεί για την απόκτηση ομολογιών και πληροφοριών».⁸²

Η απόφαση της Επιτροπής στην υπόθεση αυτή ήταν ομόφωνη και εισήγαγε ένα νέο στοιχείο στη θεώρηση της για την έννοια των βασανιστηρίων, σωματικών και μη: «Εαν οι ανακριτικές τεχνικές εφαρμόζονται κατά τρόπο συνδυασμένο και συστηματικό, τότε όλες μαζί είναι βασανιστήρια, ακόμα κι αν καθεμία από αυτές, ξεχωριστά εξεταζόμενη, δεν αποτελεί βασανιστήριο. Με την πιθανή εξαίρεση της ορθοστασίας, η όποια σε μια τουλάχιστον περίπτωση διήρκεσε δεκαέξι ώρες, καμία άλλη από τις τεχνικές δεν μπορεί από μόνη της να

⁸⁰ Η τακτική αυτή περιγράφηκε ως τέντωμα έναντι του τοίχου, με τα δάκτυλα τους βαλμένα ψηλά πάνω από το κεφάλι κόντρα στον τοίχο, τα ποδιά σε έκταση και τα πέλματα προς τα πίσω ώστε να στέκονται στα δάκτυλα των ποδιών και το βάρος του σώματος να πέφτει στα δάκτυλα των χεριών.

⁸¹ Cullen A., *Defining Torture in International Law: A Critique of the Concept Employed by the European Court of Human Rights*, 2003, p. 35 βλ. και E. Peters, *Torture*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996, σελ 169 και Mowbray A., *Cases and materials on the European convention on human rights*, Oxford, second ed., p. 146 επ.

⁸² Σιμιτσης Κ., ο.π., σελ 219-222

θεωρηθεί βασανιστήριο, γιατί δεν προκαλεί αρκετό πόνο και οδύνη». Το αποφασιστικό κριτήριο για την Επιτροπή φάνηκε πως ήταν η προσπάθεια των ανακριτικών αρχών να σπάσουν τη θέληση των κρατουμένων, με τη συνδυασμένη χρήση όλων αυτών των τεχνικών, με τη διάρκεια τους και την επανάληψη τους, ώστε στη συνέχεια να αποσπάσουν ομολογίες και πληροφορίες.

Επιπλέον η Επιτροπή εστίασε σε ένα ακόμη στοιχείο των βασανιστηρίων, την ευρηματικότητα και τον προσχεδιασμό τους. Στην υπόθεση αυτή επεσήμανε και τις περιπτώσεις άσκησης σωματικής βίας τονίζοντας ότι περιελάμβαναν «αξιοσημείωτη βία, ακόμα και βανουσότητα» (κυρίως γροθιές, κλωτσιές και χτυπήματα) Εντούτοις θεώρησε ότι τελικά ότι οι εν λόγω πράξεις δεν μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως βασανιστήρια, αλλά ως απάνθρωπη μεταχείριση, διότι «δεν έφθαναν εκείνο το βαθμό που ήταν απαραίτητος κατά τη γνώμη της για να χαρακτηριστεί μια πράξη ως βασανιστήριο» καθώς έλλειπε ο προσχεδιασμός και η επινοητικότητα εκ μέρους των ανακριτών.

Ωστόσο, δεν προσδιορίστηκε από την Επιτροπή ο βαθμός περα από τον οποίο μια ανάρμοστη μεταχείριση εκτιμάται ως «σοβαρή» ώστε να συνιστά «μια επιδεινωμένη μορφή σοβαρής σωματικής και πνευματικής οδύνης», δηλαδή βασανιστήριο. Επεσήμανε όμως ότι «υπάρχει πιθανότητα η άσκηση σωματικής βίας να γίνεται αποδεκτή μέχρι έναν ορισμένο βαθμό από τους φυλακισμένους και το κοινό, θεωρούμενη ότι δεν είναι ούτε σκληρή ούτε υπερβολική. Κι αυτό θα οφείλεται κυρίως στις διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες μέσα στις όποιες σχηματίζονται οι σχετικές αντιλήψεις». Έτσι στο ερώτημα πότε μια μεταχείριση εμπίπτει στο άρθρο 3 ΕΣΔΑ η Επιτροπή απάντησε ότι «από τις καταθέσεις αρκετών μαρτύρων προκύπτει ότι οι περισσότεροι κρατούμενοι ανέχονται κάποια σκληρότητα στη μεταχείριση τους εκ μέρους των αστυνομικών και των στρατιωτικών αρχών και ότι το θεωρούν ακόμη και δεδομένο». Υπογράμμισε ακόμη ότι το σημείο μέχρι το οποίο οι φυλακισμένοι και το κοινό μπορούν να αποδεχτούν τη σωματική βία ούτε ως σκληρή ούτε ως εξαιρετική ποικίλλει ανάμεσα σε διάφορες κοινωνίες, ακόμα και στα διάφορα τμήματα τους».

Το ζήτημα της σοβαρότητας της μεταχείρισης είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την υπαγωγή της στο άρθρο 3 και απασχολήσει αρκετά τα όργανα της Σύμβασης. Η μεταχείριση πρέπει να είναι σοβαρή για να εμπίπτει στο άρθρο 3 αρχικά και ύστερα σε κάθε μια από τις βαθμίδες του. Η εξέταση της σοβαρότητας πρέπει να γίνεται κατά τρόπο σχετικό, δηλαδή να εξαρτάται από όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης, ιδίως τη φύση και το πλαίσιο της ίδιας της μεμπτής συμπεριφοράς και από τον τρόπο και τη μέθοδο εκτελέσεώς της.^{83 84}

⁸³ Ιρλανδική υπόθεση, απόφαση ΕΕΔΑ, παρ. 162

⁸⁴ Σιμιτσής Κ., ο.π.

5.2. Η θέση του ΕΔΔΑ: Τα βασανιστήρια ως έννοια με στενό περιεχόμενο

Το ΕΔΔΑ επιλήφθηκε της Ιρλανδικής Υπόθεσης, η οποία λόγω της σοβαρότητας της παραπέμφθηκε στην Ολομέλεια. Με 16 ψήφους έναντι 1 το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι 5 τεχνικές εμπίπτουν στην απαγόρευση της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης και όχι στων βασανιστηρίων. Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι οι 5 τεχνικές εφαρμόστηκαν σε συνδυασμό, με προμελέτη και για ώρες χωρίς σταματημό καθώς και ότι προκάλεσαν αν όχι ουσιαστικούς σωματικούς τραυματισμούς, πάντως έντονη σωματική και ψυχική οδύνη και επέφεραν οξείες ψυχιατρικές ενοχλήσεις στους κρατούμενους κατά τη διάρκεια της ανάκρισης. Συνεπώς έκρινε ότι ενέπιπταν στην απάνθρωπη μεταχείριση και ότι επιπλέον ήταν και εξευτελιστικές αφού προκάλεσαν αισθήματα φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας, ικανά να υποβαθμίσουν τα θύματα και να σπάσουν την σωματική και ηθική τους αντίσταση.

Προκειμένου να προσδιορίσει αν οι 5 τεχνικές θα μπορούσαν επιπλέον να χαρακτηριστούν ως βασανιστήρια, το ΕΔΔΑ υποστήριξε ότι η διάκριση του άρθρου 3 μεταξύ απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης και βασανιστηρίων πηγάζει κυρίως από τη διάφορα της έντασης της επιβαλλόμενης οδύνης. Το ΕΔΔΑ θεωρεί ότι από τη μια πλευρά υπάρχει βία αξιοκατάκριτη τόσο σε ηθικό δίκαιο όσο και από το εσωτερικό δίκαιο των περισσότερων από τα Συμβαλλόμενα κράτη, χωρίς όμως να εμπίπτει στο άρθρο 3. Φαίνεται ωστόσο από την άλλη πλευρά ότι υπήρξε πρόθεση ώστε η Σύμβαση, με τη διάκριση που επιχειρεί, να αποδώσει ένα ειδικό στίγμα στην εσκεμμένη απάνθρωπη μεταχείριση που προκαλεί πολύ σοβαρή ή σκληρή οδύνη, δηλαδή τα βασανιστήρια.

Το ΕΔΔΑ στην αποφαση αυτή δεν φαίνεται να διαφωνεί με καμία από τις διαπιστώσεις της Επιτροπής. Όμως καταλήγει σε μια ιδιαίτερα περιοριστική ερμηνεία του όρου ‘‘βασανιστήρια’’. Σύμφωνα με αυτήν, η κακομεταχείριση για να θεωρηθεί βασανιστήριο, πρέπει να είναι τόσο σκληρή και σοβαρή, ώστε να αντιστοιχεί στο ιδιαίτερο εκείνο «στίγμα» που αποδίδεται στα βασανιστήρια από την ΕΣΔΑ αλλά και να ταιριάζει στην αγριότητα που υπονοεί η λέξη αυτή, όπως γίνεται αντιληπτή. Ωστόσο το πως γίνεται αντιληπτή η έννοια της λέξης είναι ένα ζήτημα ασαφές. Το ΕΔΔΑ διερευνώντας την υποθεση δεν διεύρυνε την έννοια αυτή αλλά αντίθετα ενέμεινε σε εκείνη την εκδοχή της έννοιας που αναφέρεται κυρίως σε σωματικά βασανιστήρια, λαμβάνοντας αποκλειστικά υπόψη το στοιχείο της έντασης κατά την επιβολή της σοβαρής μεταχείρισης και υποβαθμίζοντας τις συνέπειες που επήλθαν σε βάρος του κάθε θύματος. Περίορισε λοιπόν την έννοια στο πεδίο της άκρας βαρβαρότητας. Υπονοήθηκε παράλληλα ότι για να στοιχειοθετείται το έγκλημα των βασανιστηρίων θα πρέπει οι πράξεις να

εκπηγάζουν από μια διάθεση βαρβαρότητας των δραστών.⁸⁵ Η περιοριστική αυτή ερμηνεία καθίστα ιδιαίτερα δυσχερή την ένταξη των κακομεταχειρίσεων μη σωματικού τύπου στα βασανιστήρια.⁸⁶

Το ΕΔΔΑ στην αποφαση αυτή τόνισε ότι οι πέντε τεχνικές δεν προκάλεσαν οδύνες της ιδιαίτερης έντασης και σκληρότητας, που υπονοείται από τη λέξη βασανιστήρια. Ο προσδιορισμός αυτός, διατυπωμένος αρνητικά επικρίθηκε σφοδρά. Η κριτική εστίασε στο γεγονός ότι το άρθρο 3 πρέπει να αναγνωσθεί ως περιέχον όχι μόνο τις πεπαλαιωμένες και ξεπερασμένες πλέον μεθόδους πρόκλησης σοβαρού πόνου αλλά επίσης τα σύγχρονα, έξυπνα τεχνάσματα καταπίεσης. Τα νέα τύπου βασανιστήρια σκοπεύουν μέσω νέων μορφών οδύνης, που λίγο σχετίζονται με τον προερχόμενο από τα συμβατικά βασανιστήρια σωματικό πόνο, να προκαλέσουν, έστω και μονό προσωρινά, τη διάσπαση της ανθρώπινης προσωπικότητας και τον εκμηδενισμό της θελήσεως του. Για να αποφευχθεί η μονομέρεια του ΕΔΔΑ θα πρέπει κατά τη μέτρηση της έντασης μιας μεταχείρισης να μην υπολογίζονται μόνο τα αποτελέσματα της αλλά και ο τρόπος εκτέλεσης της, η συμπεριφορά του δράστη και η όλη σωματική, πνευματική και κοινωνική κατάσταση του θύματος.

Όσον αφορά το ιδιαίτερο «στίγμα» των βασανιστηρίων το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε στη Διακήρυξη κατά των βασανιστηρίων, όπου τονίζεται πως τα βασανιστήρια αποτελούν επιδεινωμένη μορφή απάνθρωπης μεταχείρισης. Η κρίση αυτή του ΕΔΔΑ ήταν ανεπαρκής και ανεπιτυχής, καθώς η Διακήρυξη δεν φαίνεται να αποδίδει ρητά ή με άλλο τρόπο μόνο στα βασανιστήρια ένα «στίγμα» που δεν χαρακτηρίζει τους άλλους τρόπους κακομεταχείρισης. Η διατύπωση της Διακήρυξης ότι τα βασανιστήρια αποτελούν απάνθρωπη μεταχείριση σε επιδεινωμένη μορφή θα πρέπει να ερμηνευθεί ως εξής: «υπάρχει μια μεταχείριση η οποία θεωρείται απαράδεκτη από ηθικής και νομικής σκοπιάς, η οποία όμως δεν είναι ομοιογενής σε όλη της την έκταση. Υπάρχουν στο εσωτερικό της κάποιες διαβαθμίσεις, που αποτελούν επιβαρυντικές περιπτώσεις για τον δράστη της πράξης».⁸⁷

5.3. Αποφάσεις του ΕΔΔΑ για πράξεις βασανιστηρίων

Το ΕΔΔΑ έκρινε για πρώτη φορά ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 για βασανίστρια στην υπόθεση Aksoy κατά Τουρκίας. Στην υπόθεση αυτή ο προσφεύγων ήταν ύποπτος για τρομοκρατία. Τη δεύτερη μέρα μετά τη σύλληψη του οι αστυνομικοί προσπάθησαν να του αποσπάσουν την ομολογία του και γι αυτό τον έγδυσαν εντελώς, του έδεσαν τα χεριά στην

⁸⁵ J. Spjut, Torture under the European Convention on Human Rights (1979) , American Journal of International Law, σελ. 267, 271.

⁸⁶ Cullen A., ο.π., p. 37-38

⁸⁷ Σιμιτσης Κ., ο.π., σελ 216-217

πλάτη και τον κρέμασαν από τα μπράτσα όπως στην παλαιστινιακή κρεμάλα. Κατόπιν του τοποθέτησαν ηλεκτρόδια στα γεννητικά όργανα και τον περιέβρεξαν ώστε να παθαίνει ηλεκτροπληξία. Τις επόμενες δυο μέρες των κτυπούσαν ανά μισή ώρα ή ανά δώρο. Μετά από αυτή την κακοποίηση ο προσφεύγων δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει τα χεριά του. Ζήτησε να δει γιατρό και όταν αυτός τον ρώτησε από πού προέρχονταν οι φανερές κακώσεις στα μπράτσα του ένας αστυνομικός είπε ότι επρόκειτο για ατύχημα. Αφού αφέθηκε ελεύθερος, εισήχθη σε νοσοκομείο όπου διεγνώσθη μια αμφίπλευρη παράλυση των άνω ακρών του που είχε ως αιτία νευρολογικές βλάβες στα άνω άκρα.

Το ΕΔΔΑ τόνισε ότι και υπό δύσκολες συνθήκες όπως η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, το άρθρο 3 απαγορεύει απόλυτα τα βασανιστήρια και δεν υπάρχει εξαίρεση ακόμα και στην περίπτωση που δημόσιος κίνδυνος απειλεί ένα έθνος. Το ΕΔΔΑ δέχτηκε ότι σκοπός της μεταχείρισης του προσφεύγοντος ήταν η απόσπαση ομολογίας καθώς και ότι του προκλήθηκε υπερβολικός πόνος και επιπλέον υπέστη παράλυση στα άνω άκρα, για τη θεραπεία της οποίας χρειάστηκαν πολλά χρόνια.⁸⁸ Ως προς το αν πρόκειται για βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση το ΕΔΔΑ δέχτηκε ότι ο αιτών υπέστη τέτοια μεταχείριση η οποία έγινε με πρόθεση, ότι η εκτέλεση της απαιτούσε μια συγκεκριμένη προετοιμασία και ειδική εκπαίδευση καθώς και ότι εξαιτίας της αγριότητας της δεν μπορούσε παρά να χαρακτηριστεί ως βασανιστήριο.⁸⁹ Επιβεβαίωσε λοιπόν τη θέση που είχε λάβει στην Ιρλανδική υπόθεση ότι με τον ορό βασανιστήρια στιγματίζει μόνο «την ηθελημένη απάνθρωπη μεταχείριση που προκαλεί πολύ σοβαρό και άγριο πόνο».^{90 91}

Ένα χρόνο αργότερα το ΕΔΔΑ έκρινε στην υπόθεση *Aydin κατά Τουρκίας* ότι ο βιασμός μιας νεαρής κοπέλας από αστυνομικού κατά τη διάρκεια της κράτησης της αποτελούσε βασανιστήριο.⁹² Αρχικά το ΕΔΔΑ επανέλαβε ότι «για να καθοριστεί αν μια συγκεκριμένη μορφή κακομεταχείρισης αποτελεί βασανιστήριο, πρέπει να ληφθεί υπόψη η διάκριση που γίνεται στο άρθρο 3 μεταξύ αυτής της έννοιας και αυτής της απάνθρωπης μεταχείρισης ή της εξευτελιστικής μεταχείρισης. Σημείωσε ότι αυτή η διάκριση φαίνεται να έχει ενσωματωθεί στη Σύμβαση ώστε να επιτρέψει το ιδιαίτερο «στίγμα» των «βασανιστηρίων» να επισυνάπτεται μόνο

⁸⁸ Κοτσαλής Λ., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου & Ποινικό Δίκαιο, Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 57-60

⁸⁹ Σισιλιανός Α., ο.π., σελ 125

⁹⁰ ΕΔΔΑ, *Aksoy* κ. Τουρκίας, 18.12.1996, παρ. 63, *Ιρλανδία* κ. Ην. Βασιλείου, παρ. 66 και 167 και τις μεταγενέστερες *Dikme* κ. Τουρκίας, 11.7.2000, παρ. 93-96, *Akkoc* κ. Τουρκίας, 10.10.2000, παρ. 117

⁹¹ Βλ. περισσότερα σε Mowbray A., *Cases and materials on the European convention on human rights*, Oxford, second ed., p. 161 επ.

⁹² ΕΔΔΑ, *Aydin* κ. Τουρκίας, 25.9.1997, παρ. 86

στη σκόπιμη απάνθρωπη μεταχείριση που προκαλεί πολύ σοβαρή και απάνθρωπη ταλαιπωρία».⁹³

Στη συνέχεια επεσήμανε ότι «Ο βιασμός ενός κρατουμένου από κρατικό αξιωματούχο πρέπει να θεωρηθεί ως ιδιαίτερα σοβαρή και απεχθής μορφή κακομεταχείρισης, δεδομένης της ευκολίας με την οποία ο δράστης μπορεί να εκμεταλλευτεί την ευπάθεια και την εξασθενημένη αντίσταση του θύματος του. Επιπλέον, ο βιασμός αφήνει βαθιά ψυχικά τραύματα στο θύμα, τα οποία δεν θεραπεύονται με το πέρασμα του χρόνου τόσο γρήγορα όσο άλλες μορφές σωματικής και ψυχικής βίας. Η προσφεύγουσα αντιμετώπισε επίσης τον οξύ φυσικό πόνο του βιασμού, ο οποίος πρέπει να της έχει αφήσει το αίσθημα του εξευτελισμού και του σωματικού και συναισθηματικού βιασμού. Η προσφεύγουσα υποβλήθηκε ακόμη σε μια σειρά ιδιαίτερα τρομακτικών και ταπεινωτικών εμπειριών, συμπεριλαμβανομένων ξυλοδαρμών, ενώ βρισκόταν υπό κράτηση από τις δυνάμεις ασφαλείας στη χωροφυλακή Derik, λαμβάνοντας υπόψη το φύλο, την ηλικία της και τις συνθήκες υπό τις οποίες κρατήθηκε». Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η συσσώρευση πράξεων σωματικής και ψυχικής βίας που υπέστη η προσφεύγουσα και η ιδιαίτερα σκληρή πράξη βιασμού στην οποία υποβλήθηκε αποτελούσαν βασανιστήρια κατά την έννοια του άρθρου 3⁹⁴.

Ορόσημο στο άνοιγμα της νομολογίας του για το ζήτημα αυτό αποτελεί η υπόθεση Selmouni κ. Γαλλίας, η οποία αφορούσε την κακοποίηση ενός μικροδιακινητή ναρκωτικών από τη γαλλική αστυνομία. Ο προσφεύγων παραπονέθηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ ότι είχε υποστεί διάφορες μορφές κακομεταχείρισης όπως επανειλημμένες γροθιές, κλωτσιές και χτυπήματα με αντικείμενα. Παραπονέθηκε ακόμη ότι ένας αστυνομικός του έδειξε τα γεννητικά του όργανα και στη συνέχεια ούρησε επάνω του. Διαμαρτυρήθηκε τέλος ότι είχε βιασθεί με ένα γκλομπ από αστυνομικό. Ο προσφεύγων υποστήριξε ότι κίνητρο για τις ενέργειες των αστυνομικών ήταν να αποκτηθεί η ομολογία του.⁹⁵

Η εξέλιξη των γεγονότων έδειχνε κατά το ΕΔΔΑ ότι ο πόνος ή η ταλαιπωρία επιβλήθηκε στον προσφεύγοντα με σκοπό, μεταξύ άλλων, να τον εξαναγκάσει να ομολογήσει με το αδίκημα, το οποίο υπήρχε υποψία ότι διέπραξε. Το Δικαστήριο δέχτηκε ότι οι καταγγελλόμενες πράξεις ήταν τέτοιες ώστε να προκαλέσουν στον προσφεύγοντα συναισθήματα φόβου, θλίψης και κατωτερότητας, ικανών να τον ταπεινώσουν, να τον εξοντώσουν και να σπάσουν τη σωματική και ηθική του αντίσταση..⁹⁶

⁹³ βλ. και την απόφαση Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ο.π., § 167.

⁹⁴ ΕΔΔΑ, Aydin κ. Τουρκίας, 25.9.1997, παρ. 82-88

⁹⁵ ΕΔΔΑ, Selmouni κ. Γαλλίας, 28.7.1999, παρ. 82 ΚΑΙ 91

⁹⁶ βλέπε απόφαση ΕΔΔΑ, Ribitsch κ. Αυστρίας, ο.π., § 38, και την απόφαση Tekin κατά Τουρκίας της 9ης Ιουνίου 1998, § 53

Στη συνέχεια τόνισε ότι θα πρέπει να αποδειχθεί εάν ο πόνος ή η οδύνη που υπέστη ο κ. Selmouni μπορεί να χαρακτηριστεί ως «σοβαρή» ώστε να υπαχθεί στην έννοια του βασανιστηρίων και όχι των άλλων μορφών κακομεταχείρισης. Στο σημείο αυτό επανέλαβε τη θέση του ότι η "σοβαρότητα" της μεταχείρισης είναι σχετική και εξαρτάται από όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης, όπως η διάρκεια της μεταχείρισης, οι σωματικές ή ψυχικές συνέπειες της, το φύλο, η ηλικία και η κατάσταση της υγείας του θύματος κ.λπ.

Το Δικαστήριο είχε προηγουμένως εξετάσει υποθέσεις στις οποίες κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπό κρίση μεταχείριση δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως βασανιστήριο.⁹⁷ Σημαντικό σημείο στην υπόθεση αυτή αποτελεί η θέση του Δικαστηρίου ότι «η Σύμβαση αποτελεί ζωντανό εργαλείο που θα πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως των συνθηκών»⁹⁸, καθώς οι όλο αυξανόμενες απαιτήσεις στον τομέα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνεπάγονται αντίστοιχα και αναπόφευκτα μεγαλύτερη αποφασιστικότητα στην αξιολόγηση των παραβιάσεων των θεμελιωδών αξιών των δημοκρατικών κοινωνιών και ότι πράξεις που στο παρελθόν είχαν χαρακτηριστεί ως «απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση» μπορεί στο μέλλον να λάβουν διαφορετικό χαρακτηρισμό». Το ΕΔΔΑ κατάληξε ότι οι φρικτές πράξεις σωματικής και ψυχικής βίας που υπέστη ο προσφεύγων ήταν ιδιαιτέρως σκληρές και απάνθρωπες και μπορούσαν να υπαχθούν στην έννοια των βασανιστηρίων.^{99 100}

⁹⁷βλ. την προαναφερθείσα απόφαση ΕΔΔΑ, Aksoy κ. Τουρκίας, § 64

⁹⁸ ΕΔΔΑ, Tyrer κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 25 Απριλίου 1978, § 31 · Soering κ. Ην. Βασιλείου, 7.7.1989, § 102 · και Loizidou κατά Τουρκίας, 23 Μαρτίου 1995

⁹⁹ΕΔΔΑ, Selmuni κ. Γαλλίας, ο.π., παρ. 95-105, βλ. επίσης zontul κατά Ελλάδας, 17.1.2012, Cestaro κ. Ιταλίας, 7.4.2015

¹⁰⁰Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ. 126

6. Η έννοια της απάνθρωπης μεταχείρισης ή τιμωρίας

Η απόφαση του ΕΔΔΑ στην Ιρλανδική Υπόθεση αποτέλεσε τομή καθώς ουσιαστικά οι 5 ανακριτικές τεχνικές αποτέλεσαν κατά το Δικαστήριο το απώτατο όριο περά από το οποίο η κακομεταχείριση εισέρχεται απευθείας στον πυρήνα της έννοιας των βασανιστηρίων. Το συμπέρασμα αυτό προέκυψε από την έντονη διχογνωμία που πρόεκυψε στους κόλπους του ΕΔΔΑ αναφορικά με τη φύση των τεχνικών, καθώς τέσσερα μειοψηφούντα μέλη υποστήριξαν σθεναρά την άποψη ότι αυτές συνιστούσαν βασανιστήρια και ένα άλλο μέλος ανέτεινε ότι όχι μόνο δεν αποτελούν βασανιστήρια αλλά ούτε καν απάνθρωπη μεταχείριση. Επρόκειτο για τον δικαστή Fitzmaurice, ο οποίος πρόβαλε μαχητικά ότι ήδη η απάνθρωπη μεταχείριση αποτελεί «μια ακραία συμπεριφορά απαγορευόμενη απολύτως, όποτε οι 5 τεχνικές είτε δεν εντάσσονται στο άρθρο 3, είτε συνιστούν το πολύ εξευτελιστική μεταχείριση». Κι αυτό γιατί, ενώ από τη μια πλευρά δεν φαίνεται να προξένησαν οδύνη ιδιαίτερης οξύτητας με ανίατα αποτελέσματα στο σώμα ή στην ψύχη των θυμάτων, από την άλλη θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως δικαιολογημένες, αφού ήταν αναγκαίο για τις κρατικές αρχές να αντλήσουν πληροφορίες προκειμένου να αντιμετωπιστεί κίνδυνος που απειλούσε τη ζωή του έθνους.¹⁰¹ Όλα αυτά δείχνουν τη σχετικότητα των επίδικων εννοιών.

Στην ίδια υπόθεση το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο ξυλοδαρμός ορισμένων κρατουμένων υπαγόταν στην απάνθρωπη μεταχείριση. Τρεις δικαστές μειοψήφησαν και υποστήριξαν ότι επρόκειτο για βασανιστήρια καθώς προκάλεσαν ουσιώδεις και μαζικούς τραυματισμούς στους κρατούμενους.¹⁰² Προφανώς εφαρμόστηκε από το ΕΔΔΑ το κριτήριο της «σοβαρότητας» της μεταχείρισης ώστε να εξακριβωθεί εάν «προκάλεσε την οδύνη της ιδιαίτερης έντασης και σκληρότητας που υπονοείται από τη λέξη βασανιστήρια, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή» και έγινε δεκτό ότι «...η σοβαρότητα της οδύνης, που οι καταγγελλόμενες πράξεις ήταν ικανές να προκαλέσουν, δεν έφθαναν το ιδιαίτερο επίπεδο που είναι σύμφυτο με την έννοια των βασανιστηρίων, όπως την αντιλαμβάνεται το Δικαστήριο».

Σύμφωνα με τις Εκθέσεις της Επιτροπής στην «Ιρλανδική υπόθεση» και στην «Ελληνική Υπόθεση» ως απάνθρωπη μεταχείριση μπορεί να οριστεί «η μεταχείριση εκείνη που προκαλεί σκόπιμα σοβαρό πόνο και σωματική ή ψυχική οδύνη αλλά όχι σε ακραία ένταση και οξύτητα διότι αλλιώς θα είχαμε να κάνουμε με βασανιστήρια». Επιπλέον η μεταχείριση αυτή δεν απαιτεί απαραίτητα τετελεσμένη πράξη καθώς «η αρκούντως πιστευτή και άμεση απειλή ότι το θύμα

¹⁰¹ Ιρλανδία κ. Ην. Βασιλείου, απόφαση ΕυρΕΔΑ, 18.1.1978, 129 -130 και υποσημείωση 19

¹⁰² Ιρλανδία κ. Ην. Βασιλείου, απόφαση ΕυρΕΔΑ, ο.π., χωριστή γνώμη Ευρυγενή, 138

μπορεί να υποστεί τις πράξεις που εντάσσονται στο αρ. 3 ΕΣΔΑ μπορούν να θεωρηθούν ως απάνθρωπη μεταχείριση».¹⁰³

Η μεταχείριση πρέπει σύμφωνα με το ΕΔΔΑ να φθάνει «ένα ορισμένο επίπεδο σοβαρότητας», χωρίς να απαιτείται να είναι ακραία ή υπερβολική.¹⁰⁴ Ωστόσο δεν αποτελεί απάνθρωπη μεταχείριση «...μια ορισμένη σκληρότητα από τις αστυνομικές όσο και από τους στρατιωτικές αρχές... η οποία μπορεί να πάρει τη μορφή γροθιών ή χαστουκιών στο κεφάλι ή στο πρόσωπο» ούτε η παραμονή για μερικές μέρες στα κρατητήρια «σε συνθήκες εξαιρετικής έλλειψης ανέσεων με παράλληλο εξαναγκασμό για την εκτέλεση ανιαρών ασκήσεων».¹⁰⁵

Επομένως ως απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση μπορεί κατά αρχάς να χαρακτηριστεί μια μεταχείριση όταν η ένταση της κακοποίησης δεν αγγίζει τα όρια του βασανιστηρίου. Επιπλέον το Δικαστήριο έχει επισημάνει σε αποφάσεις του ότι θα πρέπει η μεταχείριση αυτή «να υπερβαίνει το αναπόφευκτο στοιχείο του πόνου ή της ταπείνωσης που συνδέεται με μια δεδομένη μορφή νόμιμης μεταχείρισης ή τιμωρίας».¹⁰⁶ Θα ήταν πράγματι παράλογο η απαγόρευση του άρθρου 3 να καταλήγει στην απαγόρευση των στερητικών της ελευθερίας ποινών. Το Δικαστήριο έχει τονίσει ότι το άρθρο 3 επιβάλλει στα κράτη την υποχρέωση να διασφαλίζουν ότι ένα άτομο κρατείται υπό συνθήκες συμβατές με το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειάς του και ότι ο τρόπος εκτέλεσης των μέτρων στέρησης της ελευθερίας δεν τον υποβάλλει σε ταλαιπωρία και πόνο δυσανάλογο σε ένταση από το αναπόφευκτο επίπεδο πόνου που συνδέεται με την κράτηση.¹⁰⁷

Στην υπόθεση *Lorse* κ.α κατά Ολλανδίας, για παράδειγμα, η προσφυγή αφορούσε όχι τις υλικές συνθήκες εντός της φυλακής EBI στην οποία κρατήθηκε ο προσφεύγων, αλλά το ειδικό καθεστώς στο οποίο υποβλήθηκε.. Το ΕΔΔΑ έδωσε ιδιαίτερη βάση στις παραγράφους 62-66 της CPT σχετικά με τις συνθήκες που επικρατούν στην φυλακή EBI και δέχτηκε ότι ο *Lorse* καθόλη τη διάρκεια της κράτησής του στην EBI, υποβλήθηκε σε πολύ αυστηρά μέτρα ασφαλείας. Στη συνέχεια δέχτηκε ότι οι κοινωνικές επαφές του ήταν αυστηρά περιορισμένες καθώς δεν του επιτρεπόταν να έρχεται με περισσότερους από τρεις συγκατούμενους σε μια δεδομένη στιγμή, ότι η άμεση επαφή με το προσωπικό της φυλακής ήταν περιορισμένη και ότι, εκτός από μία

¹⁰³ Υπόθεση *Campbell και Cosans*, απόφαση ΕυΕΔΑ, 25.9.1982, παρ. 24-26, όπου ειδικότερα σημειώνεται : «Το να απειλήσεις ένα άτομο με βασανιστήρια, θα μπορούσε κάτω από ορισμένες συνθήκες να συνιστά το πολύ απάνθρωπη μεταχείριση».

¹⁰⁴ Βλ. σχετικά τη θέση της Επιτροπής στις υποθέσεις *Tyger* κατά του Ην. βασιλείου, παρ 33

¹⁰⁵ Σμιτσης Κ., ο.π., σελ 229-230

¹⁰⁶ Βλ *Aisling Reidy*, ο.π., 16, *Jacobs, White & Ovey*, : *The European Convention on Human Rights*, fifth edition, σελ. 172

¹⁰⁷ ΕΔΔΑ, *Weeks* κ. Ην. Βασιλείου, 2.3.1987, παρ 62, *Kudla* κ. Πολωνίας, 26.10.2000, παρ. 92-94

φορά το μήνα στις περιπτώσεις επισκέψεων από τα μέλη της οικογένειάς του, μπορούσε να συναντηθεί με τους επισκέπτες του μόνο πίσω από ένα γυάλινο χώρισμα.

Ωστόσο, όπως και στις προηγούμενες σχετικές υποθέσεις κατά της Ιταλίας που είχε κρίνει, το Δικαστήριο δεν διαπίστωσε ότι ο κ. Lorse υποβλήθηκε είτε σε αισθητήρια απομόνωση είτε σε πλήρη κοινωνική απομόνωση. Στην πραγματικότητα, το ιταλικό ειδικό καθεστώς ήταν σημαντικά πιο περιοριστικό τόσο όσον αφορά τη σύνδεση με άλλους κρατούμενους όσο και όσον αφορά τις επισκέψεις: η σύνδεση με άλλους κρατούμενους απαγορευόταν εξ ολοκλήρου και επιτρεπόταν μόνο στα μέλη της οικογένειας να επισκέπτονται τον έγκλειστο μία φορά το μήνα και για μία ώρα. Επομένως δεν κατέληξε σε παραβίαση του άρθρου 3.¹⁰⁸

Ζήτημα παραβίασης του άρθρου 3 μπορεί να τεθεί στις περιπτώσεις όπου η αυστηρότητα της ποινής είναι δυσανάλογη προς τη βαρύτητα της πράξης.¹⁰⁹ Επιπλέον ο τρόπος με τον οποίο το ΕΔΔΑ ερμηνεύει το άρθρο 3 απαγορεύει με τρόπο απόλυτο ορισμένες μορφές τιμωρίας, όπως το ραβδισμό που είναι από τη φύση του εξευτελιστικός, όπως έκρινε στην υπόθεση Tyrer η οποία θα αναφερθεί στο οικείο κεφάλαιο των σωματικών τιμωριών.¹¹⁰ Επίσης το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η επιβολή ισόβιας κάθειρξης δεν είναι καθεαυτή ασύμβατη με το άρθρο 3, αν και μπορεί να τεθεί ζήτημα παραβίασης του άρθρου σε περιπτώσεις που αυτή είναι αμετάβλητη. Η δυνατότητα επανεξέτασης της ποινής της ισόβιας κάθειρξης και η ύπαρξη προοπτικής αποφυλάκισης υπό όρους είναι ένας παράγοντας που λαμβάνεται υπόψη κατά την εξέταση της συμβατότητας της ποινής της ισόβιας κάθειρξης με το άρθρο 3.¹¹¹ Το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ως «απάνθρωπη» μια μεταχείριση για το λόγο ιδίως ότι η διάρκεια της ήταν εσκεμμένα πολύωρη και προκάλεσε είτε σωματικές βλάβες είτε έντονη σωματική ή ψυχική οδύνη¹¹².

Το ΕΔΔΑ δέχτηκε την παραβίαση του άρθρου 3 για απάνθρωπη μεταχείριση στην υπόθεση Ocalan κ. Τουρκίας για το λόγο ότι η επιβολή θανατικής ποινής στο προσφεύγοντα στα πλαίσια δίκης που δεν πληρούσε τα κριτήρια της «δίκαιης δίκης» κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ καθώς η απόφαση προερχόταν από ένα δικαστήριο του οποίου αμφισβητούταν η ανεξαρτησία και η αμεροληψία.^{113 114}

¹⁰⁸Βλ. ΕΔΔΑ, Messina κ. Ιταλίας, 28.9.2000, § 13

¹⁰⁹ΕΔΔΑ, Weeks κ. Hv. Βασιλείου, 2.3.1987, παρ 47, Willcox

¹¹⁰ΕΔΔΑ, Tyrer κ. Hv. Βασιλείου, 15.4.1978, παρ 35

¹¹¹ΕΔΔΑ, Kafkaris κ. Κύπρου (Ευρεία Σύνοψη), 12.2.2008, παρ. 99, Harakchiev και Tomumov κ. Βουλγαρίας, 8.7.2014, παρ. 251, Murray κ. Ολλανδίας (Ευρεία Σύνοψη) 23.6.2016

¹¹² ΕΔΔΑ, Kudla κ. Πολωνίας (Ευρεία Σύνοψη), 26.10.2000, παρ. 92, βλ. Labita κ. Ιταλίας, ο.π., § 120

¹¹³ ΕΔΔΑ, Ocalan κ. Τουρκίας (Ευρεία Σύνοψη), 12.5.2005, παρ. 175

¹¹⁴ Jacobs, White & Ovey, : The European Convention on Human Rights, fifth edition, σελ. 173

Η εξαφάνιση ενός προσώπου έχει επίσης κριθεί ως απάνθρωπη μεταχείριση των στενών συγγενών του όχι μόνο όταν οι κρατικές αρχές είναι υπεύθυνες για την εξαφάνιση του θύματος αλλά και όταν δεν απαντούν προσηκόντως στα αιτήματα των συγγενών για πληροφόρηση, αφήνοντας τους έτσι το βάρος να διαλευκάνουν οι ίδιοι την εξαφάνιση το συγγενικού τους προσώπου. Αυτή ήταν η κρίση του ΕΔΔΑ στην απόφαση Varnava κ.α. κ. Τουρκίας. Στην υπόθεση αυτή οι προσφεύγοντες ήταν συγγενείς εννέα Κυπρίων υπηκόων οι οποίοι εξαφανίστηκαν κατά τις τουρκικές στρατιωτικές επιχειρήσεις στη βόρεια Κύπρο τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1974. Η τουρκική κυβέρνηση αρνήθηκε ότι οι άντρες συνελήφθησαν από τις τουρκικές δυνάμεις και υποστήριξε ότι είχαν πεθάνει στη δράση κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης.¹¹⁵

Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι «Το φαινόμενο των εξαφανίσεων επιβάλλει μια ιδιαίτερη επιβάρυνση στους συγγενείς των αγνοουμένων που μένουν στην άγνοια όσον αφορά την τύχη των αγαπημένων τους και υποφέρουν από την αγωνία της αβεβαιότητας». Έτσι, στη νομολογία του Δικαστηρίου αναγνωρίστηκε πολύ νωρίς ότι η συγκεκριμένη κατάσταση των συγγενών δύναται να αποτελέσει απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, αντίθετη προς το άρθρο 3. Η ουσία της παραβίασης στην περίπτωση αυτή δεν είναι κάποια σοβαρή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σχετικά με τον αγνοούμενο, αλλά έγκειται στην αντίδραση και τη στάση των αρχών απέναντι στην κατάσταση, όταν αυτή περιέλθει στην αντίληψη της.¹¹⁶ Άλλοι συναφείς παράγοντες είναι «η εγγύτητα της οικογενειακής σχέσης και οι ιδιαίτερες συνθήκες της, ο βαθμός στον οποίο το μέλος της οικογένειας ήταν μάρτυρας των εν λόγω γεγονότων και η συμμετοχή του στις προσπάθειες απόκτησης πληροφοριών σχετικά με το εξαφανισμένο άτομο.¹¹⁷

Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι η αποτυχία των αρχών να ανταποκριθούν στο αίτημα των συγγενών του εξαφανισμένου προσώπου για την αναζήτηση πληροφοριών μπορεί να θεωρηθεί ότι αποκαλύπτει «μια κατάφωρη συνεχή και έντονη παραβίαση της υποχρέωσης λογοδοσίας για την τύχη και τη μοίρα ενός αγνοούμενου». Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι οι συγγενείς των αγνοουμένων είχαν υποστεί την αγωνία ότι δεν γνώριζαν εάν το μέλος της οικογένειάς τους είχε σκοτωθεί στη σύγκρουση ή εάν βρισκόταν υπό κράτηση και αντιμετώπισαν πολύ σοβαρά εμπόδια στην αναζήτηση πληροφοριών. Η σιωπή των αρχών του Κράτους θα μπορούσε μόνο να χαρακτηριστεί ως απάνθρωπη μεταχείριση. Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι η διάρκεια του χρόνου κατά τον οποίο παρατάθηκε η δοκιμασία και η αγωνία και η στάση της επίσημης αδιαφορίας

¹¹⁵ ΕΔΔΑ, Varnava κ.α. κ. Τουρκίας (Ευρεία Σύνθεση), 18.9.2009, παρ. 20 επ.

¹¹⁶ Βλ., μεταξύ πολλών αρχών, ΕΔΔΑ, Orhan κατά Τουρκίας, § 358 της 18ης Ιουνίου 2002, και την προαναφερθείσα απόφαση Imakayeva, § 164

¹¹⁷ Βλ. και ΕΔΔΑ, Tanis κ.λπ. κ. Τουρκίας, 2.8.2005, παρ. 219

των αρχών αποκαλύπτουν μια κατάσταση που αγγίζει το απαιτούμενο επίπεδο σοβαρότητας που ενέχει η έννοια της απάνθρωπης μεταχείρισης. Κατά συνέπεια, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3.¹¹⁸

Επίσης το ΕΔΔΑ έκρινε ότι αποτελούσε απάνθρωπη μεταχείριση ο εμπρησμός κουρδικών κατοικιών από τον τούρκικο στρατό¹¹⁹ και η καταστροφή καταυλισμών Ρομά στη Ρουμανία με τη συμμετοχή κρατικών αξιωματούχων¹²⁰. Στην υπόθεση Selçuk και Asker κ. Τουρκίας οι προσφεύγοντες, αναφερόμενοι στις συνθήκες καταστροφής των σπιτιών τους από τις δυνάμεις ασφαλείας και της απομάκρυνσής τους από το χωριό τους, υποστήριζαν ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι τα σπίτια τους και το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας τους καταστράφηκαν από τις δυνάμεις ασφαλείας, οι προσφεύγοντες στερήθηκαν τα μέσα διαβίωσής τους και τους ανάγκασαν να εγκαταλείψουν το χωριό τους. Φαίνεται ότι η επιχείρηση ήταν προμελετημένη και πραγματοποιήθηκε περιφρονητικά και χωρίς σεβασμό στα συναισθήματα των προσφευγόντων, οι οποίοι ήταν απροετοίμαστοι και έπρεπε να παρακολουθήσουν τα σπίτια τους να καίγονται χωρίς να έχουν τη δυνατότητα να πράξουν το οτιδήποτε. Λαμβάνοντας ιδίως υπόψη τον τρόπο με τον οποίο καταστράφηκαν τα σπίτια των προσφευγόντων¹²¹ και την προσωπική τους κατάσταση, το Δικαστήριο έκρινε ότι είχε προκληθεί οδύνη επαρκούς σοβαρότητας στους προσφεύγοντες ώστε οι πράξεις των δυνάμεων ασφαλείας να χαρακτηριστούν ως απάνθρωπες μεταχειρίσεις κατά την έννοια του άρθρου 3.

Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι η Επιτροπή δεν διαπίστωσε το βασικό κίνητρο για την καταστροφή της περιουσίας των προσφευγόντων. Εντούτοις, ακόμη και αν υποτεθεί ότι οι εν λόγω πράξεις διεξήχθησαν χωρίς πρόθεση τιμωρίας των προσφευγόντων, αλλά για να εμποδίσουν τη χρήση των σπιτιών τους από τρομοκράτες, αυτό δεν θα δικαιολογούσε την συγκεκριμένη μεταχείριση. Επομένως κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι ιδιαίτερες περιστάσεις της παρούσας υπόθεσης αποκάλυπταν παραβίαση του άρθρου 3.¹²²

Ομοίως, στην υπόθεση Altun κ. Τουρκίας το Δικαστήριο σημείωσε ότι η κατοικία του προσφεύγοντος είχε καεί μπροστά στα μάτια των μελών της οικογένειάς του, ότι στερήθηκαν το καταφύγιο τους και ότι υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν το σπίτι και τους φίλους τους. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι η καταστροφή του σπιτιού και των περιουσιακών στοιχείων του προσφεύγοντος υπό τις προαναφερθείσες συνθήκες έπρεπε να του είχε προκαλέσει οδύνη

¹¹⁸ ΕΔΔΑ, Varnava κ. Τουρκίας, ο.π., παρ. 200-202

¹¹⁹ ΕΔΔΑ, Selçuk και Asker κ. Τουρκίας, 24.4.1998, παρ. 78, Bilgin κ. Τουρκίας, 16.11.2000, παρ. 103, Altun κ. Τουρκίας, 1.6.2004, παρ. 53, Benzer κ. Τουρκίας, 12.11.2013, παρ. 206- 213

¹²⁰ ΕΔΔΑ, Moldovan κ.α. κ. Ρουμανίας, 12.7.2005, παρ. 113

¹²¹ βλ. ΕΔΔΑ, Akdivar κ.λπ, § 91)

¹²² ΕΔΔΑ, Selçuk και ο Asker, 24.4.1998, παρ. 72-80

επαρκούς σοβαρότητας ώστε να μπορούν να χαρακτηρισθούν οι πράξεις των δυνάμεων ασφαλείας ως απάνθρωπη μεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 3.^{123 124}

¹²³ Altun κ. Τουρκίας, 1.6.2004, παρ. 52-54

¹²⁴ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ. 126-127

7. Η έννοια της εξευτελιστικής μεταχείρισης και τιμωρίας

Η εξευτελιστική μεταχείριση είναι σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ αυτή που προκαλεί στα θύματα της τα συναισθήματα φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας, τα οποία μπορούν να τα ταπεινώσουν και να τα υποβαθμίσουν. Έχει επίσης περιγραφεί από το ΕΔΔΑ ως συμπεριφορά που θα μπορούσε να οδηγήσει στη διάσπαση της σωματικής ή ηθικής αντίστασης του θύματος ή να το οδηγήσει να ενεργήσει ενάντια στη βούληση ή τη συνείδησή του¹²⁵. Όταν εξετάζει εάν η μεταχείριση ή η τιμωρία είναι «εξευτελιστική» κατά την έννοια του άρθρου 3, το ΕΔΔΑ λαμβάνει υπόψη αν σκοπός της ήταν η ταπείνωση και η υποβάθμιση του ενδιαφερομένου και αν, όσον αφορά τις συνέπειες, έχει επηρεάσει αρνητικά την προσωπικότητά του κατά τρόπο ασυμβίβαστο με το άρθρο 3. Ωστόσο, η απουσία ενός τέτοιου σκοπού δεν αποκλείει τη διαπίστωση παραβίασεως του άρθρου 3.¹²⁶

Προκειμένου η μεταχείριση να είναι «υποβαθμιστική», η ταλαιπωρία ή η ταπείνωση πρέπει κατά το ΕΔΔΑ να υπερβαίνει το αναπόφευκτο στοιχείο πόνου ή ταπείνωσης που συνδέεται με μια δεδομένη μορφή νόμιμης μεταχείρισης. Τα μέτρα που στερούν ένα άτομο από την ελευθερία του μπορεί συχνά να περιλαμβάνουν ένα τέτοιο στοιχείο. Ωστόσο, δεν μπορεί να ειπωθεί ότι η κράτηση θέτει από μόνη της ζήτημα βάσει του άρθρου 3. Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με τη διάταξη αυτή το κράτος πρέπει να διασφαλίζει ότι ένα άτομο κρατείται υπό συνθήκες συμβατές με σεβασμό της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και ότι ο τρόπος και η μέθοδος εκτέλεσης του μέτρου δεν τον θέτει σε δυσφορία ή πόνο έντασης που υπερβαίνει το αναπόφευκτο επίπεδο πόνου που ενυπάρχει στην κράτηση.

Στην «Ελληνική υπόθεση» η ΕΕΔΑ όρισε πως «η μεταχείριση ενός ατόμου μπορεί να χαρακτηριστεί ως εξευτελιστική εάν το ταπεινώνει υπέρμετρα ή το αναγκάζει να δρα παρά τη θέληση του». Δηλαδή απάντησε στο ερώτημα ουσιαστικά με μια ταυτολογία.¹²⁷ Φαίνεται όμως ότι περισσότερο από το να προβεί σε μια ερμηνεία της λέξης καθεαυτής, θέλησε να τονίσει τα δυο συστατικά του εξευτελισμού.

Το πρώτο στοιχείο του εξευτελισμού είναι η προσβολή της αξίας του ανθρώπου. Το στοιχείο του εξευτελισμού που συνεπάγεται μείωση του αυτοσεβασμού και περιορισμό της αυτενέργειας του προσώπου ενυπάρχει σε κάθε προσβολή δικαιώματος του ανθρώπου. Όμως

¹²⁵ Aisling Reidy, ο.π., σελ. 16, M. Curtice, The European Convention on Human Rights: an update on Article 3 case law, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα <http://apt.rcpsych.org/content/16/3/199>, Mowbray A., ο.π., σελ. 210 επ., Jacobs G. F., The European Convention on Human Rights, charendon press, Oxford, 1975, σελ. 33-36 και Renucci F. G, ο.π., p. 13

¹²⁶ Jacobs, White & Ovey, : The European Convention on Human Rights, fifth edition, σελ. 173 και Aisling Reidy, ο.π., σελ 16

¹²⁷ βλ. J.E.S. Fawcett: The application of the European Convention on Human Rights, 1987, p. 46

αυτό δεν σημαίνει ότι το περιεχόμενο της εννοίας εξευτελιστική μεταχείριση, όπως αυτή αναφέρεται στο αρ. 3, μπορεί να διευρύνεται απεριόριστα. Η συμπεριφορά των αρχών θα πρέπει να είναι σοβαρή και ο υπολογισμός της σχετικός. Το δεύτερο στοιχείο του εξευτελισμού είναι η ταπείνωση σε υπερβολικό βαθμό, δηλαδή η «σοβαρή» κακομεταχείριση. Σε μεταγενέστερες αποφάσεις η Επιτροπή είχε την ευκαιρία να διευκρινίσει ότι ως εξευτελιστική εννοεί «κάθε μεταχείριση, η οποία ξεπερνώντας ένα ελάχιστο επίπεδο σοβαρότητας υποβιβάζει το θύμα ως προς το βαθμό, τη θέση, την υπόληψη ή τον χαρακτήρα του είτε στα δικά του ματιά είτε ενώπιον των άλλων».

Το στοιχείο της «σοβαρής» ταπείνωσης επικυρώθηκε από το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Tyger* κατά *Ην. Βασιλείου*. Επρόκειτο για την επιβολή από το αρμόδιο δικαστήριο σωματικής ποινής και συγκεκριμένα τριών κτυπημάτων με βέργα στους γυμνούς γλουτούς του νεαρού *Tyger*, δυνάμει της ποινικής νομοθεσίας που ίσχυε για τους ανηλίκους στη βρετανική νήσο του *Man*, η οποία υπάγεται στο *Ην. Βασίλειο*. Παρόλο που η ποινή ήταν αποτέλεσμα απόφασης δικαστηρίου και τελέστηκε με σχολαστική τήρηση των κανόνων προστασίας της υγείας του τιμωρούμενου, το ΕΔΔΑ δέχτηκε ότι επρόκειτο για εξευτελιστική μεταχείριση. Δεδομένου ότι δεν υπήρξε καμία «σοβαρή ή μακροχρόνια επίπτωση» στο νεαρό *Tyger*, το στοιχείο της σοβαρότητας ήταν συμφωνά με το ΕΔΔΑ το έξης:

«Οι αρχές μεταχειριστήκαν τον νεαρό σαν αντικείμενο και αυτό έπληξε εκείνο ακριβώς που αποσκοπεί να προστατεύει το άρθρο 3, δηλαδή κυρίως την αξιοπρέπεια του άτομου και τη σωματική του ακεραιότητα¹²⁸». Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ακόμη ότι παρόλο που η ταπείνωση, και μάλιστα η σοβαρή, είναι μια υπόθεση καθαρά προσωπική, το υποκειμενικό κριτήριο δεν είναι αρκετό για να αποσαφηνίσει την έκφραση «υποβαθμίζει το θύμα στα ματιά του ή ενώπιον των άλλων». Κι αυτό διότι, όπως επεσήμανε αργότερα το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Campbell* και *Cosans* : «Μια απειλή απευθυνόμενη σε ένα εξαιρετικά αναισθητο άτομο μπορεί να μην ασκήσει καμία σημαντική επίδραση πάνω του, ενώ αντίθετα, ένα εξαιρετικά ευαίσθητο άτομο θα μπορούσε να επηρεαστεί βαθιά από μια απειλή, η οποία θα χαρακτηριζόταν εξευτελιστική μονό ύστερα από μια στρέβλωση της κανονικής και συνηθισμένης εννοίας της λέξης.»¹²⁹

Θα πρέπει να αναιρεθεί ότι σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, υπάρχουν ορισμένες μορφές τιμωρίας που απαγορεύονται απόλυτα από το άρθρο 3, όπως είναι ο ραβδισμός ο οποίος είναι από τη φύση του εξευτελιστικός¹³⁰. Το ΕΔΔΑ παρόλο που δεν δέχτηκε παραβίαση του άρθρου 3 στην υπόθεση *Campbell* και *Cosans*, προέβη όμως σε παρατηρήσεις, οι οποίες προώθησαν τη νομολογία του άρθρου αυτού. Συγκεκριμένα έθιξε το ζήτημα της πρόκλησης ταπείνωσης των

¹²⁸ ΕΔΔΑ, *Tyger* κατά *Ην. Βασιλείου*, 25.9.1978, παρ. 33

¹²⁹ ΕΔΔΑ, *Campbell* και *Cosans* κ. *Ην. Βασιλείου*, 25.2.1982, παρ. 30

¹³⁰ *Tyger* κ. *Ην. Βασιλείου*, ο.π., παρ. 35

αρχών στον υποκειμενισμό του θύματος και τις υποχρέωσε να σταθμίσουν ανάλογα τη στάση τους.¹³¹ Η κα. Campbell και η κα. Cosans ισχυρίστηκαν ότι, λόγω της χρήσης της σωματικής τιμωρίας ως πειθαρχικού μέτρου στο σχολείο, οι γιοι τους υπήρξαν θύματα παραβίασης του άρθρου 3. Το ΕΔΔΑ τόνισε ότι ούτε ο Jeffrey Cosans και ο Gordon Campbell δεν υποβλήθηκαν στην πραγματικότητα στην σωματική τιμωρία. Εντούτοις, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι «υπό τον όρο ότι είναι επαρκώς πραγματική και άμεση, η απλή απειλή συμπεριφοράς που απαγορεύεται από το άρθρο 3 μπορεί η ίδια να παραβιάζει τη διάταξη αυτή». Έτσι, η απειλή ενός ατόμου με βασανιστήρια μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να αποτελεί τουλάχιστον «απάνθρωπη μεταχείριση».

Στη συνέχεια το ΕΔΔΑ ανέφερε ότι το σύστημα σωματικών τιμωριών μπορεί να προκαλέσει ορισμένο βαθμό ανησυχίας σε όσους ενδέχεται να υποβληθούν σε αυτό. Στη συνέχεια το ΕΔΔΑ ανέφερε ότι η σωματική τιμωρία είναι παραδοσιακή στα σκωτσέζικα σχολεία και μάλιστα φαίνεται να ευνοείται από την πλειοψηφία των γονέων. Ωστόσο, τόνισε ότι το γεγονός αυτό δεν είναι από μόνο του καθοριστικό, διότι η απειλή ενός συγκεκριμένου μέτρου δεν αποκλείεται από την έννοια της «εξευτελιστικής» μεταχείρισης του άρθρου 3, αλλά και μόνο επειδή το μέτρο χρησιμοποιείται για μεγάλο χρονικό διάστημα ή συναντά τη γενική αποδοχή¹³². Το ΕΔΔΑ τόνισε ότι ενόψει των συνθηκών που επικρατούν στη Σκωτία, δεν αποδεικνύεται ότι οι μαθητές σε ένα σχολείο στο οποίο χρησιμοποιείται μια τέτοια ποινή είναι, εξαιτίας και μόνο του κινδύνου υποβολής τους, ταπεινώνονται ή υποβαθμίζονται στ μάτια των άλλων στον απαιτούμενο βαθμό. Τόνισε ακόμα ότι παρόλο που Ο Jeffrey Cosans και ο Gordon Campbell μπορεί να είχαν βιώσει συναισθήματα φόβου ή ανησυχίας όταν βρέθηκαν κοντά στην επιβολή της σωματικής τιμωρίας, τα συναισθήματα αυτά δεν επαρκούσαν για να ενταχθούν στην έννοια της εξευτελιστικής μεταχείρισης, κατά το άρθρο 3.¹³³

Το ΕΔΔΑ έχει επίσης κρίνει ότι μια μεταχείριση είναι εξευτελιστική όταν είναι ικανή να προκαλέσει στα θύματα αισθήματα φόβου, άγχους και κατωτερότητας, ικανά να τα ταπεινώσουν και να τα εξευτελίσουν¹³⁴. Στην υπόθεση Kudla κ. Πολωνίας ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι δεν είχε λάβει επαρκή ψυχιατρική θεραπεία όταν βρισκόταν σε κράτηση καθώς στο κατάστημα κράτησης δεν υπήρχε ψυχιατρικός θάλαμος. Υποστήριξε ακόμη ότι δεν είχαν γίνει σοβαρές προσπάθειες για τη θεραπεία της χρόνιας κατάθλιψης από την οποία υπέφερε. Κατά την άποψή του, αυτό είχε ως αποτέλεσμα τις επανειλημμένες προσπάθειές του να αυτοκτονήσει στη

¹³¹ Σμιτσης Κ., ο.π., σελ. 250-251

¹³² Βλ., *Mutatis mutandis*, την προαναφερθείσα απόφαση *Tyger*, παρ. 31

¹³³ ΕΔΔΑ, *Campbell και Cosans* κ. Ην. Βασιλείου, 25.2.1982, παρ. 24-31

¹³⁴ ΕΔΔΑ, *Kudla* κ. Πολωνίας (Ευρεία Σύνθεση), 26.10.2000, παρ. 92

φυλακή και αποτελούσε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης.

Όσον αφορά τη συγκεκριμένη υπόθεση, το ΕΔΔΑ, παρατήρησε εξ αρχής ότι δεν αμφισβητήθηκε ότι, τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια της κράτησής του ο προσφεύγων υπέφερε από χρόνια κατάθλιψη, η οποία είχε διαγνωστεί, και ότι προσπάθησε δύο φορές να αυτοκτονήσει στη φυλακή. Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν μπόρεσε να διακρίνει οποιαδήποτε μεταγενέστερη παράλειψη εκ μέρους των αρχών όσον αφορά την ψυχιατρική παρατήρηση του προσφεύγοντος. Αντιθέτως, διαπίστωσε ότι, από τις αρχές του 1995 μέχρι την απελευθέρωσή του στις 29 Οκτωβρίου 1996, ο προσφεύγων εξεταζόταν από έναν ψυχίατρο τουλάχιστον μία φορά το μήνα. Το Δικαστήριο δεν θεώρησε ότι αποδείχθηκε ότι ο προσφεύγων υποβλήθηκε σε κακομεταχείριση που άγγιζε τον επαρκή βαθμό σοβαρότητας ώστε να μπορεί να χαρακτηριστεί ως εξευτελιστική μεταχείριση κατά το άρθρο 3 της Σύμβασης.¹³⁵

Επιπλέον το ΕΔΔΑ, όταν εξετάζει εάν μια τιμωρία ή μεταχείριση είναι «υποβαθμιστική» κατά την έννοια του άρθρου 3, εξετάζει αν ο σκοπός του είναι η ταπείνωση και η υποβάθμιση του ενδιαφερόμενου προσώπου και αν επηρεάζει την προσωπικότητά του κατά τρόπο ασυμβίβαστο με το άρθρο 3¹³⁶. Σε αυτό το πλαίσιο, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι ο δημόσιος χαρακτήρας της τιμωρίας ή της μεταχείρισης μπορεί να συνιστά ένα σημαντικό και επιβαρυντικό παράγοντα¹³⁷. Ταυτόχρονα επισημαίνει όμως ότι «η απουσία δημοσιότητας δεν εμποδίζει την υπαγωγή μιας συγκεκριμένης μεταχείρισης στην έννοια της εξευτελιστικής μεταχείρισης καθώς αρκεί να υποβαθμίζεται το θύμα στα δικά του μάτια, ακόμη και αν δεν ταπεινώνεται στα μάτια των άλλων».¹³⁸

Στην Υπόθεση Raninen κ. Φιλανδίας, η οποία θα αναφερθεί στη συνέχεια, ο προσφεύγων παραπονέθηκε ότι είχε πέσει θύμα εξευτελιστικής μεταχείρισης διότι τον είχαν δεμένο με χειροπέδες, ενώ μεταφερόταν από τη φυλακή της κομητείας στο στρατιωτικό νοσοκομείο στο στρατώνα στις 18 Ιουνίου. Ιδιαίτερη έμφαση έδωσε στη διάρκεια και τη δημοσιότητα της μεταχείρισης. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ δεν πείστηκε σχετικά με τον ισχυρισμό του προσφεύγοντος ότι το γεγονός της 18ης Ιουνίου 1992 επηρέασε δυσμενώς την ψυχική του κατάσταση καθώς δεν υπήρχαν στοιχεία που να αποδείκνυαν ότι υπήρχε αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της αμφισβητούμενης μεταχείρισης και του «απροσδιόριστου ψυχοκοινωνικού προβλήματος», το

¹³⁵ ΕΔΔΑ, Kudla κ. Πολωνίας (Ευρεία Σύνθεση), 26.10.2000, παρ. 82-99

¹³⁶ βλ., Albert και Le Compte κατά Βελγίου, 10 Φεβρουαρίου 1983, § 22

¹³⁷ Σισιλιανός Α., ο.π., σελ 127

¹³⁸ βλ. ΕΔΔΑ, Tyrer κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 25 Απριλίου 1978, § 32, Smith και Grady κ. Ην. Βασιλείου, 27.9.1999, παρ. 129, Erdogan Yagiz, κ.Τουρκίας, 6.3.2007, παρ. 37, Riad και Idiab κ. Βελγίου, 24.1.2008, παρ. 95-96

οποίο, εν πάση περιπτώσει, διαγνώστηκε μόνο αρκετούς μήνες αργότερα. Επιπλέον, δεν αποδείχτηκε ότι σκοπός των αρχών ήταν να ταπεινώσουν τον προσφεύγοντα. Συνεπώς κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η υπό κρίση μεταχείριση δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως «εξευτελιστική» κατά την έννοια του άρθρου 3.¹³⁹

Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι συνιστά εξευτελιστική μεταχείριση η παρουσία των κατηγορούμενων στη δίκη μέσα σε ένα μεταλλικό κλουβί. Το ΕΔΔΑ έχει διαπιστώσει σε αποφάσεις του κατά της Γεωργίας, της Αρμενίας και της Ρωσίας παραβίαση του άρθρου 3 διότι δεν υπήρχαν λόγοι ασφαλείας που να δικαιολογούν την χρήση μεταλλικού κλουβιού κατά τη διάρκεια της δίκης των προσφευγόντων¹⁴⁰. Στις περιπτώσεις αυτές, στις οποίες το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3, οι προσφεύγοντες κατηγορήθηκαν για μη βίαια εγκλήματα, δεν είχαν ποινικό μητρώο, δεν υπήρχαν ενδείξεις ότι είχαν προδιάθεση για βία και οι "κίνδυνοι ασφαλείας" δεν υποστηρίχθηκαν από συγκεκριμένα γεγονότα. Επιπλέον, οι δίκες τους τράβηξαν αρκετά την προσοχή των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Επομένως, το Δικαστήριο μπόρεσε εύκολα να αποφανθεί ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 για εξευτελιστική μεταχείριση.

Το ΕΔΔΑ έχει διαπιστώσει σε προγενέστερες αποφάσεις παραβίαση του άρθρου 3 σε περίπτωση κατά την οποία οι προσφεύγοντες, τοποθετήθηκαν κατά τη διάρκεια μιας ακρόασης σχετικά με την κράτησή τους, η οποία μεταδόθηκε ζωντανά σε ολόκληρη τη χώρα, σε μεταλλικό κλουβί και φυλάσσονταν από ειδικές δυνάμεις που φορούσαν μάσκες, παρά το γεγονός ότι δεν υπήρχε κίνδυνος οι προσφεύγοντες να διαφύγουν ή να προσφύγουν στη βία κατά τη μεταφορά τους στο δικαστήριο ή στις ακροάσεις.¹⁴¹ Επιπλέον, διαπιστώθηκε παραβίαση του Άρθρου 3 σε περίπτωση που ο προσφεύγων, ο οποίος ήταν αδικαιολόγητα δεμένος με χειροπέδες κατά τη διάρκεια δημόσιων ακροάσεων¹⁴². Η αδικαιολόγητη τοποθέτηση ενός προσφεύγοντος σε κλουβί κατά τη διάρκεια δημόσιων ακροάσεων θεωρήθηκε επίσης παράγοντας που συνέβαλε στη διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 3¹⁴³. Ωστόσο, το Δικαστήριο επανέλαβε τη θέση του ότι ακόμη και αν δεν υπάρξει δημοσιότητα, μια δεδομένη μεταχείριση μπορεί να είναι εξευτελιστική αν το θύμα θα μπορούσε να ταπεινωθεί στα μάτια του, ακόμα και αν δεν

¹³⁹βλ. Raninen κ. Φιλανδίας, 16.12.1997, παρ. 52 επ.

¹⁴⁰ βλ. Ashot Harutyunyan κ. Αρμενίας, 15.6.2010, παρ. 127-129, Khodorkovskiy και Lebedev κ. Ρωσίας, 25.7.2013, παρ. 485-486

¹⁴¹ βλ. Ramishvili και Kokhreidze κατά Γεωργίας, §§ 98-102, 27 Ιανουαρίου 2009

¹⁴² βλ. Gorodnichev κατά Ρωσίας, §§ 105-109, 24 Μαΐου 2007

¹⁴³ βλ. Sarban κ. Μολδοβίας, 4.10.2005, §§ 88-90

υποβαθμίστηκε στα μάτια των άλλων¹⁴⁴. Έτσι, η εφαρμογή περιοριστικών μέτρων σε έναν προσφεύγοντα σε ιδιωτικό περιβάλλον εξακολουθούσε να παραβιάζει το άρθρο 3 σε μια κατάσταση όπου δεν μπορούσε να αποδειχθεί ότι υπήρχαν σοβαροί κίνδυνοι για την ασφάλεια¹⁴⁵.

Στην υπόθεση Ashot Harutyunyan κ. Αρμενίας, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι ο προσφεύγων τοποθετήθηκε σε μεταλλικό κλουβί ύψους περίπου 3 τετραγωνικών μέτρων κατά τη διάρκεια ολόκληρης της διαδικασίας ενώπιον του Court of Appeal. Το Δικαστήριο δεν συμμερίστηκε την άποψη της Κυβέρνησης ότι το μέτρο αυτό δικαιολογούταν από λόγους ασφαλείας καθώς το Εφετείο δεν αιτιολόγησε ρητά την ανάγκη να παραμείνει ο προσφεύγων στο μεταλλικό κλουβί. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι κανένα στοιχείο της συμπεριφοράς ή της προσωπικότητας του δεν θα μπορούσε να δικαιολογήσει ένα τέτοιο μέτρο ασφαλείας. Εξάλλου, από τις δηλώσεις του εισαγγελέα και του Εφετείου προέκυπτε ότι το μεταλλικό κλουβί στην αίθουσα του δικαστηρίου του Εφετείου ήταν μια μόνιμη εγκατάσταση που χρησίμευε ως αποβάθρα.

Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η διαδικασία ενώπιον του Εφετείου διήρκεσε από τον Μάρτιο έως τον Μάιο του 2004 και διεξήχθησαν τουλάχιστον δώδεκα δημόσιες ακροάσεις, οι οποίες διήρκεσαν κατά μέσο όρο περίπου τέσσερις ώρες. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο προσφεύγων παρατηρήθηκε από το κοινό, συμπεριλαμβανομένης της οικογένειας και των φίλων του, σε μεταλλικό κλουβί. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι μια τέτοια σκληρή εμφάνιση θα μπορούσε να οδηγήσει έναν μέσο παρατηρητή να πιστεύει ότι ήταν ένας εξαιρετικά επικίνδυνος εγκληματίας. Επιπλέον, συμφώνησε με τον προσφεύγοντα ότι μια τέτοια μορφή έκθεσης στο κοινό τον ταπείνωσε στα μάτια του, αν όχι στον άλλων, και προκάλεσε μέσα του τα αισθήματα κατωτερότητας. Βάσει των ανωτέρω σκέψεων, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η επιβολή ενός τέτοιου αυστηρού και ταπεινωτικού μέτρου στον προσφεύγοντα συνιστούσε εξευτελιστική μεταχείριση και παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης.¹⁴⁶

Ωστόσο, σε μία άλλη υπόθεση όπου ο προσφεύγων κρατήθηκε σε μεταλλικό κλουβί κατά τη διάρκεια της δίκης του, η απόφαση του ΕΔΔΑ υπήρξε διαφορετική. Πρόκειται για την απόφαση Titarenko κ. Ουκρανίας, όπου το Δικαστήριο σημείωσε ότι ο προσφεύγων, αν και χωρίς ποινικό μητρώο, ήταν ύποπτος για ιδιαίτερα βίαια εγκλήματα κατά των αστυνομικών που προσπαθούσαν να τον συλλάβουν με υπόνοιες ότι διέπραξε άλλο έγκλημα. Επιπλέον, σημείωσε ότι δεν φαινόταν ότι η δίκη του είχε εκτεθεί στην προσοχή του κοινού μέσω εκτεταμένης κάλυψης από τα μέσα ενημέρωσης, όπως στις προαναφερθείσες περιπτώσεις. Κατά την άποψη

¹⁴⁴ βλ. Tyrer κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 25 Απριλίου 1978, § 32, και Ramishvili και Kokhreidze, 27.1.2009, §§ 97 και 100

¹⁴⁵ βλ. Henaf κατά Γαλλίας, 27.11.2003, §§ 51 και 56

¹⁴⁶ ΕΔΔΑ, Ashot Harutyunyan κ. Αρμενίας, 15.6.2010, παρ. 105-129

του Δικαστηρίου, ακόμη και ελλείψει άλλων ειδικών στοιχείων που να στήριζαν τον κίνδυνο ασφαλείας και την έλλειψη εκτιμήσεως του κινδύνου αυτού από το εθνικό δικαστήριο, το επίμαχο μέτρο ασφαλείας δεν ήταν, υπό τις περιστάσεις της παρούσας υποθέσεως, υπερβολικό και συνεπώς δεν έφθασε το όριο της εξευτελιστικής μεταχείρισης κατά την έννοια του άρθρου 3. Κατά συνέπεια, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 στην παρούσα υπόθεση.¹⁴⁷

Μεταγενέστερα ωστόσο, το Δικαστήριο δήλωσε στην υπόθεση Svinarenko και Slyadnev κ. Ρωσίας ότι καθεαυτή η χρήση μεταλλικού κλουβιού στο ακροατήριο συνιστά εξευτελιστική μεταχείριση, η οποία δεν μπορεί ποτέ να θεωρηθεί δικαιολογημένη. Στην υπόθεση αυτή και οι δύο προσφεύγοντες κατηγορήθηκαν για ποινικά αδικήματα, συμπεριλαμβανομένης της ληστείας. Σε μια σειρά δικαστικών εμφανίσεων κατά τη διάρκεια της δίκης, περιορίστηκαν σε ένα μεταλλικό κλουβί.¹⁴⁸

Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι στην υπόθεση των προσφευγόντων παρευρίσκοντο στην αίθουσα του δικαστηρίου μεγάλος αριθμός μαρτύρων και δικαστές καθώς επίσης και το γεγονός ότι οι ακροάσεις ήταν ανοικτές στο ευρύ κοινό. Θεώρησε επομένως ότι η έκθεση των προσφευγόντων σε μεγάλη δημοσιότητα σε ένα μεταλλικό κλουβί πρέπει να τους είχε προκαλέσει συναισθήματα ταπείνωσης, αδυναμίας, φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας. Το Δικαστήριο παρατήρησε επίσης ότι υποβλήθηκαν στην αμφισβητούμενη μεταχείριση κατά τη διάρκεια ολόκληρης της δίκης, η οποία διήρκεσε περισσότερο από ένα χρόνο.¹⁴⁹

Το Δικαστήριο επεσήμανε επίσης ότι οι προσφεύγοντες πρέπει να είχαν αντικειμενικά δικαιολογημένους φόβους ότι η έκθεση τους σε κλουβί κατά τη διάρκεια των ακροάσεων στην υπόθεση τους θα μεταφερόταν στους δικαστές τους, οι οποίοι θα ελάμβαναν αποφάσεις επί των ζητημάτων που αφορούν την ποινική τους ευθύνη και ελευθερία, καθώς θα εξέπεμπαν την εικόνα ότι είναι επικίνδυνοι για να απαιτείται ένα τέτοιο ακραίο μέτρο και ότι θα υπονομεύτηκε με αυτό τον τρόπο το τεκμήριο της αθωότητας. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η αμφισβητούμενη μεταχείριση είχε επιτύχει το ελάχιστο επίπεδο σοβαρότητας ώστε να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3.

¹⁴⁷ ΕΔΔΑ, Titarenko κ. Ουκρανίας, 20.9.2012, παρ. 62-64

¹⁴⁸ Svinarenko και Slyadnev κ. Ρωσίας, 17.7.2014, παρ. 7 επ. και 84

¹⁴⁹ Το Δικαστήριο σημείωσε ακόμη ότι η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών είχε διαπιστώσει ότι η τοποθέτηση ενός κατηγορούμενου σε μεταλλικό κλουβί κατά τη διάρκεια της δημόσιας δίκης του ισοδυναμεί με εξευτελιστική μεταχείριση, γεγονός που επηρεάζει και τη δικαιοσύνη της δίκης του. Οι πρότυπες ελάχιστες προδιαγραφές των Ηνωμένων Εθνών για τη μεταχείριση των κρατουμένων και ο εσωτερικός κανονισμός των διεθνών ποινικών δικαστηρίων προβλέπουν, όσον αφορά ορισμένα μέσα συγκράτησης, ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο ως προληπτικό μέτρο κατά της διαφυγής κατά τη διάρκεια της μεταφοράς, υπό τον όρο ότι καταργούνται όταν ο κατηγορούμενος εμφανιστεί ενώπιον δικαστηρίου.

Η σημασία της υπόθεσης αυτής είναι ότι για πρώτη φορά το Δικαστήριο δέχτηκε ότι η χρήση μεταλλικών κλουβιών στο πλαίσιο διεξαγωγής δίκης δεν μπορεί ποτέ να δικαιολογηθεί βάσει του άρθρου 3, ούτε με την επίκληση λόγων ασφάλειας. Το ΕΔΔΑ, επανέλαβε, ανεξάρτητα από τις συγκεκριμένες περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης, ότι η ίδια η ουσία της Σύμβασης είναι ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ότι ο σκοπός της Σύμβασης ως μέσου προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου απαιτούν οι διατάξεις της να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να καθίστανται πρακτικές και αποτελεσματικές οι διασφαλίσεις τους. Επομένως, δέχτηκε ότι η τοποθέτηση ενός ατόμου σε μεταλλικό κλουβί κατά τη διάρκεια μιας δίκης συνιστά καθεαυτή- λαμβανομένου υπόψη του αντικειμενικά υποβαθμιστικού χαρακτήρα της, ο οποίος είναι ασυμβίβαστος με τα πρότυπα της πολιτισμένης συμπεριφοράς που αποτελεί το σήμα κατατεθέν μιας δημοκρατικής κοινωνίας - προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και παραβιάζει το άρθρο 3.¹⁵⁰

Τέλος, αν και η απαγόρευση της κακομεταχείρισης δεν εφαρμόζεται σε αποθανόντα πρόσωπα, καθώς η ανθρώπινη ιδιότητα παύει με τον θάνατο¹⁵¹, το Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι η οδύνη στενών συγγενών μπροστά σε κακοποιημένα πτώματα που έχουν δολοφονηθεί από στρατιωτικές δυνάμεις συνιστά εξευτελιστική μεταχείριση¹⁵². Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση *Elberte κ. Λετονίας*, όπου μετά το θάνατο του συζύγου της προσφεύγουσας αφαιρέθηκαν χωρίς γνώση ή συγκατάθεση της ιστοί από το σώμα του στο νεκροτομείο και στη συνέχεια στάλθηκαν σε φαρμακευτική εταιρία στην Γερμανία για τη δημιουργία βιοεμφυτευμάτων. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η προσφεύγουσα πληροφορήθηκε το γεγονός της απομάκρυνσης ιστών δύο έτη μετά την κηδεία του συζύγου της και ότι παρήλθε ένα χρονικό διάστημα πέντε ετών πριν να επιτευχθούν τα τελικά συμπεράσματα ως προς την πιθανότητα εγκληματικών πράξεων ως προς τη συγκεκριμένη υπόθεση.

Το Δικαστήριο, επεσήμανε ότι προκειμένου να εντοπιστεί ξεχωριστή παραβίαση του Άρθρου 3 της Σύμβασης σε σχέση με τους συγγενείς του θύματος, θα πρέπει να υπάρξουν ειδικοί παράγοντες που θα προσδώσουν στην δοκιμασία τους μια διάσταση και ένα χαρακτήρα διαφορετικό και ανεξάρτητο από την ψυχική οδύνη που είναι σύμφυτη με το θάνατο του αγαπημένου τους προσώπου.¹⁵³ Τα σχετικά στοιχεία περιλαμβάνουν την εγγύτητα του οικογενειακού δεσμού και τον τρόπο με τον οποίο οι αρχές απάντησαν στα αιτήματα του συγγενή του θύματος.

¹⁵⁰ ΕΔΔΑ, *Svinarenko και Slyadnev κ. Ρωσίας*, 17.7.2014, παρ. 113-139

¹⁵¹ ΕΔΔΑ, *Akpınar και Altun κ. Τουρκίας*, 27.7.2007, παρ. 82

¹⁵² ΕΔΔΑ, *Akkum κ. Τουρκίας*, 24.3.2005, παρ. 259, *Akpınar και Altun κ. Τουρκίας*, παρ. 86, *Gongadze κ. Ουκρανίας*, 8.11.2005, παρ. 185-186

¹⁵³ Βλ. ΕΔΔΑ, *Salakhov και Islyamova κατά Ουκρανίας*, αριθ. 28005/08, § 199, 14 Μαρτίου 2013

Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει σε παλαιότερες υποθέσεις ότι η ουσία της παραβίασης σε τέτοιου είδους περιπτώσεις έγκειται στις αντίδραση και τη στάση των αρχών απέναντι στην κατάσταση, όταν αυτή έχει φθάσει στην γνώση της. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η προσφεύγουσα που αντιμετώπισε μια μακρά περίοδο αβεβαιότητας, αγωνίας και ταραχής, μη γνωρίζοντας ούτε ποια όργανα ή ιστοί είχαν αφαιρεθεί, ούτε τον τρόπο ή τον σκοπό της αφαίρεσης τους, υπήρξε θύμα εξευτελιστικής μεταχείρισης, διότι ο έντονος ψυχικός πόνος που της προκλήθηκε υπερέβαινε τη θλίψη που αναπόφευκτα συνδέεται με το θάνατο ενός στενού συγγενή. Το ΕΔΔΑ εστίασε ακόμη στον αναποτελεσματικό τρόπο με τον οποίο οι εγχώριες αρχές ασχολήθηκαν με τις καταγγελίες που τους υποβλήθηκαν και την αδιαφορία τους έναντι των θυμάτων αυτών των πράξεων και των στενών συγγενών τους, συμπεριλαμβανομένης της προσφεύγουσας. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αποτελεί μέρος της ίδιας της ουσίας της Σύμβασης και μια μεταχείριση θεωρείται «υποβαθμιστική» κατά την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης όταν, μεταξύ άλλων, ταπεινώνει ένα άτομο, δείχνοντας έλλειψη σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.¹⁵⁴

7.1. Υποκειμενικότητα της ταπείνωσης

Ένα σημαντικό ζήτημα που εγείρεται όσον αφορά την εξευτελιστική μεταχείριση είναι η υποκειμενική κατανόηση της μεταχείρισης αυτής, δηλαδή πως ο αποδέκτης μιας συμπεριφοράς αντιλαμβάνεται τη συμπεριφορά αυτή και τον εαυτό του απέναντι της. Το ΕΔΔΑ προσπάθησε να υπερβεί τη απολυτή υποκειμενικότητα της εξευτελιστικής μεταχείρισης θεσπίζοντας κάποια κριτήρια, τα όποια χωρίς να είναι αντικειμενικά, είναι σχετικά υπολογίσιμα. Στην Ιρλανδική Υπόθεση υπογράμμισε ότι οι πέντε τεχνικές εκτός από απάνθρωπες είναι και εξευτελιστικές επειδή: «προκάλεσαν στα θύματα τους αισθήματα φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας ικανά να τους ταπεινώσουν και να τους υποβαθμίσουν και πιθανόν να σπάσουν τη σωματική και την πνευματική τους αντίσταση»¹⁵⁵. Ιδιαίτερη σημασία φαίνεται να αποκτά εδώ το στοιχείο της πρόθεσης εκ μέρους των δραστών. Το στοιχείο αυτό μπορεί από τη μια πλευρά να προσθέτει ακόμα έναν υποκειμενισμό περάν από εκείνο του θύματος, δεν παύει όμως να αποτελεί ένα σχετικό λόγο για τον προσδιορισμό μιας μεταχείρισης, αν δηλαδή είναι εξευτελιστική.

Χαρακτηριστικό είναι από αυτή την άποψη το συμπέρασμα του ΕΔΔΑ σχετικά με τα μεταχείριση που επιφυλάχτηκε σε κρατούμενους του ανακριτικού κέντρου Ballykinler στη Β. Ιρλανδία (από το στρατό), οι οποίοι υποχρεώθηκαν για αδιευκρίνιστη χρονική διάρκεια να κάθονται στο έδαφος με σκέλια ανοιχτά και τα χεριά υψωμένα σε ανάταση, ενώ πολλές φορές

¹⁵⁴ ΕΔΔΑ, Elberte κ. Λετονίας, 13.1.2015, παρ.135-143

¹⁵⁵ ΕΔΔΑ, προαναφερθείσα «Ιρλανδική Υπόθεση», παρ. 167

αναγκάζονταν σε διπλώσεις. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ενώ οι ασκήσεις αυτές ήταν «επώδυνες και επίπονες, ιδιαίτερα για τα άτομα μεγάλης ηλικίας και γι αυτά με κακή σωματική κατάσταση», ωστόσο επρόκειτο για «το αποτέλεσμα απουσίας κρίσης των δραστών παρά της πρόθεσης τους να πληγώσουν ή να υποβαθμίσουν». Αποφάνθηκε ότι επρόκειτο μεν για «ατιμωτική και αξιόμιμη συμπεριφορά», όχι όμως και για εξευτελιστική μεταχείριση κατά το αρ. 3.¹⁵⁶

Σημειώνεται επίσης ότι σχετικοί παράγοντες όπως η ηλικία και το φύλο του θύματος μπορούν να έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο στην εκτίμηση του εάν η μεταχείριση είναι εξευτελιστική, σε αντίθεση με το αν η μεταχείριση είναι απάνθρωπη ή αν πρόκειται για βασανιστήρια, καθώς η εκτίμηση στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι πιο υποκειμενική. Σε αυτό το πλαίσιο, το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι μπορεί να είναι αρκετό το θύμα να έχει ταπεινωθεί στα μάτια του, ακόμη και αν δεν έχει υποβαθμιστεί στα μάτια των άλλων. Ενώ παράγοντες όπως η δημοσιότητα που αφορά τη συγκεκριμένη μεταχείριση μπορεί να έχουν σημασία για να εκτιμηθεί αν η τιμωρία είναι «εξευτελιστική» κατά την έννοια του άρθρου 3, η απουσία δημοσιότητας δεν αποκλείει απαραίτητως τη συγκεκριμένη τιμωρία από την κατηγορία αυτή.¹⁵⁷

7.2. Υποθεση Bouyid κατά Βελγίου

Η υποθεση αφορούσε δυο αδελφούς οι οποίοι κατέφυγαν στο ΕΔΔΑ, ισχυριζόμενοι ότι δυο αστυνομικοί τους χαστούκισαν στο πρόσωπο, ενώ βρίσκονταν υπό τον έλεγχο τους στο τοπικό αστυνομικό τμήμα. Ο πρώτος προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι ο αστυνομικός του ζήτησε να επιδείξει την ταυτότητα του και όταν αυτός αρνήθηκε, ο αστυνομικός τον τράβηξε από το σακάκι και τον μετέφερε στο αστυνομικό τμήμα. Εκεί τον τοποθέτησε σε ένα δωμάτιο μόνο του και τον χαστούκισε στο πρόσωπο επειδή ο προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε για τη σύλληψη του. Ο δεύτερος προσφεύγων, ο οποίος ήταν ανήλικος πήγε στο αστυνομικό τμήμα εξ αφορμής μιας φιλονικίας που είχε με τη μητέρα του και ένα τρίτο. Στο αστυνομικό τμήμα ο αξιωματικός τον χαστούκισε στο πρόσωπο, επειδή ο προσφεύγων είχε προκλητική και εκνευριστική συμπεριφορά.

Ένα σημαντικό σημείο στο οποίο απέκλινε το Τμήμα Ευρείας Συνθέσεως από την προσέγγιση του Τμήματος, ήταν ότι το γεγονός ότι ένα χαστούκι μπορεί να έχει χορηγηθεί ακρίτα από έναν αστυνομικό που ήταν εξοργισμένος από την άπρεπη συμπεριφορά του θύματος, είναι αδιάφορο. Επεσήμανε ότι τα βασανιστήρια και η απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση απαγορεύονται ρητά, ανεξαρτήτως της συμπεριφοράς του θύματος και ότι η

¹⁵⁶ Σμιτς Κ., ο.π., σελ. 233

¹⁵⁷ Aisling Reidy, ο.π., σελ 16-17

κακομεταχείριση δεν είναι η κατάλληλη απάντηση στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι αρχές.¹⁵⁸

Η αποφαση αυτή είναι πολύ σημαντική. Ενώ το Τμήμα του ΕΔΔΑ που επελήφθη αρχικά έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3, το Τμήμα Ευρείας Συνθέσεως διαφώνησε με σημαντική πλειοψηφία 14-3. Το κεντρικό σημείο που διαφοροποιεί την αποφαση αυτή από την μέχρι σήμερα νομολογία ως προς την ερμηνεία και την προστατευτική εμβέλεια του άρθρου 3 είναι ότι το ΕΔΔΑ αποφασίζει να συνδέσει άμεσα την έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας με το άρθρο 3. Αρχικά αναφέρει ότι ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αποτελεί μαζί με την ανθρώπινη ελευθερία την ουσία της ίδιας της Σύμβασης, ένα από τα δυο συστατικά της. Με τον τρόπο αυτό διευρύνεται η προστατευτική εμβέλεια του άρθρου 3, ιδιαίτερα όσον αφορά την έννοια την εξευτελιστικής μεταχείρισης, αποδεσμεύοντας την από την υποκειμενικότητα της και προσδίδοντας της αντικειμενική χροιά. Δηλαδή το χαστούκι στο πρόσωπο αποτελεί από μόνο του εξευτελιστική μεταχείριση, αφού η πράξη αυτή προσβάλλει την ανθρωπινή αξιοπρέπεια κατά τρόπο αντικειμενικό. Δεν απαιτείται δηλαδή η ύπαρξη βλάβης στο θύμα ή το βίωμα της εμπειρίας της εξευτελιστικής μεταχείρισης. Επομένως η εξευτελιστική μεταχείριση αντικειμενικοποιείται και προσδιορίζεται πλέον σε ευρύτερο πλαίσιο, αναβαθμίζοντας την προστασία του ατόμου σε συλλογικό επίπεδο και αδιαφορώντας για την προσωπική πτυχή της προσβολής, χωρίς την απαίτηση να υπάρχει πόνος ή βλάβη του θύματος.

Ωστόσο παρατηρούμε ότι υπάρχει μια προβληματική πλευρά της υπερβολικής διεύρυνσης των συμπεριφορών που μπορούν να υπαχθούν πλέον στο άρθρο 3. Θα πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι η υπερβολική διεύρυνση του άρθρου 3 μπορεί να οδηγήσει στην υπαγωγή σε αυτό συμπεριφορών ήσσονος σημασίας. Το γεγονός αυτό, αν και διευρύνει την προστατευτική εμβέλεια της διάταξης, είναι πιθανό να μειώσει την σημαντική αξία της καθώς θα εξισώσει βάνανυσες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας με πιο ασήμαντες παραβιάσεις της.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ειδικότερα τον σημαντικό αντίκτυπο που έχει ένα χαστούκι στο πρόσωπο που το λαμβάνει, καθώς επηρεάζει το τμήμα του σώματος του ανθρώπου που εκφράζει την προσωπικότητα του και αποτελεί το κέντρο των αισθήσεων του, που του επιτρέπει την επικοινωνία με τους άλλους. Επιπλέον ένα χαστούκι που στερείται σοβαρής επίδρασης, μπορεί να εκλυθεί ως ταπεινωτικό από εκείνον που το λαμβάνει καθώς όταν αυτό επιβάλλεται από όργανα επιβολής του νόμου σε πρόσωπα που έχουν στον έλεγχο τους, αναδεικνύει την υπεροχή και την κατωτερότητα που χαρακτηρίζει εξ ορισμού τη σχέση μεταξύ των πρώτων και των τελευταίων.

¹⁵⁹ Χειδάρης Β.- Μήνα, Μ., Νομολογία Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του ανθρώπου, Υπόθεση Bouyid, Νομικό Βήμα, τόμος 64, σελ. 146 επ.

7.3. Η ταπείνωση από την επιβολή νόμιμων κυρώσεων

Ορισμένες φορές είναι δυνατόν η εφαρμογή κάποιων νομικών κανόνων στα κράτη-μέλη να συνεπάγεται την ταπείνωση των πολιτών τους. Ο ορισμός του αρ. 1 της ΔΣΒασ αποκλείει από την έννοια των βασανιστηρίων πράξεις που είναι συμφυείς ή παρεμπίπτουσες προς νόμιμες κυρώσεις, χωρίς ωστόσο να εξηγεί τι ακριβώς συνιστούν οι νόμιμες κυρώσεις. Επιπλέον, στο αρ. 1 της ΔΣΒασ δεν προβλέπεται ότι αυτές οι νόμιμες κυρώσεις θα πρέπει να συμβαδίζουν με την απαγόρευση των τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης.

Ως νόμιμες κυρώσεις εννοούνται εκείνες που επιβάλλονται δυνάμει ρητής νομοθετικής επιταγής. Ενδέχεται να είναι είτε ποινικού είτε διοικητικού χαρακτήρα. Το ΕΔΔΑ αποδίδει σημασία στο αν το μετρώ επηρεάζει την προσωπική κατάσταση του θύματος και όχι στο νομικό χαρακτηρισμό του μέτρου αυτού. Το νομοθετικά έγκυρο της έκδοσης ενός νόμου στα πλαίσια της εσωτερικής έννομης τάξης ενός κράτους δεν είναι αρκετό ώστε να μην θεωρηθούν ως βασανιστήρια ποινές που επιβάλλονται βάσει του νόμου αυτού. Πότε το μετρώ αυτό εισέρχεται στο πεδίο των απαγορευμένων πρακτικών, μπορεί να αποκαλυφθεί από το αντικείμενο του. Αν αποσκοπεί στην επιβολή μιας ποινικής ή πειθαρχικής κύρωσης και όχι στον υποβιβασμό της προσωπικότητας του θύματος ή αν γενικά συνάδει προς την αρχή της αναλογικότητας, τότε είναι επιτρεπτή.¹⁶⁰

Το ΕΔΔΑ στην υποθεση Albert και Le Compte έκρινε ότι η αποβολή ενός γιατρού από τον Ιατρικό σύλλογο και η απαγόρευση εξάσκησης του ιατρικού επαγγέλματος αποτελούσε επιβολή πειθαρχικής κύρωσης σε βάρος του προσφεύγοντος και όχι υποβιβασμό της προσωπικότητας του. Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι κάθε τιμωρία είναι σύμφυτη με ένα ουσιαστικό στοιχείο ταπείνωσης, γεγονός που κατ' αρχάς αποκλείει τις νόμιμες κυρώσεις από το πεδίο εφαρμογής του αρ. 3.

Το ΕΔΔΑ άφησε όμως κάποιο άνοιγμα στην παραπάνω απόλυτη θεώρηση του. Διαπίστωσε ότι το πειθαρχικό μετρώ της αποβολής από τον επαγγελματικό σύλλογο ισχύει σχεδόν σε όλα τα κράτη μέλη. Ακόμα ότι ο προσφεύγων δεν επικαλέστηκε λόγους που να δείχνουν ότι το μετρώ ήταν αδικαιολόγητο. Το ΕΔΔΑ αφήνει επομένως να εννοηθεί ότι δεν αποκλείεται η εξέταση κάποιου παρόμοιου πειθαρχικού μέτρου, αν δεν ισχύει στα περισσότερα κράτη-μέλη και εάν είναι αδικαιολόγητο, πράγμα που θα κριθεί με βάση την αρχή της αναλογικότητας. Θα πρέπει ακόμη να αναφερθεί ότι οι κρατικές αρχές δεν μπορούν να θεσπίσουν ανάλογα με της περιστάσεις εξαιρετική νομοθεσία που θα μπορούσε να νομιμοποιήσει έκτακτους και εισερχόμενους στο πεδίο του άρθρου 3 χειρισμούς σε βάρος των

¹⁶⁰ Σμιτσή Κ., ο.π., σελ. 295 επ.

πρόσωπων που βρίσκονται στη δικαιοδοσία τους. Σύμφωνα με την απόλυτη απαγόρευση παρέκκλισης από το άρθρο 3 τα κρατικά όργανα δεν έχουν περιθώριο εκτίμησης όσον αφορά τη δράση τους ως προς το άρθρο αυτό.

Δείκτη για τη συμβατότητα των νομικών κυρώσεων προς την ΕΣΔΑ αποτελεί η ένταξη τους στο ευρωπαϊκό σύστημα, που απορρέει από τις κοινές νομικές και πολιτιστικές παραδόσεις των κρατών μελών του Συμβούλιου της Ευρώπης. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 50' η Επιτροπή δήλωσε την αποδοκιμασία της για τις σωματικές τιμωρίες και τους ραβδισμούς, που εφαρμόζονταν στην Κύπρο από το Ην. Βασίλειο, καθώς ήταν έντονη η τάση να εξοβελίσουν από τις ποινικές νομοθεσίες των κρατών της Ευρώπης τέτοιου είδους ποινές. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε αυτή τη στάση στην υποθεση *Tyger* και στις υποθέσεις των σωματικών τιμωριών στα βρετανικά σχολεία, επισημαίνοντας ότι οι ραβδισμοί βρίσκονται μακριά από τα ευρωπαϊκά πρότυπα μεταχείρισης ή τιμωρίας. Το ίδιο ακόμα και άλλες ιδιόρρυθμες ποινές, ακόμα και εάν είναι αποδεκτές στην τοπική κοινωνία. Πάντως τα έθιμα και οι ιδιαίτερες παραδόσεις των λαών της υφελίου καταλήγουν σε μια τεραστία ποικιλία κυρώσεων, γεγονός που καθίστα δυσχερέστατη την υιοθέτηση κοινά αποδεκτών προτύπων σε οικουμενικό επίπεδο.

Τέλος, σημειώνεται ότι η διάρκεια της φυλάκισης δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3. Το ίδιο και οι συνθήκες της φυλακής, εκτός αν είναι τελείως ανεπαρκείς. Μέτρο σύγκρισης αποτελούν και εδώ οι κοινές παραδόσεις των κρατών μελών, οι Βασικοί Κανόνες Μεταχείρισης των κρατουμένων και ιδίως οι Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες.¹⁶¹

¹⁶¹ Σμιτσή Κ., ο.π., σελ. 234-235

8. Οι κατηγορίες των βασανιστηρίων και των άλλων μορφών κακομεταχείρισης

8.1. Οι ποινές

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ κάθε τιμωρία είναι σύμφυτη με ένα ουσιαστικό στοιχείο ταπείνωσης, γεγονός που καθεαυτό αποκλείει από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 τις νόμιμες κυρώσεις. Ωστόσο, οι νόμιμες κυρώσεις δεν πρέπει να βρίσκονται σε προφανή δυσαναλογία με το διαπραχθέν αδίκημα, αφού σύμφωνα με την Επιτροπή «μια εξαιρετικά βαριά τιμωρία για μια ασήμαντη κατηγορία θα μπορούσε να εγείρει ζήτημα στα πλαίσια του άρθρου 3». Κι ακόμη δεν πρέπει να εκτελούνται με τέτοιο τρόπο, ώστε σκόπιμα να προκαλούν σοβαρή σωματική ή ψυχική οδύνη αδικαιολόγητη υπό τις παρούσες περιστάσεις, όπως καταδείχτηκε στην υποθεση Tyger.

8.1.1 Η θανατική ποινή

Η θανατική ποινή δεν απαγορεύεται καθεαυτή από το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Η ίδια η Σύμβαση όχι μόνο δεν απαγορεύει, αλλά επιτρέπει την θανατική ποινή σε ορισμένες περιπτώσεις σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1 της Σύμβαση το οποίο ορίζει ότι: «1. Το δικαίωμα εκάστου προσώπου εις την ζωήν προστατεύεται υπό του νόμου. Εις ουδένα δύναται να επιβληθή εκ προθέσεως θάνατος, ειμή εις εκτέλεσιν θανατικής ποινής εκδιδομένης υπό δικαστηρίου εν περιπτώσει αδικήματος τιμωρουμένου υπό του νόμου δια της ποινής ταύτης».¹⁶²

Σημειώνεται ότι η πρόοδος προς την ολική κατάργηση έγινε με την υιοθέτηση από το Συμβούλιο της Ευρώπης του Πρωτοκόλλου αριθ. 13 της ΕΣΔΑ. Το παρόν πρωτόκολλο, το οποίο τέθηκε σε ισχύ την 1 Ιουλίου 2003, έκλεισε το κενό που άφηνε το πρωτόκολλο αριθ. 6, το οποίο δεν απέκλειε την επιβολή της θανατικής ποινής για πράξεις που διαπράχθηκαν σε καιρό πολέμου. Το πρωτόκολλο αριθ. 13 αποκλείει συνολικά τη θανατική ποινή. Ωστόσο, όπως συμβαίνει με όλες τις Συνθήκες, δεσμεύει μόνο τα κράτη που την έχουν επικυρώσει.¹⁶³

Στη υποθεση Deweer κατά Βελγίου το ΕΔΔΑ επιβεβαίωσε ότι η Σύμβαση επιτρέπει υπό ορισμένες προϋποθέσεις μερικές πολύ σοβαρές μορφές μεταχείρισης, όπως είναι η θανατική ποινή (άρθρο 2 παρ. 1 της ΕΣΔΑ).¹⁶⁴ Ωστόσο αν η θανατική ποινή επιβάλλεται «νομίμως» μεν, πλην όμως για έγκλημα που δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σοβαρό ή απεχθές, τότε υπάρχει πρόβλημα δυσαναλογίας, που εμπίπτει στην αρμοδιότητα των οργάνων της Σύμβασης. Τότε

¹⁶² Σιμιτσης Κ., ο.π., σελ 245-246, βλ. και M. Nowak, Is the Death Penalty an Inhuman Punishment? In Jurisprudence of Human Rights Law – A comparative and interpretive approach, eds. Turku, Finland: Institute for Human Rights (2000)

¹⁶³ Βλ. Torture in International Law, A guide to jurisprudence, Jointly published in 2008 by the Association for the Prevention of Torture (APT) and the Center for Justice and International Law (CEJIL), p. 63, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα : http://www.apr.ch/content/files_res/jurisprudenceguide.pdf

¹⁶⁴ ΕΔΔΑ, Deweer κ. Βελγίου, 27.2.1980, παρ. 53

όμως δεν πρόκειται για παράβαση του άρθρου 3, αλλά για παράβαση του άρθρου 2 καθώς η επιταγή της εύλογης αναλογίας εσχάτης ποινής και εγκλήματος περιέχεται σιωπηρά στο αρ. 2 και δεσμεύει τόσο το νομοθέτη όσο και το δικαστή.¹⁶⁵

Σε δυο περιπτώσεις μπορεί να θεωρηθεί ότι το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 τέμνεται με το ζήτημα της θανατικής ποινής. Στην πρώτη περίπτωση το κρίσιμο σημείο είναι ο τρόπος εκτέλεσης της ποινής. Αν επιτείνει το πόνο, την αγωνία και τον εξευτελισμό του καταδικασμένου και μάλιστα κατά τρόπο βάνανσο, τότε ίσως παραβιάζεται το άρθρο 3. Στη δεύτερη περίπτωση το κρίσιμο σημείο είναι η μεταχείριση του κρατούμενου κατά την αναμονή της εκτέλεσης της θανατικής ποινής στις φυλακές. Η αναμονή αυτή μπορεί να είναι ψυχικά επώδυνη για τον κρατούμενο, ιδίως εάν διαρκέσει πολλά χρόνια, όποτε συνιστά απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση εις βάρος του, όπως έκρινε το Δικαστήριο στην υποθεση Soering, η οποία θα αναφερθεί στη συνέχεια.¹⁶⁶ Στο σημείο αυτό όμως θα ασχοληθούμε με το ζήτημα εάν η επιβολή της θανατικής ποινής μπορεί να υπαχθεί καθεαυτή στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3, ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει αρκετά το ΕΔΔΑ.

Υπόθεση Soering κ. Ην. Βασιλείου

Στην υπόθεση Soering ένας γερμανός υπήκοος κατηγορείτο για ανθρωποκτονία εκ προθέσεως, αδίκημα το οποίο σύμφωνα με τη νομοθεσία της Βιρτζίνια, επέσυρε θανατική ποινή. Ο προσφεύγων υποστήριξε ότι η τυχόν έκδοση του από το Ην. Βασίλειο στις ΗΠΑ θα συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης, δεδομένου ότι υπήρχαν βάσιμοι λόγοι να πιστεύεται ότι αν εκδιδόταν στις ΗΠΑ θα κινδύνευε να υποστεί βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία. Συγκεκριμένα ισχυρίστηκε ότι, αν καταδικαζόταν, θα αντιμετώπιζε την θανατική ποινή και θα βίωνε σε ιδιαίτερα αυστηρές συνθήκες κράτησης σε φυλακές υψίστης ασφαλείας, την επί τρία έτη αναμονή της εκτέλεσης του, υποφέροντας από το «σύνδρομο του διαδρόμου του θανάτου» (death row phenomenon).¹⁶⁷

Το ΕΔΔΑ επεσήμανε όσον αφορά το εξεταζόμενο ζήτημα ότι η θανατική ποινή επιτρέπεται, υπό ορισμένους όρους σύμφωνα με το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι

¹⁶⁵ Σμιτσης Κ., ο.π., σελ 246-247

¹⁶⁶ Βλ. σχετικά: R. Maran: Against Torture – Three spheres of Law, 1979, p. 85-97, S. Ackerman: Torture and other forms of cruel and unusual punishment in International Law, 1978, p.653-707, N. Rodley, The treatment of prisoners in International Law, κεφαλαίο «the death penalty», σελ. 164-190

¹⁶⁷ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ 143, βλ. για το «death row phenomenon» σε J. E. Méndez, The Death Penalty and the Absolute Prohibition of Torture and Cruel, Inhuman and Degrading Treatment or Punishment, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα <https://www.wcl.american.edu/hrbrief/20/1mendez.pdf>, σελ. 3 και Mowbray A., Cases and materials on the European convention on human rights, Oxford, second ed., σελ. 196 επ.

«η Σύμβαση είναι ένα ζωντανό όργανο που ... πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα των σημερινών συνθηκών» και ότι «το Δικαστήριο δεν μπορεί παρά να επηρεάζεται από τις εξελίξεις και τα κοινά αποδεκτά πρότυπα στην ποινική πολιτική των Κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης στον τομέα αυτό»¹⁶⁸. Το ΕΔΔΑ τόνισε, χρησιμοποιώντας τα λεγόμενα της Διεθνούς Αμνηστίας, ότι αυτή η «εικονική συναίνεση στα δυτικοευρωπαϊκά νομικά συστήματα ότι η θανατική ποινή, υπό τις παρούσες συνθήκες, δεν είναι πλέον σύμφωνη με τα πρότυπα δικαιοσύνης», αντικατοπτρίζεται στο Πρωτόκολλο αριθ. 6, το οποίο προβλέπει την κατάργηση της θανατικής ποινής σε καιρό ειρήνης.

Το ΕΔΔΑ ανέφερε ότι το ζήτημα αν οι σημαντικές αυτές αλλαγές είχαν ως αποτέλεσμα η επιβολή της θανατικής ποινής καθαυτής να εντάσσεται στο πλαίσιο της απαγόρευσης της του άρθρου 3 θα έπρεπε να καθοριστεί βάσει των αρχών που διέπουν την ερμηνεία της Σύμβασης. Στη συνέχεια ανέφερε ότι η Σύμβαση πρέπει να ερμηνεύεται στο σύνολό της και ότι το άρθρο 3 θα πρέπει να ερμηνευθεί σε αρμονία με τις διατάξεις του άρθρου 2¹⁶⁹. Σε αυτή τη βάση, τόνισε ότι οι συντάκτες της Σύμβασης δεν θα μπορούσαν προφανώς να έχουν την πρόθεση ώστε να συμπεριληφθεί στο άρθρο 3 μια γενική απαγόρευση της θανατικής ποινής, διότι κάτι τέτοιο θα ακύρωνε τη σαφή διατύπωση του άρθρου 2 § 1.

Η μεταγενέστερη πρακτική της εθνικής ποινικής πολιτικής, υπό τη μορφή γενικευμένης κατάργησης της θανατικής ποινής, θα μπορούσε να θεωρηθεί κατά τη γνώμη του ΕΔΔΑ ως σύναψη συμφωνίας των συμβαλλομένων κρατών για την κατάργηση της εξαίρεσης που προβλέπεται στο άρθρο 2 § 1 και, ως εκ τούτου να καταργήσει μια διάταξη που περιορίζει τα περιθώρια ερμηνείας του άρθρου 3. Ωστόσο, τόνισε ότι «το πρωτόκολλο αριθ. 6, ως μεταγενέστερη γραπτή συμφωνία, έδειξε ότι η πρόθεση των συμβαλλομένων μερών το 1983 ήταν να υιοθετήσουν τη συνήθη μέθοδο τροποποίησης του κειμένου προκειμένου να εισαχθεί μια νέα υποχρέωση κατάργησης της θανατικής ποινής σε καιρό ειρήνης και, επιπλέον, να το πράξουν με ένα προαιρετικό μέσο που επιτρέπει σε κάθε κράτος να επιλέξει τη στιγμή που θα αναλάβει μια τέτοια δέσμευση». Υπό τις συνθήκες αυτές, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, παρά τον ειδικό χαρακτήρα της σύμβασης, το άρθρο 3 δεν θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως γενική απαγόρευση της θανατικής ποινής.¹⁷⁰

Τέλος, το ΕΔΔΑ τόνισε ότι για κάθε καταδικασμένο σε θάνατο κρατούμενο, κάποια καθυστέρηση μεταξύ της επιβολής και εκτέλεσης της ποινής καθώς και η εμπειρία του σοβαρού άγχους σε συνθήκες που είναι απαραίτητες για την αυστηρή φύλαξη του είναι στοιχεία αναπόφευκτα. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ λαμβάνοντας υπόψη του πολύ μεγάλου χρονικού διαστήματος

¹⁶⁸ βλ. ΕΔΔΑ, Tyrer κ. Hv. Βασιλείου, 25.4.1978, § 31

¹⁶⁹ βλ., Mutatis mutandis, την απόφαση Klass κ.α. κ. Γερμανίας, της 6ης Σεπτεμβρίου 1978, § 68

¹⁷⁰ Soering κ. Hv. Βασιλείου, 7.7.1989, παρ. 100-104

που θα διένυε ο προσφεύγων μέχρι την εκτέλεση της θανατικής ποινής σε τέτοιες ακραίες καταστάσεις, την συνεχιζόμενη και αυξανόμενη αγωνία αναμονής εκτέλεσης της ποινής και τις προσωπικές συνθήκες του προσφεύγοντος, την ηλικία και την ψυχική κατάστασή του κατά τον χρόνο της παράβασης, έκρινε ότι η έκδοση του στις Ηνωμένες Πολιτείες θα τον εξέθετε σε πραγματικό κίνδυνο μεταχείρισης που θα υπερέβαινε το όριο που θέτει το άρθρο 3.¹⁷¹

Υπόθεση Ocalan κ. Τουρκίας

Στην υπόθεση Ocalan ο προσφεύγων υποστήριξε ότι η επιβολή και η εκτέλεση της θανατικής ποινής θα συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 2 της Σύμβασης - το οποίο πρέπει να ερμηνευθεί ότι δεν επιτρέπει πλέον τη θανατική ποινή - καθώς και απάνθρωπη και εξευτελιστική τιμωρία κατά παράβαση του Άρθρου 3. Ειδικότερα υποστήριξε ότι η πρακτική κατάργησης της θανατικής ποινής από τα συμβαλλόμενα κράτη συνεπάγεται την κατάργηση του δεύτερου εδαφίου του άρθρου 2 § 1 της Σύμβασης που επιτρέπει τη θανατική ποινή και ότι η θανατική ποινή συνιστά απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 3. Το ΕΔΔΑ υπενθύμισε όσα ανέφερε στην υπόθεση Soering σχετικά με το πρωτόκολλο αριθ. 6. Ο προσφεύγων αμφισβήτησε την προσέγγιση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Soering.¹⁷²

Το Δικαστήριο επανέλαβε ότι «η Σύμβαση είναι ένα ζωντανό όργανο που πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα των σημερινών συνθηκών και ότι το αυξανόμενο υψηλό επίπεδο που απαιτείται στον τομέα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ελευθεριών απαιτεί αναπόφευκτα μεγαλύτερη σταθερότητα στην εκτίμηση των παραβιάσεων των θεμελιωδών αξιών των δημοκρατικών κοινωνιών».¹⁷³ Εξάλλου τόνισε ότι οι έννοιες της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης και τιμωρίας έχουν εξελιχθεί σημαντικά από τότε που τέθηκε σε ισχύ η Σύμβαση το 1953 και μάλιστα από την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Soering το 1989. Ομοίως, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η κατάργηση της θανατικής ποινής που διαπιστώθηκε στην υπόθεση εκείνη για είκοσι δύο Συμβαλλόμενα Κράτη το 1989 εξελίχθηκε σε μια *de jure* κατάργηση σε σαράντα τρία από τα σαράντα τέσσερα συμβαλλόμενα κράτη. Αυτή η σχεδόν πλήρης εγκατάλειψη της θανατικής ποινής σε περιόδους ειρήνης στην Ευρώπη

¹⁷¹ Soering κ. Ην. Βασιλείου, ο.π., παρ. 111

¹⁷² Το κύριο επιχείρημά του ήταν ότι η αιτιολογία ήταν εσφαλμένη δεδομένου ότι το πρωτόκολλο αριθ. 6 αποτελεί απλώς ένα μέτρο με το οποίο μπορεί να μετρηθεί η πρακτική των κρατών και ότι τα αποδεικτικά στοιχεία δείχνουν ότι όλα τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν είτε *de facto* είτε *de jure* πραγματοποιήσει την πλήρη κατάργηση της θανατικής ποινής για όλα τα εγκλήματα και σε κάθε περίπτωση. Ισχυρίστηκε επομένως ότι δεν υπήρχε κανένας λόγος για τον οποίο τα κράτη δεν θα έπρεπε να είναι σε θέση να καταργήσουν τη θανατική ποινή καθώς και να καταργήσουν το δικαίωμα τους να επικαλούνται το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 2 § 1.

¹⁷³ βλ. ΕΔΔΑ, Soering κ. Ην. Βασιλείου, § 102

αντικατοπτρίζεται επίσης στο γεγονός ότι όλα τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν υπογράψει το πρωτόκολλο αριθ. 6 και ότι το έχουν επικυρώσει σαράντα ένα κράτη, δηλαδή όλα εκτός από την Τουρκία, την Αρμενία και Ρωσία.

Ωστόσο Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι τα συμβαλλόμενα κράτη, επιλέγοντας την υπογραφή του Πρωτοκόλλου αριθ. 13 σχετικά με την κατάργηση της θανατικής ποινής υπό όλες τις περιστάσεις, επέλεξαν την παραδοσιακή μέθοδο τροποποίησης του κειμένου της Σύμβασης. Το ΕΔΔΑ ανέφερε ότι κατά την ημερομηνία της παρούσας απόφασης, τρία κράτη μέλη δεν είχαν υπογράψει το παρόν πρωτόκολλο και δέκα έξι δεν το είχαν ακόμη επικυρώσει. Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι τη δεδομένη στιγμή το γεγονός ότι εξακολουθούσε να υπάρχει μεγάλος αριθμός κρατών που δεν είχαν ακόμη υπογράψει ή επικυρώσει το πρωτόκολλο αριθ. 13 εμπόδιζε το Δικαστήριο να διαπιστώσει ότι είναι η καθιερωμένη πρακτική των συμβαλλομένων κρατών να θεωρούν την εφαρμογή της θανατικής ποινής ως απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση αντίθετη προς το άρθρο 3 της Σύμβασης.

Τέλος, κατά την άποψη του Δικαστηρίου, η επιβολή ποινής θανάτου σε πρόσωπο μετά από αθέμιτη δίκη δημιουργεί αδίκως στο πρόσωπο αυτό το φόβο και την αβεβαιότητα ως προς το μέλλον, υπό συνθήκες όπου υπάρχει πραγματική πιθανότητα να εκτελεσθεί η θανατική ποινή. Δεδομένου ότι ο προσφεύγων καταδικάστηκε για τα σοβαρότερα εγκλήματα που υπάρχουν στον τουρκικό ποινικό κώδικα το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν ήταν δυνατόν να αποκλειστεί η πιθανότητα ότι ο κίνδυνος εκτέλεσης της ποινής ήταν πραγματικός. Όσον αφορά τη φύση της δίκης του προσφεύγοντος, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η θανατική ποινή είχε επιβληθεί στον προσφεύγοντα κατόπιν αθέμιτης διαδικασίας που δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι συμμορφώθηκε με τους αυστηρούς κανόνες περί δικαιοσύνης. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η επιβολή της θανατικής ποινής στον προσφεύγοντα μετά από αθέμιτη δίκη από δικαστήριο του οποίου η ανεξαρτησία και η αμεροληψία ήταν αμφισβητήσιμες θα ισοδυναμούσε με απάνθρωπη μεταχείριση κατά παράβαση του άρθρου 3 της Σύμβασης.¹⁷⁴

Υπόθεση AL- Saadoon and Mufdhi κατά Hv. Βασιλείου

Το 2003 οι ΗΠΑ και το Hv. Βασίλειο εισέβαλαν στο Ιράκ, το οποίο έμεινε υπό κατοχή μέχρι το 2004. Κατά τη διάρκεια της μεταβατικής κυβέρνησης του Ιράκ επανήλθε η θανατική ποινή. Το 2003 οι προσφεύγοντες συνελήφθησαν από Άγγλους στρατιωτικούς ως ύποπτοι για το θάνατο δυο Άγγλων αξιωματικών και κρατηθήκαν σε βρετανικά κρατητήρια στο Ιράκ. Στη συνέχεια ανέφεραν την υποθεση στον Ανακριτή του Ποινικού Δικαστηρίου της Barsa του Ιράκ, το οποίο εξέδωσε διάταξη που επέτρεπε τη συνέχιση της κράτησης τους από τους Βρετανούς. Οι

¹⁷⁴ Βλ. ΕΔΔΑ, Ocalan κ. Τουρκίας, 12.5.2005, παρ. 162-175

βρετανικές αρχές συνέχισαν τις έρευνες και το 2006 ανακάλυψαν ότι οι προσφεύγοντες είχαν τελέσει τις πράξεις ανθρωποκτονίας. Το 2007 το HIT απαίτησε να μεταφερθούν οι προσφεύγοντες στη δικαιοδοσία του ώστε να δικαστούν. Η δίκη θα είχε την πιθανότητα επιβολής σε αυτούς της θανατικής ποινής. Το 2008 μεταφερθήκαν στην Ιρακινή αστυνομία και το 2009 έγινε η δίκη τους από το HIT, κριθήκαν ένοχοι για τις δολοφονίες και τους επιβλήθηκε η θανατική ποινή. Μετά από δυο μήνες λόγω καινούριων στοιχείων τους επιβλήθηκε διαφορετική ποινή, αλλά μια εβδομάδα αργότερα μια καινούρια κατηγορία τους εξέθεσε ξανά στον κίνδυνο της θανατικής ποινής. Το 2010 αποφασίστηκε η επανεξέταση και επανεκδίκαση της υπόθεσης.¹⁷⁵

Το Δικαστήριο έλαβε ως αφετηρία τη φύση του δικαιώματος να μην υποβάλλεται ένας άνθρωπος στη θανατική ποινή. Σημείωσε ότι «η εκτέλεση της συνεπάγεται τη σκόπιμη και προμελετημένη καταστροφή ενός ανθρώπου από τις κρατικές αρχές. Όποια και αν είναι η μέθοδος εκτέλεσης, η εξάλειψη της ζωής συνεπάγεται κάποιο σωματικό πόνο. Επιπλέον, η προκαταρκτική γνώση του θανάτου «στα χέρια του κράτους» πρέπει αναπόφευκτα να προκαλεί έντονο ψυχολογικό πόνο». Στη συνέχεια ανέφερε ότι το γεγονός ότι η επιβολή και η εφαρμογή της θανατικής ποινής έρχεται σε αντίθεση με τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα που έχουν αναγνωριστεί από τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης καθώς στο προοίμιο του Πρωτοκόλλου αριθ. 13, που έχουν πλέον υπογράψει τα περισσότερα κράτη. Κατά την ημερομηνία έκδοσης της παρούσας απόφασης, το πρωτόκολλο αριθ. 13 είχε επικυρωθεί από σαράντα-δύο κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων και το Ην. Βασίλειο, και υπογράφηκε αλλά δεν επικυρώθηκε από άλλα τρία (Αρμενία, Λετονία και Πολωνία). Το Αζερμπαϊτζάν και η Ρωσία είναι οι μόνες χώρες που δεν υπέγραψαν το Πρωτόκολλο.

Οι αριθμοί αυτοί, σε συνδυασμό με τη συνεπή πρακτική των κρατών-μελών όσον αφορά την κατάργηση της θανατικής ποινής, είναι έντονα ενδεικτικά στοιχεία ότι το άρθρο 2 τροποποιήθηκε προκειμένου να απαγορευτεί η θανατική ποινή υπό οποιεσδήποτε συνθήκες. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι θεωρεί ότι η διατύπωση της δεύτερης φράσης του άρθρου 2 § 1 δεν εξακολουθεί να παρεμποδίζει την ερμηνεία του όρου «απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία» στο άρθρο 3 ως περιλαμβάνουσα τη θανατική ποινή.

Το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε στο γεγονός ότι το Diviosional Court της Αγγλίας είχε καταλήξει λίγο πριν τη μεταφορά των κρατουμένων ότι υπήρχαν ενδείξεις για σοβαρό κίνδυνο επιβολής της θανατικής ποινής. Επιπλέον καμία διασφάλιση δεν δόθηκε από τους Ιρακινούς ότι δεν θα διατρέξουν αυτόν τον κίνδυνο. Οι ίδιοι οι κατηγορούμενοι γνώριζαν το ρίσκο από το 2006 και αυτό τους έκανε να υποστούν ψυχολογική οδύνη η οποία αποτελούσε απάνθρωπη μεταχείριση.

¹⁷⁵ Βλ. ΕΔΔΑ, Al- Saadoon και Mufdhi κ. Ην. Βασιλείου, 2.3.2010, παρ. 10 επ.

Άλλωστε, το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι η Αγγλία έχει υπογράψει το 13^ο πρωτόκολλο για την κατάργηση της θανατικής ποινής, όποτε δεν έπρεπε να επιτρέψει την μεταφορά των κρατουμένων.

Το ΕΔΔΑ θεώρησε πως το Ην. Βασίλειο ήταν υποχρεωμένο να διασφαλίσει πως η κράτηση τους δεν θα τελείωνε με τρόπο που θα παραβίαζε τα δικαιώματα τους βάσει του αρ. 2 και 3 ΕΣΔΑ και του αρ. 1 του 13^{ου} Πρωτοκόλλου. Ωστόσο ενώ εκφράζονταν ανησυχίες, καμία πραγματική προσπάθεια δεν έγινε από το Ην. Βασίλειο να διαπραγματευτεί για την ποινή και να δημιουργήσει μια δεσμευτική διασφάλιση τους ή να ζητήσει τη συγκατάθεση του Ιράκ ώστε να γίνει η δίκη από αγγλικό δικαστήριο. Λόγω των πράξεων και των παραλείψεων αυτών ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι προσφεύγοντες είχαν υποβληθεί σε διαρκή φόβο της πιθανότητας να εκτελεστούν. Ο ψυχολογικός πόνος αυτής της φύσης και της έντασης κρίθηκε από το ΕΔΔΑ ότι αποτελεί απάνθρωπη μεταχείριση. Συνεπώς διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3.¹⁷⁶

Συνεπώς διαπιστώνουμε μια μεταβολή της νομολογίας του Δικαστηρίου ως προς το εξεταζόμενο ζήτημα καθώς με την προαναφερθείσα απόφαση το ΕΔΔΑ δέχεται πλέον ότι το 13 Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ θεσπίζει δικαίωμα του προσώπου να μην υπόκειται στην ποινή του θανάτου, το οποίο είναι της αυτής τάξεως με τα δικαιώματα από τα άρθρα 2 και 3 της ΕΣΔΑ, «κατοχυρώνοντας έτσι μια από τις βασικές αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών που αποτελούν το Συμβούλιο της Ευρώπης». Το ΕΔΔΑ επομένως δέχεται ότι δεν εμποδίζεται πλέον η ερμηνεία ότι η θανατική ποινή είναι αντίθετη και προς το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ.¹⁷⁷

8.1.2. Η ισόβια κάθειρξη και οι άλλες ποινές μακρόχρονης φυλάκισης

Στην υποθεση Kotalla κατά Ολλανδίας, ο προσφεύγων είχε καταδικαστεί σε θάνατο και η ποινή του μετατράπηκε αργότερα σε ισόβια δεσμά. Ο προσφεύγων παραπονέθηκε στο ότι η πλήρης έλλειψη οποιασδήποτε δυνατότητας ή πιθανότητας να αποφυλακιστεί παραβίαζε το άρθρο 3. Η ΕυρΔΔΑ παραδέχτηκε ότι είναι απάνθρωπο να φυλακίζεις κάποιον χωρίς την ελπίδα και την πιθανότητα αποφυλάκισης. Τόνισε όμως ότι καμία διάταξη της ΕΣΔΑ, ούτε το άρθρο 3 μπορεί να θεωρηθεί ότι απαιτεί να επανεξετάζεται, με το σκοπό της μείωσης ή του τερματισμού της, μια νομίμως επιβληθείσα ποινή ισόβιας κάθειρξης. Κατά συνέπεια απέρριψε την προσφυγή. Στην υποθεση αυτή η Επιτροπή επωφελήθηκε της ευκαιρίας για να σημειώσει ότι είναι δυνατόν να εγερθούν ζητήματα στα πλαίσια το άρθρου 3 σχετικά με τον τρόπο εκτέλεσης και τη διάρκεια μιας νόμιμης ποινής φυλάκισης. Ωστόσο, εξετάζοντας παρόμοιες υποθέσεις πότε δεν κατέληξε

¹⁷⁶ Βλ. ΕΔΔΑ, Al- Saadoon και Mufdhi κ. Ην. Βασιλείου, 2.3.2010, παρ. 115-145

¹⁷⁷ Δημάκης Α. σε: Σύνταγμα κατ' άρθρο ερμηνεία, Σπυρόπουλοις Φ. , Κοντιάδης Ξ. , Ανθόπουλος Χ., Γεραπετρίτης Γ., σελ. 181-182

σε συμπέρασμα ότι πράγματι υπάρχει παραβίαση του άρθρου 3. Κι αυτό γιατί υπολογίζει κατά τρόπο σχετικό όλα τα στοιχεία που συγκροτούν μια υποθεση. Έτσι έλαβε υπόψη το γεγονός ότι η ποινή του Kotalla ήταν αρχικά η θανατική, η όποια μετατράπηκε αργότερε ισόβια.^{178 179}

Το ειδικότερο ζήτημα της επανεξέτασης ποινών ισόβιας κάθειρξης εξετάστηκε από το Δικαστήριο στην υπόθεση Kafkaris κ. Κύπρου. Το ΕΔΔΑ επεσήμανε στην υποθεση αυτή ότι η επιβολή ποινής ισόβιας κάθειρξης σε ενήλικα παραβάτη δεν απαγορεύεται καθεαυτή ούτε είναι ασυμβίβαστη με το άρθρο 3 ή οποιοδήποτε άλλο άρθρο της σύμβασης¹⁸⁰. Ταυτόχρονα, όμως, το Δικαστήριο τόνισε ότι έχει επίσης κρίνει ότι η επιβολή μη αναστρέψιμης ποινής ισόβιας κάθειρξης σε ενήλικα μπορεί να εγείρει ένα ζήτημα βάσει του άρθρου 3. Για να προσδιοριστεί αν μια ποινή ισόβιας κάθειρξης σε μια δεδομένη υπόθεση μπορεί να θεωρηθεί ως μη αναστρέψιμη, το Δικαστήριο προσπαθεί να εξακριβώσει αν ένας κρατούμενος μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει οποιαδήποτε προοπτική απελευθέρωσης. Το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι ο κυπριακός νόμος δεν προβλέπει τη δυνατότητα απελευθέρωσης των ισόβια κρατούμενων βάσει της καλής συμπεριφοράς τους. Ωστόσο, η αναπροσαρμογή μιας τέτοιας ποινής είναι δυνατή σε οποιοδήποτε στάδιο ανεξάρτητα από το χρόνο που έχουν εκτίσει την ποινή τους. Συγκεκριμένα, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί, μετά από εισήγηση του Γενικού Εισαγγελέα, να αναστείλει ή να μετατρέψει οποιαδήποτε ποινή που εκδόθηκε από δικαστήριο. Επιπλέον, το άρθρο 14 του νόμου περί φυλακών του 1996 προβλέπει την υπό όρους απελευθέρωση φυλακισμένων, συμπεριλαμβανομένων των ισόβια φυλακισμένων.

Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι οι ποινές ισόβιας κάθειρξης στην Κύπρο είναι αμετάκλητες χωρίς τη δυνατότητα απελευθέρωσης. Αντίθετα, είναι σαφές ότι στην Κύπρο τέτοιες ποινές δύνανται de jure όσο και de facto να ελαττωθούν. Ενόψει των ανωτέρω, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο προσφεύγων δεν μπορούσε να ισχυριστεί ότι είχε στερηθεί οποιασδήποτε προοπτικής

¹⁷⁸ Σμιτσης Κ., ο.π., σελ 249-250

¹⁷⁹ Σημειώνεται ότι υπόθεση Leger κατά Γαλλίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι πολύ μακροχρόνιες ποινές δεν ήταν αντίθετες προς το άρθρο 3, υπό την προϋπόθεση ότι στηρίζονται σε ισχυρούς ποινικούς λόγους. Στην περίπτωση αυτή, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι μια τέτοια ποινή συνεπαγόταν αναγκαστικά ανησυχία και αβεβαιότητα σχετικά με τη ζωή στη φυλακή και τη ζωή μετά την απελευθέρωση, αλλά διαπίστωσε ότι δεν υπήρχαν επιβαρυντικές περιστάσεις για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο προσφεύγων είχε υποστεί εξαιρετική δοκιμασία που να συνιστά μεταχείριση αντίθετη προς το άρθρο 3. Βλ. Rogan, M, The European Court of Human Rights, gross disproportionality and long prison sentences after Vinter v United Kingdom, [2015], p. 22

¹⁸⁰ βλ., Μεταξύ άλλων, Kotalla κατά Ολλανδίας, αριθ. 7994 / 77, Απόφαση της Επιτροπής της 6ης Μαΐου 1978, Bamber κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αριθ. 13183/87, απόφαση της Επιτροπής της 14ης Δεκεμβρίου 1988, και Sawoniuk V. Ηνωμένο Βασίλειο, Αριθ. 63716/00

απελευθέρωσης και ότι η συνεχιζόμενη κράτηση του ως τέτοια, έστω και μακρά, συνιστά απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση.¹⁸¹

Μια σημαντική υπόθεση που παραπέμφθηκε στην Ευρεία σύνθεση του ΕΔΔΑ είναι η Vinter κ.α. κ. Ην. Βασιλείου. Μετά την κατάργηση της θανατικής ποινής στην Αγγλία και την Ουαλία, η ποινή που επιβάλλεται για την ανθρωποκτονία είναι υποχρεωτική ποινή φυλάκισης. Επί του παρόντος, όταν επιβάλλεται τέτοια ποινή, ο δικαστής πρέπει να ορίσει ένα ελάχιστο όριο διάρκειας ποινής φυλάκισης, η οποία πρέπει να εκτελεστεί για τιμωρητικούς σκοπούς. Μετά την πάροδο της ελάχιστης αυτής διάρκειας, ο έγκλειστος μπορεί να υποβάλει αίτηση σε ειδική επιτροπή (Parole Board) για άδεια απελευθέρωσης. Κατ'εξαίρεση, ωστόσο, μπορεί να επιβληθεί από τον δικαστή της δίκης διαταγή ισόβιας κράτησης αντί μιας ελάχιστης διάρκειας εάν, εφαρμόζοντας τις αρχές που ορίζονται στον Επίσημο Κατάλογο του προαναφερθέντος νόμου, θεωρεί ότι η σοβαρότητα του αδικήματος είναι εξαιρετικά υψηλή. Στην τελευταία περίπτωση ο κρατούμενος δεν μπορεί να απελευθερωθεί παρά μόνο κατά τη διακριτική ευχέρεια του Υπουργού Εξωτερικών, ο οποίος δύναται να διατάξει την απελευθέρωση μόνο για λόγους φιλάνθρωπιας στις περιπτώσεις που ο κρατούμενος άρρωστος σε τελικό στάδιο ή σοβαρά ανίκανος. Η παρούσα υπόθεση αφορά τρεις προσφεύγοντες, οι οποίοι, αφού καταδικάστηκαν για ανθρωποκτονία σε ξεχωριστή ποινική διαδικασία στην Αγγλία και την Ουαλία, εκτελούσαν ποινή ισόβιας κάθειρξης, κατόπιν έκδοσης σχετικής εντολής.¹⁸²

Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η επιβολή ποινής ισόβιας κάθειρξης δεν τίθεται ζήτημα παραβίασης του άρθρου 3, εάν η ποινή ισόβιας κάθειρξης δύναται *de jure* και *de facto* να ελαττωθεί.¹⁸³ Όταν το εθνικό δίκαιο παρέχει τη δυνατότητα επανεξέτασης της ποινής ισόβιας κάθειρξης με σκοπό τη μετατροπή, την άφεση, την παύση ή την υπό όρους απελευθέρωση του κρατουμένου, αυτό αρκεί ώστε να ικανοποιούνται οι απαιτήσεις του άρθρου 3.¹⁸⁴

Υπάρχουν διάφοροι λόγοι κατά το ΕΔΔΑ για τους οποίους, για να παραμείνει σύμφωνη με το άρθρο 3 η ποινή ισόβιας κάθειρξης, πρέπει να υπάρχει τόσο η προοπτική απελευθέρωσης όσο και η δυνατότητα επανεξέτασης της ποινής. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι ένας κρατούμενος δεν μπορεί να κρατηθεί παρά μόνο αν υπάρχουν νόμιμοι ποινικοί λόγοι για αυτή την κράτηση. Πολλοί από αυτούς τους λόγους θα είναι παρόντες τη στιγμή που θα επιβληθεί ποινή ισόβιας κάθειρξης. Ωστόσο, η ισορροπία μεταξύ αυτών των λόγων της κράτησης δεν είναι απαραίτητως στατική και μπορεί να αλλάξει κατά τη διάρκεια έκτισης ποινής και μόνο με την επανεξέταση

¹⁸¹ ΕΔΔΑ, Kafkaris κ. Κύπρου, 12.2.2008, παρ. 95-108

¹⁸² ΕΔΔΑ, Vinter κ.α. κ. Ην. Βασιλείου, 9.7.2013, παρ. 12 -14

¹⁸³ βλ. Vinter κ.α. κ. Ην. Βασιλείου, 9.7.2013, παρ. 106-108, Kafkaris κ. Κύπρου, ο.π., § 97-98

¹⁸⁴ βλ. Kafkaris κ. Κύπρου, ο.π., § 98

της αιτιολόγησης της συνεχιζόμενης κράτησης σε κατάλληλο σημείο της καταδίκης μπορεί να αξιολογηθούν σωστά αυτοί οι παράγοντες και οι αλλαγές.^{185 186}

Το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία σε προηγούμενες προσφυγές να επισημάνει ότι, μολονότι η τιμωρία παραμένει ένας από τους σκοπούς φυλάκισης, η έμφαση στην ευρωπαϊκή ποινική πολιτική επικεντρώνεται πλέον στον αναμορφωτικό σκοπό της φυλάκισης, ιδίως προς το τέλος μιας μακράς ποινής φυλάκισης.¹⁸⁷ Συνεπώς, όταν το εθνικό δίκαιο δεν παρέχει κανένα μηχανισμό ή δυνατότητα επανεξέτασης της ποινής ισόβιας κάθειρξης, το ασυμβίβαστο με το άρθρο 3 προκύπτει ήδη από τη στιγμή της επιβολής της ποινής ισόβιας κάθειρξης και όχι σε μεταγενέστερο στάδιο της φυλάκισης.

Το ΕΔΔΑ επεσήμανε όσον αφορά τους προσφεύγοντες στην υπόθεση Vinter ότι στις περιπτώσεις ισόβια κρατούμενων η υπό όρους απελευθέρωση διατάσσεται μόνο με ορισμένες εξαντλητικά περιγραφόμενες περιστάσεις, δηλαδή εάν ένας κρατούμενος είναι άρρωστος σε τελικό στάδιο ή σωματικά ανίκανος. Κατά την άποψη του ΕΔΔΑ, η παρηγορητική απελευθέρωση αυτού του είδους δεν ήταν αυτό που εννοούσε ως «προοπτική απελευθέρωσης».¹⁸⁸ Ως εκ τούτου το ΕΔΔΑ έκρινε στην υπόθεση Vinter ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3.¹⁸⁹

Η απόφαση Vinter πρέπει να καλωσοριστεί για τη διευκρίνιση σχετικά με το πότε μπορεί να τεθεί υπό αμφισβήτηση το ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως προς τις συνέπειες μιας ποινής ισόβιας κάθειρξης. Έτσι, μετά την απόφαση Vinter είναι απολύτως σαφές ότι ένας κρατούμενος έχει το δικαίωμα να ζητήσει από τα εγχώρια ή τα ευρωπαϊκά δικαστήρια να αποφασίσουν σε οποιοδήποτε στάδιο, για την επανεξέταση της ποινής ισόβιας κάθειρξης, και δεν χρειάζεται να περιμένει να φτάσει η ποινή στο σημείο όπου θα ήταν απάνθρωπο να

¹⁸⁵ Εξάλλου, αν ένας τέτοιος κρατούμενος φυλακιστεί χωρίς προοπτική απελευθέρωσης και χωρίς την δυνατότητα αναθεώρησης της ποινής του, υπάρχει ο κίνδυνος να μην μπορεί να εξιλεωθεί για το αδίκημα του καθώς οτιδήποτε κάνει στη φυλακή και όσο εξαιρετική κι αν είναι η πρόοδος του προς την αναμόρφωση, η τιμωρία του παραμένει σταθερή και αμετάβλητη. Αν μη τι άλλο, η τιμωρία γίνεται μεγαλύτερη με το χρόνο: όσο περισσότερο ζει ο κρατούμενος, τόσο μεγαλύτερη είναι η ποινή του. Έτσι, ακόμα και όταν μια ποινή ισόβιας κάθειρξης είναι δικαιολογημένη τιμωρία κατά την επιβολή της, με την πάροδο του χρόνου γίνεται μια φτωχή εγγύηση δίκαιης και αναλογικής τιμωρίας.

¹⁸⁶ ΕΔΔΑ, Vinter κ.α κ. Hν. Βασιλείου, ο.π. παρ. 111-112

¹⁸⁷ βλ. ΕΔΔΑ, Dickson κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 4.12.2007, § 75 και Boulois κατά Λουξεμβούργου, 3.4.2012, § 83

¹⁸⁸ βλ. ΕΔΔΑ, Vinter κ.α. κ. Hν. Βασιλείου, ο.π., 113-131

¹⁸⁹ Για μια εκτενή ανάλυση της υπόθεσης Vinter βλέπε: Dirk van Zyl Smit, Pete Weatherby and Simon Creighton, Whole Life Sentences and the Tide of European Human Rights Jurisprudence: What is to be done?, (2014), p. 59 and Szydlo, M, Free Life after Life Imprisonment as a Human Right under the European Convention, (2013)

συνεχίζεται η κράτηση σε αυτό το στάδιο. Επομένως το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι οι ποινές ισόβιας κάθειρξης μπορούν να είναι άδικες και να προκαλούν απαράδεκτη αγωνία και ανησυχία στον κρατούμενο και ότι αυτό θα συνιστά παραβίαση του άρθρου 3, εκτός εάν το εσωτερικό δίκαιο περιέχει διαδικασία με την οποία οι εν λόγω ποινές είναι δυνατόν να επανεξεταστούν και, σε κατάλληλες περιπτώσεις, ο κρατούμενος να απελευθερωθεί σε ένα στάδιο όπου δεν υπάρχει πλέον κίνδυνος για το κοινό. Σημειώνεται το Δικαστήριο στην απόφαση Vinter κατέστησε σαφές ότι κάθε κράτος μπορεί να αποφασίσει εάν θα δεχθεί ποινές ισόβιας κάθειρξης στο πλαίσιο του δικού του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης. Τέτοιες ποινές δεν συνιστούν απαραίτητως παραβίαση του άρθρου 3 επειδή το Δικαστήριο δέχεται την εξουσία του κράτους να θεωρεί ορισμένα εγκλήματα ως άξια μιας ποινής ισόβιας κάθειρξης.

Ωστόσο κατά το ΕΔΔΑ κάθε τέτοιος νόμος των κρατών μελών πρέπει να συμμορφώνεται με τις βασικές αρχές του κράτους δικαίου και την αρχή της αναλογικότητας. Έτσι, οι ποινές αυτές πρέπει τουλάχιστον να είναι ανάλογες με το έγκλημα και να επιφυλάσσονται για τα σοβαρότερα αδικήματα. Διαφορετικά η ποινή ισόβιας κάθειρξης κινδυνεύει να είναι άδικη, παράλογη και, φυσικά, απάνθρωπη και εξευτελιστική για τον φυλακισμένο.¹⁹⁰ Από την άλλη πλευρά η διαδικασία αξιολόγησης της συνέχισης της ποινής ισόβιας κάθειρξης δεν πρέπει να καθορίζεται στη νομολογία του Δικαστηρίου, αλλά πρέπει να αφεθεί αποκλειστικά στις εθνικές αρχές, διότι οι τελευταίες είναι υπεύθυνες για την επιβολή εθνικών ποινικών πολιτικών και πρέπει να προστατεύουν τις κοινωνίες τους από τους επικίνδυνους παραβάτες και η ευθύνη αυτή δεν μπορεί να αναληφθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, κυρίως επειδή δεν υπάρχουν αποτελεσματικά μέσα. Είναι επομένως αποδεκτό ότι οι αρμόδιες εθνικές αρχές θα πρέπει να έχουν ευρεία περιθώρια εκτιμήσεως για να εκτιμήσουν αν ένας από τους ισόβια κρατούμενους πληροί τα κριτήρια για απελευθέρωση.¹⁹¹

8.2. Οι σωματικές τιμωρίες

Μια σημαντική απόφαση του ΕΔΔΑ σχετικά με τις σωματικές τιμωρίες είναι η υπόθεση Tytler κ. Hn. Βασιλείου. Επρόκειτο για την επιβολή από το αρμόδιο δικαστήριο σωματικής ποινής και συγκεκριμένα τριών κτυπημάτων με βέργα στους γυμνούς γλουτούς του νεαρού, δυνάμει της ποινικής νομοθεσίας που ίσχυε για τους ανηλίκους στη βρετανική νήσο του Man, η οποία υπάγεται στο Hn. Βασίλειο. Αρχικά το Δικαστήριο συμμερίστηκε την άποψη της Επιτροπής ότι η τιμωρία του κ. Tytler δεν ισοδυναμούσε με "βασανιστήρια" κατά την έννοια του

¹⁹⁰ Βλ. Rogan, M 'The European Court of Human Rights, gross disproportionality and long prison sentences after Vinter v United Kingdom' [2015], p. 22.

¹⁹¹ Szydlo, M, Free Life after Life Imprisonment as a Human Right under the European Convention, (2013), p. 511.

άρθρου 3 καθώς ο προσφεύγων δεν υπέφερε στο επίπεδο που είναι εγγενές στην έννοια αυτή όπως ερμηνεύθηκε και εφαρμόστηκε από το Δικαστήριο στην «Ιρλανδική Υπόθεση». Επιπλέον σημείωσε ότι τι η κύρωση που επιβλήθηκε στον Tyger δεν ήταν «απάνθρωπη τιμωρία» κατά την έννοια του άρθρου 3 και ως εκ τούτου, το μόνο ζήτημα που έπρεπε να διασαφηνιστεί για να ληφθεί απόφαση ήταν εάν υποβλήθηκε σε «εξευτελιστική τιμωρία» αντίθετη προς το εν λόγω άρθρο.

Το Δικαστήριο σημείωσε στη συνέχεια ότι «ένα άτομο μπορεί να ταπεινωθεί από το γεγονός και μόνο ότι καταδικάστηκε σε ποινή ή τιμωρία. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου, για να μπορεί η τιμωρία να είναι «υποβαθμιστική» και να παραβιάζεται το άρθρο 3, η ταπείνωση ή η υποβάθμιση πρέπει να επιτυγχάνεται σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο και σε κάθε περίπτωση πρέπει να είναι διαφορετική από εκείνη του συνήθους στοιχείου της ταπείνωσης που εμπεριέχει μια τιμωρία. Περαιτέρω ανέφερε ότι η εκτίμηση είναι, από τη φύση των πραγμάτων, σχετική και εξαρτάται από όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης και, ειδικότερα, από τη φύση και το πλαίσιο της ίδιας της τιμωρίας και από τον τρόπο και τη μέθοδο εκτέλεσης της.

Ο Γενικός Εισαγγελέας της Νήσου του Μαν ισχυρίστηκε ότι η επίμαχη δικαστική σωματική τιμωρία στην προκειμένη περίπτωση δεν παραβίαζε τη Σύμβαση, δεδομένου ότι δεν προσέβαλε την κοινή γνώμη στο νησί. Ωστόσο, το Δικαστήριο τόνισε ότι «ακόμη και αν υποτεθεί ότι η τοπική κοινή γνώμη μπορεί να έχει επίπτωση στην ερμηνεία της έννοιας της «εξευτελιστικής τιμωρίας» του άρθρου 3, δεν θεωρεί αποδεδειγμένο ότι η σωματική τιμωρία του δικαστηρίου δεν θεωρείται υποβαθμισμένη από τα μέλη του πληθυσμού του Μαν που ευνοούν τη διατήρησή της: ίσως ένας από τους λόγους για τους οποίους θεωρούν την ποινή αποτελεσματικά αποτρεπτική είναι ακριβώς το στοιχείο της υποβάθμισης που εμπεριέχει». Επιπλέον, επεσήμανε ότι η τιμωρία δεν χάνει τον εξευτελιστικό της χαρακτήρα μόνο και μόνο επειδή πιστεύεται ότι είναι ή στην πραγματικότητα αποτελεί αποτελεσματικό αποτρεπτικό παράγοντα ή ενίσχυση στον έλεγχο του εγκλήματος. Αντιθέτως, όπως επιβάλλει η νομολογία του ΕΔΔΑ, δεν επιτρέπεται ποτέ να επιβάλλονται ποινές αντίθετες προς το άρθρο 3, ανεξαρτήτως του όποιου αποτρεπτικού αποτελέσματός τους.

Όσον αφορά τον τρόπο και τη μέθοδο εκτέλεσης της τιμωρίας που επέβαλε στον κ. Tyger, ο Γενικός Εισαγγελέας της Νήσου Μαν έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι η τιμωρία διεξήχθη σε ιδιωτικό χώρο και χωρίς δημοσίευση του ονόματος του παραβάτη. Το Δικαστήριο επεσήμανε ως προς αυτό ότι «η δημοσιότητα μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα για την εκτίμηση του εάν μια τιμωρία είναι «υποβαθμιστική» κατά την έννοια του άρθρου 3, αλλά δεν θεωρεί ότι η απουσία δημοσιότητας θα αποκλείσει απαραίτητα μια συγκεκριμένη τιμωρία από την κατηγορία αυτή: Μπορεί να είναι αρκετό το θύμα να ταπεινωθεί στα δικά του μάτια, ακόμα και αν δεν ταπεινώνεται στα μάτια των άλλων». Το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ,

ότι παρόλο που η ποινή ήταν αποτέλεσμα απόφασης δικαστηρίου και τελέστηκε με σχολαστική τήρηση των κανόνων προστασίας της υγείας του τιμωρούμενου, επρόκειτο για εξευτελιστική μεταχείριση. Δεδομένου ότι δεν υπήρξε σοβαρή ή μακροχρόνια επίπτωση στο νεαρό το στοιχείο της σοβαρότητας ήταν σύμφωνα με το ΕΔΔΑ το εξής:

«Οι αρχές μεταχειριστήκαν τον νεαρό σαν αντικείμενο και αυτό έπληξε εκείνο ακριβώς που αποσκοπεί να προστατεύει το άρθρο 3, δηλαδή κυρίως την αξιοπρέπεια του ατόμου και τη σωματική του ακεραιότητα». Επιπλέον, υπήρξε ένα διάστημα αρκετών εβδομάδων μετά την καταδίκη του αιτούντος από το δικαστήριο ανηλίκων και σημαντική καθυστέρηση στο αστυνομικό τμήμα όπου εκτελέστηκε η τιμωρία. Ως εκ τούτου, εκτός από τον φυσικό πόνο που έζησε, ο κ. Tyger υποβλήθηκε στην ψυχική αγωνία της αναμονής της τιμωρίας.»

Περαιτέρω, το Δικαστήριο δεν θεώρησε ως λυσιτελές επιχείρημα ότι η ποινή της σωματικής τιμωρίας του δικαστηρίου επιβλήθηκε στον προσφεύγοντα για αδίκημα βίας ούτε θεώρησε ότι έχει σημασία το γεγονός ότι η τιμωρία αυτή ήταν εναλλακτική λύση σε μια περίοδο κράτησης καθώς «το γεγονός ότι μια ποινή μπορεί να είναι προτιμότερη ή να έχει λιγότερο αρνητικές συνέπειες ή να είναι λιγότερο σοβαρή από μια άλλη ποινή δεν σημαίνει απαραίτητα ότι η πρώτη κύρωση δεν είναι «εξευτελιστική» κατά την έννοια του άρθρου 3». Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η τιμωρία που επιβλήθηκε στον Tyger έφθανε το αναγκαίο επίπεδο που είναι σύμφυτο με την έννοια της εξευτελιστικής μεταχείρισης κατά το άρθρο 3 και ότι υπήρξε επομένως παραβίαση του.¹⁹²

Θα πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι η ταπείνωση, και μάλιστα η σοβαρή, είναι μια υποθεση καθαρά προσωπική. Ωστόσο το υποκειμενικό κριτήριο δεν είναι αρκετό να αποσαφηνίσει την έκφραση «υποβαθμίζει το θύμα στα ματιά του ή ενώπιον των άλλων». Η αντιμετώπιση του νεαρού Tyger από τη δικαιοσύνη της νήσου Man της Μ. Βρετανίας έδωσε την ευκαιρία στο ΕΔΔΑ να αντιταχθεί στην επιβολή σωματικής ποινής, ακόμα κι αν με αυτή τιμωρείται ένα ποινικό αδίκημα, ακόμα και σοβαρό, και αν ο τοπικός πληθυσμός την αποδέχεται ως αποτελεσματική και σύμφωνη με τις παραδόσεις του.

Την ίδια εποχή είχαν υποβληθεί στη διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής οι πρόσφυγες των Cambell και Cosans. Το ΕΔΔΑ δεν δέχτηκε παραβίαση του άρθρου 3, αλλά προέβη σε παρατηρήσεις, οι οποίες προώθησαν τη νομολογία του άρθρου αυτού. Συγκεκριμένα έθιξε το ζήτημα της πρόκλησης ταπείνωσης σε βάρος ενός εξαιρετικά ευαίσθητου ατόμου, γεγονός που προσαρμόζει την αξιολογούμενη συμπεριφορά των αρχών στον υποκειμενισμό του θύματος και τις υποχρεώνει να σταθμίσουν ανάλογα τη στάση τους. Η επίδειξη αυτής της ευαισθησίας από

¹⁹² ΕΔΔΑ, Tyger κ. Hv. Βασιλείου, 25.4.1978, παρ. 28-35

την Επιτροπή και το ΕΔΔΑ ώθησε την κυβέρνηση του Ην. Βασιλείου να προβεί σε αναθεώρηση και εκσυγχρονισμό της νομοθεσίας για τη λειτουργία των σχολειών¹⁹³.

8.3. Αστυνομική βία κατά τη διάρκεια συλλήψεων και ελέγχων

Οι περισσότερες περιπτώσεις που εξετάζει το ΕΔΔΑ υπό το πρίσμα του άρθρου 3 αφορούν πράξεις της αστυνομίας, του Στρατού ή των σωφρονιστικών αρχών. Παρόλο που το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η καταφυγή σε φυσική βία συνιστά παραβίαση του άρθρου 3, θεωρεί ότι η χρήση βίας γίνεται αποδεκτή σε ορισμένες πολύ συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπως είναι η πραγματοποίηση μιας σύλληψης, με την προϋπόθεση ότι είναι απολύτως απαραίτητη και όχι υπερβολική. Το ΕΔΔΑ έχει δεχτεί σε υποθέσεις όπου οι προσφεύγοντες δέχτηκαν άγρια χτυπήματα από τις αστυνομικές δυνάμεις, τα οποία δεν ήταν απαραίτητα για τη σύλληψη τους ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 για βασανιστήρια¹⁹⁴ ή για απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση¹⁹⁵.

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ «Όταν ένα άτομο ισχυρίζεται ότι έχει τραυματιστεί ενώ βρισκόταν υπό κράτηση, η κυβέρνηση είναι υποχρεωμένη να παράσχει μια εύλογη εξήγηση ως προς τον τρόπο με τον οποίο προκλήθηκαν οι τραυματισμοί».¹⁹⁶ Το ΕΔΔΑ έχει τονίσει ότι απαιτείται η διεξαγωγή αποτελεσματικής επίσημης έρευνας, η οποία πρέπει να είναι ικανή να οδηγήσει στον εντοπισμό και την τιμωρία των υπευθύνων» καθώς «η γενική νομική απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης και τιμωρίας, παρά τη θεμελιώδη σημασία της, θα ήταν στην πράξη αναποτελεσματική και σε ορισμένες περιπτώσεις θα ήταν δυνατό οι αρχές του κράτους να καταχραστούν τα δικαιώματα των ατόμων που βρίσκονται υπό τον έλεγχο τους με εικονική ατιμωρησία»¹⁹⁷.

Στην Υπόθεση İlhan κ. Τουρκίας ο προσφεύγων υποστήριξε ότι ο αδερφός του, Abdüllatif İlhan υποβλήθηκε σε μεταχείριση αντίθετη στο 3 και αναφέρθηκε τόσο στη σοβαρότητα των τραυματισμών που του προκάλεσαν χωροφύλακες κατά την προσπάθεια σύλληψης του όσο και στην αποτυχία άμεσης μεταφοράς του στο νοσοκομείο παρά τους προφανείς τραυματισμούς του. Το Δικαστήριο δέχθηκε τα συμπεράσματα της Επιτροπής σχετικά με τους τραυματισμούς που

¹⁹³ Σιμιτσης Κ., ο.π., σελ 250 επ., Βλ. και S. Ghandhi: Spare the Rod: Corporal punishment in schools and the European Convention on Human Rights, 1984, p. 488-494

¹⁹⁴ ΕΔΔΑ, İlhan κ. Τουρκίας (Ευρεία Σύνθεση), 27.6.2000, παρ. 86-88

¹⁹⁵ ΕΔΔΑ, Rehbock κ. Σλοβενίας, 28.11.2000, παρ. 75-77, Ivan Vasilev κ. Βουλγαρίας, 12.4.2007, παρ. 63-65, Samut Karabulut κ. Τουρκίας, 27.1.2009, παρ. 43-44, Turan Cakir κ. Βελγίου, 10.3.2009, παρ. 61

¹⁹⁶ βλ. ΕΔΔΑ, Ribitsch κατά Αυστρίας, 4 Δεκεμβρίου 1995, § 34

¹⁹⁷ ΕΔΔΑ, Dzhabbarov κ. Ρωσίας, 19.2.2015, παρ. 41-43, βλ., Μεταξύ άλλων ΕΔΔΑ, Labita κατά Ιταλίας, 6.4.2000, § 131

υπέστη ο Abdüllatif İlhan, δηλαδή ότι δέχτηκε κλοτσιές και ότι χτυπήθηκε τουλάχιστον μία φορά στο κεφάλι με ένα τουφέκι. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα σοβαρούς μώλωπες και δύο τραυματισμούς στο κεφάλι, οι οποίοι προκάλεσαν μακροχρόνια βλάβη της λειτουργίας του εγκεφάλου του. Περεταίρω δέχτηκε ότι παρά τους ορατούς τραυματισμούς στο κεφάλι του και τις εμφανείς δυσκολίες που είχε ο Abdüllatif İlhan να περπατήσει και να μιλήσει, υπήρξε μια καθυστέρηση περίπου τριάντα έξι ωρών μέχρι να οδηγηθεί σε νοσοκομείο. Το ΕΔΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη τη σοβαρότητα της κακομεταχείρισης που υπέστη ο Abdüllatif İlhan και τις λοιπές περιστάσεις, συμπεριλαμβανομένης της σημαντικής χρονικής καθυστέρησης πριν λάβει την κατάλληλη ιατρική φροντίδα, διαπίστωσε ότι υπέστη σοβαρότατη και σκληρή μεταχείριση που μπορεί να χαρακτηριστεί ως βασανιστήριο κατά την έννοια του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.^{198 199}

Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ακόμα την ύπαρξη παραβίασης του άρθρου 3 σε περιπτώσεις υπερβολικής χρήσης βίας προκειμένου να αντιμετωπιστούν εξεγέρσεις σε φυλακές. Μια ανάλογη υπόθεση που κρίθηκε από το ΕΔΔΑ είναι η Karabet κ.α. κ. Ουκρανίας. Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, τον Ιανουάριο του 2007, οι προσφεύγοντες, οι οποίοι εξέτιαν όλοι τους ποινές φυλάκισης, συμμετείχαν σε απεργία πείνας με άλλους κρατούμενους για να διαμαρτυρηθούν για τις συνθήκες κράτησής τους στη φυλακή Izyaslav. Μια εβδομάδα αργότερα, στις 22 Ιανουαρίου 2007, οι αρχές φυλακών διεξήγαγαν μια επιχείρηση έρευνας ασφαλείας χρησιμοποιώντας αξιωματικούς και ειδικές δυνάμεις. Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ενώπιον του ΕΔΔΑ ότι υπέστησαν κακομεταχείριση κατά τη διάρκεια ή/και μετά την επιχείρηση. Ωστόσο, ο εισαγγελέας αρνήθηκε να κινήσει ποινική δίωξη κατά της διοίκησης των σωφρονιστικών ιδρυμάτων ή κατά άλλων εμπλεκόμενων αρχών. Η έρευνα επαναλήφθηκε και στη συνέχεια έκλεισε επανειλημμένα, χωρίς να πραγματοποιηθούν περαιτέρω ενέργειες.²⁰⁰

Το Δικαστήριο επισήμανε ακόμη ότι στην προκειμένη περίπτωση η ιατροδικαστική εξέταση πραγματοποιήθηκε μόνο για ορισμένους προσφεύγοντες. Όσον αφορά την εξέταση των επτά προσφευγόντων, οι εκθέσεις του ιατροδικαστή είχαν διατυπωθεί, με εξαίρεση δυο περιπτώσεις, με τον ίδιο τρόπο και περιορίστηκαν στην απλή δήλωση «όχι εξωτερικοί τραυματισμοί». Προφανώς, πραγματοποιήθηκε μόνο μια οπτική εξέταση, χωρίς σοβαρή προσπάθεια να διακριβωθούν όλοι οι τραυματισμοί και να προσδιοριστεί η αιτία τους χρησιμοποιώντας ιατροδικαστικές μεθόδους.²⁰¹ Το Δικαστήριο υπογράμμισε ακόμη ότι διέκρινε τις ακόλουθες σημαντικές παραλείψεις που υπονόμευαν την αξιοπιστία και την

¹⁹⁸ βλέπε επίσης Selmouni κατά Γαλλίας, ο.π., §§ 96-105

¹⁹⁹ ΕΔΔΑ, İlhan κ. Τουρκίας (Ευρεία Σύμβαση), 27.6.2000, παρ. 80-88

²⁰⁰ ΕΔΔΑ, Karabet κ.α. κ. Ουκρανίας, 17.1.2013, παρ. 8 επ.

²⁰¹ ΕΔΔΑ, Karabet κ.α. κ. Ουκρανίας, ο.π., παρ. 264- 267 και Mutatis mutandis, Rizvanov κατά Αζερμπαϊτζάν, § 47, 17 Απριλίου 2012

αποτελεσματικότητα της εγχώριας έρευνας: (α) ατέλεια και επιπολαιότητα της ιατρικής εξέτασης των προσφευγόντων · Β) αδυναμία εξασφάλισης της ασφάλειας των προσφευγόντων και των μαρτύρων όσον αφορά τους φόβους για αντίποινα ή εκφοβισμό · και (γ) μια τυπική και παθητική στάση εκ μέρους των εισαγγελικών αρχών. Ως εκ τούτου, δεν μπόρεσε να θεωρήσει ότι η έρευνα υπήρξε πλήρης και εξονυχιστική. Συνεπώς, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 και ως προς το ουσιαστικό και ως προς το δικονομικό σκέλος της διάταξης.

Όσον αφορά το ζήτημα της κακομεταχείρισης κρατουμένων από αστυνομικά όργανα το Δικαστήριο δέχεται ότι «η χρήσης βίας εναντίον ενός προσώπου που στερείται της ελευθερίας του, η οποία δεν καθίσταται απολύτως απαραίτητη λόγω της συμπεριφοράς του, προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και επιφέρει κατά κανόνα παραβίαση του άρθρου 3»²⁰². Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι «οι ανάγκες τις ανάκρισης και οι εγγενείς δυσκολίες της μάχης κατά του εγκλήματος δεν δικαιολογούν περιορισμούς στην προστασία και τον σεβασμό της φυσικής ακεραιότητας των ατόμων».²⁰³

Στην σχετικά πρόσφατη υπόθεση Dzhabbarov κ Ρωσίας ο προσφεύγων παραπονέθηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ ότι είχε υποστεί κακομεταχείριση αντίθετη στο άρθρο 3, ενώ βρισκόταν υπό κράτηση. Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά, η ομοσπονδιακή Υπηρεσία Ασφαλείας (FSB) υποψιαζόταν τον προσφεύγοντα για μια σειρά εγκλημάτων. Ο προσφεύγων οδηγήθηκε, δεμένος με χειροπέδες, στις εγκαταστάσεις της FSB και κατά την προσπάθεια των απόσπασης της ομολογίας του, οι αξιωματικοί του FSB τον κλώτσησαν και τον χτύπησαν επανειλημμένως. Επιπλέον είχαν γεμίσει με ένα πανί το στόμα του προσφεύγοντος για να καταπνίξουν τις κραυγές του και ανά διαστήματα έβαζαν μια σακούλα στο κεφάλι του ώστε να τον κάνουν να ασφυκτιεί.²⁰⁴

Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι σύμφωνα με το αποδεικτικό υλικό αποδείχτηκε με βεβαιότητα ότι ο προσφεύγων υπέστη πολλαπλούς μώλωπες, οι οποίοι εντοπίστηκαν για πρώτη φορά από τους υπαλλήλους του προσωρινού κέντρου κράτησης στο οποίο οδηγήθηκε μετά την ανάκριση του και στη συνέχεια εξετάστηκαν και τεκμηριώθηκαν από ιατρούς. Το Δικαστήριο απέδωσε ιδιαίτερη σημασία στο χρονικό σημείο της ιατρικής εξέτασής. Παρατήρησε ότι ο προσφεύγων συνελήφθη περίπου το μεσημέρι στις 25 Μαΐου 2006. Επομένως, το Δικαστήριο έκρινε ότι αποδείχθηκε ότι ο προσφεύγων είχε καλή υγεία πριν από την κράτηση του²⁰⁵ και ότι το βάρος

²⁰² ΕΔΔΑ, Dzhabbarov κ. Ρωσίας, 19.2.2015, παρ. 42, Assenov κ.α. κ. Βουλγαρίας, 28.11.1998, § 94

²⁰³ Βλ. τις πολύ γνωστές ΕΔΔΑ, Tomasi κ. Γαλλίας, 27.8.1992, παρ. 115 και Ribitsch κ. Αυστρίας, 4.11.1995, παρ. 38, κι ενδεικτικά : Dikme κ. Τουρκίας, παρ. 90, Matko κ. Σλοβενίας, 2.11.2006, παρ. 98,

²⁰⁴ ΕΔΔΑ, Dzhabbarov κ. Ρωσίας, 19.2.2015, παρ 6-9, 35 και 37

²⁰⁵ βλ. συγκριτικά Türkan κ. Τουρκίας, § 43, 18 Σεπτεμβρίου 2008

έγκειτο στην κυβέρνηση να παράσχει μια εύλογη εξήγηση για τον τρόπο με τον οποίο προκλήθηκαν οι τραυματισμοί του κατά τη διάρκεια της κράτησης. Συνεπώς, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ευθύνη για την κακομεταχείριση ανήκε στις εθνικές αρχές. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι η μεταχείριση στην οποία υποβλήθηκε ήταν σοβαρής βαρύτητας και έπρεπε να χαρακτηριστεί ως απάνθρωπη και εξευτελιστική κατά την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης.²⁰⁶

Θα πρέπει, τέλος, να αναφερθεί ότι το Δικαστήριο έχει καταδικάσει αρκετές φορές την Ελλάδα για κακομεταχείριση κρατουμένων από αστυνομικούς, αλλά και λιμενικούς. Αναφέρονται χαρακτηριστικά οι υποθέσεις Μπέκος και Κουτρόπουλος²⁰⁷, Alsayed Allaham²⁰⁸, Zelilof²⁰⁹, Galotskin²¹⁰, Στεφάνου²¹¹ και Zontul²¹². Αξιοσημείωτο είναι ότι όλες αυτές οι σοβαρές υποθέσεις κρατικής βίας αφορούν αποκλειστικά είτε αλλοδαπούς είτε Έλληνες πολίτες οι οποίοι όμως ανήκουν σε κάποια μειονότητα.²¹³

8.4. Συνθήκες κράτησης

Στην ΕΣΔΑ δεν υπάρχει ρητή πρόβλεψη για την μεταχείριση των κρατουμένων και οι νόμιμες κυρώσεις εκπίπτουν από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η κράτηση μετά από καταδίκη εμπεριέχει έντονο το στοιχείο της ταπείνωσης και αποτελεί νόμιμο λόγο για τον περιορισμό των δικαιωμάτων που θα απολάμβανε ο κρατούμενος, εάν ήταν ελεύθερος.²¹⁴ Έχει διατυπωθεί λοιπόν η θέση ότι εφόσον η σύλληψη κι η κράτηση συμπλέουν με τους όρους της Σύμβασης, οι συνθήκες κράτησης δεν μπορούν να ελεγχθούν από τα όργανα της.²¹⁵

Επομένως η στέρηση της ελευθερίας αποτελεί ένα αναπόφευκτο γεγονός το οποίο από μόνο του δεν επιφέρει παραβίαση του ορθού 3.²¹⁶ Ωστόσο το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι η διάταξη αυτή επιβάλλει στα συμβαλλόμενα Κράτη-μέλη «την υποχρέωση να οργανώνουν το σωφρονιστικό σύστημα έτσι ώστε να μην παραβιάζεται ο σεβασμός στην αξιοπρέπεια των κρατουμένων, ανεξάρτητα από την υπερφόρτωση των φυλακών ή τυχόν οικονομικές-λογιστικές,

²⁰⁶ ΕΔΔΑ, Dzhabbarov κ. Ρωσίας, 19.2.2015, παρ 47-51

²⁰⁷ ΕΔΔΑ, Bekos και Koutropoulos κ. Ελλάδας, 13.12.2005

²⁰⁸ ΕΔΔΑ, Alsayed Allaham κ. Ελλάδας, 18.1.2007

²⁰⁹ ΕΔΔΑ, Zelilof κ. Ελλάδας, 24.5.2007

²¹⁰ ΕΔΔΑ, Galotskin κ. Ελλάδας, 14.1.2010

²¹¹ ΕΔΔΑ, Stefanou κ. Ελλάδας, 22.4.2010

²¹² ΕΔΔΑ, Zontul κ. Ελλάδας, 17.1.2012

²¹³ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ. 129

²¹⁴ Κοτσαλης, ο.π., σελ 85

²¹⁵ Δ. Σπινέλης, Πορίσματα από τη νομολογία, 1998, Ποιν.Χρ, ΜΗ(1), σελ. 5-17

²¹⁶ Σισιλιανός Α., ο.π., σελ 130

διαχειριστικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν».²¹⁷ Αυτή η θετική υποχρέωση απαιτεί οι τρόποι εκτέλεσης του μέτρου να μην υποβάλλουν τον ενδιαφερόμενο σε αγωνία ή δοκιμασία της οποίας η ένταση υπερβαίνει το επίπεδο οδύνης που είναι αναγκαστικά συνυφασμένο με την κράτηση.²¹⁸

Έτσι το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι η φυλάκιση ανηλίκου σε σωφρονιστικό κατάστημα για ενήλικους παραβιάζει το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Στην υπόθεση Guvec κ. Τουρκίας, το ΕΔΔΑ παρατήρησε εξ αρχής ότι η κράτηση του προσφεύγοντος σε φυλακή ενηλίκων αντέβαινε στους ισχύοντες τότε κανονισμούς και αντικατόπτριζαν τις υποχρεώσεις της Τουρκίας βάσει των διεθνών συνθηκών. Επιπλέον, σημείωσε ότι σύμφωνα με την ιατρική έκθεση που εκδόθηκε στις 25 Απριλίου 2001, τα ψυχολογικά προβλήματα του προσφεύγοντος είχαν αρχίσει κατά τη διάρκεια της κράτησής του στη φυλακή και επιδεινώθηκαν κατά τη διάρκεια της πενταετούς κράτησής του.

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο διαφώνησε με τους ισχυρισμούς της Κυβέρνησης ότι τα προβλήματα του προσφεύγοντος δεν έφθαναν στο ελάχιστο επίπεδο σοβαρότητας που απαιτεί το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της Σύμβασης. Ο προσφεύγων ήταν μόλις δεκαπέντε χρονών όταν κρατήθηκε σε φυλακή όπου πέρασε τα επόμενα πέντε χρόνια της ζωής του μαζί με ενήλικες φυλακισμένους. Επιπλέον, δεν είχε επαρκή νομική εκπροσώπηση παρά μόνο πέντε χρόνια μετά την κράτηση του. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά της κράτησής του αναμφίβολα προκάλεσαν τα ψυχολογικά προβλήματα του προσφεύγοντος, τα οποία, με τη σειρά τους, οδήγησαν με τραγικό τρόπο στις επανειλημμένες προσπάθειές του να αυτοκτονήσει. Επιπλέον, το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι εθνικές αρχές δεν ευθύνονταν μόνο άμεσα για τα προβλήματα του, αλλά επίσης δεν παρείχαν επαρκή ιατρική και ψυχολογική φροντίδα σε αυτόν.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, μολονότι το άρθρο 3 της Σύμβασης δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως γενική υποχρέωση αποφυλάκισης κρατουμένων για υγειονομικούς λόγους, επιβάλλει στο κράτος την υποχρέωση να προστατεύει την σωματική ευημερία των ατόμων που στερούνται της ελευθερίας του.²¹⁹ Όπως προαναφέρθηκε, οι αρχές δεν εκπλήρωσαν την υποχρέωση αυτή. Λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία του προσφεύγοντος, τη διάρκεια της κράτησής του στη φυλακή μαζί με τους ενήλικες, την αποτυχία των αρχών να παράσχουν επαρκή ιατρική περίθαλψη για τα ψυχολογικά του προβλήματα και, τέλος, την αποτυχία να ληφθούν μέτρα για την αποτροπή του επαναλαμβανόμενων προσπαθειών αυτοκτονίας, το

²¹⁷ ΕΔΔΑ, Mamedova κ. Ρωσίας, 1.6.2006., παρ. 63, Andrei Frolov κ. Ρωσίας, 29.3.2007, παρ. 48

²¹⁸ Σισιλιανός Α., ο.π., σελ 130

²¹⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, Mouisel κατά Γαλλίας, ο.π., § 40

Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο προσφεύγων υποβλήθηκε σε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.²²⁰

Το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει στην υπόθεση Kanagaratnam κ. Βελγίου ότι η κράτηση τριών παιδιών για τέσσερις μήνες περίπου σε κλειστό κέντρο υποδοχής μεταναστών προτού απελαθούν στο Κονγκό συνιστούσε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση. Τα άτομα που έχουν στερηθεί της ελευθερίας τους, και συνεπώς βρίσκονται υπό τον απόλυτο έλεγχο των αρχών, είναι τα πλέον ευάλωτα και τα πιο εκτεθειμένα στην κατάχρηση εξουσίας. Συνεπώς το ερώτημα κατά πόσο η μεταχείριση είχε ως στόχο να εξευτελίσει ή να μειώσει το θύμα, αποτελεί άλλο ένα στοιχείο που λαμβάνει υπόψη το Δικαστήριο. Ωστόσο, με δεδομένο ότι η απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση δεν είναι απαραίτητο να είναι ηθελημένη, η απουσία παρόμοιου στόχου δεν οδηγεί απαραίτητως στη διαπίστωση μη παραβίασης του άρθρου 3. Έτσι με αφορμή την ελληνική υπόθεση Peers, το Δικαστήριο έκρινε για πρώτη φορά ότι οι αντικειμενικά απαράδεκτες συνθήκες κράτησης επέφεραν παραβίαση του άρθρου 3 γιατί δημιουργήσαν στον προσφεύγοντα αισθήματα απελπισίας και κατωτερότητας τα οποία ήταν ικανά να κάμψουν τις φυσικές και ηθικές του αντιστάσεις.²²¹

Έκτοτε το Δικαστήριο έχει αναπτύξει πλούσια νομολογία ως προς τις συνθήκες κράτησης, την οποία αναφέρει εκτενώς στην υπόθεση Ananyev κ.α. κ. Ρωσίας. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε αρχικά στην υπόθεση αυτή στην γενική αρχή του ότι «Το κράτος πρέπει να διασφαλίζει ότι ένα άτομο κρατείται υπό συνθήκες συμβατές με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ότι ο τρόπος και ο τρόπος εκτέλεσης του μέτρου δεν τον θέτουν σε δυσφορία ή οδύνη έντασης που υπερβαίνει το αναπόφευκτο επίπεδο πόνου που είναι εγγενές με την κράτηση και ότι, λαμβάνοντας υπόψη τις πρακτικές απαιτήσεις της φυλάκισης, η υγεία και η ευημερία του κατοχυρώνονται επαρκώς.»²²² Στη συνέχεια ανέφερε ότι κατά την εκτίμηση των συνθηκών κράτησης πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα σωρευτικά αποτελέσματα αυτών, καθώς και οι συγκεκριμένοι ισχυρισμοί του προσφεύγοντος.²²³ Θα πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη η διάρκεια της περιόδου κατά την οποία κρατείται ένα άτομο υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες.²²⁴

8.4.1. Ο υπερπληθυσμός των φυλακών

Όσον αφορά το ζήτημα του υπερπληθυσμού το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι η υπερβολική έλλειψη χώρου σε ένα κελί φυλακών αποτελεί σημαντικό στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπόψη

²²⁰ ΕΔΔΑ, Guvec κ. Τουρκίας, 20.1.2009, παρ. 88-99

²²¹ ΕΔΔΑ, Peers κ. Ελλάδας, 19.4.2001, παρ. 74-75, βλ. επίσης Dougoz κ. Ελλάδας, 6.3.2001

²²² Βλ. ΕΔΔΑ, Kudla κ. Πολωνίας, ο.π., §§ 92-94 και Poron κατά Ρωσίας, § 208, 13 Ιουλίου 2006

²²³ βλ. ΕΔΔΑ Dougoz κατά Ελλάδα, ο.π., § 46

²²⁴ βλ., Μεταξύ άλλων, την ΕΔΔΑ, Alver κατά Εσθονίας, της 8ης Νοεμβρίου 2005

για να διαπιστωθεί κατά πόσον οι αμφισβητούμενες συνθήκες κράτησης είναι «υποβαθμιστικές» από την άποψη του άρθρου 3. Μία σχετική υπόθεση είναι η Ananyev κ.α. κ. Ρωσίας. Το ΕΔΔΑ σημείωσε αρχικά ότι οι Γενικές Εκθέσεις που δημοσιεύονται από την Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων δεν φαίνεται να περιέχουν ρητή ένδειξη ως προς το μέγεθος του ζωτικού χώρου ανά κρατούμενο που θα πρέπει να θεωρείται το ελάχιστο πρότυπο για ένα κελί φυλακής που χρησιμοποιείται από πολλούς κρατούμενους. Ωστόσο, οι επιμέρους εκθέσεις για τις επισκέψεις της CPT και οι συστάσεις που ακολουθούν στις εκθέσεις αυτές καταδεικνύουν ότι το επιθυμητό πρότυπο για τις εγχώριες αρχές και ο στόχος που πρέπει να επιτύχουν πρέπει να είναι η παροχή τεσσάρων τετραγωνικών μέτρων χώρου ανά άτομο. Ενώ η παροχή τεσσάρων τετραγωνικών μέτρων παραμένει το επιθυμητό πρότυπο, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι, όταν οι προσφεύγοντες έχουν στη διάθεσή τους επιφάνεια δαπέδου κάτω των τριών τετραγωνικών μέτρων, ο υπερπληθυσμός πρέπει να θεωρείται τόσο σοβαρός ώστε δικαιολογήσει από μόνος τους την διαπίστωση παραβίασης του Άρθρου 3.²²⁵ Σε ορισμένες παλαιότερες περιπτώσεις, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι ο αριθμός των κρατουμένων υπερέβαινε τον αριθμό των θέσεων ύπνου ανά κελί και οι κρατούμενοι έπρεπε να κοιμούνται εκ περιτροπής.²²⁶ Σε περιπτώσεις όπου το κελί δεν φιλοξένησε πολλούς κρατούμενους αλλά ήταν σχετικά μικρό σε συνολικό μέγεθος, το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι, αφαιρώντας τον χώρο που κατέχουν οι κουκέτες, ένα τραπέζι και ένας θάλαμος στον οποίο τοποθετήθηκε μια λεκάνη τουαλέτας, ο υπόλοιπος χώρος μετά βίας αρκούσε για να μπορούν οι κρατούμενοι να βγαίνουν έξω από το κελί.²²⁷

Επομένως, το Δικαστήριο σημείωσε ότι πρέπει να λαμβάνει υπόψη τα ακόλουθα τρία στοιχεία για να αποφανθεί αν υπήρξε ή όχι παραβίαση του άρθρου 3 λόγω έλλειψης προσωπικού χώρου: Α) Κάθε κρατούμενος πρέπει να έχει έναν ξεχωριστό χώρο ύπνου στο κελί · Β) Κάθε κρατούμενος πρέπει να έχει στη διάθεσή του τουλάχιστον τρία τετραγωνικά μέτρα χώρου δαπέδου · και Γ) Η συνολική επιφάνεια του κελιού πρέπει να είναι τέτοια ώστε να επιτρέπει στους κρατουμένους να κινούνται ελεύθερα μεταξύ των αντικειμένων και των επίπλων. Η απουσία οποιουδήποτε από τα παραπάνω στοιχεία δημιουργεί κατά το ΕΔΔΑ από μόνη της ένα ισχυρό τεκμήριο ότι οι συνθήκες κράτησης ισοδυναμούν με εξευτελιστική μεταχείριση και παραβιάζουν το άρθρο 3.

Στις περιπτώσεις όπου οι κρατούμενοι φαίνεται ότι είχαν στη διάθεσή τους αρκετό προσωπικό χώρο, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε άλλες πτυχές των φυσικών συνθηκών κράτησης ως σημαντικές για την εκτίμηση της συμμόρφωσης με τη διάταξη αυτή. Τέτοια στοιχεία

²²⁵ βλ., Μεταξύ πολλών άλλων ΕΔΔΑ, Trepashkin κ. Ρωσίας, 16.12.2010, § 113 και Kozhokar κ. Ρωσίας, 16.12.2010, § 96

²²⁶βλ. ΕΔΔΑ, Gusev κατά Ρωσίας, § 57, 15 Μαΐου 2008, Dorokhov κατά Ρωσίας, § 58, 14 Φεβρουαρίου 2008

²²⁷ Βλ. ΕΔΔΑ, Yevgeniy Alekseyenko κατά Ρωσίας, § 87, 27 Ιανουαρίου 2011

περιελάμβαναν, ιδίως, την πρόσβαση σε εξωτερική άσκηση, το φυσικό φως, τη διαθεσιμότητα εξαερισμού, την επάρκεια των ρυθμίσεων θέρμανσης, τη δυνατότητα χρησιμοποίησης της τουαλέτας σε ιδιωτικό χώρο και τη συμμόρφωση με τις βασικές υγειονομικές απαιτήσεις. Συνεπώς, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου υπήρχε επαρκής προσωπικός χώρος για κάθε κρατούμενο, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3, δεδομένου ότι ο συντελεστής χώρου συνδυάστηκε με την έλλειψη αερισμού και φωτισμού.²²⁸

Το Δικαστήριο σημείωσε ακόμη ότι δίνει ιδιαίτερη προσοχή στη διαθεσιμότητα και τη διάρκεια της υπαίθριας άσκησης καθώς και στις συνθήκες υπό τις οποίες οι κρατούμενοι μπορούν να την λάβουν. Το Δικαστήριο παρατήρησε συχνά ότι μια σύντομη διάρκεια υπαίθριας άσκησης που περιορίζεται σε μία ώρα την ημέρα ήταν ένας παράγοντας που επιδείνωσε ακόμη περισσότερο την κατάσταση του προσφεύγοντος, ο οποίος περιοριζόταν στο κελί του για το υπόλοιπο της μέρας.²²⁹ Τα φυσικά χαρακτηριστικά των υπαίθριων εγκαταστάσεων άσκησης εμφανίστηκαν επίσης κατά κύριο λόγο στην ανάλυση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Moiseyev κατά Ρωσίας, όπου διαπίστωσε ότι η αίθουσα άσκησης σε μια φυλακή στη Μόσχα ήταν μόλις δύο τετραγωνικά μέτρα μεγαλύτερη από τα κελιά και δεν έδινε σχεδόν καμία πραγματική δυνατότητα άσκησης. Οι αυλές ήταν περιστοιχισμένες από τοίχους ύψους τριών μέτρων, με άνοιγμα προς τον ουρανό προστατευμένο με μεταλλικές ράβδους και ένα πυκνό δίχτυ. Το Δικαστήριο έκρινε ότι ο περιορισμένος χώρος σε συνδυασμό με την έλλειψη ανοιγμάτων υπονόμευσε τις εγκαταστάσεις που ήταν διαθέσιμες για άσκηση και αναψυχή.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο έχει υπογραμμίσει επανειλημμένως τη σημασία της παροχής στους κρατούμενους ανεμπόδιστης και επαρκούς πρόσβασης στο φυσικό φως και τον καθαρό αέρα μέσα στα κελιά τους. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 2000 οι ρωσικές φυλακές ήταν εξοπλισμένες με μεταλλικά παντζούρια, τα οποία προφανώς είχαν σχεδιαστεί για να εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ κρατουμένων. Όπως διαπίστωσε η Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων, τα μέτρα αυτά όχι μόνο είχαν ως αποτέλεσμα να στερηθούν οι φυλακισμένοι την πρόσβαση στο φυσικό φως και να αποφευχθεί η είσοδος καθαρού αέρα στα κελιά, αλλά δημιούργησαν επίσης ευνοϊκές συνθήκες για την εξάπλωση των ασθενειών και ειδικότερα της φυματίωσης.

Επιπλέον, το Δικαστήριο σημείωσε ότι θεωρεί, όπως και η Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων, ότι η πρόσβαση σε σωστά εξοπλισμένες και υγιεινές εγκαταστάσεις υγιεινής είναι υψίστης σημασίας για τη διατήρηση της αίσθησης προσωπικής αξιοπρέπειας των

²²⁸ Βλ., Για παράδειγμα, ΕΔΔΑ, Vlasov κατά Ρωσίας, § 84, 12 Ιουνίου 2008, Babushkin κ. Ρωσίας, 16.10.2014, § 44

²²⁹ Βλ., τις πιο πρόσφατες, ΕΔΔΑ, Yevgeniy Alekseyenko κ. Ρωσίας, 27.1.2011, § 88, Gladkiy κ. Ρωσίας, 21.12.2010, § 69 και Skachkov κ. Ρωσίας, 7.10.2010, § 54

κρατουμένων καθώς «δεν είναι μόνο η υγιεινή και η καθαριότητα αναπόσπαστα μέρη του σεβασμού που τα άτομα οφείλουν στο σώμα τους και στους ανθρώπους με τους οποίους μοιράζονται εγκαταστάσεις για μεγάλα χρονικά διαστήματα, αλλά αποτελούν επίσης μια προϋπόθεση και ταυτόχρονα μια αναγκαιότητα για τη διατήρηση της υγείας.

Όσον αφορά την συγκεκριμένη υπόθεση το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι σύμφωνα με το πρότυπο που απαιτείται βάσει του άρθρου 3 της Σύμβασης, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών, οι δύο αυτές φυλακές τις οποίες αφορούσε η υπόθεση μαστίζονταν από σοβαρή έλλειψη προσωπικού χώρου που διατίθεντο στους κρατούμενους. Ειδικότερα στην περίπτωση κ. Bashiron, στη φυλακή δεν διατίθεντο περισσότερα από δύο τετραγωνικά μέτρα επιφάνειας προσωπικού χώρου ανά κρατούμενο. Στην περίπτωση του κ. Ananyev η κατάσταση ήταν χειρότερη καθώς όχι μόνο ο προσωπικός χώρος ανά κρατούμενο ήταν οριακά μεγαλύτερη από ένα τετραγωνικό μέτρο, αλλά και ο αριθμός των κρατουμένων ανά κελί υπερέβαινε σημαντικά τον αριθμό των κρεβατιών. Διαπιστώθηκε λοιπόν ότι οι προσφεύγοντες Ananyev και Bashiron είχαν λιγότερο από τρία τετραγωνικά μέτρα προσωπικού χώρου. Επιπλέον, έμειναν μέσα στο κελί όλη την ώρα, εκτός από μια ώρα εξωτερικής άσκησης. Κατά συνέπεια, το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι οι προσφεύγοντες Ananyev και Bashiron υποβλήθηκαν σε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση κατά παράβαση του άρθρου 3 της Σύμβασης.²³⁰

Επομένως, σε ορισμένες περιπτώσεις ασφυκτικού υπερπληθυσμού το Δικαστήριο δέχεται ότι το στοιχείο αυτό από μόνο του αρκεί για να θεμελιώσει παραβίαση του άρθρου 3. Κατά γενικό κανόνα, το Δικαστήριο καταλήγει σε παραβίαση όταν ο προσωπικός χώρος που έχει ο κρατούμενος στη διάθεση του είναι μικρότερος από τρία τετραγωνικά μέτρα.²³¹ Αντίθετα, σε υποθέσεις όπου η έλλειψη χώρου δεν είναι εξίσου κατάφωρη, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη κι άλλα επιμέρους στοιχεία των συνθηκών κράτησης, τις σωρευτικές επιπτώσεις τους καθώς και τους συγκεκριμένους ισχυρισμούς του προσφεύγοντα, για να κρίνει κατά πόσο αυτές οι συνθήκες είναι συμβατές με το άρθρο 3 της Σύμβασης.²³²

Μια σύνοψη της σχετικής νομολογίας και των σχετικών κριτηρίων έγινε από το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Mursic κ. Κροατίας, που μάλιστα κρίθηκε από το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως. Αρχικά το ΕΔΔΑ υπενθύμισε ότι ακόμα και η έλλειψη πρόθεσης να ταπεινωθεί ή να υποβιβαστεί ένας κρατούμενος με την τοποθέτησή του σε κακές συνθήκες στη φυλακή, ενώ αποτελεί παράγοντα που πρέπει να ληφθεί υπόψη, δεν αποκλείει οριστικά τη διαπίστωση

²³⁰ ΕΔΔΑ, Ananyev κ.α. κ. Ρωσίας, 10.1.2012, παρ. 139-159, βλ. επίσης και την πιο πρόσφατη ΕΔΔΑ, Varga κ.α. κ. Ουγγαρίας, 10.3.2015, παρ. 69-78

²³¹ βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Melnic κ. Ουκρανίας, 28.3.2006, παρ. 102-103, Sulejmanovic κ. Ιταλίας, 16.7.2009, παρ. 43, και από τις πιο πρόσφατες, Kanakis κ. Ελλάδας, 12.12.2013, παρ. 105-107

²³² ΕΔΔΑ, Vlassov κατά Ρωσίας, §84, 12 Ιουνίου 2008 και προαναφερθείσα Peers, §§ 70-72

παραβίασης του άρθρου 3 της Σύμβασης. Πράγματι, εναπόκειται στην κυβέρνηση να οργανώσει το σωφρονιστικό της σύστημα κατά τρόπο που να εξασφαλίζει τον σεβασμό της αξιοπρέπειας των κρατουμένων, ανεξάρτητα από οικονομικές ή υλικοτεχνικές δυσκολίες.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, μολονότι δεν υποχρεούται επισήμως να ακολουθήσει τις προηγούμενες αποφάσεις του, είναι προς το συμφέρον της ασφάλειας δικαίου, της προβλεψιμότητας και της ισότητας ενώπιον του νόμου να μην παρεκκλίνει, χωρίς βάσιμους λόγους, από την προηγούμενη νομολογία του.²³³ Στη συνέχεια το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι για να εκτιμηθεί κατά πόσο υπήρξε παραβίαση του Άρθρου 3 εξαιτίας της έλλειψης προσωπικού χώρου, το Δικαστήριο δεν ήταν πάντοτε συνεπές ως προς το αν η κατανομή προσωπικού χώρου κάτω από 3 τ.μ. παραβιάζει καθεαυτή το άρθρο 3 ή αν δημιουργεί τεκμήριο παραβίασης, το οποίο θα μπορούσε να ανατραπεί από άλλες σχετικές παραμέτρους. Συνεπώς, η εκτίμηση του Δικαστηρίου σχετικά με την ύπαρξη παραβίασης του άρθρου 3 δεν μπορεί να περιοριστεί στον αριθμητικό υπολογισμό τετραγωνικών μέτρων που διατίθεται σε κρατούμενο. Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι μια τέτοια προσέγγιση θα αγνοούσε το γεγονός ότι, από πρακτική άποψη, μόνο μια συνολική προσέγγιση των ιδιαίτερων συνθηκών κράτησης μπορεί να παράσχει μια ακριβή εικόνα της πραγματικότητας.

Τέλος, κατά την εξέταση των αντικειμενικών συνθηκών κράτησης, το Δικαστήριο δεν διστάζει να αναφερθεί και στις διαπιστώσεις άλλων οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης, διεθνών οργανισμών, εθνικών οργάνων ελέγχου και μη κυβερνητικών οργανώσεων για τα υπό εξέταση κέντρα κράτησης, όπως η Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων, ο Επίτροπος ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, η Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες, η Επιτροπή του ΟΗΕ κατά των βασανιστηρίων, ο Συνήγορος του πολίτη και άλλοι συναφείς εθνικοί θεσμοί, το Human Right Watch κτλ.²³⁴

8.4.2. Οι συνθήκες της φυλακής

Το ΕΔΔΑ κατά την εξέταση των προσφυγών με αντικείμενο τις συνθήκες κράτησης της φυλακής, εφαρμόζει τον κανόνα ότι μόνο οι πάρα πολύ δυσμενείς συνθήκες κράτησης απαγορεύονται από το αρ. 3. Κι αυτό πάρα το γεγονός ότι έχει καθιερωθεί πλέον ότι πως οι παραβιάσεις του αρ. 3 δεν χρειάζεται να είναι ακραίες.

²³³ Στη συνέχεια ανέφερε ότι ο βασικός λόγος για την απροθυμία του Δικαστηρίου να λάβει τα διαθέσιμα πρότυπα της CPT ως αποφασιστικό επιχείρημα για τη διαπίστωσή της βάσει του άρθρου 3 αφορά το καθήκον του να λαμβάνει υπόψη όλες τις σχετικές περιστάσεις μιας συγκεκριμένης υπόθεσης, σε αντίθεση με άλλους διεθνείς οργανισμούς όπως η CPT που αναπτύσσουν γενικούς κανόνες σε αυτόν τον τομέα, οι οποίοι αποσκοπούν στη μελλοντική πρόληψη.

²³⁴ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ 131

Στην υποθεση Herczegfalvy κατά Αυστρίας ο προσφεύγων παραπονέθηκε ότι μεταφέρθηκε στο ψυχιατρείο των φυλάκων όπου του επιβλήθηκε υποχρεωτική σίτιση, λήψη νευροληπτικών, απομόνωση και τοποθέτηση χειροπέδων. Η Επιτροπή έκανε ομοφώνως δέκτη την προσφυγή του λόγω του συνδυασμού απομόνωσης με την υποχρεωτική σίτιση και την ιατρική αγωγή που του παρασχέθηκε. Όμως το ΕΔΔΑ έκρινε διαφορετικά, επισημαίνοντας ότι στα ψυχιατρεία είναι μιν τυπική κατάσταση ο υποβιβασμός του κρατουμένου γι' αυτό βεβαία χρειάζεται πρόσθετη ευαισθησία στην τήρηση της ΕΣΔΑ, ωστόσο εναπόκειται στις ιατρικές αρχές να αποφασίσουν για τις θεραπευτικές μεθόδους που θα χρησιμοποιήσουν, ακόμα και με τη βία, σύμφωνα με τους αναγνωρισμένους κανόνες της ιατρικής επιστήμης, ώστε να προστατεύει η σωματική και η πνευματική υγεία του ασθενούς. Έτσι, από μόνος του ο εγκλεισμός σε ψυχιατρική κλινική αντί για νοσοκομείο δεν αντίκειται στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ πάρα μόνο σε συνδυασμό με τις υλικές συνθήκες και τη θεραπευτική αγωγή που ακολουθείται.

Αν ο εγκλεισμός σε ψυχιατρική κλινική αντί της φυλακής μπορεί να εγείρει ζητήματα παραβίασης του άρθρου 3, δεν μπορεί να ειπωθεί και το αντίστροφο. Από τον μεγάλο αριθμό των προσφυγών που κατατέθηκαν σχετικά, δεν έγινε καμία δεκτή από την Επιτροπή, η οποία διαπίστωσε σε όλες ότι η απαιτούμενη νοσηλευτική, ιατρική και ψυχιατρική φροντίδα παρασχέθηκε κατά τρόπο ικανοποιητικό στη φυλακή. Οι ακραίες και ιδιαίτερες δυσμενείς συνθήκες των φυλάκων θα πρέπει να οφείλονται αποκλειστικά και μόνο σε πράξεις ή παραλείψεις των αρμοδίων κρατικών αρχών. Αν έχουν πράγματι δημιουργηθεί τέτοιες συνθήκες, αλλά ευθύνεται γι αυτές ο κρατούμενος, τότε δεν υπάρχει παραβίαση του αρ. 3.

Απολυτά συνεπής προς την νομολογία της, η Επιτροπή δεν δέχτηκε ούτε και στην υποθεση Soering ότι οι συνθήκες κράτησης των κρατουμένων σε φυλάκες της πολιτείας Virginia των ΗΠΑ ήταν αντίθετες προς το άρθρο 3 ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ όμως, εφαρμόζοντας την σχετική ερμηνεία των πραγματικών περιστατικών, έκρινε αντίθετα ότι η μακροχρόνια αναμονή της εκτέλεσης της θανατικής ποινής σε συνδυασμό με τις συνθήκες που επικρατούν στην πτέρυγα των μελλοθανάτων, μπορεί να ήταν οδυνηρή και να έβλαπτε την πνευματική υγεία και την προσωπικότητα του προσφεύγοντος. Κατά συνεπεία, ο Soering κινδύνευε να υποστεί μεταχείριση αντίθετη προς το αρ. 3.²³⁵

Στην υποθεση Peers κατά Ελλάδας ο προσφεύγων, ο οποίος ήταν ηρωινομανής, είχε συλληφθεί και κρατήθηκε για κατοχή ναρκωτικών. Προσέφυγε στο ΕΔΔΑ και διαμαρτυρήθηκε ως προς τις συνθήκες κράτησης του στις φυλάκες Κορυδαλλού, ισχυριζόμενος ότι ήταν απάνθρωπες και εξευτελιστικές. Συγκεκριμένα υποστήριξε ότι ουδέποτε είχε ζητήσει να τοποθετηθεί στη μονάδα απομόνωσης, όπου περνούσε το μεγαλύτερο μέρος της μέρας του στο

²³⁵ Σμιτσής Κ., ο.π., σελ. 253-258

κρεβάτι του σε ένα κελί χωρίς εξαερισμό, που μπορούσε να γίνει ανυπόφορα ζεστό. Επιπλέον δεν του χορηγήθηκαν απαραίτητα προσωπικά ειδή και αναγκαζόταν να χρησιμοποιεί την τουαλέτα μπροστά στον συγκρατούμενο του. Υποστήριξε ότι οι συνθήκες αυτές είχαν επάνω του τόσο σωματικές όσο και ψυχικές συνέπειες. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι αρμόδιες αρχές δεν έλαβαν τα απαραίτητα μέτρα για να βελτιώσουν τις απαράδεκτες συνθήκες κράτησης του Peers. Αποφάνθηκε ότι οι συνθήκες κράτησης του δημιούργησαν αισθήματα αγωνίας και μειονεξίας, ικανά να τον εξευτελίσουν και να κάμψουν την φυσική ή ηθική του αντίσταση, επομένως υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3. Επιπλέον όσον αφορά τις συνθήκες κράτησης έχει νομολογηθεί ότι :

α) η κράτηση υπό ειδικό καθεστώς επιτήρησης, μετά αυστηρών μέτρων ασφαλείας, δικαιολογείται επί κρατουμένων με έντονη τρομοκρατική δράση (υπόθεση Ocalan κατά Τουρκίας, Ευρείας Συνθέσεως)

β) Η δέσμευση με χειροπέδες στο πλαίσιο σύλληψης, νόμιμης κράτησης ή μεταγωγής ελέγχεται, εφόσον συνδέεται με χρήση βίας ή δημόσια έκθεση υπέρ το εύλογο αναγκαίο μέτρο. Η ανάγκη χρήσης χειροπεδών εξαρτάται από την συμπεριφορά ή την επικινδυνότητα του κρατουμένου (υπόθεση Ocalan). Η πρόθεση των αστυνομικών να ταπεινώσουν τον συλλαμβανόμενο αποδοκιμάζεται. Η δέσμευση για λογούς δικονομικούς παραβιάζει το άρθρο 3 ως ταπεινωτική επί κρατουμένων με προβλήματα υγείας.²³⁶

8.5. Πειθαρχικά μέτρα και μέτρα ασφαλείας

Εκτός από τις αντικειμενικές συνθήκες κράτησης, μπορεί να συνιστούν απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση και τα πειθαρχικά μέτρα ή τα μέτρα ασφαλείας που εφαρμόζονται στους κρατουμένους. Η χρήση χειροπεδών κρίνεται κατά κανόνα συμβατή με το άρθρο 3, εφόσον σχετίζεται με τη νόμιμη κράτηση, δεν συνοδεύεται από άσκηση βίας και δεν εκθέτει δημόσια τον κρατούμενο πέρα από τα λογικώς αποδεκτά όρια. Κατά των έλεγχων των μέτρων αυτών το Δικαστήριο λαμβάνει ιδίως υπόψη τον κίνδυνο διαφυγής της σύλληψης, απόδρασης, πρόκλησης τραυματισμού ή ζημίας.²³⁷

Στην υπόθεση Raminen κ. Φιλανδίας ο προσφεύγων παραπονέθηκε ότι είχε πέσει θύμα εξευτελιστικής μεταχείρισης διότι τον είχαν δεμένο με χειροπέδες, ενώ μεταφερόταν από τη φυλακή της κομητείας στο στρατιωτικό νοσοκομείο στο στρατώνα στις 18 Ιουνίου. Ο προσφεύγων υπογράμμισε δεν υπήρχε τίποτα στη συμπεριφορά του όταν συνελήφθη και

²³⁶ Κοτσαλής Λ., ο.π., σελ 86

²³⁷ ΕΔΔΑ, Raminen κ.Φιλανδίας, ο.π., παρ. 56, Tanase κ. Ρουμανίας, 15.12.2009, παρ. 81, Ashot Harutyunyan κ. Αρμενίας, 15.6.2010, παρ. 124, Julin κ. Εσθονίας, 29.5.2012, παρ. 120

κρατήθηκε στις 18 Ιουνίου 1992 ή στο παρελθόν του που να υποδήλωνε ότι θα μπορούσε να αντισταθεί στα μέτρα. Ομοίως, δεν δόθηκε καμία δικαιολογία για τις χειροπέδες κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών. Σύμφωνα με τον ισχυρισμό του, ο μόνος σκοπός της χρήσης τους ήταν να τον υποβαθμίσουν και να τον ταπεινώσουν. Ισχυρίστηκε ακόμη ότι η διάρκεια των δύο ωρών της μεταχείρισης ήταν σημαντική.

Το Δικαστήριο ανέφερε κατ' αρχήν ότι κατά την εξέταση του εάν η τιμωρία ή η μεταχείριση είναι «υποβαθμιστική» κατά την έννοια του άρθρου 3, εξετάζει το δημόσιο χαρακτήρα της τιμωρίας ή της μεταχείρισης.²³⁸ Όσον αφορά τη χρήση χειροπέδων το Δικαστήριο επεσήμανε ότι «η χρήση τους κρίνεται κατά κανόνα συμβατή με το άρθρο 3, εφόσον σχετίζεται με τη νόμιμη κράτηση, δεν συνοδεύεται από άσκηση βίας και δεν εκθέτει δημόσια τον κρατούμενο πέρα από τα λογικώς αποδεκτά όρια».²³⁹ Από την άποψη αυτή, έχει σημασία, για παράδειγμα, αν υπάρχει λόγος να πιστεύεται ότι ο ενδιαφερόμενος θα αντισταθεί στη σύλληψη ή θα διαφύγει, θα προκαλέσει τραυματισμό ή ζημία ή θα καταστήσει δυνατή την καταστροφή αποδεικτικών στοιχείων». Όσον αφορά την κρινόμενη υπόθεση, το ΕΔΔΑ δέχτηκε ότι η χρήση χειροπέδων στον κ. Raninen, όπως παραδέχτηκε η κυβέρνηση, δεν ήταν αναγκαία λόγω της συμπεριφοράς του. Επιπλέον, εκτός από το γεγονός ότι το ίδιο το μέτρο ήταν αδικαιολόγητο, είχε επιβληθεί στο πλαίσιο της παράνομης σύλληψης και κράτησης. Επιπλέον, το συμβάν είχε - αν και περιορισμένη- δημοσιότητα, όταν εισήλθε στο όχημα της στρατιωτικής αστυνομίας έξω από την πύλη της φυλακής.²⁴⁰

Ενδιαφέρον παρουσιάζει μια πρόσφατη υπόθεση όπου οι προσφεύγοντες υποχρεώθηκαν όσο κρατούνταν στην απομόνωση να φορούν ολόσωμες «κλειστές» φόρμες, τις οποίες δεν μπορούσαν να βγάλουν μόνοι τους, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να ικανοποιήσουν τις φυσικές τους ανάγκες χωρίς τη βοήθεια δεσμοφύλακα. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η υπόθεση δεν παρουσίαζε τον «ελάχιστο βαθμό σοβαρότητας» που απαιτείται για την εφαρμογή του άρθρου 3, καθώς υπήρχαν βεβαιωμένοι λόγοι ασφαλείας, το μέτρο επιβλήθηκε για μικρό χρονικό διάστημα (τρεις και επτά μέρες αντίστοιχα), δεν διαπιστώθηκε πρόθεση των εθνικών αρχών να αφοδεύσουν οι προσφεύγοντες μέσα στις φόρμες τους, ούτε καθυστερημένη ανταπόκριση των δεσμοφυλάκων στις εκκλήσεις τους, ούτε αποδείχτηκε ότι δεν είχαν οι προσφεύγοντες τη δυνατότητα να πλένονται όποτε ήταν απαραίτητο ή ότι έπρεπε να συνεχίσουν να φορούν βρώμικες φόρμες.²⁴¹

²³⁸ βλ. ΕΔΔΑ, Tyrer κατά Ηνωμένου Βασιλείου, της 25ης Απριλίου 1978, § 32

²³⁹ M.Curtice, The European Convention on Human Rights: an update on Article 3 case law, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <http://apt.rcpsych.org/content/16/3/199>

²⁴⁰ ΕΔΔΑ, Raninen κ. Φιλανδίας, 16.12.1997, παρ. 48-59

²⁴¹ ΕΔΔΑ, Lindstrom και Masseli κ. Φιλανδίας, 14.1.2014

Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι το δέσιμο σε ένα δέντρο στην αυλή του αστυνομικού τμήματος στο κέντρο του χωριού μια κρύα και βροχερή μέρα του Νοέμβρη, προκάλεσε στον ανάπηρο προσφεύγοντα σωματικό αλλά και ψυχικό πόνο που συνιστούσε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση. Ο προσφεύγων παραπονέθηκε σύμφωνα με το άρθρο 3 της Σύμβασης ότι είχε υποστεί κακομεταχείριση στις 7 Νοεμβρίου 2005 και ότι η διερεύνηση της καταγγελίας του δεν ήταν αποτελεσματική. Το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι δεν αμφισβητήθηκε μεταξύ των διαδίκων ότι ο προσφεύγων είχε απρόθυμη συμπεριφορά και απηύθυνε προσβολές και απειλές προς τον δήμαρχο και τον αντιδήμαρχο. Το Δικαστήριο δέχτηκε ότι, υπό τις συνθήκες αυτές, ο αξιωματικός μπορεί να χρειαζόταν να λάβει μέτρα για να αποφευχθεί η περαιτέρω αναστάτωση και να ηρεμήσει τον προσφεύγοντα.

Το ΕΔΔΑ δεν παρέβλεψε το γεγονός ότι για τουλάχιστον μία ώρα και σαράντα πέντε λεπτά ο προσφεύγων παρέμεινε δεμένος σε ένα δέντρο στην αυλή του αστυνομικού τμήματος. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο τρόπος με τον οποίο ο προσφεύγων δέθηκε με τις χειροπέδες στο δέντρο στην αυλή του αστυνομικού τμήματος που βρισκόταν στο κέντρο του χωριού και επομένως ήταν ορατός στο κοινό, μπορούσε να του προκαλέσει τα συναισθήματα της αγωνίας και της κατωτερότητας που ήταν ικανά να τον ταπεινώσουν και να τον εξοντώσουν πέρα από τα λογικά όρια. Επιπλέον, το ΕΔΔΑ επισήμανε ότι το γεγονός πως είχε μαζευτεί κόσμος που έβγαζε φωτογραφίες, δημοσιογράφοι και η τοπική τηλεόραση επιδείνωσαν το αίσθημα της ταπείνωσης του αιτούντος. Το Δικαστήριο παρατήρησε ακόμη ότι ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι οι χειροπέδες όχι μόνο τον είχαν ταπεινώσει αλλά και του προκάλεσαν σοβαρό σωματικό πόνο. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το κράτος ήταν υπεύθυνο για παραβίαση του άρθρου 3 στο ουσιαστικό του μέρος λόγω της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης στην οποία υποβλήθηκε ο προσφεύγων.²⁴²

Όσον αφορά την εξονυχιστική σωματική έρευνα, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι απαραίτητη για την ασφάλεια του σωφρονιστικού καταστήματος ή την διασφάλιση της τάξης και την πρόληψη εγκληματικών πράξεων, πάντα πρέπει να διεξάγεται με τρόπο συμβατό προς τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Στην υπόθεση Valasinas κ. Λιθουανίας ο προσφεύγων παραπονέθηκε ότι η σωματική έρευνα του στις 7 Μαΐου 1998 συνιστούσε εξευτελιστική μεταχείριση κατά παράβαση του άρθρου 3 της Σύμβασης. Συγκεκριμένα, ισχυρίστηκε ότι τον υποχρέωσαν να μείνει γυμνός με την παρουσία γυναικείου αξιωματικού, με σκοπό να τον ταπεινώσουν καθώς κι ότι εξετάστηκαν τα γεννητικά του όργανα και τα τρόφιμα του χωρίς τη χρήση γαντιών.

²⁴²ΕΔΔΑ, Archip κ. Ρουμανίας, 27.9.2011, παρ. 29 και 49-71

Όσον αφορά το αμφισβητούμενο γεγονός που αφορά την παρουσία γυναικείου αξιωματικού κατά την σωματική έρευνα, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η έλλειψη καταγραφής μιας έρευνας από τον διοικητή των φυλακών σχετικά με τις καταγγελίες του προσφεύγοντος κατά τον κρίσιμο χρόνο σχετικά με την έρευνα αυτή έδειξε μια απροθυμία των αρχών των φυλακών να διερευνήσουν σωστά το περιστατικό. Δεδομένου ότι δεν προσκομίστηκε κανένα αποδεικτικό στοιχείο για το Δικαστήριο ώστε να μην πιστέψει τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντα και ότι, αντιθέτως έλαβε ορισμένα αποδεικτικά στοιχεία που έτειναν να επιβεβαιώσουν τους ισχυρισμούς του²⁴³, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η έρευνα διεξήχθη με τον τρόπο που περιέγραψε ο προσφεύγων. Το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι, ενώ οι σωματικές έρευνες μπορεί να είναι απαραίτητες σε περιπτώσεις που εξασφαλίζουν την ασφάλεια στη φυλακή ή προλαμβάνουν τη διαταραχή ή την εγκληματικότητα, πρέπει να διεξάγονται με τον κατάλληλο τρόπο. Η υποχρέωση του προσφεύγοντος να απογυμνωθεί παρουσία μιας γυναίκας και στη συνέχεια η εξέταση των γεννητικών του οργάνων και των τροφίμων του με γυμνά χέρια έδειξε σαφή έλλειψη σεβασμού προς τον προσφεύγοντα και μείωσε την ανθρώπινη αξιοπρέπεια του. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η έρευνα ισοδυναμούσε με εξευτελιστική μεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης.²⁴⁴

Επίσης το ΕΔΔΑ έχει κρίνει στην υπόθεση Khider κ. Γαλλίας ότι οι συνεχείς μεταγωγές του προσφεύγοντος από τη μια φυλακή στην άλλη για λόγους ασφαλείας (δεκατέσσερις φορές μέσα σε διάστημα μικρότερο των επτά ετών) είχε αρνητικές συνέπειες στην ψυχική υγεία του, και σε συνδυασμό με τις τακτικές σωματικές έρευνες στις οποίες τον υπέβαλαν οι σωφρονιστικές αρχές και την τοποθέτηση του σε μακρόχρονη απομόνωση παρά τα προβλήματα υγείας που αντιμετώπιζε, συνιστούσαν απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.²⁴⁵

Ακόμη το Δικαστήριο στην υπόθεση Henaf κ. Γαλλίας έκρινε ότι το να δέσουν στο κρεβάτι του στο νοσοκομείο έναν 75χρονο κρατούμενο την προηγούμενη της χειρουργικής του επέμβασης στην οποία επρόκειτο να υποβληθεί συνιστούσε απάνθρωπη μεταχείριση. Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι δεν αποδείχθηκε ότι ο προσφεύγων αποτελούσε κίνδυνο κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών. Εν πάση περιπτώσει, ο κίνδυνος που φέρεται ότι έθετε δεν μπορούσε να δικαιολογήσει το γεγονός ότι ήταν δεμένος στο κρεβάτι του νοσοκομείου το βράδυ πριν από την εγχείριση του, ιδίως επειδή υπήρχαν δυο φρουροί έξω από το δωμάτιό του. Το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε στην προγενέστερη απόφαση Herczegfalvy στην οποία το δέσιμο του ασθενούς σε ψυχιατρικό νοσοκομείο θεωρήθηκε «ανησυχητικό» αλλά δικαιολογούταν από ιατρικούς λόγους. Σημείωσε ότι τα στοιχεία της υπόθεσης αυτής δεν μπορούσαν να

²⁴³ βλ., *Mutatis mutandis*, *Timurtaş κατά Τουρκίας*, 13.6.2000, § 45

²⁴⁴ ΕΔΔΑ, *Valasinas κ. Λιθουανίας*, 24.7.2001, παρ. 114-118

²⁴⁵ ΕΔΔΑ, *Khider κ. Γαλλίας*, 9.7.2009, παρ. 133

χρησιμοποιηθούν έναντι του προσφεύγοντος αναλογικά καθώς εν προκειμένω, εκτός από το διαφορετικό πλαίσιο, δεδομένου ότι το νοσοκομείο δεν ήταν ψυχιατρικό και υπήρχε σωστή αστυνομική επιτήρηση εκτός της αίθουσας του αιτούντος, δεν αναφέρθηκε ποτέ κανένας ιατρικός λόγος. Το ΕΔΔΑ επεσήμανε επίσης ότι η CPT στην έκθεσή της προς τη γαλλική κυβέρνηση σχετικά με την επίσκεψή της στη Γαλλία από τις 14 έως τις 26 Μαΐου 2000 συνέστησε μεταξύ άλλων, να απαγορευθεί η πρακτική της πρόσδεσης των κρατουμένων στα κρεβάτια τους για λόγους ασφαλείας.²⁴⁶ Σε τελική ανάλυση, το Δικαστήριο θεώρησε ότι η μεταχείριση του προσφεύγοντος από τις εθνικές αρχές δεν συμβιβαζόταν με το άρθρο 3 της Σύμβασης.²⁴⁷

Όσον αφορά το δέσιμο του προσφεύγοντος σε ειδικό κρεβάτι για τρεις ώρες, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι είχε την ευκαιρία να ασχοληθεί με μια σχετική καταγγελία στην προγενέστερη υπόθεση *Julin* κατά Εσθονίας. Στην περίπτωση αυτή, το Δικαστήριο εξέτασε τόσο την εσωτερική νομοθεσία που διέπει τη χρήση αυτού του μέτρου όσο και την πρακτική και την εφαρμογή του στη συγκεκριμένη περίπτωση.²⁴⁸ Το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι δεν έπρεπε να δεχτεί το επιχείρημα της κυβέρνησης για τη σύντομη διάρκεια του μέτρου σε αυτή την υπόθεση. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω και το σωρευτικό αποτέλεσμα των μέτρων που εφαρμόστηκαν σε σχέση με τον προσφεύγοντα στις 4 Ιουλίου 2009, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι υποβλήθηκε σε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση κατά παράβαση του άρθρου 3 της Σύμβασης.²⁴⁹

Αντίθετα έκρινε το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Herczegfalvy*. Ο προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε ότι είχε δεχθεί βίαιη χορήγηση τροφής και νευροληπτικών στο ψυχιατρικό νοσοκομείο και ότι δέθηκε με χειροπέδες σε κρεβάτι ασφαλείας. Κατά την άποψη της κυβέρνησης, τα μέτρα αποτελούσαν κατά κύριο λόγο συνέπεια της συμπεριφοράς του προσφεύγοντος, δεδομένου ότι αρνήθηκε την επείγουσα ιατρική περίθαλψη λόγω της επιδείνωσης της σωματικής και ψυχικής του υγείας. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η θέση της κατωτερότητας και της αδυναμίας που είναι χαρακτηριστική για τους ασθενείς που περιορίζονται σε ψυχιατρικά νοσοκομεία απαιτεί αυξημένη επαγρύπνηση όσον αφορά την εξέταση της τήρησης των άρθρων της Σύμβασης. Οι καθιερωμένες αρχές της ιατρικής είναι κατ'αρχήν καθοριστικές σε τέτοιες περιπτώσεις. Ωστόσο, το Δικαστήριο πρέπει να βεβαιωθεί ότι η ιατρική αναγκαιότητα έχει αποδειχθεί πειστικά. Στην κρινόμενη υπόθεση ιδιαίτερη σημασία είχε κυρίως η χρονική περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας χρησιμοποιήθηκαν οι χειροπέδες και το κρεβάτι ασφαλείας, που φαίνονται ανησυχητικές. Εντούτοις, τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίστηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου δεν

²⁴⁶ βλ. Προαναφερθείσα απόφαση *Mouisel*, §§ 28 και 47

²⁴⁷ ΕΔΔΑ, *Henaf* κ. Γαλλίας, 27.11.2003, παρ. 47-60

²⁴⁸ βλ. ΕΔΔΑ, *Julin* κ. Εσθονίας, 29.5.2012 §§ 124-128

²⁴⁹ ΕΔΔΑ, *Tali* κ. Εσθονίας, 13.2.2014, παρ. 62-68 και 75-82

αρκούσαν για να διαψευσθούν τα επιχειρήματα της Κυβέρνησης ότι, σύμφωνα με τις γενικώς Επομένως το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν αποδείχθηκε παραβίαση του άρθρου 3.²⁵⁰

Στην υπόθεση Tali κ. Εσθονίας το ΕΔΔΑ έκρινε ότι παραβίαζε το άρθρο 3 η χρήση σπρέι πιπεριού εναντίον βίαιου κρατουμένου και το δέσιμο του με λουριά σε ειδικό κρεβάτι για τρεις ώρες και σαράντα λεπτά. Στην υπόθεση αυτή το ΕΔΔΑ έλαβε υπόψη τα αποδεικτικά στοιχεία που παρέσχε η κυβέρνηση σχετικά με τον κίνδυνο που αποτελούσε ο προσφεύγων (οι καταδικαστικές αποφάσεις του για ανθρωποκτονίες, απόπειρες ανθρωποκτονιών, επιθέσεις εναντίον κρατουμένων, πειθαρχικές ποινές). Το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι οι φύλακες βασίστηκαν στη χρήση πολλών τεχνικών ακινητοποίησης και ειδικού εξοπλισμού. Έτσι, εκτός από τη φυσική δύναμη και τις χειροπέδες, χρησιμοποίησαν επίσης ψεκασμό πιπεριού. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι οι τραυματισμοί του προσφεύγοντος καταδείκνυαν ότι χρησιμοποιήθηκε ένας σημαντικός βαθμός δύναμης εναντίον του. Όσον αφορά τη νομιμότητα της χρήσης του σπρέι πιπεριού κατά του προσφεύγοντος, το Δικαστήριο παρέπεμψε στις ανησυχίες που εξέφρασε η CPT όσον αφορά τη χρήση τους για την επιβολή του νόμου. Σύμφωνα με τη CPT, το σπρέι πιπεριού είναι μια δυνητικά επικίνδυνη ουσία και δεν πρέπει να χρησιμοποιείται σε κλειστούς χώρους²⁵¹. Λαμβάνοντας υπόψη τις δυνητικά σοβαρές συνέπειες της χρήσης σπρέι πιπεριού σε κλειστό χώρο αφενός και του εναλλακτικού εξοπλισμού που διαθέτουν οι φύλακες των φυλακών, όπως αλεξίσφαιρα, κράνη και ασπίδες, αφετέρου, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι περιστάσεις δεν δικαιολογούσαν τη χρήση ψεκασμού πιπεριού.

Το ξύρισμα του κεφαλιού ως πειθαρχική ποινή εμπίπτει κατά το ΕΔΔΑ στην έννοια της εξευτελιστικής μεταχείρισης. Στην υπόθεση Yankov κ. Βουλγαρίας ο προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε βάσει του άρθρου 3 της Σύμβασης ότι τα μαλλιά του είχαν ξυριστεί και ότι είχε τοποθετηθεί σε απομόνωση για επτά ημέρες. Κατά την άποψη του ότι το ξύρισμα του κεφαλιού του ήταν βάρβαρη πράξη χωρίς νομική βάση. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι το μέτρο δεν ήταν απαραίτητο για λόγους υγιεινής, καθώς δεν υπήρχε κανένας ισχυρισμός ότι στο συγκεκριμένο κέντρο κράτησης υπήρχε πρόβλημα παρασίτων κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα.

Το ΕΔΔΑ ανέφερε ότι ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της καταγγελλόμενης μεταχείρισης, είναι ότι συνίσταται στην αναγκαστική αλλαγή της εμφάνισης του ατόμου. Το άτομο που υποβάλλεται σε αυτή τη μεταχείριση είναι πολύ πιθανό να βιώσει ένα αίσθημα κατωτερότητας καθώς η φυσική του εμφάνιση αλλάζει ενάντια στη θέλησή του. Επιπλέον, στη συγκεκριμένη περίπτωση, υπήρχαν λόγοι για να θεωρήσει το ΕΔΔΑ ότι ο σκοπός του ξυρίσματος της κεφαλής

²⁵⁰ΕΔΔΑ, Herczegfalvy κ. Αυστρίας, 24.9.1992παρ. 79-84

²⁵¹ βλ. ΕΔΔΑ, Αλί Güneş κ. Τουρκίας, 10.4.2012, §§ 37-38, με περαιτέρω αναφορά στην Oya Ataman κ. Τουρκία, 5.12.2006, §§ 17-18, İzci κ. Τουρκίας, 23.7.2013, § 35

του προσφεύγοντος ήταν η ταπείνωση του, δεδομένου ότι τα μαλλιά του ξυρίστηκαν από τη διοίκηση της φυλακής στο πλαίσιο ποινής που του επιβλήθηκε επειδή έγραψε επιθετικές παρατηρήσεις σχετικά με τους φύλακες της φυλακής. Λαμβάνοντας υπόψη τα προαναφερθέντα, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι, υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις της παρούσας υπόθεσης, το ξύρισμα του κεφαλιού του προσφεύγοντος στο πλαίσιο της τιμωρίας του με περιορισμό σε μια απομονωτική πτέρυγα ως πειθαρχική ποινή συνιστούσε αδικαιολόγητη μεταχείριση επαρκούς σοβαρότητας ώστε να χαρακτηριστεί ως εξευτελιστική κατά την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης.²⁵²

Η απόλυτη απομόνωση ενός κρατουμένου θεωρείται επίσης ότι παραβιάζει το άρθρο 3. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η πλήρης αισθητηριακή απομόνωση, σε συνδυασμό με την απόλυτη κοινωνική απομόνωση μπορεί να αποβεί μοιραία για την προσωπικότητα του κρατουμένου και αποτελεί μορφή απάνθρωπης μεταχείρισης, η οποία δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από τις απαιτήσεις ασφαλείας ή για οποιονδήποτε άλλο λόγο.²⁵³ Το Δικαστήριο έχει καθορίσει τις συνθήκες υπό τις οποίες η απομόνωση ακόμη και ενός επικίνδυνου κρατουμένου θα συνιστούσε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή ακόμη και βασανιστήρια σε ορισμένες περιπτώσεις. Έτσι έχει παρατηρήσει ότι: «... η πλήρης αισθητηριακή απομόνωση, σε συνδυασμό με την ολική κοινωνική απομόνωση, μπορεί να καταστρέψει την προσωπικότητα του κρατουμένου και αποτελεί μια μορφή απάνθρωπης μεταχείρισης που δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από τις απαιτήσεις ασφάλειας ή οποιονδήποτε άλλο λόγο. Από την άλλη πλευρά, η απαγόρευση των επαφών με άλλους κρατούμενους για λόγους ασφάλειας, πειθαρχίας ή προστασίας δεν συνιστά από μόνη της απάνθρωπη μεταχείριση ή τιμωρία»²⁵⁴.

Στην υπόθεση Παșcu κ.λπ. κ. Μολδαβίας κ. Ρωσίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι «Όσον αφορά τους όρους κράτησης του προσφεύγοντος, ο κ. Παșcu κρατήθηκε για οκτώ χρόνια από το 1993 έως την απελευθέρωσή του τον Μάιο του 2001, σε πολύ αυστηρή απομόνωση: δεν είχε καμία επαφή με άλλους κρατούμενους, τον έξω κόσμο - δεδομένου ότι δεν είχε δικαίωμα επικοινωνίας με τον δικηγόρο του καθώς και δεν μπορούσε να λαμβάνει τακτικές επισκέψεις από την οικογένειά του. Το κελί του δεν ήταν θερμαινόμενο, ακόμη και σε έντονες χειμερινές συνθήκες και δεν είχε φυσική πηγή φωτός ή αερισμό. Τα αποδεικτικά στοιχεία έδειξαν ότι ο κ. Παșcu στερήθηκε επίσης την τροφή ως τιμωρία. Επιπλέον, Ο αιτών μπορούσε να κάνει ντους μόνο πολύ σπάνια και συχνά έπρεπε να περιμένει αρκετούς μήνες». Σχετικά με το θέμα αυτό, το ΕΔΔΑ παρέπεμψε στα συμπεράσματα της έκθεσης που συνέταξε η CPT μετά την επίσκεψή της

²⁵²ΕΔΔΑ, Yankov κ. Βουλγαρίας, 11.12.2003, παρ. 99-101 και 108-122

²⁵³ ΕΔΔΑ, Ocalan κ. Τουρκίας, ο.π., παρ. 191, Παșcu κ.α. κ. Μολδαβίας, ο.π., παρ. 243

²⁵⁴βλ. ΕΔΔΑ, Messina κατά Ιταλίας, 28.9.2000, Öcalan κ. Τουρκίας, ο.π., § 191 και Παșcu κ.λπ. κ. Μολδαβίας και Ρωσίας, 8.7.2004, § 432

το 2000, στην οποία περιέγραφε την απομόνωση για τόσα χρόνια ως αδικαιολόγητη. Επομένως το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι συνθήκες κράτησης του προσφεύγοντος είχαν επιβλαβείς επιπτώσεις στην υγεία του, οι οποίες επιδεινώθηκαν κατά τη διάρκεια των πολλών ετών που πέρασε στη φυλακή.²⁵⁵

Στην υπόθεση *Ocalan* κ. Τουρκίας, ομοίως, στην οποία η απομόνωση ήταν αυστηρότερη, το Δικαστήριο σημείωσε ότι ο προσφεύγων δεν είχε πρόσβαση σε τηλεόραση και ότι οι δικηγόροι του, οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα να τον επισκέπτονται μόνο μία φορά την εβδομάδα, είχαν συχνά εμποδιστεί από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες που σήμαιναν ότι το σκάφος δεν μπορούσε να τους μεταφέρει στο νησί όπου κρατούταν. Το ΕΔΔΑ σημείωσε, εν προκειμένω, ότι η κράτηση του προσφεύγοντος έθετε εξαιρετικές δυσκολίες στις τουρκικές αρχές, καθώς ως ηγέτης ενός μεγάλου, ένοπλου αποσχιστικού κινήματος και θεωρούταν στην Τουρκία ως ο πιο επικίνδυνος τρομοκράτης στη χώρα. Υπό τις συνθήκες αυτές, ήταν κατανοητό ότι οι τουρκικές αρχές θα έπρεπε να είχαν κρίνει αναγκαία τη λήψη έκτακτων μέτρων ασφαλείας για την κράτηση του προσφεύγοντος.

Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι ο προσφεύγων δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι είχε τοποθετηθεί σε πλήρη αισθητηριακή απομόνωση. Επεσήμανε βέβαια το γεγονός ότι αποτελούσε τον μοναδικό κρατούμενο και ότι η μόνη του επαφή ήταν με το προσωπικό της φυλακής. Εντούτοις, τόνισε ότι «Έχει στη διάθεσή του βιβλία, εφημερίδες και ραδιόφωνο. Δεν έχει πρόσβαση σε τηλεοπτικά προγράμματα ή σε τηλέφωνο. Ωστόσο, επικοινωνεί με τον έξω κόσμο με επιστολές. Βλέπει καθημερινά έναν γιατρό και τους δικηγόρους και μέλη της οικογένειάς του μια φορά την εβδομάδα.». Το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι οι γενικοί όροι υπό τους οποίους κρατείται στο *İmralı* φυλακή δεν έχουν φτάσει μέχρι τώρα στο ελάχιστο επίπεδο βαρύτητας που απαιτείται για να αποτελέσει απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης.²⁵⁶

Επομένως, το Δικαστήριο διακρίνει μεταξύ ενός αποδεκτού «σχετικού κοινωνικού αποκλεισμού» που, για λόγους ασφαλείας ή πειθαρχίας, μπορεί να απαγορεύει για κάποιο διάστημα τα τηλεφωνήματα και τις επαφές με άλλους κρατουμένους και να περιορίζει τις επισκέψεις που δέχεται ο κρατούμενος στη φυλακή²⁵⁷ και την μακρόχρονη απομόνωση σε πτέρυγα υψίστης ασφαλείας που όμως δεν εξυπηρετεί καμία συγκεκριμένη ανάγκη ασφαλείας²⁵⁸. Στην υπόθεση *Messina* κ. Ιταλίας, ο προσφεύγων βρισκόταν σε απομόνωση για τεσσεράμισι έτη, υπόκειτο σε απαγόρευση της επικοινωνίας με τρίτους, περιορισμό των

²⁵⁵ βλ. ΕΔΔΑ, *Paşcu* κ.λπ., ο.π., § 438, και σε αντίθεση με *Rohde* κατά Δανίας, § 97, 21 Ιουλίου 2005

²⁵⁶ βλ. ΕΔΔΑ, *Ocalan* κ. Τουρκίας, προπαρατεθείσα, ιδίως §§ 190-196

²⁵⁷ ΕΔΔΑ, *Messina* κ. Ιταλίας, 28.9.200, *Sotiropoulou* κ. Ελλάδος (απόφαση επί του παραδεκτού), 18.1.2007

²⁵⁸ ΕΔΔΑ, *G.B.* κ. Βουλγαρίας, 11.3.2004

επισκέψεων - πίσω από γυάλινη οθόνη - από τα μέλη της οικογένειας του (με μέγιστη επισκεψιμότητα μίας ώρας το μήνα) και απαγόρευση της λήψης ή την αποστολή χρημάτων πάνω από ένα συγκεκριμένο ποσό και της λήψης δεμάτων πέρα από περιορισμένα είδη²⁵⁹. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3.

Επίσης προκειμένου να αποφευχθεί κάθε κίνδυνος αυθαιρεσίας σε σχέση με την απομόνωση ενός κρατουμένου, η απόφαση για μια τέτοια ενέργεια πρέπει να συνοδεύεται από διαδικαστικά προληπτικά μέτρα που να διασφαλίζουν την ικανοποιητική διαβίωση του κρατουμένου και την αναλογικότητα του μέτρου με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Πρώτον, η επιβολή των μέτρων απομόνωσης θα πρέπει να επιτρέπεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και μετά τη λήψη κάθε προληπτικού μέτρου, όπως ορίζεται στην παράγραφο 53.1 των Ευρωπαϊκών Σωφρονιστικών Κανόνων.²⁶⁰ Δεύτερον, η απόφαση με την οποία επιβάλλεται το μέτρο της απομόνωσης πρέπει να βασίζεται σε πραγματικούς λόγους οι οποίοι πρέπει να ισχύουν και στην αρχή της επιβολής του μέτρου αλλά και καθώς παρατείνεται η διάρκεια του. Τρίτον, οι αρχές θα πρέπει να έχουν αξιολογήσει την κατάσταση, με βάση τις συνθήκες, την κατάσταση και τη συμπεριφορά του κρατουμένου, και να παρέχουν ουσιαστικές εξηγήσεις για την τεκμηρίωση των αποφάσεων τους. Με την πάροδο του χρόνου, η αιτιολόγηση του μέτρου πρέπει να γίνεται ολοένα και πιο λεπτομερής και πειστική, να εξετάζονται εναλλακτικές λύσεις κι ο κρατούμενος να έχει πρόσβαση σε μια ανεξάρτητη δικαστική αρχή, η οποία θα αποφαινεται για την αναγκαιότητα της παράτασης του μέτρου.

Στην υπόθεση Ramirez Sanchez κ. Γαλλίας, η οποία κρίθηκε από την Ευρεία Σύνοψη του ΕΔΔΑ, ο προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε ότι η παρατεταμένη απομόνωσή του από τις 15 Αυγούστου 1994 έως τις 17 Οκτωβρίου 2002 και από τις 18 Μαρτίου 2004 έως τις 6 Ιανουαρίου 2006 συνιστούσε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση και συνεπώς παραβίαζε το άρθρο 3 της Σύμβασης.²⁶¹ Το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε αρχικά στη γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σχετικά με αυτή τη συγκεκριμένη πτυχή της κράτησης, δηλαδή την απομόνωση στις αποφάσεις Ensslin, Baader και Raspe κατά Γερμανίας²⁶²:

«Η Επιτροπή έχει ήδη αντιμετωπίσει πολλές από αυτές τις περιπτώσεις απομόνωσης και έχει δηλώσει ότι η παρατεταμένη απομόνωση είναι ανεπιθύμητη, ειδικά όταν το άτομο βρίσκεται σε προσωρινή κράτηση. Ωστόσο, κατά την εκτίμηση του κατά πόσον ένα τέτοιο μέτρο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της σύμβασης σε μια δεδομένη περίπτωση, πρέπει

²⁵⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, Messina κ. Ιταλίας, ο.π., και Argenti κ. Ιταλίας, § 7, 10 Νοεμβρίου 2005

²⁶⁰ Σύσταση [Rec (2006) 2] της Επιτροπής Υπουργών προς τα Κράτη Μέλη σχετικά με τους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες, που εγκρίθηκαν στις 11 Ιανουαρίου 2006

²⁶¹ ΕΔΔΑ, Ramirez Sanchez κ. Γαλλίας, 4.7.2006, παρ. 86

²⁶² Ensslin, Baader και Raspe κατά Γερμανίας, απόφαση της Επιτροπής της 8ης Ιουλίου 1978

να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες προϋποθέσεις, η αυστηρότητα του μέτρου, η διάρκειά του, ο επιδιωκόμενος στόχος και οι συνέπειες του στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο. Η πλήρης αισθητηριακή απομόνωση σε συνδυασμό με την πλήρη κοινωνική απομόνωση μπορεί τελικά να καταστρέψει την προσωπικότητα του ατόμου. Ως εκ τούτου αποτελεί μορφή απάνθρωπης μεταχείρισης η οποία δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από τις απαιτήσεις ασφαλείας, καθώς η απαγόρευση των βασανιστηρίων και η απάνθρωπη μεταχείριση που περιέχεται στο άρθρο 3 είναι απόλυτη».²⁶³

Επίσης, στην υπόθεση Kröcher και Möller κατά Ελβετίας²⁶⁴, η Επιτροπή εξέτασε τη διάρκεια της απομόνωσης, η οποία διήρκεσε περίπου δέκα μήνες και παρατήρησε: «Όσον αφορά τη διάρκεια κράτησης υπό συνθήκες ασφαλείας, η Επιτροπή διαπιστώνει ούτε τα ειδικά μέτρα απομόνωσης στα οποία υποβλήθηκαν οι προσφεύγοντες, ούτε η διάρκεια ούτε η σοβαρότητα αυτών υπερέβαιναν τις νόμιμες απαιτήσεις ασφάλειας. Εν πάση περιπτώσει, ο αποκλεισμός των προσφευγόντων από την κοινότητα των φυλακών δεν παρατάθηκε υπερβολικά».

Όσον αφορά την παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο δέχτηκε ότι η κράτηση του προσφεύγοντος έθετε σοβαρά προβλήματα στις γαλλικές αρχές. Ο προσφεύγων, ο οποίος εμπλέκετο σε διάφορες τρομοκρατικές επιθέσεις που έλαβαν χώρα τη δεκαετία του 1970, θεωρούνταν τότε ένας από τους πιο επικίνδυνους τρομοκράτες στον κόσμο. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να επισημανθεί ότι αν και πολλές φορές έκτοτε έπρεπε να δηλώσει τις απόψεις του (στο βιβλίο του, άρθρα σε εφημερίδες και συνεντεύξεις), δεν είχε ποτέ αποκηρύξει τις πράξεις του. Κατά συνέπεια, ήταν κατανοητό ότι οι αρχές θα έπρεπε να θεωρούν απαραίτητο να συνδυάσουν την κράτηση του με έκτακτα μέτρα ασφαλείας. Επιπλέον, ο προσφεύγων είχε στη διάθεσή του βιβλία, εφημερίδες, φως ανάγνωσης και τηλεόραση. Είχε ακόμη πρόσβαση στην αυλή γυμναστικής δύο ώρες την ημέρα. Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι η απομόνωση του προσφεύγοντος δεν ήταν τόσο αυστηρή όσο στην περίπτωση του Öcalan. Κατά συνέπεια, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο προσφεύγων δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι είχε πλήρη αισθητηριακή απομόνωση ή πλήρη κοινωνική απομόνωση. Η απομόνωσή του ήταν μερική και σχετική.

Τέλος, το ΕΔΔΑ έχει τονίσει ότι θα πρέπει να υπάρχει κι ένα σύστημα τακτικής παρακολούθησης της φυσικής και ψυχικής κατάστασης του κρατουμένου ώστε να διασφαλίζεται ότι τα μέτρα περιορισμού παραμένουν κατάλληλα υπό τις εκάστοτε συνθήκες. Στην υπόθεση Οπουφρίου κ. Κύπρου ο προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε ότι οι συνθήκες της απομόνωσής του για περίοδο 47 ημερών παραβίαζαν το άρθρο 3. Το Δικαστήριο υπενθύμισε εξ αρχής ότι ο

²⁶³ πρβλ. την έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την αίτηση αριθ. 5310/71, Ιρλανδία V. Ηνωμένο Βασίλειο

²⁶⁴ ΕΔΔΑ, Kröcher και Möller κατά Ελβετίας, έκθεση της Επιτροπής της 16ης Δεκεμβρίου 1982

προσφεύγων δεν ενημερώθηκε σε κανένα στάδιο επισήμως και γραπτώς για τους λόγους της απομόνωσής του ή της αναμενόμενης διάρκειας της. Δεν έχει συνταχθεί κανένα επίσημο μητρώο της απόφασης που να επιτρέπει την απομόνωση ή οποιαδήποτε επέκταση της. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο προσφεύγων κρατήθηκε σε απομόνωση για λόγους που ήταν ασαφείς και δεν του επεξηγήθηκαν ποτέ. Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι η κράτηση του προσφεύγοντος στην απομόνωση δεν έλαβε καμία από τις διαδικαστικές εγγυήσεις που απαιτούνται για την προστασία από την αυθαίρετη εφαρμογή υπερβολικά περιοριστικών όρων κράτησης, ανεξαρτήτως της διάρκειας της απομόνωσης.

Όσον αφορά τις φυσικές συνθήκες κράτησης του στην απομόνωση, από τα στοιχεία που προσκομίστηκαν προέκυπτε σαφώς ότι το κελί του δεν είχε ούτε εγκαταστάσεις υγιεινής ούτε τρεχούμενο νερό.²⁶⁵ Επιπλέον, το Δικαστήριο σημείωσε ότι ο προσφεύγων υπέστη ζημία στον ώμο του, την οποία ισχυρίζεται ότι ήταν αποτέλεσμα του κρύου και της υγρασίας του κελιού. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το αυστηρό καθεστώς στέρησης της ελευθερίας στο οποίο υπεβλήθη ο προσφεύγων κατά τη διάρκεια της απομόνωσής του ισοδυναμούσε με εξευτελιστική μεταχείριση αντίθετη με το άρθρο 3 της Σύμβασης.^{266 267}

8.6. Η προστασία της υγείας του εγκλείστου

Το δικαίωμα στην υγεία και στην σωματική ακεραιότητα εμπίπτει στην σφαίρα προστασίας του άρθρου 3. Χωρίς να παραγνωρίζει τις πρακτικές απαιτήσεις της φυλάκισης, το Δικαστήριο τονίζει ότι σε ένα κράτος δικαίου, η σωματική και ψυχική υγεία του κρατουμένου πρέπει να διασφαλίζονται προσηκόντως, ιδίως με τη χορήγηση της απαιτούμενης ιατρικής περίθαλψης.²⁶⁸ Στη νομολογία του ΕΔΔΑ εντοπίζονται περιπτώσεις αφενός επείγουσας ιατρικής φροντίδας πχ. απεργία πείνας ή απόπειρας αυτοκτονίας και αφετέρου ανεπαρκούς ιατρικής φροντίδας ιδίως σε σοβαρά προβλήματα υγείας, που προκαλούνται ή επιδεινώνονται σε υπερφορτωμένα καταστήματα κράτησης. Στις περιπτώσεις αυτές πληρούται η ειδική υπόσταση του άρθρου 3 δια παραλείψεως ενόψει της μη συμμόρφωσης των εθνικών αρχών με τις θετικές τους υποχρεώσεις, δυνάμει του αρ. 1 ΕΣΔΑ, να οργανώνουν το σωφρονιστικό τους σύστημα κατά τέτοιο τρόπο ώστε να είναι δυνατή η παροχή της προσήκουσας ιατρικής φροντίδας. Εάν το κράτος ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του δεν ευθύνεται για το γεγονός ότι η ψυχική

²⁶⁵βλ. ΕΔΔΑ, Cenbauer κ. Κροατίας, 9.3.2006, § 48

²⁶⁶ ΕΔΔΑ, Onoufriou κ. Κύπρου, 7.1.2010, παρ. 63-65 και 71-81

²⁶⁷ Βλ. Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ. 134-136

²⁶⁸ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ. 136

κατάσταση του κρατουμένου επιδεινώθηκε εξαιτίας της κράτησης του.²⁶⁹ Θα πρέπει να αναφερθεί ότι το ΕΔΔΑ στην υποθεση *Rakhomov* κατά Ρωσίας έκρινε με ιδιαίτερη ελαστικότητα ότι ως προσήκουσα περίθαλψη δεν εννοείται η αντίστοιχη με εκείνη του καλυτέρου δημόσιου νοσοκομείου.

Μια σχετική υπόθεση, η οποία κρίθηκε από την Ευρεία Σύνθεση του Δικαστηρίου είναι η *Paladi* κ. *Μολδαβίας*. Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά, τον Σεπτέμβριο του 2004 ο προσφεύγων τέθηκε υπό κράτηση ενώ υπέφερε από μια σειρά από σοβαρές ασθένειες. Τον Μάρτιο του 2005 μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο των φυλακών. Τον Μάιο του 2005, ένας νευρολόγος από το Ρεπουμπλικανικό Κέντρο Νευρολογίας συνέστησε τη μεταφορά του σε ένα ίδρυμα όπου θα μπορούσε να λάβει θεραπεία με υπερβαρικό οξυγόνο. Ωστόσο, ο ίδιος δεν άρχισε να λαμβάνει θεραπεία μέχρι το Σεπτέμβριο του 2005. Η θεραπεία ξεκίνησε τελικά στο και είχε θετικά αποτελέσματα. Ωστόσο, ενώ η διάρκεια της είχε προβλεφθεί μέχρι το τέλος του Νοεμβρίου 2005, στις 10 Νοεμβρίου 2005, το περιφερειακό δικαστήριο διέταξε τη μεταφορά του πίσω στο νοσοκομείο των φυλακών. Το ίδιο βράδυ, το ΕΔΔΑ υπέδειξε με φαξ ένα προσωρινό μέτρο για την Κυβέρνηση, σύμφωνα με το άρθρο 39 του Κανονισμού του Δικαστηρίου, δηλώνοντας ότι ο προσφεύγων δεν θα πρέπει να μεταφερθεί πίσω στο νοσοκομείο των φυλακών μέχρις ότου το Δικαστήριο θα είχε την ευκαιρία να εξετάσει την υπόθεση.²⁷⁰

Το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως σημείωσε ότι ο προσφεύγων βρισκόταν σε μια σοβαρή ιατρική κατάσταση που επιβεβαιώθηκε από έναν αριθμό ειδικών ιατρών. Επίσης, ήταν σαφές από τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης ότι ο προσφεύγων δεν ήταν εφοδιασμένος με το επίπεδο της ιατρικής βοήθειας που απαιτείτο από την κατάσταση του. Επομένως έκρινε ότι η μεταχείριση στην οποία υποβλήθηκε ήταν αντίθετη προς το άρθρο 3 της Σύμβασης.²⁷¹

Περαιτέρω, το Δικαστήριο δέχεται, όπως προαναφέρθηκε, ότι η ιατρική βοήθεια που παρέχεται στα νοσοκομεία των φυλακών μπορεί να μην είναι πάντοτε του ίδιου επιπέδου με εκείνη των καλύτερων ιατρικών ιδρυμάτων που προσφέρονται για το ευρύ κοινό. Ωστόσο, το κράτος πρέπει να διασφαλίσει ότι η υγεία και η ευημερία των κρατουμένων εξασφαλίζονται επαρκώς, μεταξύ άλλων παρέχοντάς τους την απαιτούμενη ιατρική βοήθεια²⁷². Οι κρατικές αρχές οφείλουν να εξασφαλίζουν ότι «η ιατρική διάγνωση και φροντίδα στους χώρους κράτησης, συμπεριλαμβανομένων και των νοσοκομείων φυλακών, γίνονται άμεσα και με

²⁶⁹ Γαλανού, Νομολογιακές συναρτήσεις της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης των κρατουμένων (άρθρο 3 ΕΣΔΑ) με αφορμή την υπόθεση *Σερίφης* κατά Ελλάδας, Πoin. λόγος 5/2007, σελ. 1457

²⁷⁰ ΕΔΔΑ, *Paladi* κ. *Μολδαβίας*, 10.3.2009, παρ. 12 επ. και 63

²⁷¹ ΕΔΔΑ, *Paladi* κ. *Μολδαβίας*, 10.3.2009, παρ. 68 και 71-72

²⁷² βλ. ΕΔΔΑ, *Kudła* κατά Πολωνίας, ο.π., § 94, και *Hurtado* κατά Ελβετίας, 28 Ιανουαρίου 1994

ακρίβεια²⁷³ κι ότι, στις περιπτώσεις όπου η φύση της ασθένειας το απαιτεί, παρέχεται στον κρατούμενο τακτική παρακολούθηση κι ακολουθείται θεραπευτική στρατηγική ευρέος φάσματος με σκοπό να διασφαλιστεί η ανάρρωση του ή, τουλάχιστον, να αποτραπεί η επιδείνωση της υγείας του».²⁷⁴

Σε πολλές περιπτώσεις το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι η υγεία του προσφεύγοντος υπέστη βλάβη λόγω των συνθηκών κράτησης ενώ παρατηρείται περαιτέρω η παράλειψη των σωφρονιστικών αρχών να βελτιώσουν τις δυσμενείς για την υγεία του συνθήκες. Στην αποφαση I.I. κατά Βουλγαρίας το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 διότι οι άθλιες συνθήκες υγιεινής ευθύνονταν για το γεγονός ότι ο προσφεύγων υπέστη ψωρίαση, την οποία δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά λόγω έλλειψης φυσικού φωτισμού και επαρκούς ιατρικής και φαρμακευτικής περίθαλψης. Στην υποθεση Keenan κατά Ην. Βασιλείου κρίθηκε ότι η επιβολή πειθαρχικής απομόνωσης για 7 μέρες στον προσφεύγοντα που έπασχε από σοβαρό ψυχικό νόσημα, του οποίου την εξέλιξη παρέλειπαν να καταγράφουν οι σωφρονιστικές αρχές, μη παρέχοντας την επιβεβλημένη φροντίδα, συνιστούσε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.²⁷⁵

8.7. Προληπτική προστασία

Μέτρα απομάκρυνσης αλλοδαπών: Κίνδυνος κακομεταχείρισης

Η νομολογία του Δικαστηρίου κατοχυρώνει και την προστασία από δυνητικές προσβολές του άρθρου 3. Η αρχή αυτή διατυπώθηκε από το ΕΔΔΑ για πρώτη φορά στην υπόθεση Soering. Στην υπόθεση ένας γερμανός υπήκοος κατηγορείτο για ανθρωποκτονία εκ προθέσεως, αδίκημα το οποίο σύμφωνα με τη νομοθεσία της Βιρτζίνια, επέσυρε θανατική ποινή. Συγκεκριμένα το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του ότι, αν καταδικαζόταν, ο προσφεύγων θα αντιμετώπιζε την θανατική ποινή και θα βίωνε σε ιδιαίτερα αυστηρές συνθήκες κράτησης σε φυλακές υψίστης ασφαλείας, την επί τρία έτη αναμονή της εκτέλεσης του, υποφέροντας από το «σύνδρομο του διαδρόμου του θανάτου»(death row phenomenon).^{276 277}

²⁷³ βλ. ΕΔΔΑ, Hummatov, 29.11.2007, § 115, Melnik κατά Ουκρανίας, §§ 104-106, 28 Μαρτίου 2006 και

²⁷⁴ ΕΔΔΑ, Pitalev κ. Ρωσίας, 30.7.2009, παρ. 54, Sakhvadze κ. Ρωσίας, 10.1.2012, παρ. 83

²⁷⁵ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ. 136-137

²⁷⁶ βλ. ΕΔΔΑ, Soering κ. Ην. Βασιλείου, 7.7.1989 και mutatis mutandis την ΕΔΔΑ, Al- Saadoon και Mufdhi κ. Ην. Βασιλείου, 2.3.2010, παρ. 144, όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι συνιστούσε απάνθρωπη μεταχείριση η παράδοση των προσφευγόντων στις Ιρακινές αρχές οι οποίες τους κατηγορούσαν για εγκλήματα που επέσυραν τη θανατική ποινή.

²⁷⁷ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ 143, βλ. και Jacobs G. F., The European Convention on Human Rights, charendon press, Oxford, 1975, σελ. 31-33

Το Δικαστήριο σημείωσε κατ' αρχήν ότι το δικαίωμα του ατόμου να μην εκδοθεί δεν προστατεύεται από τη Σύμβαση, όπως συγκεκριμένα προκύπτει από το άρθρο 5 της ΕΣΔΑ παρ. 1 στοιχ. στ.²⁷⁸ Το ζήτημα που ετίθετο στην προκειμένη περίπτωση ήταν το κατά πόσον το άρθρο 3 μπορεί να εφαρμοστεί όταν οι δυσμενείς συνέπειες της έκδοσης υφίστανται ή ενδέχεται να δημιουργηθούν εκτός της δικαιοδοσίας του εκδίδοντος κράτους λόγω απαγορευμένης μεταχείρισης ή τιμωρίας στο Κράτος υποδοχής. Στη συνέχεια το Δικαστήριο αναφέρθηκε στο άρθρο 1 της Σύμβασης, το οποίο ορίζει ότι «τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη πρέπει να εξασφαλίζουν σε όλους τους πολίτες της δικαιοδοσίας τους τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που ορίζονται στο Τμήμα Ι», σημειώνοντας ότι το άρθρο αυτό θέτει ένα όριο, κυρίως εδαφικό, στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης. Συγκεκριμένα, η δέσμευση που αναλαμβάνει ένα συμβαλλόμενο κράτος περιορίζεται στη «διασφάλιση» των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων και ελευθεριών σε πρόσωπα που υπάγονται στη δική του «δικαιοδοσία».

Περαιτέρω, η Σύμβαση δεν διέπει τις ενέργειες των κρατών που δεν είναι συμβαλλόμενα μέρη της, ούτε αποτελεί ένα μέσο που απαιτεί από τα συμβαλλόμενα κράτη να επιβάλλουν πρότυπα της Σύμβασης σε άλλα κράτη. Το άρθρο 1 δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι δημιουργεί μια γενική αρχή σύμφωνα με την οποία, παρά τις υποχρεώσεις έκδοσης, ένα συμβαλλόμενο κράτος δεν μπορεί να παραδώσει έναν ιδιώτη, εκτός εάν βεβαιωθεί ότι οι όροι που τον περιμένουν στη χώρα προορισμού δεν συμφωνούν πλήρως με κάθε μία από τις διασφαλίσεις της Σύμβασης. Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ ανέφερε ότι το Ηνωμένο Βασίλειο δεν είχε εξουσία επί των πρακτικών και των ρυθμίσεων των αρχών της Βιρτζίνια, που αποτελούσαν το αντικείμενο των καταγγελιών του προσφεύγοντος. Ωστόσο το ΕΔΔΑ επισήμανε ότι αυτές οι σκέψεις δεν μπορούν να απαλλάξουν τα συμβαλλόμενα μέρη από την ευθύνη βάσει του άρθρου 3 όσον αφορά όλες τις προβλεπόμενες συνέπειες της έκδοσης που προκλήθηκαν εκτός της δικαιοδοσίας τους.

Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι «κατά την ερμηνεία της Σύμβασης, πρέπει να ληφθεί υπόψη ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της ως συνθήκης συλλογικής επιβολής των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών²⁷⁹. Επομένως, το αντικείμενο και ο σκοπός της Συμβάσεως ως μέσου προστασίας των μεμονωμένων ατόμων επιβάλλουν να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται οι διατάξεις της κατά τέτοιο τρόπο ώστε να καθιστούν τις εγγυήσεις της πρακτικές και αποτελεσματικές.²⁸⁰

²⁷⁸ Άρθρο 5 ΕΣΔΑ: «1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν και την ασφάλειαν. Ουδείς επιτρέπεται να στερηθή της ελευθερίας του ειμή εις τας ακόλουθους περιπτώσεις και συμφώνως προς την νόμιμον διαδικασίαν:στ. εάν πρόκειται περί νομίμου συλλήψεως ή κρατήσεως ατόμου επί σκοπώ όπως εμποδισθή από του να εισέλθη παρانونώς εν τη χώρα, ή εναντίον του οποίου εκκρεμεί διαδικασία απελάσεως ή εκδόσεως.»

²⁷⁹ βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση Ιρλανδίας κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ό.π. παρ 239

²⁸⁰ βλ., Μεταξύ άλλων, την ΕΔΔΑ, Artico κ. Ιταλίας, της 13ης Μαΐου 1980, παρ. 33

Επομένως το ΕΔΔΑ συμπέρανε ότι η απόφαση ενός συμβαλλόμενου κράτους να εκδώσει έναν φυγόδικο μπορεί να δημιουργήσει ένα ζήτημα βάσει του άρθρου 3 και συνεπώς να προκαλέσει την ευθύνη αυτού του κράτους στο πλαίσιο της σύμβασης, εφόσον έχουν αποδειχθεί ουσιαστικοί λόγοι για να πιστεύεται ότι ο ενδιαφερόμενος, εάν εκδοθεί, θα αντιμετωπίσει πραγματικό κίνδυνο να υποστεί μεταχείριση αντίθετη προς το άρθρο 3. Επεσήμανε ακόμη ότι «Η καθιέρωση μιας τέτοιας ευθύνης συνεπάγεται αναπόφευκτα αξιολόγηση των συνθηκών στην χώρα υποδοχής έναντι των προτύπων του άρθρου 3 της Σύμβασης. Παρόλα αυτά, δεν τίθεται θέμα εκτίμησης ή καθιέρωσης ευθύνης της χώρας υποδοχής, είτε βάσει γενικού διεθνούς δικαίου, είτε βάσει της σύμβασης είτε με άλλο τρόπο. Εφόσον υφίσταται ή ενδέχεται να γεννηθεί οποιαδήποτε ευθύνη δυνάμει της Σύμβασης, η ευθύνη αυτή ανήκει στο συμβαλλόμενο μέρος που εκδίδει τον φυγόδικο διότι λαμβάνει ένα μέτρο που έχει ως άμεση συνέπεια την έκθεση ενός ατόμου στην απαγορευμένη κακομεταχείριση που περιγράφει το άρθρο 3».

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι η διαδικασία έκδοσης εναντίον του προσφεύγοντος στο Ηνωμένο Βασίλειο είχε ολοκληρωθεί καθώς ο υπουργός είχε υπογράψει ένα ένταλμα που διέταζε την παράδοσή του στις αρχές των Ηνωμένων Πολιτειών. Το ΕΔΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη του το σύστημα στην Βιρτζίνια, την τριετή αναμονή του προσφεύγοντος σε ακραίες συνθήκες έως την εκτέλεση του, την αυξανόμενη αγωνία του, τις προσωπικές συνθήκες του προσφεύγοντος, την ηλικία του και την ψυχική του κατάσταση κατά το χρόνο της παράβασης, έκρινε ότι η έκδοση του θα τον εξέθετε σε κίνδυνο να υποστεί μεταχείριση που υπερβαίνει τα όρια του άρθρου 3.²⁸¹

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αρκετοί θεώρησαν ότι αυτή η υπόθεση ήταν και η πρώτη που δέχτηκε το Δικαστήριο την εξωεδαφική εφαρμογή της Σύμβασης, δηλαδή ότι τα συμβαλλόμενα μέρη μπορεί να φέρουν ευθύνη για πράξεις των οργάνων τους που έχουν τελεστεί ή παράγουν αποτελέσματα εκτός του εδάφους τους. Στην ουσία όμως πρόκειται για ψευδο-εξωεδαφική εφαρμογή, διότι ναι μεν η αντίθετη προς το άρθρο 3 μεταχείριση θα λάμβανε χώρα εκτός του εδάφους του Ην. Βασιλείου, όμως εκείνο το οποίο έκρινε το Δικαστήριο ότι θα παραβίαζε τη Σύμβαση ήταν η έκδοση του προσφεύγοντα, δηλαδή μια εσωτερική πράξη, η οποία είχε αποφασιστεί εντός του εδάφους του Ην. Βασιλείου.²⁸²

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η νομολογία αυτή εφαρμόζεται και στις περιπτώσεις αλλοδαπών των οποίων απορρίφθηκαν οι αιτήσεις χορήγησης ασύλου. Η Σύμβαση δεν αναφέρεται ρητά στο δικαίωμα σε άσυλο, ούτε στο δικαίωμα των αλλοδαπών να εισέρχονται και να εγκαθίστανται στην επικράτεια των Κρατών Μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης²⁸³ και

²⁸¹ ΕΔΔΑ, Soering κ. Hv. Βασιλείου, 7.7.1989, παρ. 111

²⁸² Σισιλιάνος, 2017, σελ 143

²⁸³ ΕΔΔΑ, Abdulaziz, Cabales και Balkandali κ. Hv. Βασιλείου, 28.5.1985, παρ. 67

η πάγια νομολογία του Δικαστηρίου αναγνωρίζει στα Κράτη «το αδιαμφισβήτητο δικαίωμα τους να ελέγχουν (...) την είσοδο και την διαμονή των αλλοδαπών στην επικράτεια τους»²⁸⁴. Όμως όταν υπάρχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι ότι ο υπό απέλαση αλλοδαπός θα αντιμετωπίσει πραγματικό κίνδυνο να υποστεί βασανιστήρια ή οποιασδήποτε άλλης μορφής κακομεταχείριση στη χώρα προορισμού, η απέλαση ελέγχεται υπό το πρίσμα των εγγυήσεων του άρθρου 3, το οποίο συνεπάγεται την υποχρέωση του Κράτους να μην προχωρήσει στην απέλαση.²⁸⁵

Μια σημαντική σχετική απόφαση είναι η Saadi κ. Ιταλίας. Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά, ο προσφεύγων, υπήκοος της Τυνησίας, απέκτησε το 2001 ιταλική άδεια παραμονής. Το 2002 συνελήφθη και τέθηκε υπό κράτηση για υπόνοια διεθνούς τρομοκρατίας. Επίσης, το 2005, ένα στρατιωτικό δικαστήριο στην Τυνησία καταδίκασε τον προσφεύγοντα ερήμην σε 20 χρόνια φυλάκισης για την προσχώρηση σε τρομοκρατική οργάνωση που ενεργούσε στο εξωτερικό σε περίοδο ειρήνης και για υποκίνηση τρομοκρατίας. Τον Αύγουστο του 2006 απελευθερώθηκε από τη φυλακή, αφού έκτισε την ποινή του στην Ιταλία. Ωστόσο, ο Υπουργός Εσωτερικών της Ιταλίας διέταξε την απέλαση του στην Τυνησία βάσει της νομοθεσίας για την καταπολέμηση της διεθνούς τρομοκρατίας. Το αίτημα του προσφεύγοντος για πολιτικό άσυλο απορρίφθηκε.²⁸⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 39 των κανονισμών του Δικαστηρίου (προσωρινά μέτρα), το Δικαστήριο ζήτησε από την ιταλική κυβέρνηση να διακόψει την απέλασή του μέχρι να εκδώσει απόφαση για την προσφυγή.

Το Δικαστήριο δεν μπόρεσε να δεχθεί το επιχείρημα της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου ότι «πρέπει να γίνει διάκριση, βάσει του άρθρου 3, μεταξύ της μεταχείρισεως που προκαλεί άμεσα ένα Συμβαλλόμενο Κράτος και της μεταχείρισεως που ενδέχεται να προκληθεί από τις αρχές άλλου κράτους, και ότι η προστασία έναντι αυτής της τελευταίας μορφής κακομεταχείρισης πρέπει να σταθμίζεται έναντι των συμφερόντων της κοινότητας στο σύνολό της». Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η προστασία που παρέχει το άρθρο 3 είναι απόλυτη και ότι όπως έχει επανειλημμένα κρίνει, δεν θα μπορούσε να υπάρξει παρέκκλιση από τον κανόνα αυτόν.

Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι στις 29 Μαΐου 2007, ενώ η παρούσα προσφυγή εκκρεμούσε ενώπιον του, η ιταλική κυβέρνηση ζήτησε από την κυβέρνηση της Τυνησίας, μέσω της ιταλικής πρεσβείας στην Τυνησία, διπλωματικές διαβεβαιώσεις ότι προσφεύγων δεν θα υποστεί μεταχείριση αντίθετη προς Άρθρο 3 της Σύμβασης και ότι οι νόμοι της Τυνησίας εγγυώνται τα δικαιώματα των κρατουμένων καθώς είχε προσχωρήσει στο «Διεθνείς συνθήκες και συμβάσει.

²⁸⁴ ΕΔΔΑ, Amuur κ. Γαλλίας, 25.6.1996, παρ. 41

²⁸⁵ ΕΔΔΑ, Hussein κ. Σουηδίας, 13.10.2011, παρ.79, Yakubov κ. Ρωσίας, 8.11.2011, παρ. 58

²⁸⁶ ΕΔΔΑ, Saadi κ. Ιταλίας, 28.2.2008, παρ. 10 επ.

Ωστόσο, το Δικαστήριο τόνισε ότι, ακόμη και σε αυτή την περίπτωση, τούτο δεν θα είχε απαλλάξει το Δικαστήριο από την υποχρέωση να εξετάσει αν τέτοιες διαβεβαιώσεις υπήρχαν στην πράξη. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο έκρινε ότι, εν προκειμένω υπήρχε πραγματικός κίνδυνος να υποβληθεί ο προσφεύγων σε μεταχείριση αντίθετη προς το άρθρο 3 της Συμβάσεως, αν πραγματοποιούταν η απέλαση του στην Τυνησία.

Η προστασία του άρθρου 3 δεν εφαρμόζεται μόνο όταν η χώρα προορισμού είναι τρίτο κράτος²⁸⁷, αλλά και όταν είναι Κράτος Μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης²⁸⁸. Μια από τις σημαντικότερες σχετικές αποφάσεις με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα είναι η M.S.S. κ. Ελλάδας και Βελγίου. Συναφής είναι και η μεταγενέστερη Tarakhel κ. Ελβετίας, η οποία αφορούσε την επαπειλούμενη μεταφορά από την Ελβετία στην Ιταλία ενός ζευγαριού Αφγανών και των έξι ανήλικων παιδιών τους προκειμένου να εξεταστεί από τις ιταλικές αρχές δυνάμει του Κανονισμού του Δουβλίνου το αίτημα τους για παροχή ασύλου.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η γενική κατάσταση υποδοχής των αιτούντων άσυλο στην Ιταλία δεν ήταν σε καμία περίπτωση συγκρίσιμη με την κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα και συνεπώς δεν αποτελούσε καθεαυτή εμπόδιο για την μεταφορά των αιτούντων άσυλο προς τη χώρα αυτή. Ωστόσο, από τα στοιχεία του φακέλου προέκυπταν σοβαρές αμφιβολίες ως προς τις τρέχουσες δυνατότητες του συστήματος υποδοχής, χωρίς να μπορεί να αποκλειστεί η πιθανότητα να μείνει ένας σημαντικός αριθμός αιτούντων άσυλο χωρίς στέγη ή να φιλοξενηθεί σε υπερπλήρεις εγκαταστάσεις, σε ανθυγιεινές συνθήκες ή συνθήκες βίας. Εξάλλου η Ιταλία δεν είχε δώσει επαρκείς εγγυήσεις στο καθ' ου κράτος ότι οι συνθήκες φιλοξενίας των προσφευγόντων θα ήταν προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες ανάγκες των ανήλικων παιδιών και την ανάγκη διατήρησης της οικογένειας ενωμένης. Επομένως, το δικαστήριο έκρινε ότι η μεταφορά των προσφευγόντων στην Ιταλία θα συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 3.²⁸⁹

²⁸⁷ ΕΔΔΑ, Jabari κ. Τουρκίας, 11.7.2000 (επαπειλούμενη απέλαση στο Ιράν, όπου η προσφεύγουσα είχε καταδικαστεί σε λιθοβολισμό για μοιχεία), Bader και Kanbor κ. Σουηδίας, 8.11.2005 (επαπειλούμενη απέλαση στη Συρία οικογένειας της οποίας ο πατέρας είχε καταδικαστεί σε θάνατο), D. κ.α. κ. Τουρκίας, 22.6.2006 (επαπειλούμενη απέλαση στο Ιράν οικογένειας της οποίας η μητέρα είχε καταδικαστεί σε μαστίγωση για μοιχεία), Chahal κ. Ην. Βασιλείου (επαπειλούμενη απέλαση στην Ινδία Σιχ αυτονομιστή από το Παντζάμπ), N. κ. Σουηδίας, 20.7.2010 (επαπειλούμενη απέλαση στο Αφγανιστάν, Trabelsi κ. Βελγίου, 4.9.2014 (έκδοση στις ΗΠΑ Τυνήσιου υπηκόου κατηγορούμενου για τρομοκρατία και διασυνδέσεις με την Αλ Κάιντα), Ouabour κ. Βελγίου, 2.6.2015 (επαπειλούμενη έκδοση στο Μαρόκο υπόπτου συμμετοχής σε τρομοκρατικές ενέργειες)

²⁸⁸ ΕΔΔΑ, Chamaiev κ.α. κ. Γεωργίας και Ρωσίας, 12.4.2005 (επαπειλούμενη έκδοση στη Ρωσία), M.G. κ. Βουλγαρίας, 25.3.2014 (επαπειλούμενη έκδοση στη Ρωσία), R.K. κ. Γαλλίας, 9.7.2015 (επαπειλούμενη απέλαση στη Ρωσία)

²⁸⁹ ΕΔΔΑ, Tarakhel κ. Ελβετίας (Ευρεία Σύνθεση), 4.11.2014, βλ. και, a contrario, ΕΔΔΑ, Mohammed Hussein κ.α. κ. Ολλανδίας και Ιταλίας (απόφαση επί του παραδεκτού), 2.4.2013 (επαπειλούμενη μεταφορά από την Ολλανδία

Διαφορετικά έκρινε το δικαστήριο στην υπόθεση Mohammed κ. Αυστρίας, η οποία αφορούσε την επαπειλούμενη μεταφορά ενός Σουδανού υπηκόου από την Αυστρία στην Ουγγαρία δυνάμει του Κανονισμού του Δουβλίνου. Ο προσφεύγων παραπονέθηκε ότι η αναγκαστική μεταφορά του στην Ουγγαρία θα τον υπέβαλλε σε μεταχείριση αντίθετη προς το άρθρο 3. Αρχικά το ΕΔΔΑ επανέλαβε τις αρχές που είχε διατυπώσει σε προγενέστερες αποφάσεις του σχετικά με το ζήτημα της απομάκρυνσης αλλοδαπών από την επικράτεια των Κρατών Μελών και την πιθανή παραβίαση του άρθρου 3. Στη συνέχεια αναγνώρισε τον ανησυχητικό χαρακτήρα των εκθέσεων διεθνών οργανισμών που εκδόθηκαν το 2011 και το 2012 όσον αφορά την Ουγγαρία ως χώρα ασύλου. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ εστίασε στην πιο πρόσφατη δήλωση της Ύπατης Αρμοστείας του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες (UNHCR), στην οποία αναγνώριζε ευνοϊκά τις προγραμματισμένες αλλαγές του νόμου από την ουγγρική κυβέρνηση και παρατήρησε αλλαγές στην ουγγρική νομοθεσία όσον αφορά την κράτηση και την εξασφάλιση της απρόσκοπτης πρόσβασης των αιτούντων άσυλο στις διαδικασίες ασύλου και σε βασικές εγκαταστάσεις. Τέλος, σημείωσε ότι ο αριθμός των κρατουμένων αιτούντων άσυλο μειώθηκε σημαντικά το 2012. Το ΕΔΔΑ κατέληξε επομένως στο συμπέρασμα ότι η μεταφορά του προσφεύγοντος στην Ουγγαρία δεν θα παραβίαζε το άρθρο 3.²⁹⁰

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι για να εφαρμοστεί το άρθρο 3 πρέπει να υπάρχει εκτελεστική απόφαση σε βάρος του προσφεύγοντα, όπως έκρινε το Δικαστήριο στην υπόθεση Vijayanathan και Pusparajah κ. Γαλλίας. Στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι παρά την πρόσκληση να εγκαταλείψουν το γαλλικό έδαφος, η οποία δεν ήταν καθεαυτή εκτελεστική πράξη και την απόρριψη του αιτήματος ενός εκ των προσφευγόντων για χορήγηση κατ' εξαίρεση άδειας παραμονής, οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να επικαλεστούν ότι ήταν θύματα παραβίασης του άρθρου 3 εφόσον δεν είχε εκδοθεί διαταγή απέλασης εναντίον τους, σε αντίθεση με την υπόθεση Soering, όπου υπήρχε άμεσα εκτελεστική απόφαση²⁹¹.

Σχετικά με τη σωρευτική εκτίμηση των γενικών συνθηκών που επικρατούν στη χώρα προορισμού και των ειδικότερων προσωπικών περιστάσεων του προσφεύγοντος χαρακτηριστική είναι η υπόθεση Vilvarajah, όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι η απέλαση των προσφευγόντων,

στην Ιταλία δυνάμει του Κανονισμού του Δουβλίνου μητέρας από τη Σομαλία και των δύο ανήλικων παιδιών της), Mohammed κ. Αυστρίας, 6.6.2013 (επαπειλούμενη μεταφορά από την Αυστρία στην Ουγγαρία δυνάμει του Κανονισμού του Δουβλίνου Σουδανού υπηκόου, A.M.E. κ. Ολλανδίας, 13.1.2015 (επαπειλούμενη μεταφορά από την Ολλανδία στην Ιταλία δυνάμει του Κανονισμού του Δουβλίνου νεαρού υγιούς άνδρα με πιθανή καταγωγή από τη Σομαλία, ο οποίος δεν είχε άλλα άτομα υπό την προστασία του)

²⁹⁰ Mohammed κ. Αυστρίας, 6.6.2013, παρ. 103-106

²⁹¹ Βλ. ΕΔΔΑ, Vijayanathan και Pusparajah κ. Γαλλίας, 17.8.1992, παρ.46, βλ. επίσης με εκτενείς αναφορές στη σχετική νομολογία, ΕΔΔΑ, Abdulazhon Isakov κ. Ρωσίας, 8.7.2010, παρ. 99, Auad κ. Βουλγαρίας, 11.10.2011, παρ.

πέντε μελών της εθνότητας Ταμίλ από την Σρι-Λάνκα, δεν ήταν αντίθετη με το άρθρο 3 διότι δεν είχε αποδειχτεί από τα στοιχεία του φακέλου και την γενική κατάσταση στη Σρι-Λάνκα ότι η προσωπική κατάσταση των προσφεγγόντων ήταν χειρότερη από αυτή των άλλων μελών της εθνότητας που επέστρεφαν στη χώρα τους²⁹². Πάντως προκειμένου να μην αποδυναμώσει την προστασία που παρέχει το άρθρο 3, το ΕΔΔΑ δέχεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν η γενικότερη κατάσταση βίας που επικρατεί στη χώρα προορισμού είναι ιδιαίτερος σοβαρή ώστε να δημιουργεί από μόνη της πραγματικό κίνδυνο κακομεταχείρισης σε περίπτωση επιστροφής, ότι δεν είναι ανάγκη να αποδείξει ο προσφεύγων ότι διατρέχει προσωπικά κάποιον ιδιαίτερο κίνδυνο.²⁹³

Στην υπόθεση ΝΑ. κ. Ην. Βασιλείου ο προσφεύγων ήταν υπήκοος της Σρι Λάνκα και ανήκε στην εθνότητα Ταμίλ. Εισήλθε στο Ηνωμένο Βασίλειο κρυφά το 1999 και ζήτησε άσυλο με την αιτιολογία ότι φοβόταν την κακομεταχείριση στη Σρι Λάνκα από τον στρατό της Σρι Λάνκα και τους Tamil Tigers. Εξήγησε ότι συνελήφθη και κρατήθηκε από το στρατό έξι φορές μεταξύ 1990 και 1997 για υποψία συνεργασίας του με τους Tamil Tigers. Κατά τη διάρκεια μίας ή ενδεχομένως περισσοτέρων από αυτές τις περιόδους κράτησης υπέστη κακομεταχείριση. Υποστήριξε ακόμη ότι φοβόταν τους Tamil Tigers επειδή ο πατέρας του είχε κάνει κάποια δουλειά για το στρατό. Ο ισχυρισμός του απορρίφθηκε από τον Υπουργό Εσωτερικών, διατάχθηκε η απέλαση του το 2006 και η προσφυγή του κατά της απόφασης αυτής απορρίφθηκε. Επίσης ο Υπουργός Εσωτερικών αρνήθηκε να εξετάσει τους περαιτέρω ισχυρισμούς του ως μια νέα αίτηση ασύλου, επισημαίνοντας ότι η γενική κατάσταση στη Σρι Λάνκα δεν έδειξε κανέναν κίνδυνο για κακομεταχείριση και ότι δεν υπήρχαν στοιχεία ότι θα ήταν προσωπικά εκτεθειμένος σε κίνδυνο κακομεταχείρισης κατά την επιστροφή του. Μετά την απόρριψη διαδοχικών αιτήσεων του προσφεύγοντος εκδόθηκαν νέες οδηγίες απομάκρυνσης το 2007, αλλά δεν έγιναν εκτελεστές βάσει υπόδειξης του Δικαστηρίου κατά το άρθρο 39.²⁹⁴

Αρχικά το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι θα ενασχοληθεί με τις γενικές αρχές που ισχύουν στην περίπτωση της απέλασης, τις οποίες ανέφερε ως εξής:

-Καταρχήν, τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν το δικαίωμα διεθνούς δικαίου και υπόκεινται στις υποχρεώσεις που απορρέουν τη Σύμβαση για τον έλεγχο της εισόδου, διαμονής και απέλασης αλλοδαπών. Το δικαίωμα για πολιτικό άσυλο δεν περιλαμβάνεται ούτε στη Σύμβαση ούτε στα Πρωτόκολλά της.

- Η απέλαση από ένα Συμβαλλόμενο Κράτος μπορεί να προκαλέσει ένα ζήτημα βάσει του Άρθρου 3 και ως εκ τούτου να δημιουργήσει την ευθύνη αυτού του Κράτους σύμφωνα με τη

²⁹² ΕΔΔΑ, Vilvarajah κ.α. κ. Ην. Βασιλείου, 28.6.2011, παρ. 111

²⁹³ Σισιλιανός Α., ο.π., σελ 146

²⁹⁴ ΕΔΔΑ, ΝΑ. κ. Ην. Βασιλείου, 17.7.2008, παρ. 7 επ.

Σύμβαση, όταν έχουν αποδειχθεί ουσιαστικοί λόγοι να πιστεύεται ότι ο ενδιαφερόμενος, εάν απελαθεί, αντιμετωπίζει πραγματικό κίνδυνο να υποβληθεί σε μεταχείριση αντίθετη προς το άρθρο 3.

- Η εκτίμηση του εάν υπάρχουν βάσιμες υπόνοιες ότι ο προσφεύγων αντιμετωπίζει έναν τέτοιο πραγματικό κίνδυνο απαιτεί από το ΕΔΔΑ να εκτιμήσει τις συνθήκες στη χώρα υποδοχής κατά τα πρότυπα του άρθρου 3 της Σύμβασης. Αυτά τα πρότυπα υποδηλώνουν ότι η κακομεταχείριση που ο προσφεύγων ισχυρίζεται ότι θα αντιμετωπίσει εάν επιστραφεί πρέπει να επιτύχει ένα ελάχιστο επίπεδο σοβαρότητας, προκειμένου να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3. Η εκτίμηση του είναι σχετική, ανάλογα με όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης.

- Η εκτίμηση της ύπαρξης ενός πραγματικού κινδύνου πρέπει αναγκαστικά να είναι αυστηρή²⁹⁵. Κατ' αρχήν, ο προσφεύγων πρέπει να προσκομίσει αποδεικτικά στοιχεία ικανά να αποδείξουν ότι υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να πιστεύεται ότι, εάν εφαρμοστεί το καταγγελλόμενο μέτρο, θα εκτεθεί σε πραγματικό κίνδυνο να υποβληθεί σε μεταχείριση αντίθετη προς το άρθρο 3.²⁹⁶ Όταν προσκομίζονται τέτοια στοιχεία, εναπόκειται στην κυβέρνηση να διαλύσει τυχόν αμφιβολίες σχετικά με αυτά.

- Εάν ο προσφεύγων δεν έχει ακόμη εκδοθεί ή απελαθεί όταν το Δικαστήριο εξετάσει την υπόθεση, η σχετική προθεσμία θα είναι αυτή της διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου. Απαιτείται μια πλήρης και *ex nunc* αξιολόγηση καθώς η κατάσταση σε μια χώρα προορισμού μπορεί να μεταβληθεί με την πάροδο του χρόνου.

- Λόγω του απόλυτου χαρακτήρα του εγγυημένου δικαιώματος, το άρθρο 3 της Σύμβασης μπορεί επίσης να εφαρμόζεται όταν ο κίνδυνος προέρχεται από πρόσωπα ή ομάδες προσώπων που δεν είναι δημόσιοι υπάλληλοι. Ωστόσο, πρέπει να αποδειχθεί ότι ο κίνδυνος είναι πραγματικός και ότι οι αρχές του κράτους υποδοχής δεν είναι σε θέση να αποφύγουν τον κίνδυνο παρέχοντας κατάλληλη προστασία.²⁹⁷

- Για να διαπιστωθεί εάν υπάρχει πραγματικός κίνδυνος κακομεταχείρισης, το Δικαστήριο πρέπει να εξετάσει τις προβλέψιμες συνέπειες της αποστολής του προσφεύγοντος στη χώρα προορισμού, λαμβάνοντας υπόψη τη γενική κατάσταση και την προσωπική του κατάσταση του προσφεύγοντος.

- Το Δικαστήριο θεωρεί ότι μια γενική κατάσταση βίας στη χώρα προορισμού δεν συνεπάγεται, κατά κανόνα, από μόνη της, παραβίαση του άρθρου 3. Σύμφωνα με την προηγηθείσα νομολογία, το Δικαστήριο δεν απέκλεισε ποτέ την πιθανότητα μια γενική κατάσταση βίας σε μια χώρα προορισμού να είναι επαρκώς έντονη ώστε να συνεπάγεται ότι η

²⁹⁵ βλ. ΕΔΔΑ, *Chahal* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 15 Νοεμβρίου 1996, § 96 και *Saadi* κατά Ιταλίας, ο.π., παρ. 128

²⁹⁶ Βλ. ΕΔΔΑ, *N. κ. Φινλανδίας*, 26 Ιουλίου 2005, § 167

²⁹⁷ ΕΔΔΑ, *HLR* κατά Γαλλίας, απόφαση της 29ης Απριλίου 1997, § 40

αποστολή σε αυτήν θα παραβίαζε απαραιτήτως το άρθρο 3 της Σύμβασης. Παρόλα αυτά, το Δικαστήριο θα υιοθετούσε μια τέτοια προσέγγιση μόνο στις πιο ακραίες περιπτώσεις γενικής βίας, όπου υπάρχει πραγματικός κίνδυνος κακομεταχείρισης. Ωστόσο, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν ο προσφεύγων ισχυρίζεται ότι είναι μέλος μιας ομάδας που εκτίθεται συστηματικά σε πρακτική κακομεταχείρισης, το Δικαστήριο έκρινε ότι η προστασία του άρθρου 3 της σύμβασης τίθεται σε ισχύ όταν ο προσφεύγων διαπιστώνει ότι υπάρχουν σοβαροί λόγοι να πιστεύει στην ύπαρξη της εν λόγω πρακτικής εξαιτίας της ιδιότητάς του ως μέλους της οικείας ομάδας.²⁹⁸²⁹⁹

-Μολονότι το Δικαστήριο δέχεται ότι πολλές εκθέσεις είναι, από τη φύση τους, γενικές εκτιμήσεις, πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη σημασία στις εκθέσεις που λαμβάνουν υπόψη την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα προορισμού και αντιμετωπίζουν άμεσα τους λόγους του φερόμενου πραγματικού κινδύνου κακομεταχείρισης. Το βάρος πρέπει να αποδοθεί στις ανεξάρτητες αξιολογήσεις και πρέπει αναπόφευκτα να εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο οι εκτιμήσεις αυτές διατυπώνονται με όρους παρόμοιους με το άρθρο 3.

Όσον αφορά την παρούσα υπόθεση, το ΕΔΔΑ παρατήρησε καταρχάς ότι οι διάδικοι της υποθέσεως δέχονταν ότι η κατάσταση της ασφάλειας στη Σρι Λάνκα επιδεινώθηκε. Ήταν επίσης σαφές στο Δικαστήριο ότι τα στοιχεία που είχε στη διάθεσή του υποστήριζαν το συμπέρασμα ότι η επιδείνωση της κατάστασης της ασφάλειας στη Σρι Λάνκα συνοδεύτηκε από αύξηση των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την πλευρά της κυβέρνησης της Σρι Λάνκα. Το ΕΔΔΑ τόνισε ότι η αξιολόγηση του κινδύνου για τους Tamils μπορούσε να γίνει μόνο σε ατομική βάση. Συνεπώς, ενώ θα έπρεπε να ληφθεί υπόψη η γενική κατάσταση της βίας στη Σρι Λάνκα επί του παρόντος, το Δικαστήριο ήταν πεπεισμένο ότι δεν θα καθιστούσε πλαστή την προστασία που παρέχει το άρθρο 3 εάν απαιτούσε από τους Ταμίλ να αποδείξουν την ύπαρξη άλλων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών διακρίσεως τα οποία θα τους έθεταν σε πραγματικό κίνδυνο κακομεταχείρισης αντίθετης προς το άρθρο αυτό³⁰⁰.

Επιπλέον, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι οι πληροφορίες που του υποβλήθηκαν υποδείκνυαν τα συστηματικά βασανιστήρια και την κακομεταχείριση από τις αρχές της Σρι-Λάνκα. Το ΕΔΔΑ επισημαίνοντας το κλίμα γενικής βίας στη Σρι Λάνκα και εξετάζοντας σωρευτικά τους

²⁹⁸ Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο δεν θα επέμενε στη συνέχεια να αποδείξει ο προσφεύγων την ύπαρξη περαιτέρω ειδικών χαρακτηριστικών ώστε υποστηρίξει τη παραβίαση του άρθρου 3. Το Δικαστήριο θα πρέπει λοιπόν να λάβει υπόψη τη γενική κατάσταση της βίας σε μια χώρα ώστε να διαπιστώσει αν αυτή η γενική κατάσταση καθιστά πιθανό ότι οι αρχές (ή οποιεσδήποτε πρόσωπα ή ομάδα προσώπων από τα οποία προέρχεται ο κίνδυνος) θα υποβάλλουν σε συστηματική κακομεταχείριση την εν λόγω ομάδα.

²⁹⁹ βλ. ΕΔΔΑ, Salah Sheekh, ό.π., § 148, Saadi κατά Ιταλίας, ό.π., §§ 132 και 143

³⁰⁰ βλ. ΕΔΔΑ, Salah Sheekh κ. Ολλανδίας, ό.π., παρ. 148 και 116-117

παράγοντες της περίπτωσης του προσφεύγοντος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αν αυτός απελαύνετο στην Κολομβία, θα διέτρεχε τον κίνδυνο να υποστεί κακομεταχείριση αντίθετη στο άρθρο 3. Συνεπώς, απεφάνθη, ότι η απέλαση του θα οδηγούσε σε παραβίαση του άρθρου 3.³⁰¹

Θα πρέπει να σημειωθεί το γεγονός ότι οι συνθήκες που επικρατούν στη χώρα προορισμού εξετάζονται κατά τη συγκεκριμένη κάθε φορά χρονική περίοδο. Έτσι το Δικαστήριο, ενώ τον Ιούνιο του 2011 είχε αποφανθεί στην απόφαση Sufi και Elmi κ. Ην. Βασιλείου και στην απόφαση L.M. κ.α. κ. Ρωσίας, λόγω της εκτεταμένης βίας, ότι κάθε επιστροφή στο Μογκαντίσου της Σομαλίας θα θεωρείτο αντίθετη προς τη Σύμβαση, το Σεπτέμβριο του 2013, διαπιστώνοντας ότι η κατάσταση είχε βελτιωθεί –η βία είχε μειωθεί, δεν γίνονταν πλέον μάχες ή βομβαρδισμοί και η καθημερινή ζωή των κατοίκων είχε επανέλθει σε σχετικά κανονικούς ρυθμούς-, έκρινε στην υπόθεση K.A.B. κ. Σουηδίας ότι η απέλαση του προσφεύγοντα, ο οποίος δεν είχε αποδείξει ότι διέτρεχε προσωπικά κάποιον κίνδυνο, δεν θα συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 3.

Ειδικότερα η υπόθεση Sufi και Elmi αφορούσε την απέλαση δύο Σομαλών υπηκόων. Ο κ. Sufi και ο κ. Elmi έκαναν αίτηση ασύλου στο Ην. Βασίλειο. Μετά τις καταδικαστικές αποφάσεις για σειρά σοβαρών αξιόποινων πράξεων, εκδόθηκαν εντολές απέλασης και για τους δυο.³⁰² Το ΕΔΔΑ τόνισε ότι οι εκθέσεις έδειχναν ότι η κατάσταση ασφαλείας στο Μογκαντίσου επιδεινώθηκε το 2010. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι η μεγάλη ποσότητα αντικειμενικών πληροφοριών έδειχνε συντριπτικά ότι το επίπεδο βίας στο Μογκαντίσου ήταν επαρκώς έντασης για να δημιουργήσει πραγματικό κίνδυνο μεταχείρισης που έφθανε το κατώτατο όριο του Άρθρου 3 για οποιονδήποτε πολίτη στην πρωτεύουσα. Προκειμένου να καταλήξει σε αυτό το συμπέρασμα, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη τους αδιάκριτους βομβαρδισμούς και τις στρατιωτικές επιθέσεις που διεξήγαγαν όλα τα μέρη της σύγκρουσης, τον απαράδεκτο αριθμό ατυχημάτων πολιτών, τον σημαντικό αριθμό ατόμων που εκτοπίστηκαν μέσα και έξω από την πόλη και τον απρόβλεπτο και ευρύτατο χαρακτήρα της σύγκρουσης. Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η κατάσταση γενικής βίας στο Μογκαντίσου ήταν επαρκώς έντονη ώστε να μπορεί να αποφανθεί ότι οποιοσδήποτε επαναπατριζόμενος θα βρισκόταν σε πραγματικό κίνδυνο να υποστεί την κακομεταχείριση του άρθρου 3 αποκλειστικά λόγω της παρουσίας του στο εν λόγω κράτος.³⁰³

Αντίθετα ήταν τα συμπεράσματα στου ΕΔΔΑ στην υπόθεση K.A.B. κ. Σουηδίας, που αφορούσε και αυτή την απέλαση υπηκόου της Σομαλίας, ο οποίος εισήλθε στη Σουηδία το 2009 και ζήτησε άσυλο. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι, ενώ κατοικούσε στο Μογκαντίσου ότι θα

³⁰¹ ΕΔΔΑ, ΝΑ. κ. Ην. Βασιλείου, ό.π., παρ. 124-137 και 147

³⁰² ΕΔΔΑ, Sufi και Elmi κ. Ην. Βασιλείου, 30.10.1991, παρ. 10 επ.

³⁰³ ΕΔΔΑ, Sufi και Elmi κ. Ην. Βασιλείου, 30.10.1991, παρ. 241-250 και 293

βρισκόταν σε σοβαρό κίνδυνο, αν έπρεπε να επιστρέψει στη Σομαλία. Το Συμβούλιο Μετανάστευσης διαπίστωσε ότι οι ισχυρισμοί του δεν ήταν βάσιμοι και, ως εκ τούτου, απέρριψε την αίτησή του για χορήγηση ασύλου.³⁰⁴

Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι «Οι σημερινοί όροι είναι αποφασιστικοί και, ως εκ τούτου, είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη οι πληροφορίες που έχουν προκύψει μετά την έκδοση της τελικής απόφασης από τις εγχώριες αρχές. Η εκτίμηση πρέπει να επικεντρώνεται στις προβλεπόμενες συνέπειες της απομάκρυνσης του προσφεύγοντος στη χώρα προορισμού, η οποία πρέπει να εξεταστεί υπό το πρίσμα της γενικής καταστάσεως εκεί, καθώς και της προσωπικής του καταστάσεως³⁰⁵». Στη συνέχεια το Δικαστήριο ανέφερε ότι οι πιο πρόσφατες πληροφορίες έδειχναν ότι η κατάσταση ασφάλειας στο Μογκαντίσου είχε βελτιωθεί από το 2011 ή στις αρχές του 2012.

Επομένως, το Δικαστήριο έπρεπε να διαπιστώσει εάν η προσωπική κατάσταση του προσφεύγοντος ήταν τέτοια ώστε η επιστροφή του στη Σομαλία να αντέβαινε στο άρθρο 3 της Σύμβασης. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι ο προσφεύγων είχε ακουστεί τόσο από το Συμβούλιο Μετανάστευσης όσο και από το Μεταναστευτικό Δικαστήριο, ότι οι ισχυρισμοί του εξετάστηκαν προσεκτικά στις εν λόγω περιπτώσεις και ότι εκδόθηκαν αποφάσεις που περιείχαν εκτεταμένους λόγους για τα συμπεράσματά του. Συνεπώς, η απέλασή του στη χώρα αυτή δεν συνεπαγόταν κατά το ΕΔΔΑ παραβίαση του Άρθρου 3 της Σύμβασης.³⁰⁶

Προκειμένου να αξιολογήσει τον κίνδυνο που διατρέχει ο προσφεύγων, το Δικαστήριο εφαρμόζει και στις υποθέσεις αυτές τον κανόνα της απόδειξης «πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας». Κατά κανόνα δηλαδή, ο προσφεύγων φέρει το βάρος να προσκομίσει στοιχεία ικανά να αποδείξουν τον κίνδυνο κακομεταχείρισης στη χώρα προορισμού, τα οποία το εναγόμενο κράτος μπορεί στη συνέχεια να αμφισβητήσει. Βέβαια λόγω της ιδιαίτερης κατάστασης των αιτούντων άσυλο, το Δικαστήριο αναγνωρίζει ότι είναι συχνά απαραίτητο να δέχεται εν αμφιβολία την αξιοπιστία των ισχυρισμών και την εγκυρότητα των αποδεικτικών στοιχείων που προσκομίζουν. Παρόλα αυτά όταν συντρέχουν ισχυροί λόγοι αμφισβήτησης της αλήθειας των ισχυρισμών τους, οι ενδιαφερόμενοι πρέπει να παρέχουν ικανοποιητικές εξηγήσεις για τις τυχόν αντιφάσεις τους.

Ως βάση της εκτίμησης του, το Δικαστήριο χρησιμοποιεί όλα τα στοιχεία του φακέλου, ή ακόμα και τα στοιχεία που συλλέγει με δική του πρωτοβουλία. Ειδικότερα σε σχέση με τα στοιχεία που συλλέγει αυτεπάγγελτα, το Δικαστήριο οφείλει να βεβαιώνεται, λόγω της απόλυτης φύσης της προστασίας που εγγυάται το άρθρο 3, ότι η αξιολόγηση της κατάσταση του

³⁰⁴ ΕΔΔΑ, Κ.Α.Β. κ. Σουηδίας, 5.9.2013, παρ. 8 επ.

³⁰⁵ ΕΔΔΑ, Vilvarajah κ.λπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ο.π., § 108

³⁰⁶ ΕΔΔΑ, Κ.Α.Β. κ. Σουηδίας, 5.9.2013, παρ. 67-97

προσφεύγοντα από τις εθνικές αρχές είναι ορθή και επαρκώς θεμελιωμένη όχι μόνο σε εθνικές πηγές αλλά και σε στοιχεία που προέρχονται από άλλες αξιόπιστες και αντικειμενικές πηγές όπως για παράδειγμα από άλλα Κράτη μέλη ή μη, από υπηρεσίες των Ηνωμένων Εθνών και γνωστές μη κυβερνητικές οργανώσεις.

Επιπλέον κατά πάγια πρακτική, το κράτος από το οποίο ζητείται η έκδοση αναζητά διπλωματικές εγγυήσεις προκειμένου να διασφαλίσει ότι θα παραδώσει τον ενδιαφερόμενο χωρίς να παραβιάσει τις υποχρεώσεις που του επιβάλει το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου. Το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τις διπλωματικές εγγυήσεις που επικαλείται το εγκαλούμενο κράτος, χωρίς ωστόσο να δέχεται ότι είναι ικανές, σε κάθε περίπτωση να δικαιολογήσουν την απομάκρυνση, ιδίως όταν πρόκειται για απομάκρυνση σε τρίτο, μη συμβαλλόμενο κράτος. Έτσι στην υπόθεση Chahal, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι διπλωματικές εγγυήσεις που είχαν παρασχεθεί δεν παρείχαν επαρκείς εγγυήσεις για την ασφάλεια του προσφεύγοντα, επειδή «η παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τμήματα των δυνάμεων ασφαλείας στην περιοχή Παντζάμπ και σε άλλες περιοχές της Ινδίας είναι χρόνιο και δυσεπίλυτο πρόβλημα».³⁰⁷

Προκειμένου να αξιολογήσει τον κίνδυνο που διατρέχει ο προσφεύγων στη χώρα προορισμού το Δικαστήριο εξετάζει τα στοιχεία εκείνα που ήταν γνωστά ή όφειλαν να είναι γνωστά στο αποστέλλον κράτος τη στιγμή της απομάκρυνσης του προσφεύγοντα.³⁰⁸ Εάν δεν έχει ακόμα εκτελεστεί το μέτρο της απέλασης ή της έκδοσης, κρίσιμος είναι, όπως αναφέρθηκε, ο χρόνος της εξέτασης της υπόθεσης από το Δικαστήριο, αν και τα ιστορικά στοιχεία παραμένουν σημαντικά για την εκτίμηση της υπόθεσης.^{309 310}

³⁰⁷ ΕΔΔΑ, Chahal κ. Ην. Βασιλείου, ό.π., παρ. 105. Για τις διπλωματικές εγγυήσεις και την αξιολόγηση τους βλ. επίσης: ΕΔΔΑ, Saadi κ. Ιταλίας, ό.π., παρ. 147-148, Ismailov κ. Ρωσίας, παρ. 127, Sellem κ. Ιταλίας, 5.5.2009, παρ. 38-44

³⁰⁸ ΕΔΔΑ, Chamaiev κ.α. κ. Γεωργίας και Ρωσίας, ο.π., παρ. 337

³⁰⁹ ΕΔΔΑ, Chahal κ. Ην. Βασιλείου, ο.π., παρ. 86, Saadi κ. Ιταλίας, ο.π., παρ. 133, R.K. κ. Γαλλίας, ο.π., παρ. 61. Για μια συνολική επισκόπηση και αποτίμηση όλων των παραπάνω κριτηρίων και της σχετικής νομολογίας βλ. : ΕΔΔΑ, J.K. κ. Σουηδίας (Ευρεία Σύνθεση), 23.3.2016, παρ. 79 επ., F.G. κ. Σουηδίας (Ευρεία Σύνθεση), 23.3.2016, παρ. 111 επ.

³¹⁰ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ 146-148

9. Τα ψυχολογικά βασανιστήρια

9.1. Η έννοια του ψυχικού πόνου και της ψυχικής οδύνης

Η έννοια του ψυχικού πόνου δεν προσδιορίζεται ούτε στα διεθνή κείμενα ούτε στην εσωτερική νομοθεσία. Ωστόσο η αφηρημένη διατύπωση δε θα πρέπει να οδηγήσει σε διεύρυνση του αξιοποιύνου αλλά αντίθετα αυτό θα πρέπει να περιοριστεί μόνο σε εκείνες τις πράξεις που μπορούν να έχουν επίδραση στον ανθρώπινο οργανισμό. Ψυχικός πόνος και ψυχική οδύνη σημαίνουν μια ανώμαλη ψυχική κατάσταση που έχει ως αποτέλεσμα μια στρέβλωση και μια αλλοίωση της ψυχικής προσωπικότητας του θύματος, που πάσχει ως εκ τούτου ισχυρά και αφόρητα. Ωστόσο δεν αρκεί οποιαδήποτε πρόκληση ψυχικού πόνου αλλά μόνο εκείνη που μπορεί να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη. Εδώ υπάγονται περιπτώσεις όπως η ψευδής αναγγελία θανάτωσης ενός προσφιλούς προσώπου, η τοποθέτηση μαγνητοφώνου σε κελί κρατουμένου προκειμένου να ακούει τη γυναίκα του ή το παιδί του που βασανίζονται και εκλιπαρούν τους βασανιστές να σταματήσουν. Ακόμη και αν η είδηση ή η σκηνή δεν είναι αληθινή είναι αρκετή για να πληρωθεί η νομοτυπική μορφή των βασανιστηρίων εφόσον προκαλείται έντονος ψυχικός πόνος και δημιουργείται κίνδυνος διαταραχής της ψυχικής ισορροπίας του ατόμου.

Εξάλλου, έχει κριθεί νομολογιακά ότι στην μεθοδευμένη πρόκληση ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη υπάγεται κάθε ψυχολογική μέθοδος και τεχνητή μεταχείριση, που έχοντας την αφετηρία της στη θεωρία της μαθήσεως και στην επιστήμη της συμπεριφοράς αποσκοπεί με την πρόκληση ανώμαλων τρόπων ψυχικής βίωσης και αντιδράσεως στην άσκηση ψυχολογικής πιέσεως³¹¹. Μία χαρακτηριστική μέθοδος ψυχολογικών βασανιστηρίων είναι ο αποπροσανατολισμός που επιτυγχάνεται μέσα από διάφορους τρόπους και μεθόδους. Τα ψυχολογικά βασανιστήρια και οι ψυχολογικές κακομεταχειρίσεις είναι αποτρόπαιες και απολύτως απαγορευμένες πράξεις, στον ίδιο βαθμό με τις αντίστοιχες σωματικές. Γενικά μπορεί να ειπωθεί ότι κάθε σωματικός πόνος οφειλόμενος σε βασανιστήρια προκαλεί και αντίστοιχες ψυχικές οδύνες. Το αντίστροφο δεν συμβαίνει κατ' ανάγκη. Πολλές φορές όμως ο ψυχικός πόνος καταλείπει ίχνη στο σώμα, ως συμπτώματα μιας γενικότερα νοσηρής κατάστασης του οργανισμού.³¹²

Τόσο η ΕυρΕΔΔΑ όσο και το Δικαστήριο δεν έχουν αφήσει καμία αμφιβολία ότι το άρθρο 3 δεν αναφέρεται αποκλειστικά στην πρόκληση σωματικού πόνου αλλά και στην πρόκληση ψυχικής οδύνης. Η Επιτροπή έχει χαρακτηρίσει την τελευταία ως «μια κατάσταση άγχους και

³¹¹ Βλ. ΣυμβΝαυτΠειρ. 213/1997 με εισ. προτ. Ν. Μακρή, ΠοινΧρ 1999 σελ 267 – 271

³¹² Βλ. Br. Innes, The History Of Torture, Blitz ed., Leicester, 1998, p 175.

αγωνίας με άλλα μέσα πέρα από την σωματική επίθεση». Σημειώνεται ότι ακόμα και τα βασανιστήρια δεν απαιτούν απαραίτητως μια πράξη σωματικής βίας.³¹³

9.2. Μέθοδοι μη σωματικών βασανιστηρίων

Ο χειρισμός του ανθρώπινου πνεύματος μπορεί να γίνει με διάφορες τεχνικές, φυσικές, χημικές και ψυχικές, που όλες τους έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: δεν προκαλούν φανερές σωματικές κακώσεις στο θύμα, ενώ παράλληλα μπορούν να αποσπάσουν από αυτό όχι μόνο την ομολογία του, αλλά κυρίως την εξάρτηση του και την υποταγή του στους δράστες. Τα πράγματα γίνονται ακόμα πιο εύκολα όταν γίνεται συνδυασμός των τεχνικών αυτών.

Παραδείγματα χημικών χειρισμών είναι η ναρκοανάλυση, με την οποία καθιλώνεται η θέληση του θύματος ώστε να απαντά σε ερωτήσεις και η χρήση ψευδαισθησιογόνων, με τα οποία αυξάνεται η υποτακτικότητα του. Η καταστολή του θύματος μπορεί να επιτευχτεί με νευροληπτικά φάρμακα και άλλες ψυχότροπες ουσίες. Ψυχικοί χειρισμοί αποτελούν η πλύση εγκεφάλου και η διάδοση κατευθυνόμενων πληροφοριών. Στα ψυχολογικά βασανιστήρια εντάσσονται και η στέρηση του ύπνου, της τροφής και της κοινωνικής επαφής παράλληλα με την επίταση του άγχους του θύματος ώστε να επιτευχτεί η υποταγή του κρατουμένου και η εξάρτηση του από τον δράστη. Η επιστήμη της ψυχολογίας έδειξε ήδη πριν το 2^ο παγκόσμιο πόλεμο τις δυνατότητες της στους χειρισμούς της εξουσίας. Τα ψυχολογικά βασανιστήρια διακρίνονται για την αποτελεσματικότητά τους. Φαίνεται πως οι κρατούμενοι που υφίστανται παρόμοιες, πρωτοποριακές μεταχειρίσεις, γίνονται εύκολα υποχείρια των ανακριτών τους, ομολογώντας τα πάντα. Και από την άλλη, δεν υπάρχουν ορατά αποτυπώματα στα σώματά τους, γεγονός που απαλλάσσει εύκολα από τυχόν κατηγορίες τους δράστες.

Μεταξύ των διαφόρων μεθόδων ψυχολογικών βασανιστηρίων εξέχουσα θέση κατέχει η στέρηση διάφορων αισθήσεων, η λεγόμενη αισθητηριακή αποστέρηση, η οποία μπορεί να παραχθεί με διάφορους τρόπους, πχ με απώλεια της ακοής ή της όρασης ή απομόνωση, που μπορούν να οδηγήσουν σε ψευδαισθήσεις, πανικό, παραληρητικές ιδέες και αποδιοργανωμένη σκέψη. Από τα σχετικά πειράματα απομόνωσης αποδείχτηκε ότι η αισθητηριακή στέρηση, η απαγόρευση των κινήσεων, η έλλειψη ύπνου και η μονοτονία έχουν ως συνέπειες την επιβράδυνση της ικανότητας σκέψης, ψυχοσωματικές διαταραχές, παραισθήσεις. Επιπλέον ότι οι ψυχοδραστικές ουσίες ενεργούν πιο έντονα στα απομονωμένα άτομα παρά σε αυτά που μένουν σε περιβάλλον που ποικίλλει. Μία χαρακτηριστική μέθοδος ψυχολογικών βασανιστηρίων είναι ο αποπροσανατολισμός που επιτυγχάνεται μέσα από διάφορους τρόπους

³¹³ P. van Dijk, G. J. H. Van Hoof, Theory and Practice of the European Convention on Human Rights ,1988, σελ. 314

και μεθόδους. Οι όροι της φυλάκισης καθ' εαυτής σε ένα υπόγειο, κρύο (ή μερικές φορές επίτηδες υπερθερμασμένο) κελί, συχνά χωρίς φως ημέρας, καθιστά εξαιρετικά δύσκολο να παρακολουθείται το πέρασμα του χρόνου. Εάν το φαγητό και το νερό αποστερηθούν ή παρέχονται σε άτακτα χρονικά διαστήματα, οι κρατούμενοι μπερδεύονται ακόμη περισσότερο και την κατάλληλη στιγμή ενδέχεται να χάσουν όλη την εμπιστοσύνη στη δική τους προσωπικότητα.³¹⁴

Το ΕΔΔΑ και η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχουν λεπτομερή νομολογία για τις διάφορες μορφές κακομεταχείρισης και τη σχέση τους με την πνευματική και ψυχολογική οδύνη. Το Δικαστήριο και η Επιτροπή θεωρούν την ΕΣΔΑ ως ζωντανό εργαλείο και την ερμηνεύουν υπό το φως των σημερινών συνθηκών³¹⁵ καθώς έχουν επισημάνει, όπως προαναφέρθηκε, ότι κάθε μορφή κακομεταχείρισης που γίνεται δεκτή ως απάνθρωπη ή εξευτελιστική, μπορεί να ταξινομηθεί διαφορετικά στο μέλλον. Η διάκριση μεταξύ των διαφορετικών μορφών όχι μόνο κακομεταχείρισης αλλά και τιμωρίας βασίζεται στη σοβαρότητα τους, στην ευπάθεια του θύματος και σε άλλους παράγοντες.

Το Δικαστήριο και η Επιτροπή ορίζουν την ύπαρξη του ελάχιστου επιπέδου σοβαρότητας προκειμένου μια μεταχείριση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Η εκτίμηση αυτού του ελάχιστου είναι όπως έχει προαναφερθεί είναι σχετική και εξαρτάται από όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης, συμπεριλαμβανομένων της διάρκειας της μεταχείρισης των σωματικών ή ψυχικών επιδράσεων της και του φύλου, της ηλικίας και την κατάστασης της υγείας του θύματος³¹⁶. Ο δικαστής Zekia αντιτίθεται στην ιδέα ότι η ένταση της σωματικής ή πνευματικής ταλαιπωρίας είναι απαραίτητη προϋπόθεση για μια κακομεταχείριση που να ισοδυναμεί με βασανιστήρια σύμφωνα με την έννοια του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Δίνει το παράδειγμα ενός άρρωστου ηλικιωμένου και ενός νεαρού πρόσωπου, και υποστηρίζει ότι ο ξυλοδαρμός πρέπει να γίνει δεκτός ως βασανιστήριο για τον πρώτο και ως απάνθρωπη και εξευτελιστική για τον δεύτερο³¹⁷. Επομένως, η αντικειμενική μόνο εξέταση της σοβαρότητας της κακομεταχείρισης, μπορεί από μόνη της να μην είναι πάντα αρκετή ώστε να γίνει η κατηγοριοποίηση. Ο Δικαστής Fitzmaurice αναφέρει ότι «η ηλικία, η γενική υγεία, τα σωματικά χαρακτηριστικά και η τρέχουσα πνευματική, φυσική και ψυχολογική κατάσταση του

³¹⁴ Σμιτς Κ., ο.π., σελ. 317 επ.

³¹⁵ ΕΔΔΑ, Tyrer κ. Hv. Βασιλείου, 25.4.1978, παρ. 31.

³¹⁶ Βλ. Yutaka Arai-Yokoi, Grading scale of degradation: Identifying the threshold of degrading treatment or punishment under article 3 ECHR, σελ. 394 επ., δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα <http://www.corteidh.or.cr/tablas/r30903.pdf> και Ιρλανδία κ. Hv. Βασιλείου., ο.π., παρ. 162.

³¹⁷ ο.π., ξεχωριστή γνώμη του δικαστή Zekia, σελ. 99

ενδιαφερομένου» πρέπει να ληφθούν υπόψη ως παράγοντες οι οποίοι αυξάνουν ή μειώνουν την ένταση της κακομεταχείρισης.^{318 319}

9.3. Ψυχολογικά βασανιστήρια

Στην «Ελληνική Υπόθεση» η Επιτροπή καθόρισε τα μη σωματικά βασανιστήρια ως την πρόκληση ψυχικής οδύνης, η οποία δημιουργήσε μια κατάσταση αγωνίας και άγχους με άλλα μέσα πέρα από την σωματική επίθεση. Τα μη σωματικά βασανιστήρια περιλάμβαναν εικονικές εκτελέσεις και απειλές θανάτου, διάφορες εξευτελιστικές μεταχειρίσεις και απειλές αντιποίνων κατά της οικογένειας του κρατουμένου.³²⁰

Στην «Ιρλανδική υποθεση» το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι πέντε ανακριτικές τεχνικές αποτελούσαν παραλλαγή μεθόδων αισθητηριακής αποστέρησης σε συνδυασμό με μεθόδους σωματικής και πνευματικής εξάντλησης. Η Διεθνής Αμνηστία, αντιπαραβάλλοντας τα συμπτώματα αυτών των μεθόδων με τα πορίσματα της επιστημονικής ψυχολογίας, υποστήριξε ότι επρόκειτο για μεθόδους που προσιδιάζαν σε βασανιστήρια. Είναι παράδοξο ότι το ΕΔΔΑ δέχτηκε μεν ότι αυτές οι τεχνικές προκάλεσαν έντονη σωματική και ψυχική οδύνη, ωστόσο παίρνοντας θέση σε πολύπλοκα ψυχιατρικά ζητήματα, θεώρησε ότι επέφεραν οξείες ψυχιατρικές ενοχλήσεις, δηλαδή ότι οι συνέπειες δεν είχαν μακροχρόνια διάρκεια. Ακόμα δεν διερεύνησε καθόλου το ζήτημα της αισθητηριακής αποστέρησης τόσο από θεωρητική άποψη όσο και από την πιθανή εφαρμογή της εν προκειμένω. Υπήγαγε λοιπόν τις τεχνικές στην απάνθρωπη μεταχείριση, θεωρώντας ότι τα βασανιστήρια χρειάζονται ουσιώδεις σωματικούς τραυματισμούς. Με την αποφαση αυτή του ΕΔΔΑ άνοιξε ο δρόμος για τη χρήση τέτοιων μεθόδων βασανιστηρίων. Ειδικά στην Τουρκία τα βασανιστήρια απαλλαχτήκαν από την παλαιότερη ωμότητα, αποκτώντας περισσότερο επιστημονικό χαρακτήρα. Ο δικαστής Matscher διαφώνησε με την πλειοψηφία, δηλώνοντας ότι η εφαρμογή των «πέντε τεχνικών» προκάλεσε τουλάχιστον έντονη σωματική και ψυχική ταλαιπωρία για τα θύματα και επίσης ότι οδήγησε σε οξείες ψυχιατρικές διαταραχές, οι οποίες συνιστούσαν ένα τυπικό παράδειγμα βασανισμού κατά την έννοια του άρθρου 3.³²¹

³¹⁸ ΕΔΔΑ, Tyger κ. Ην. Βασιλείου, ο.π., ξεχωριστή γνώμη του δικαστή Fitzmaurice, σελ. 22, παρ. 3.

³¹⁹ Η J. Lantrip ισχυρίζεται ότι η απόφαση για το όριο μεταξύ των διαφόρων μορφών κακομεταχείρισης είναι υποκειμενική και «εξελίσσεται μαζί με την κοινωνία», έτσι ώστε να είναι πάντοτε ανοικτή σε κριτική. Βλ. J. Lantrip, *Torture and Cruel, Inhumane and Degrading Treatment in the Jurisprudence of the InterAmerican Court of Human Rights* (1999) *Journal of International & Comparative Law*, σελ 566.

³²⁰ ΕΔΔΑ, «Ελληνική Υπόθεση», ο.π., παρ.186.

³²¹ ο.π., ξεχωριστή γνώμη του δικαστή Matscher, σελ. 140

Στην υπόθεση Akkoc κ. Τουρκίας, η προσφεύγουσα αναγκάστηκε να βγάλει τα ρούχα της και να περπατήσει γυμνή ανάμεσα σε αξιωματικούς που την άγγιξαν και την κακοποίησαν προφορικά. Επιπλέον τραβήχτηκαν φωτογραφίες ενόσω ήταν γυμνή. Περαιτέρω δέθηκε με χειροπέδες σε μια πόρτα και ήταν αναγκασμένη να ακούσει το ήχος άλλων προσώπων που υποβάλλονταν σε κακομεταχείριση καθώς και της είπαν ότι τα παιδιά της βρίσκονταν υπό κράτηση και τα βασάνιζαν. Η κακομεταχείριση συμπεριλάμβανε την υποβολή της σε υπερβολικά δυνατή μουσική. Η Επιτροπή αποφάσισε ότι η προσφεύγουσα υποβλήθηκε σε σωματική και ψυχολογική κακομεταχείριση κατά τη διάρκεια της περιόδου κράτησης. Το Δικαστήριο τόνισε ιδιαίτερα τις απειλές που αφορούσαν τα παιδιά της και διαπίστωσε ότι τις προκάλεσαν έντονο φόβο και ανησυχία. Λαμβάνοντας υπόψη τη σοβαρότητα και την σκληρότητα των δεινών, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την τέλεση βασανιστηρίων.³²²

Στο υπόθεση Aydin, η προσφεύγουσα, κορίτσι ηλικίας 17 ετών, ισχυρίστηκε ότι, εκτός από τη σωματική κακομεταχείριση την οποία υπέστη, ένας στρατιώτης είχε αφαιρέσει τα ρούχα της με τη βία και την είχε βιάσει. Ο θύμα παραπονέθηκε για την υποβάθμιση που ένιωσε και τη μακροχρόνια ψυχολογική ζημία. Η Επιτροπή δέχθηκε ότι η μεταχείριση αυτή ήταν μια επίθεση στη σωματική και ηθική ακεραιότητα του θύματος και την όρισε ως μια σκληρή μορφή κακομεταχείρισης. Ωστόσο, στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ δεν περιλαμβάνεται ο όρος «σκληρή». Η Επιτροπή προτίμησε πιθανώς αυτόν τον όρο προκειμένου να τοποθετηθεί η κακομεταχείριση κάπου μεταξύ των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης μεταχείρισης. Το Δικαστήριο εξέτασε επίσης τις βαθιές ψυχολογικές επιπτώσεις του βιασμού που μπορεί να διαρκέσουν περισσότερο από άλλες μορφές σωματικής και ψυχικής βίας. Αναφέρθηκε επίσης στην ψυχική αγωνία, στη σωματική και συναισθηματική ταλαιπωρία και αποφάσισε ότι όλα αυτά συνιστούσαν βασανιστήρια.³²³ Στην υπόθεση Selmouni, η οποία έχει προαναφερθεί, το Δικαστήριο χαρακτήρισε αυτό το είδος μεταχείρισης ως ταπεινωτικό και δήλωσε ότι ο έντονος πόνος και η ταλαιπωρία που προκλήθηκε από τη σωματική και ψυχική βία ήταν πράξεις αρκετά σοβαρά και σκληρές ώστε να μπορούν να χαρακτηριστούν ως βασανιστήρια.³²⁴

Οι περιπτωσιολογικές μελέτες αποδεικνύουν ότι η διανοητική και ψυχολογική κακομεταχείριση μπορούν καθεαυτές να συνιστούν βασανιστήρια, ανάλογα με τη σοβαρότητα, τη σκληρότητα τους και την ευπάθεια του θύματος. Στην περίπτωση της υπόθεσης της Ιρλανδίας κ. Ην. Βασιλείου, για παράδειγμα, δεν αναφέρεται καμία σωματική μέθοδος βασανισμού.

³²² ΕΔΔΑ, Akkoc κ. Τουρκίας, ο.π., παρ. 25, 116, 117.

³²³ ΕΔΔΑ, Aydin κ. Τουρκίας, ο.π., παρ. 83-86, Aksoy κ. Τουρκίας, ο.π., παρ. 64.

³²⁴ ΕΔΔΑ, Selmouni κ. Γαλλίας, ο.π., παρ. 105

9.4. Ο ψυχικός πόνος ως απάνθρωπη μεταχείριση ή τιμωρία

Αρχικά, μια επαρκώς πραγματική και άμεση απειλή βασανιστηρίων» που δημιουργεί αρκετή ψυχική οδύνη καθώς και η χρήση «ψυχολογικών τεχνικών ανάκρισης» μπορούν να γίνουν δεκτές ως απάνθρωπη μεταχείριση. Το Δικαστήριο δέχθηκε στην «Ιρλανδική Υπόθεση» ότι οι πέντε τεχνικές αποτελούσαν απάνθρωπη μεταχείριση διότι προκάλεσαν έντονη σωματική και ψυχική οδύνη στα θύματα. Ωστόσο, ο δικαστής Fitzmaurice διατύπωσε αντιρρήσεις ως προς τον χαρακτηρισμό των πέντε τεχνικών ως απάνθρωπη μεταχείριση και διερωτήθηκε εάν οτιδήποτε προκαλεί έναν αισθητό πόνο, πίεση ή ταλαιπωρία, όπως η στέρηση του ύπνου ή της τροφής θα πρέπει να θεωρείται ως "απάνθρωπο" τότε ποιες λέξεις θα χρησιμοποιηθούν για μια σκληρή μεταχείριση που περιλαμβάνει την πρόκληση σοβαρής πνευματικής ή σωματικής βλάβης.³²⁵

Το Δικαστήριο και η Επιτροπή έχουν εξετάσει ορισμένες περιπτώσεις σχετικά με την καταστροφή κατοικιών και περιουσιακών στοιχείων από τις δυνάμεις ασφαλείας στη νοτιοανατολική Τουρκία. Σε ορισμένες άλλες περιπτώσεις κατά της Τουρκίας, η Επιτροπή και το Δικαστήριο εξέτασαν την πνευματική αγωνία που προκλήθηκε στα θύματα από την εξαφάνιση των συγγενών τους. Όσον αφορά τις εξαφανίσεις, το Δικαστήριο αναφέρθηκε σε ορισμένους αντικειμενικούς παράγοντες, ανεξάρτητα από τη συναισθηματική κατάσταση του θύματος, όπως η εγγύτητα του οικογενειακού δεσμού, οι ιδιαίτερες συνθήκες της σχέσης, ο βαθμός στον οποίο το μέλος της οικογένειας ήταν μάρτυρας της εξαφάνισης, η συμμετοχή του μέλους της οικογένειας στην προσπάθεια απόκτησης πληροφοριών σχετικά με το εξαφανισμένο πρόσωπο και ο τρόπος με τον οποίο οι αρχές απάντησαν στις εν λόγω έρευνες.³²⁶ Η αντίδραση των επίσημων αρχών σε περιπτώσεις εξαφανίσεων είναι ένας σημαντικός παράγοντας καθώς η αδιαφορία των αρχών γίνεται δεκτή ως ο κύριος λόγος της ψυχικής αγωνίας, όπως δείχνουν οι ακόλουθες περιπτώσεις. Όσον αφορά την απομόνωση, η γενική προσέγγιση του ΕΔΔΑ είναι ότι αποτελεί ανεπιθύμητη πρακτική. Ωστόσο, το αν είναι απάνθρωπη ή όχι εξαρτάται από τις ειδικές συνθήκες της κάθε περίπτωσης. Το ΕΔΔΑ ελέγχει την ισορροπία μεταξύ των απαιτήσεων ασφάλειας και των βασικών ατομικών δικαιωμάτων. Οι σχετικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ έχουν παρατεθεί στο κεφάλαιο της απάνθρωπης μεταχείρισης.

9.5. Ο ψυχικός πόνος ως εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία

Η ταπείνωση και η υποβάθμιση είναι δύο θεμελιώδεις έννοιες στον ορισμό της εξευτελιστικής μεταχείρισης. Η μεταχείριση γίνεται αποδεκτή ως εξευτελιστική εάν υπάρχει

³²⁵ ΕΔΔΑ, Ιρλανδία κ. Ην. Βασιλείου, ξεχωριστή γνώμη του δικαστή Fitzmaurice, παρ. 26

³²⁶ ΕΔΔΑ, Cakici κ. Τουρκίας, 8.7.1999, παρ. 98.

πρόθεση να ταπεινωθεί³²⁷ το θύμα μπροστά στους άλλους ή το οδηγήσει να ενεργήσει ενάντια στη βούληση ή τη συνείδησή του.³²⁸ Η Επιτροπή ορίζει την εξευτελιστική μεταχείριση ως ενέργεια που «υποβαθμίζει το θύμα σε βαθμό, θέση, φήμη ή χαρακτήρα, είτε στα δικά του μάτια είτε στα μάτια των άλλων ανθρώπων», με την προϋπόθεση να φθάσει σε ένα ορισμένο επίπεδο σοβαρότητας. Η απειλή της σωματικής τιμωρίας είναι ένας τρόπος εξευτελιστική μεταχείρισης. Το Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι εάν η απειλή είναι επαρκής, πραγματική και άμεση, θα μπορούσε να αποτελέσει τουλάχιστον απάνθρωπη μεταχείριση. Στην υπόθεση *Campbell & Cosans* κ. Ην. Βασιλείου, μετά την εξέταση της δυνατότητας ταπείνωσης και υποβάθμισης του προσφεύγοντος στα μάτια του, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το θύμα πρέπει να είναι ένα εξαιρετικά ευαίσθητο πρόσωπο που μπορεί να επηρεαστεί βαθιά από την απειλή. Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι ως πειθαρχικό μέτρο, η σωματική τιμωρία έχει χρησιμοποιηθεί για πολύ καιρό και υπάρχει γενική αποδοχή ως προς αυτή. Το Δικαστήριο εξέτασε επίσης την απουσία ιατρικών αναφορών που θα έδειχναν τις δυσμενείς ψυχολογικές ή άλλες επιπτώσεις στα δύο παιδιά και αποφάσισε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3.³²⁹

Το Δικαστήριο έχει δηλώσει ότι η μεταχείριση ενός προσώπου ως «αντικειμένου» από τις αρχές αποτελεί σοβαρή επίθεση στην αξιοπρέπεια και τη σωματική του ακεραιότητα, οι οποίες υπάγονται στην προστασία του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Ο δικαστής *Fitzmaurice* υποστηρίζει ότι η εξευτελιστική μεταχείριση πρέπει να είναι:

«σοβαρά ταπεινωτική, υποβαθμιστική ως προς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια ή να προκαλεί αποτροπιασμό, όπως το ξύρισμα της κεφαλής κάποιου, η χάραξη του και η κάλυψη του με φτερά, η κάλυψη του με βρωμιά ή μούχλα και η έκθεση του γυμνού σώματος του μπροστά σε τρίτους, ο εξαναγκασμός να φάει περιττώματα ή να ντυθεί με τρόπο που προκαλεί γελοιοποίηση.³³⁰ Σύμφωνα με τον ίδιο, ο στερημένος από τον ύπνο και την τροφή για περιορισμένες περιόδους, εκείνος που τοποθετείται για ένα χρονικό διάστημα σε ένα δωμάτιο όπου υπάρχει συνεχής θόρυβος ή ακόμα καλύπτεται με "κουκούλα" δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει υποβληθεί σε εξευτελιστική μεταχείριση». Στην υπόθεση *Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι οι πέντε τεχνικές ήταν υποβαθμιστικές λόγω των ταπεινωτικών τους επιπτώσεων στα άτομα τα οποία υποβλήθηκαν σε αυτές. Εκτός από την αίσθηση του φόβου, της αγωνίας και της κατωτερότητας και της πιθανότητας να σπάσει η

³²⁷ Στην υπόθεση *Abdulaziz, Cabales and Balkandali* κ. Ην. Βασιλείου, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι δεν υπήρχε πρόθεση ταπείνωσης του θύματος. Επομένως, η μεταχείριση δεν μπορούσε να θεωρηθεί εξευτελιστική (παρ. 91)

³²⁸ ΕΔΔΑ, «Ελληνική Υπόθεση», ο.π., παρ. 186.

³²⁹ ΕΔΔΑ, *Campbell & Cosans* κ. Ην.. Βασιλείου, ο.π, παρ. 68

³³⁰ ΕΔΔΑ, *Ιρλανδία* κ. Ην. Βασιλείου, ξεχωριστή γνώμη του δικαστή *Fitzmaurice*, παρ. 27.

σωματική και ηθική αντίσταση του θύματος, προκάλεσαν τουλάχιστον έντονη σωματική και πνευματική οδύνη και οδήγησαν σε οξείες ψυχιατρικές διαταραχές.^{331 332}

Υπόθεση Elçi κ.α. κ. Τουρκίας

Η υπόθεση Elçi κ.α. κ Τουρκίας αφορούσε τα γεγονότα του Νοεμβρίου και του Δεκεμβρίου του 1993, όταν οι προσφεύγοντες τέθηκαν υπό κράτηση για την εξέταση των εικαζόμενων σχέσεων τους με το PKK (Κουρδικό Εργατικό Κόμμα). Ο κ. Elçi ισχυρίστηκε ότι είχε υποβληθεί σε βασανιστήρια και απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση κατά την κράτηση του, συμπεριλαμβανομένης της υποβολής του σε ξυλοδαρμούς και των απειλών θανάτου. Παρόμοιοι ήταν και οι ισχυρισμοί των υπόλοιπων προσφευγόντων. Κάποιοι από αυτούς μάλιστα ισχυρίστηκαν ότι τους έγδυσαν και τους περιέλουσαν με παγωμένο νερό και άλλοι ότι λόγω του υπερπληθυσμού κρατήθηκαν στον διάδρομο. Όλοι οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι κρατήθηκαν σε τρομερές συνθήκες, με υπερπληθυσμό, παγωμένο κλίμα, έλλειψη φωτός ελάχιστη τροφή και νερό. Υποστήριξαν ότι υπήρχαν ανεπαρκείς κλινοστρωμένες, πλυντήρια, τουαλέτες και ρούχα. Ισχυρίστηκαν ότι ο σκοπός αυτής της κακομεταχείρισης ήταν να τους υποχρεώσει να υπογράψουν ψευδή έγγραφα σχετικά με τις συλλήψεις και τις έρευνες. Υποστήριξαν ακόμη την έλλειψη εγγυήσεων όσον αφορά την κακομεταχείριση τους. Η έλλειψη εγγυήσεων συνίστατο κατά τους προσφεύγοντες στην αδικαιολόγητη διάρκεια τους, την έλλειψη ιατρικής εκθέσεως για τους περισσότερους πριν από την κράτηση τους, τις επιπόλαιες και τυπικές ιατρικές εξετάσεις πριν από την απελευθέρωση τους και την απουσία διερεύνησης των ισχυρισμών τους από τις αρμόδιες αρχές, οι οποίες βασίζονταν στη συνεχή υπόθεση των υπαλλήλων ότι οι ισχυρισμοί αυτοί δεν υπήρξαν αληθινοί.^{333 334}

Λαμβανομένων υπόψη των συνθηκών της υποθέσεως στο σύνολό της, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι οι προσφεύγοντες Tahir Elçi, Niyazi Çem, Meral Daniş Beştaş και Hüsniye

³³¹ ΕΔΔΑ, Ιρλανδία κ. Ην. Βασιλείου, ο.π., παρ. 167.

³³² Irfan Neziroğlu, A Comparative Analysis of Mental and Psychological Suffering as Torture, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment under International Human Rights Treaty Law, σελ. 7-15, δημοσιευμένο στο: <http://projects.essex.ac.uk/ehrr/V4N1/Neziroglu.pdf>

³³³ Προς στήριξη των ισχυρισμών τους, οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν τις εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, τις αποφάσεις του Δικαστηρίου, τις εκθέσεις και τις αποφάσεις των οργάνων των Ηνωμένων Εθνών και τις αναφορές της Διεθνούς Αμνηστίας. Αναφέρθηκαν επίσης στις δηλώσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων, σχετικά με την Τουρκία οι οποίες διαπίστωσαν τη συστηματική κακομεταχείριση κρατουμένων κατά την αστυνομική κράτηση. Επιπλέον, αξιοσημείωτο είναι ότι οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι αυτού του είδους η κακομεταχείριση δεν θα μπορούσε να αφήσει απαραίτητα σημαντικά φυσικά τραύματα.

³³⁴ ΕΔΔΑ, Elçi κ.α. κ. Τουρκίας, 13.11.2003, παρ. 611-616

Ölmez υπέστησαν σωματική και ψυχική βία κατά τη διάρκεια της κράτησής τους. Η κακομεταχείριση αυτή τους προκάλεσε έντονο πόνο και οδύνη και ήταν ιδιαίτερα σοβαρή και σκληρή, κατά παράβαση του Άρθρου 3 της Σύμβασης. Κατά συνέπεια, έπρεπε να θεωρηθούν ως βασανιστήρια κατά την έννοια του άρθρου αυτού. Επιπλέον, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι προσφεύγοντες Şinasi Tur, Sabahattin Acar, Mehmet Selim Kurbanoglu, Mesut Beştaş και Vedat Erten υποβλήθηκαν επίσης κατά τη διάρκεια της κράτησής τους σε κακομεταχείριση κατά παράβαση του άρθρου 3, αν και κάπως μικρότερης σοβαρότητας. Το Δικαστήριο έκρινε ακόμη ότι οι δικαστικές αρχές δεν εξέτασαν τους ισχυρισμούς τους σχετικά με την κακομεταχείριση που υπέστησαν. Ενόψει της πλήρους αδράνειας των δικαστικών αρχών στην παρούσα υπόθεση να διερευνήσουν τις καταγγελίες των προσφευγόντων για κακομεταχείριση, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπήρξε επίσης παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης από διαδικαστικής πλευράς.³³⁵

9.6. Συμπερασματικές παρατηρήσεις ως προς τα ψυχολογικά βασανιστήρια

Υπάρχει ένας μεγάλος αγώνας για την πλήρη εξάλειψη των βασανιστηρίων και των άλλων μορφών κακομεταχείρισης σε όλο τον κόσμο. Σημαντική πρόοδος έχει σημειωθεί όσον αφορά την πρόληψη συγκεκριμένων φυσικών μεθόδων. Ωστόσο, οι ψυχολογικές μορφές κακομεταχείρισης προσελκύουν λιγότερη προσοχή. Εντούτοις, τα βασανιστήρια ή η κακομεταχείριση δεν αποτελούνται μόνο από ηλεκτροσόκ, χτυπήματα ή ξυλοδαρμούς. Το σύστημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων βασίζεται στην αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Οι ψυχικές μορφές κακομεταχείρισης αποσκοπούν στην καταστροφή της ηθικής ακεραιότητας του θύματος. Αν και συνήθως τα ψυχικά βασανιστήρια δεν αφήνουν κανένα φυσικό σημάδι, η ανάκαμψη από την ψυχική ταλαιπωρία μπορεί να διαρκέσει περισσότερο από την αποκατάσταση των συνεπειών των φυσικών μεθόδων. Η νομολογία του διεθνούς δικαίου περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποδεικνύει ότι η σοβαρότητα των διανοητικών ή ψυχολογικών συναισθημάτων αγωνίας, άγχους ή ενόχλησης μπορούν να ισοδυναμούν με βασανιστήρια. Οι κοινές μέθοδοι πρόκλησης διανοητικής ή ψυχικής δυσφορίας που αναφέρουν τα όργανα της Σύμβασης είναι η στέρηση (τροφής, νερού, ύπνος κ.λπ.), απειλές (εκτέλεσης, βιασμού), ψεύτικες εκτελέσεις, η πρόκληση ψυχικής δυσφορίας από την εξαφάνιση ενός στενού συγγενή, η απογύμνωση, η απομόνωση, οι προσβολές, η ταπείνωση και η υποβάθμιση.

Το αν πρόκειται για βασανιστήρια, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή όχι εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όπως η φύση, ο σκοπός, η διάρκεια και η σοβαρότητα της

³³⁵ΕΔΔΑ, Elçi κ.α. κ. Τουρκίας, 13.11.2003, παρ. 637-649

μεταχείρισης που εφαρμόστηκε, η ευπάθεια του θύματος, η ηλικία του, η κατάσταση της υγείας και οι σωματικές ή διανοητικές επιπτώσεις στο θύμα.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχουν δώσει μεγάλη προσοχή στην ψυχική αγωνία και τον πόνο που μπορεί να προκαλέσει η κακομεταχείριση. Το ΕΔΔΑ έχει προσπαθήσει να αναπτύξει κάποιες αντικειμενικές και υποκειμενικές συνθήκες για να το εκτιμήσει την ψυχική αγωνία. Η δοκιμασία σοβαρότητας (severity test) εφαρμόζεται τόσο στις σωματικές όσο και στις ψυχολογικές μορφές κακοποίησης. Από τη νομολογία προκύπτει ότι η σωματική βλάβη δεν αποτελεί προϋπόθεση για τις συνέπειες των βασανιστηρίων. Η σοβαρή ψυχική αγωνία μπορεί επίσης να συνιστά βασανιστήριο. Εξάλλου, πράξεις που περιλαμβάνουν ένα ορισμένο βαθμό ταπείνωσης και υποβάθμισης μπορούν να γίνουν δεκτές ως απάνθρωπες ή εξευτελιστικές. Η νομολογία του ΕΔΔΑ παρουσιάζει βελτιωμένα πρότυπα και ένα καλό μοντέλο για τα άλλα συστήματα. Είναι επομένως σαφές ότι ο ψυχικός πόνος προσελκύει όλο και περισσότερη προσοχή και ότι η νομολογία αναπτύσσεται ανεξάρτητα από τις φυσικές μορφές κακομεταχείρισης.³³⁶

³³⁶ Irfan Neziroğlu, A Comparative Analysis of Mental and Psychological Suffering as Torture, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment under International Human Rights Treaty Law, σελ. 16, δημοσιευμένο στο: <http://projects.essex.ac.uk/ehrr/V4N1/Neziroglu.pdf>

10. Η δικονομική πλευρά του άρθρου 3

Όταν κάποιος υποστηρίζει εύλογα ότι υπέστη σοβαρή κακομεταχείριση στα χέρια της αστυνομίας ή άλλων κρατικών οργάνων, η διάταξη του άρθρου 3, σε συνδυασμό με τη γενική υποχρέωση των Κρατών βάσει του άρθρου 1 της ΕΣΔΑ περί «αναγνώρισης σε όλα τα άτομα που υπάγονται στη δικαιοδοσία του, των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που ορίζει (...) η Σύμβαση», απαιτεί κατ' επέκταση τη διεξαγωγή αποτελεσματικής επίσημης έρευνας.³³⁷ Σε αντίθετη περίπτωση, η απόλυτη απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης και τιμωρίας θα ήταν, παρά τη θεμελιώδη σημασία της, αναποτελεσματική στην πράξη και θα επέτρεπε σε ορισμένες περιπτώσεις στα όργανα της κρατικής εξουσίας να προσβάλλουν τα δικαιώματα αυτών που βρίσκονται υπό τον έλεγχο τους απολαμβάνοντας καθεστώς ουσιαστικής ασυλίας.³³⁸

Έτσι στην υπόθεση Zontul κ. Ελλάδα, τούρκου παράνομου μετανάστη, ο οποίος κατήγγειλε ότι λιμενικός τον είχε βιάσει με ένα γκλομπ, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν διεξήχθη επαρκής κι αποτελεσματική έρευνα, αφού είχε απορριφθεί το αίτημα του προσφεύγοντα να εξεταστεί από γιατρό μετά τη καταγγελία του βιασμού και το περιστατικό – το οποίο το Δικαστήριο χαρακτήρισε ως βασανιστήριο- είχε καταγραφεί ως «ράπισμα» και «άσκηση ψυχολογικής βίας». Επιπλέον, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η ποινή που επιβλήθηκε στον λιμενικό (έξι μήνες φυλάκιση με αναστολή που μετατράπηκε σε συνολικό πρόστιμο 792 ευρώ) ήταν προδήλως δυσανάλογη με τη σοβαρότητα της παραβίασης και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το ελληνικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, όπως λειτούργησε στην συγκεκριμένη υπόθεση, δεν μπόρεσε να αποτρέψει την τέλεση της καταγγελλόμενης πράξης και δεν παρείχε στον προσφεύγοντα επαρκή αποκατάσταση για την μεταχείριση που υπέστη.³³⁹

Το Δικαστήριο δέχεται επίσης ότι το Κράτος εξακολουθεί να φέρει το βάρος απόδειξης ακόμα κι όταν τα εθνικά δικαστήρια αθώωσαν τους αστυνομικούς τους οποίους καταγγέλλει ο προσφεύγων για κακομεταχείριση.³⁴⁰ Έτσι στην υπόθεση Galotskin, όπου τα ελληνικά δικαστήρια αθώωσαν τους τρεις αστυνομικούς οι οποίοι κατά τον προσφεύγοντα τον είχαν ξυλοκοπήσει άγρια κατά τον έλεγχο των στοιχείων της ταυτότητας του, το Δικαστήριο αφού

³³⁷ βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Makhashevy κ. Ρωσίας, 31.7.2012, παρ. 134-137, Al Nashiri κ. Πολωνίας και Husayn (Abu Zubaydah) κ. Πολωνίας, 24.7.2014, παρ. 485-486 και 479-480 (καταδίκη της Πολωνίας για συνενοχή στο πρόγραμμα μυστικών φυλακών της CIA σε τρίτες χώρες)

³³⁸ βλ. τις πολύ γνωστές ΕΔΔΑ, Assenov κ.α. κ. Βουλγαρίας, ο.π., Labita κ. Ιταλίας (Ευρεία Σύνθεση), 6.4.2000, παρ. 131, κι ενδεικτικά μεταξύ πολλών άλλων, Indelicato κ. Ιταλίας, 18.10.2001, παρ. 36, Sokurenko κ. Ρωσίας, 10.1.2012, παρ.61

³³⁹ ΕΔΔΑ, Zontul κ. Ελλάδας, ο.π., παρ. 93, 107-109

³⁴⁰ ΕΔΔΑ, Corsacov κ. Μολδαβίας, 4.4.2006, παρ. 55

εξέτασε τον τρόπο διεξαγωγής της διοικητικής έρευνας και το περιεχόμενο των αποφάσεων του αρμόδιου Δικαστικού Συμβουλίου και του Εφετείου Θεσσαλονίκης, κατέδειξε τα λογικά σφάλματα στα οποία είχαν υποπέσει οι εθνικές αρχές και την προβληματική εκτίμηση των αποδεικτικών μέσων και κατέληξε σε παραβίαση του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 3.³⁴¹

Το άρθρο 3 δεν καθιερώνει υποχρέωση αποτελέσματος αλλά υποχρέωση συμπεριφοράς (*obligation de moyens/ obligation of means*). Δεν είναι δηλαδή απαραίτητο κάθε έρευνα να είναι επιτυχής να καταλήγει σε συμπεράσματα που συμπίπτουν με την εκδοχή των γεγονότων που δίνει ο προσφεύγων. Ούτε αναγνωρίζει η Σύμβαση απόλυτο δικαίωμα να πετύχει ο προσφεύγων την ποινική δίωξη ή την καταδίκη του συγκεκριμένου προσώπου. Όμως όπως ισχύει για την έρευνα καταγγελιών που στηρίζονται στο άρθρο 2 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα στη ζωή), η έρευνα αυτή πρέπει να διεξάγεται με τρόπο που να επιτρέπει την εξακρίβωση των γεγονότων, και εφόσον αποδεικνύεται η αλήθεια των ισχυρισμών του προσφεύγοντος, τον εντοπισμό και την τιμωρία όσων είναι υπεύθυνοι για μια τέτοια μεταχείριση³⁴². Επίσης, για να είναι αποτελεσματική, η έρευνα πρέπει να είναι ικανή να προσδιορίσει κατά πόσο η βία που ασκήθηκε ήταν ή όχι αιτιολογημένη υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις.

Η έρευνα μιας σοβαρής καταγγελίας για κακομεταχείριση πρέπει να είναι εξονυχιστική. Αυτό σημαίνει ότι οι αρχές πρέπει πάντοτε να καταβάλλουν σοβαρές προσπάθειες για την εξακρίβωση της αλήθειας και δεν πρέπει να αρκούνται σε βεβαιωμένα και αβάσιμα συμπεράσματα για να κλείσουν την έρευνα τους ή για να στηρίξουν τις αποφάσεις τους. Οφείλουν να λαμβάνουν όλα τα εύλογα μέτρα που είναι διαθέσιμα για τη διασφάλιση των αποδεικτικών στοιχείων που αφορούν το υπό διερεύνηση συμβάν, στα οποία συμπεριλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, οι καταθέσεις των αυτόπτων μαρτύρων και οι ιατροδικαστικές εκθέσεις. Κάθε παράλειψη στην έρευνα που υπονομεύει τη δυνατότητα της να εξακριβώσει τα αίτια των τραυματισμών ή την ταυτότητα των υπευθύνων, μπορεί να είναι προβληματική σε σχέση με το διαδικαστικό σκέλος του άρθρου 3.

Επιπλέον, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, για να θεωρηθεί ως αποτελεσματική η διερεύνηση των βασανιστηρίων ή της κακομεταχείρισης από υπαλλήλους του κράτους, ο γενικός κανόνας είναι ότι οι υπεύθυνοι για τη διεξαγωγή των ερευνών και όσοι διεξάγουν την έρευνα θα πρέπει να είναι ανεξάρτητοι ιεραρχικά και θεσμικά από οποιονδήποτε εμπλέκεται στην υπόθεση, με άλλα λόγια θα πρέπει να είναι ανεξάρτητοι στην πράξη³⁴³. Για τους ίδιους λόγους, πρέπει να υπάρχει ένα επαρκές στοιχείο δημόσιου εξονυχιστικού ελέγχου της έρευνας ή

³⁴¹ ΕΔΔΑ, Galotskin κ. Ελλάδα, 14.1.2010 παρ. 45-50

³⁴² ΕΔΔΑ, Selmouni κ. Γαλλίας, ο.π., παρ. 79, Kmetty κ. Ουγγαρίας, 16.12.2003, παρ. 38, και οι πιο πρόσφατες Alchagin κ. Ρωσίας, 17.1.2012, παρ. 38, Jeronovics κ. Λετονία (Ευρεία Σύνθεση), 5.7.2016, παρ. 107

³⁴³ Βλ. Bati και άλλοι κατά Τουρκίας, 3.6.2004, § 135

των αποτελεσμάτων της ώστε να εξασφαλίζεται η λογοδοσία τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη. Σε όλες τις περιπτώσεις, ωστόσο, ο καταγγέλλων πρέπει να έχει ουσιαστική πρόσβαση στην διαδικασία της έρευνας.³⁴⁴

Επίσης η έρευνα πρέπει να διεξάγεται με ταχύτητα και οι αρχές να αντιδρούν άμεσα στις καταγγελίες για κακομεταχείριση. Μια ταχεία απάντηση των αρχών είναι ουσιώδους σημασίας για να διαφυλαχθεί η εμπιστοσύνη του κοινού στον σεβασμό της αρχής της νομιμότητας και για να αποφευχθεί κάθε υποψία συνέργειας ή ανοχής παράνομων πράξεων. Έτσι όταν δεν είναι σε θέση να συνάγει συμπεράσματα σχετικά με την ύπαρξη κακομεταχείρισης, εξαιτίας, μεταξύ άλλων, της παράλειψης των αρχών να αντιδράσουν έγκαιρα κι αποτελεσματικά στα σχετικά παράπονα, το ΕΔΔΑ καταλήγει σε παραβίαση του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 3, ακόμα κι αν δεν έχει επαρκή στοιχεία για να διαπιστώσει παραβίαση του ουσιαστικού σκέλους.³⁴⁵

Η διαδικαστική υποχρέωση που απορρέει από το άρθρο 3 δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις κακομεταχείρισης από κρατικά όργανα, αλλά ισχύει και στα περιστατικά κακομεταχείρισης που προκύπτουν μέσα από διαπροσωπικές σχέσεις. Μολονότι το πεδίο της έρευνας περιστατικών κακομεταχείρισης από ιδιώτες μπορεί να διαφέρει σε έκταση σε σχέση με την έρευνα που διεξάγεται σε υποθέσεις κρατικής βίας, ωστόσο πρέπει να πληροί κάποια βασικά κριτήρια, όπως αντικειμενικότητα, αμεροληψία, ταχύτητα, και να υπόκειται σε δημόσιο έλεγχο.³⁴⁶ Έτσι στην υπόθεση M.B. κ. Ρουμανίας, το ΕΔΔΑ κατέκρινε αφενός τη βραδύτητα της έρευνας και αφετέρου την παράλειψη των εθνικών αρχών να ψάξουν και να συλλέξουν το αποδεικτικό υλικό, μετά την καταγγελία της προσφεύγουσας για βιασμό από έναν γνωστό της, όπως ίχνη σπέρματος, τρίχες και άλλο γενετικό υλικό, καθώς και την παράλειψη τους να εξετάσουν και να φυλάξουν τα ρούχα της που έφεραν κηλίδες αίματος κι ήταν σκισμένα.

Εξάλλου, κατά την διερεύνηση βίαιων περιστατικών με ρατσιστικές αποχρώσεις, οι κρατικές αρχές οφείλουν να προβαίνουν σε κάθε εύλογη ενέργεια για να αποκαλύψουν οποιοδήποτε ρατσιστικό κίνητρο και να διακριβώσουν εάν το εθνικό μίσος ή οι προκαταλήψεις έπαιξαν ρόλο στα σχετικά περιστατικά. Αναγνωρίζοντας όμως ότι στην πράξη είναι εξαιρετικά δύσκολο να αποδειχτούν τέτοια κίνητρα, το ΕΔΔΑ δέχεται ότι τα Κράτη έχουν μια υποχρέωση συμπεριφοράς (καταβολής δηλαδή κάθε δυνατής προσπάθειας διασφάλισης των αποδεικτικών στοιχείων, ανακάλυψης της αλήθειας και έκδοσης πλήρως αιτιολογημένων, αμερόληπτων κι αντικειμενικών αποφάσεων, χωρίς να παραλείπουν ύποπτα γεγονότα που μπορούν να συνιστούν ένδειξης βίας παρακινούμενης από ρατσισμό) και όχι αποτελέσματος.

³⁴⁴ βλ. Karabet κ.α. κ. Ουκρανίας, 17.1.2013, παρ. 259-262, Aksoy κατά Τουρκίας, 18 Δεκεμβρίου 1996, § 98

³⁴⁵ ΕΔΔΑ, Lopata κ. Ρωσίας, 13.7.2010, παρ. 124-126, B.S. κ. Ισπανίας, 24.7.2012, παρ.48 και 55

³⁴⁶ ΕΔΔΑ, Denis Vasilyev κ. Ρωσίας, 17.12.2009, παρ. 100, J.L. κ. Λετονίας, 17.4.2012, παρ. 66

Επιπλέον, κατά το Δικαστήριο, σε περίπτωση εσκεμμένης κακομεταχείρισης προκληθείσης από κρατικά όργανα κατά παράβαση του άρθρου 3, δύο μέτρα επιβάλλονται ώστε να υπάρξει επαρκής επανόρθωση. Πρώτον, οι αρχές του Κράτους θα πρέπει να πραγματοποιήσουν μία ενδεδειγμένη και αποτελεσματική έρευνα η οποία να μπορεί να οδηγήσει στον εντοπισμό και την τιμωρία των υπαιτίων. Δεύτερον, ο προσφεύγων θα πρέπει ενδεχομένως να λάβει μία αποζημίωση³⁴⁷ ή τουλάχιστον να έχει τη δυνατότητα να αξιώσει και να λάβει μία αποζημίωση για τη βλάβη που του προκάλεσε η κακομεταχείριση³⁴⁸.

Σε ό,τι αφορά την απαίτηση ενδεδειγμένης και αποτελεσματικής έρευνας, το Δικαστήριο θεωρεί ότι η έρευνα αυτή, όπως και εκείνη που προκύπτει από το άρθρο 2, πρέπει να μπορεί να οδηγήσει στον εντοπισμό και την τιμωρία των υπαιτίων. Προκειμένου μία έρευνα να είναι αποτελεσματική στην πράξη, απαραίτητη προϋπόθεση είναι το Κράτος να έχει νομοθετήσει διατάξεις ποινικού δικαίου που να καταστέλλουν τις πρακτικές που είναι αντίθετες προς το άρθρο 3. Θα πρέπει ομοίως να διευκρινιστεί ότι εν προκειμένω οι δικονομικές απαιτήσεις του άρθρου 3 επεκτείνονται πέραν του σταδίου της προανάκρισης όταν αυτή έχει οδηγήσει στην άσκηση ποινικών διώξεων ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων: είναι το σύνολο της διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένου του σταδίου της κρίσης, που πρέπει να ανταποκρίνεται στις επιταγές της απαγόρευσης που θέτει αυτή η διάταξη. Έτσι, οι εσωτερικές δικαστικές αρχές δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να αποδεικνύονται διατεθειμένες να αφήσουν ατιμώρητες τις προσβολές της σωματικής και πνευματικής ακεραιότητας των ατόμων. Τούτο είναι απαραίτητο για τη διατήρηση της εμπιστοσύνης του κοινού και της διασφάλισης της προσχώρησής του στο Κράτος δικαίου.

Προκειμένου να καθορίσει αν οι εθνικές αρχές διεξήγαγαν μία εξονυχιστική και αποτελεσματική έρευνα κατά των υπαιτίων σύμφωνα με τις απαιτήσεις που θέτει στη νομολογία του, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη πολυάριθμα κριτήρια. Καταρχήν, σημαντικοί παράγοντες για μία αποτελεσματική έρευνα και οι οποίοι επιτρέπουν να εξακριβωθεί αν οι αρχές είχαν τη βούληση να εντοπίσουν και να διώξουν ποινικά τους υπαίτιους, είναι η ταχύτητα με την οποία αυτή ξεκίνησε και η ταχύτητα με την οποία αυτή διενεργήθηκε. Επιπλέον, η έκβαση της έρευνας και οι ποινικές διώξεις στις οποίες οδηγεί, συμπεριλαμβανομένης της απαγγελθείσας ποινής καθώς και τα ληφθέντα πειθαρχικά μέτρα, είναι αποφασιστικής σημασίας.³⁴⁹

³⁴⁷ βλ. ΕΔΔΑ, προαναφερόμενη απόφαση Vladimir Romanov, § 79 και, *mutatis mutandis*, Aksoy κατά Τουρκίας, 18 Δεκεμβρίου 1996

³⁴⁸ βλ. ΕΔΔΑ, Nikolova et Velitchkova κατά Βουλγαρίας, § 56, 20 Δεκεμβρίου 2007, Çamdereli κατά Τουρκίας, 17.7.2008, § 29

³⁴⁹ βλ. Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ. 140-143

11. Απόδειξη

Η ιδιαιτερότητα του έργου που του αναθέτει το άρθρο 19 της Σύμβασης –να διασφαλίζει την τήρηση από πλευράς των Υψηλών Συμβαλλομένων Κρατών της υποχρέωσής τους που συνίσταται στην αναγνώριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται με το μέσο αυτό- καθορίζει τον τρόπο που προσεγγίζει το Δικαστήριο τα θέματα απόδειξης. Πράγματι δεν είναι αρμοδιότητα του δικαστηρίου να αποφανθεί για την ενοχή με βάση το ποινικό δίκαιο ή για την αστική ευθύνη, αλλά για την ευθύνη των Κρατών σύμφωνα με την Σύμβαση. Συνεπώς, στο πλαίσιο της διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου, δεν υπάρχει κανένα δικονομικό εμπόδιο στο παραδεκτό αποδεικτικών στοιχείων ούτε προκαθορισμένοι τρόποι που εφαρμόζονται στην εκτίμησή τους. Λόγω της έντονης απαξίας που συνοδεύει μια καταδίκη για παραβίαση του άρθρου 3, το Δικαστήριο εφαρμόζει γενικά σε αυτές τον κανόνα της απόδειξης «πέραν πάσης εύλογης αμφιβολίας»³⁵⁰, χωρίς ωστόσο να ακολουθεί την ίδια μεθοδολογία με τα εθνικά δικαστήρια ως προς την εξακρίβωση των πραγματικών περιστατικών, τα οποία συνήθως αποτελούν και αντικείμενο διαφωνίας των διαδίκων.

Το Δικαστήριο καταλήγει σε συμπεράσματα που, κατά την άποψή του, θεμελιώνονται με ανεξάρτητη εκτίμηση του συνόλου των αποδεικτικών στοιχείων, συμπεριλαμβανομένων των συμπερασμάτων που μπορεί να συνάγει από γεγονότα και παρατηρήσεις των μερών³⁵¹. Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του, η απόδειξη μπορεί να προκύπτει από μια δέσμη ενδείξεων, ή ισχυρών τεκμηρίων, επαρκώς σοβαρών, συγκεκριμένων και συγκλινόντων. Επίσης, ο απαραίτητος βαθμός πεποίθησης για να καταλήξει σε ένα ιδιαίτερο συμπέρασμα και, ως προς αυτό, η κατανομή του βάρους της απόδειξης συνδέονται εγγενώς με την ιδιαιτερότητα των γεγονότων, την φύση του διατυπωθέντος ισχυρισμού και το δικαίωμα της Σύμβασης που διακυβεύεται. Το Δικαστήριο τονίζει επίσης ότι η επαγρύπνηση του πρέπει να είναι αυξημένη σχετικά με δικαιώματα όπως αυτά που προστατεύονται με το άρθρο 3 της Σύμβασης, που απαγορεύει με όρους απόλυτους τα βασανιστήρια και τις απάνθρωπες ή εξευτελιστικές ποινές ή μεταχειρίσεις.

Όταν για τα επίμαχα γεγονότα έχουν γνώση, συνολικά ή εν μέρει, αποκλειστικά οι αρχές, όπως στην περίπτωση προσώπων που βρίσκονται υπό τον έλεγχό τους ή υπό κράτηση, οποιοσδήποτε τραυματισμός ή σωματική βλάβη που προκαλείται κατά τη διάρκεια της κράτησης αποτελεί σοβαρό τεκμήριο κακομεταχείρισης. Ειδικότερα όταν κάποιος που βρισκόταν σε κατάσταση καλής υγείας τραυματιστεί ενόσω βρίσκεται υπό κράτηση ή υπό τον έλεγχο της αστυνομίας, το Κράτος είναι υποχρεωμένο να δώσει πειστικές και ικανοποιητικές

³⁵⁰ βλ. ΕΔΔΑ, Ιρλανδία κ. Ην. Βασιλείου, ο.π., παρ. 16

³⁵¹ Για το ειδικότερο ζήτημα της απόδειξης ισχυρισμών σχετικά με τις συνθήκες κράτησης βλ. ΕΔΔΑ, Ananyev κ.α. κ. Ρωσίας, 10.1.2012, παρ. 121-130

εξηγήσεις για την προέλευση του τραυματισμού και να αντικρούσει τους ισχυρισμούς τους θύματος, ιδίως όταν αυτοί στηρίζονται σε ιατρικές γνωματεύσεις. Εάν δεν δοθούν τέτοιες εξηγήσεις, το ΕΔΔΑ καταλήγει κατά κανόνα σε παραβίαση του άρθρου 3³⁵². Το Δικαστήριο δείχνει συνεπώς να δέχεται ότι σε αυτές τις περιπτώσεις το βάρος απόδειξης ανήκει στις αρχές.³⁵³

Επιπλέον το ΕΔΔΑ τονίζει ότι «όταν έχουν διεξαχθεί διαδικασίες σε εθνικό επίπεδο, το Δικαστήριο δεν υπεισέρχεται στην κρίση των εθνικών δικαστηρίων με τη δική του εκτίμηση για τα πραγματικά περιστατικά και, κατά γενικό κανόνα, εναπόκειται στα δικαστήρια να αξιολογούν τα αποδεικτικά στοιχεία που τους προσκομίζονται. Αν και το Δικαστήριο δεν δεσμεύεται από τις διαπιστώσεις των εθνικών δικαστηρίων, υπό κανονικές περιστάσεις χρειάζεται αδιάσειστα στοιχεία για να αποκλίνει από τις διαπιστώσεις περί των πραγματικών περιστατικών στις οποίες κατέληξαν τα εθνικά δικαστήρια. Όταν όμως προβάλλονται ισχυρισμοί βάσει των άρθρων 2 και 3 της Σύμβασης, το Δικαστήριο οφείλει να προβαίνει σε ιδιαίτερα εξονυχιστική εξέταση τηρουμένων των αναλογιών.»

Τέλος, όσον αφορά τα στοιχεία που προμηθεύεται αυτεπαγγέλτως, το Δικαστήριο θεωρεί ότι «έχοντας υπόψη την απόλυτη φύση της προστασίας που εγγυάται το άρθρο 3, πρέπει να πειστεί ότι η εκτίμηση που κάνουν οι αρχές του ενδιαφερόμενου Συμβαλλόμενου Κράτους είναι κατάλληλη και επαρκώς θεμελιωμένη από τα εθνικά δεδομένα και από αυτά που προέρχονται από άλλες αξιόπιστες και αντικειμενικές πηγές, όπως π.χ. από άλλα Κράτη Μέλη ή μη, από οργανισμούς των Ηνωμένων Εθνών και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις που είναι γνωστές για την σοβαρότητά τους».³⁵⁴

³⁵² βλ. Ribitsch κατά Αυστρίας, 4 Δεκεμβρίου 1995, §34, Aksoy κ. Τουρκίας, 18.12.1996, παρ. 61, Selmouni κ. Γαλλίας, 18.7.1999, παρ. 87

³⁵³ βλ. ΕΔΔΑ, Salman κατά Τουρκίας (Ευρεία Σύνθεση), 27.6.2000, παρ. 100, Pora κ. Μολδαβίας, 21.9.2010, παρ. 34

³⁵⁴ βλ. Σισιλιάνος, ο.π., σελ. 123-124

12. Ασφαλιστικά μέτρα

Όταν ασκείται προσφυγή ενώπιον του Δικαστηρίου μπορεί παράλληλα να υποβληθεί αίτηση ασφαλιστικών μέτρων βάσει του άρθρου 39 του Εσωτερικού Κανονισμού του ΕΔΔΑ προκειμένου να διασφαλιστεί το αντικείμενο της προσφυγής.³⁵⁵ Τα ασφαλιστικά μέτρα διατάσσονται κατά κύριο λόγο σε περιπτώσεις έκδοσης ή απέλασης αλλοδαπών, όταν υφίσταται κίνδυνος για τη ζωή τους ή πιθανολογείται η υποβολή τους σε βασανιστήρια ή απάνθρωπη μεταχείριση. Παρέχοντας προσωρινή προστασία σε αυτές τις περιπτώσεις, το Δικαστήριο επιθυμεί να προλάβει ενδεχόμενη παραβίαση της Σύμβασης όσο εκκρεμεί η υπόθεση ενώπιον του, καθώς η μεταφορά του προσφεύγοντος σε τρίτο κράτος, πριν το Δικαστήριο εξετάσει την ουσία των ισχυρισμών του, θα καθιστούσε αλυσιτελή ενδεχόμενη παραβίαση των άρθρων 2 ή 3 της Σύμβασης. Η διάρκεια της ισχύος των ασφαλιστικών μέτρων ορίζεται από το ΕΔΔΑ για όλη τη διάρκεια της εκκρεμοδικίας είτε για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Μάλιστα σε πρόσφατες αποφάσεις του το ΕΔΔΑ υπέδειξε ρητά ότι τα ασφαλιστικά μέτρα έπρεπε να παραμείνουν σε ισχύ έως ότου οι αποφάσεις αυτές καταστούν οριστικές.³⁵⁶

Τα μέτρα αυτά διατάσσονται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις όταν υφίσταται άμεσος κίνδυνος για την πρόκληση ανεπανόρθωτης βλάβης στον προσφεύγοντα.³⁵⁷ Η δυνατότητα υπόδειξης ασφαλιστικών μέτρων προβλέφθηκε για πρώτη φορά το 1983 από το τότε άρθρο 36 του Κανονισμού του ΕΔΔΑ, αλλά για περισσότερο από είκοσι χρόνια η νομολογία δεν τους αναγνώριζε δεσμευτική ισχύ. Για παράδειγμα, στην υπόθεση Cruz Varas κ.α κ. Σουηδίας, η οποία αφορούσε την απέλαση Χιλιανών αντικαθεστωτικών, το Δικαστήριο είχε τονίσει ότι «το άρθρο 25 παρ. 1 της Σύμβασης (το ισχύον άρθρο 34) δεν εξοπλίζει τα ασφαλιστικά μέτρα του άρθρου 36 του Κανονισμού με δεσμευτική ισχύ. Εναπόκειται στα Κράτη μέλη να αποφασίσουν για τη σκοπιμότητα πρόβλεψης διάταξης με αυτό το περιεχόμενο στη Σύμβαση. Γενικώς, πάντως, τα ίδια επιδεικνύουν καλή πίστη σχετικά με την εφαρμογή των ασφαλιστικών μέτρων». Έτσι στην υπόθεση Conka, όπου το Βέλγιο είχε προχωρήσει στην ομαδική απέλαση των προσφευγόντων παρά την αντίθετη υπόδειξη του, το Δικαστήριο είχε αρκестεί στο να χαρακτηρίσει την συμπεριφορά του ως «δύσκολα συμβατή με τη διάθεση καλόπιστης συνεργασίας με το Δικαστήριο».

Μετά από μια εντυπωσιακή μεταστροφή της νομολογίας το 2005, η απόφαση του Δικαστηρίου που διατάζει ασφαλιστικά μέτρα είναι πλέον δεσμευτική και τυχόν άρνηση ή

³⁵⁵ Βλ. σχετικά με τα ασφαλιστικά μέτρα, Βογιατζής, Π.Γ., «Προσωρινή δικαστική προστασία και ασφαλιστικά μέτρα στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο δικαιωμάτων του ανθρώπου», στο Το Δημόσιο δίκαιο σε εξέλιξη, Σύμμεικτα προς τιμήν του Ομ. Καθ. Πέτρου Ι. Παραρά, Αθήνα Κομοτηνή, 2012, σελ 109-122

³⁵⁶ ΕΔΔΑ, Yakubov κ. Ρωσίας, 8.11.2012, παρ. 107, Babar Ahmad κ.α κ. Hv. Βασιλείου, 10.4.2012, παρ. 258

³⁵⁷357 βλ. ενδεικτικά Al- Saadoon και Mufdhi κ. Hv. Βασιλείου, ο.π., παρ. 160

παράλειψη του Συμβαλλόμενου Κράτους να συμμορφωθεί με τα μέτρα αυτά επισύρει την ευθύνη του βάσει του άρθρου 34 της Σύμβασης (δικαίωμα ατομικής προσφυγής). Η πρώτη απόφαση στην οποία το Δικαστήριο συνέδεσε ρητά τη λειτουργία των ασφαλιστικών μέτρων με το άρθρο 34 της ΕΣΔΑ και την πρόβλεψη για την απρόσκοπτη λειτουργία της ατομικής προσφυγής ήταν η απόφαση Mamatkulov και Askarov κ. Τουρκίας³⁵⁸, η οποία κρίθηκε από την Ευρεία Σύνθεση, ενώ στην μεταγενέστερη απόφαση Aoulmi κ. Γαλλίας αναφέρθηκε ρητά στη «δεσμευτικότητα» των ασφαλιστικών μέτρων³⁵⁹. Στην υπόθεση αυτή οι προσφεύγοντες, υπήκοοι του Ουζμπεκιστάν, συνελήφθησαν από την τουρκική αστυνομία βάσει διεθνών ενταλμάτων σύλληψης για υποψίες ότι διέπραξαν τρομοκρατικές ενέργειες στη χώρα καταγωγής τους. Η Δημοκρατία του Ουζμπεκιστάν υπέβαλε αίτηση έκδοσης, στην οποία προχώρησαν οι τουρκικές αρχές. Το ΕΔΔΑ δήλωσε στην τουρκική κυβέρνηση, σύμφωνα με το άρθρο 39 του Κανονισμού του Δικαστηρίου, ότι δεν έπρεπε να προχωρήσει στην έκδοση των προσφευγόντων μέχρι να εξετάσει την υπόθεση. Εντούτοις, προτού αποφανθεί επί της υποθέσεως, οι τουρκικές αρχές εξέδωσαν διάταγμα που διέταξε την έκδοση τους.³⁶⁰

Το ΕΔΔΑ σημείωσε όσον αφορά τα προσωρινά μέτρα ότι «στις υποθέσεις όπως η συγκεκριμένη, στις οποίες υπάρχει εύλογη βεβαιότητα ότι υφίσταται κίνδυνος ανεπανόρθωτης ζημίας στην άσκηση εκ μέρους του προσφεύγοντος ενός από τα βασικά δικαιώματα που απορρέουν από τη Σύμβαση, αντικείμενο του προσωρινού μέτρου είναι η διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης όσο είναι εκκρεμής η εκτίμηση του ΕΔΔΑ σχετικά με την αιτιολόγηση του μέτρου».

Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι ενώ δεν υποχρεούται επισήμως να ακολουθήσει τις προηγούμενες αποφάσεις του, δεν πρέπει, για λόγους ασφάλειας δικαίου και προβλεψιμότητας, να απομακρύνεται, χωρίς βάσιμο λόγο, από την προηγούμενη νομολογία του.³⁶¹ Ωστόσο, τόνισε ότι έχει ζωτική σημασία η Σύμβαση να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται κατά τρόπο που να καθιστά τα δικαιώματά της πρακτικά και αποτελεσματικά, όχι απλώς θεωρητικά. Υπενθύμισε ότι η Σύμβαση είναι ένα ζωντανό όργανο που πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα των σημερινών συνθηκών.³⁶²

³⁵⁸ ΕΔΔΑ, Mamatkulov και Askarov κ. Τουρκίας, (Ευρεία Σύνθεση), 4.2.2005, παρ. 128

³⁵⁹ ΕΔΔΑ, Aoulmi κ. Γαλλίας, 17.1.2006, παρ. 101-112, βλ. επίσης ενδεικτικά : Paladi K. Μολδαβίας, ο.π., παρ.84-106

³⁶⁰ ΕΔΔΑ, Mamatkulov και Askarov κ. Τουρκίας, (Ευρεία Σύνθεση), 4.2.2005, παρ. 12 επ.

³⁶¹ βλ., Μεταξύ άλλων, *mutatis mutandis*, Chapman v. Ηνωμένο Βασίλειο, 18.1.2001, § 70, και Christine Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 11.7.2002, § 74,

³⁶² βλ., Μεταξύ άλλων, Tytler κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 25.4.1978, § 31

Το Δικαστήριο τόνισε ότι, μολονότι το δικαίωμα της ατομικής εφαρμογής της Σύμβασης είχε αρχικά προβλεφθεί ως προαιρετικό μέρος του συστήματος προστασίας, έχει με την πάροδο των ετών αποκτήσει μεγάλη σημασία και αποτελεί σήμερα βασικό στοιχείο του μηχανισμού προστασίας των Δικαιωμάτων και ελευθεριών που ορίζονται στη σύμβαση. Πράγματι το ΕΔΔΑ τόνισε ότι, ανεξάρτητα από το επίδικο νομικό σύστημα, η ορθή απονομή της δικαιοσύνης απαιτεί να μην λαμβάνεται καμία ανεπανόρθωτη ενέργεια κατά την εκδίκαση της δίκης.³⁶³ Συνεπώς, υπό τις συνθήκες αυτές, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η μη τήρηση από τα εναγόμενα Κράτη των προσωρινών μέτρων θα υπονόμει την αποτελεσματικότητα του δικαιώματος για ατομική εφαρμογή που εγγυάται το άρθρο 34 και την επίσημη δέσμευση του κράτους στο άρθρο 1 για την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών που ορίζονται στη Σύμβαση.

Το Δικαστήριο θεώρησε ότι η δεσμευτική ισχύ των ασφαλιστικών μέτρων επιτρέπουν όχι μόνο στην αποτελεσματική εξέταση της προσφυγής, αλλά και στην εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας της προστασίας που παρέχεται στον προσφεύγοντα από τη σύμβαση. Κατέληξε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι η Τουρκία παραλείποντας να συμμορφωθεί με τα προσωρινά μέτρα που αναφέρονται στο άρθρο 39 του Κανονισμού του Δικαστηρίου παραβίασε τις υποχρεώσεις που προκύπτουν από το άρθρο 34 της Σύμβασης.³⁶⁴

Στην υπόθεση Aoulmi κ. Γαλλίας ο προσφεύγων, αλγερινός υπήκοος καταδικάστηκε επανειλημμένα στη δεκαετία του 1980 για διακίνηση ναρκωτικών και τελικά διατάχθηκε η απέλαση του από το γαλλικό έδαφος. Η διοικητική προσφυγή του προσφεύγοντος κατά της αποφάσεως αυτής και η αίτηση ασύλου εκ μέρους του απορρίφθηκαν. Εν τω μεταξύ, το Δικαστήριο αποφάσισε, σύμφωνα με το άρθρο 39 του Κανονισμού του Δικαστηρίου, να ζητήσει από τη γαλλική κυβέρνηση να απέχει από την απέλαση του. Ωστόσο, ο προσφεύγων απελάθηκε στην Αλγερία. Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι εφόσον ο προσφεύγων απελάθηκε από τη Γαλλία στην Αλγερία, το επίπεδο προστασίας που μπορούσε να παράσχει το Δικαστήριο στα δικαιώματα που επικαλούταν βάσει του άρθρου 3 της Σύμβασης μειώθηκε αμετάκλητα.³⁶⁵ Το ΕΔΔΑ δέχεται επομένως ότι η μη συμμόρφωση με την υπόδειξη ασφαλιστικών μέτρων αποτελεί αφ' εαυτής παρεμπόδιση άσκησης του δικαιώματος ατομικής προσφυγής, χωρίς να συνδέεται με την τύχη των κύριων αιτιάσεων του προσφεύγοντα.³⁶⁶

³⁶³ βλ., Κατ' αναλογία, απόφαση Soering, προαναφερθείσα, § 90

³⁶⁴ ΕΔΔΑ, Mamatkulov και Askarov κ. Τουρκίας, (Ευρεία Σύνθεση), 4.2.2005, παρ. 103-129

³⁶⁵ ΕΔΔΑ, Aoulmi κ. Γαλλίας, 17.1.2006, παρ. 101-112

³⁶⁶ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ. 148-150

2ο Μέρος: Οι συνέπειες της νομολογίας του ΕΔΔΑ για την ελληνική νομοθεσία και νομολογία

13. Καταδίκες της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ

Διεθνώς εκτεθειμένη παραμένει η Ελλάδα για την τραγική κατάσταση που επικρατεί στις φυλακές της μετά και την πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ Λογοθέτης κ.α. κατά Ελλάδα που εκδόθηκε στις 25-9-2014 και έρχεται να προστεθεί στη μακρά λίστα των παραβιάσεων από την Ελλάδα του αρθ. 3 της ΕΣΔΑ. Από το 2001 μέχρι σήμερα η Ελλάδα έχει 53 καταδικαστικές αποφάσεις για παραβίαση του άρθρου 3, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων εκδόθηκαν από το 2009 και μετά. Από τις 53 καταδικαστικές αποφάσεις η μία αφορά αμιγώς σε πράξη βασανιστηρίων ενώ οι υπόλοιπες εντάσσονται στο σκέλος της απαγόρευσης της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης.

Ανάμεσα στις περιπτώσεις που αφορούν τις άθλιες συνθήκες των ελληνικών φυλακών υπάρχουν και αυτές όπου διαπιστωθεί απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση λόγω ανεπαρκούς ιατρικής περίθαλψης. Οι περισσότερες υποθέσεις που έφτασαν μέχρι το ΕΔΔΑ αφορούν την κράτηση αλλοδαπών υπό απέλαση και υποδίκων. Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει επί του θέματος ότι οι αστυνομικοί χώροι προορίζονται για περιορισμένο χρόνο κράτησης και επομένως αν κάποιος κρατείται επί μακρόν μέσα σε ακατάλληλους προς τούτο χώρους, υπό άθλιες συνθήκες υγιεινής και συνωστισμού, αυτό συνιστά απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Στις περισσότερες από αυτές, οι προσφεύγοντες υπέβαλαν σε κάποιο στάδιο της διαδικασίας αίτηση ασύλου, το αίτημα αυτό όμως είτε δεν καταγράφηκε είτε δεν εξετάστηκε από την αρμόδια αρχή.

Δεν λείπουν επίσης οι περιπτώσεις της αστυνομικής βίας. Επαναλαμβάνεται ότι το ΕΔΔΑ έχει κρίνει πως πρόσωπο που τραυματίζεται ενόσω βρίσκεται υπό τον έλεγχο της αστυνομίας τεκμαίρεται ότι έπεσε θύμα κακομεταχείρισης και το κράτος πρέπει να αποδείξει πως οι τραυματισμοί του δεν οφείλονται στους αστυνομικούς. Παρατίθενται κάποιες από τις πιο χαρακτηριστικές καταδικαστικές αποφάσεις:

13.1. Οι Συνθήκες κράτησης σε ελληνικές υποθέσεις

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα παρουσιάζει η νομολογία του Δικαστηρίου για τις συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές, αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών.³⁶⁷ Οι σχετικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ σε βάρος της Ελλάδας καταδεικνύουν στο σύνολο τους ότι οι κτηριακές και λειτουργικές ελλείψεις ακόμη και νεόκτιστων σωφρονιστικών

³⁶⁷ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ 131

καταστημάτων³⁶⁸, σε συνδυασμό με την υπερπλήρωση τους θέτουν τροχοπέδη στην ομαλή έκτιση της ποινής κατά της ελευθερίας ή της κράτησης. Στα κυριότερα προβλήματα συγκαταλέγονται η στενότητα του χώρου – ατομικού (μέγεθος κελιών ή θαλάμων) και συλλογικού (δυνατότητα προαυλισμού), η έλλειψη φυσικού φωτισμού, εξαερισμού, θέρμανσης, καθαριότητας και του αναγκαίου εξοπλισμού (κλινοστρωμή, τραπέζια, καρέκλες κλπ.), οι ατροφικές διευκολύνσεις της στοιχειώδους υγιεινής (ζεστό νερό, λουτρά, τουαλέτες, σαπούνι, χαρτί τουαλέτας κ.λπ.), οι κτηριακές κακοτεχνίες ή οι αναξιόπιστες εγκαταστάσεις, η χαμηλή ποιότητα ενδιαίτησης και η απουσία δυνατοτήτων άσκησης, αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου, εργασίας ή εκπαίδευσης των κρατουμένων. Σύμφωνα με την ανακοίνωση του Συνηγόρου του Πολίτη της 3.3.2007 «η στοιχειώδης ικανότητα του σωφρονιστικού συστήματος να πραγματοποιήσει τη θεμελιώδη υπόσχεση που πανηγυρικά επαγγέλλεται ο νόμος για επανένταξη των φυλακισμένων στην κοινωνική ζωή υποσκελίζεται(άρθρο 2 παρ. 1 Σωφρ.Κ.)».

Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα κατακλύζεται από κύματα μεταναστών που εισέρχονται παράνομα στη χώρα. Δεν είναι ασύνηθες φαινόμενο η προσωρινή τους κράτηση σε διάφορα αυτοσχέδια και πρόχειρα καταλύματα να συνοδεύεται από παραβιάσεις του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, είτε λόγω τέλεσης βασανιστηρίων είτε λόγω άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, οι οποίες καταλήγουν, ανησυχητικά συχνά, σε καταδίκες της χώρας μας από το ΕΔΔΑ. Οι αυτοψίες που έχουν πραγματοποιηθεί από τον Συνήγορο του Πολίτη, έδειξαν ότι στα περισσότερα αστυνομικά κρατητήρια υπήρχε υπερδιπλάσιος αριθμός κρατουμένων από το νόμιμο, ανεπαρκείς συνθήκες υγιεινής και καθαριότητας, ελλιπής σίτιση, ιδιαίτερα άσχημες γενικές συνθήκες κράτησης και ανεπάρκεια προληπτικής ιατρικής περίθαλψης. Τα στοιχεία αυτά, που δεν τα αρνήθηκε ούτε το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, αποδίδοντάς τα στην υπάρχουσα κτιριακή υποδομή και τον μεγάλο αριθμό κρατουμένων³⁶⁹, έχουν θεωρηθεί σαφής ένδειξη ταπεινωτικής συμπεριφοράς και συνυπολογιζόμενου του χρόνου κράτησης έχουν οδηγήσει τη χώρα μας σε καταδίκες για προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας³⁷⁰.

³⁶⁸ Για παράδειγμα το Κατάστημα Κράτησης Μαλανδρινού (κλειστή φυλακή) παρουσίασε σημαντικά κατασκευαστικά προβλήματα εντός συντόμου διαστήματος μετά την έναρξη λειτουργίας του, όπως επισημαίνει η έκθεση αυτοψίας του Συνηγόρου του Πολίτη της 17^{ης} Μαρτίου 2005, βλ. σχετικά www.synigoros.gr/docs/Maladrino_Ekthsi_Autopsias.pdf

³⁶⁹ Βλ. Έκθεση και Προτάσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), σχετικά με τις συνθήκες κράτησης στην Ελλάδα, ΠοινΔικ 2001 σελ. 1058 - 1063

³⁷⁰ Βλ. χαρακτηριστικά υπόθεση Dougoz κατά Ελλάδας, απόφαση της 6ης Μαρτίου 2001, και υπόθεση Peers κατά Ελλάδας, απόφαση της 19ης Απριλίου 2001. Πράξη που προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, έχει επίσης κριθεί η συνεχής παρακολούθηση των κρατουμένων μέσω κλειστού κυκλώματος (βλ. την υπ' αριθμ 10/2000 Γνωμοδότηση του Αντεισαγγελέα του ΑΠ, Δημήτριου Σιδέρη, ΠοινΧρ 2000 σελ 1017).

Με την απόφαση της ΕΕΔΑ Van Kuijk κ. Ελλάδας της 19.2.1992 η χώρα μας καταδικάστηκε για πρώτη φορά μη τη διαδικασία του φιλικού διακανονισμού σε καταβολή χρηματικής αποζημίωσης στην προσφεύγουσα τόσο για την αυθαίρετη κράτηση της όσο και για της συνθήκες υπό τις οποίες κρατήθηκε, οι οποίες κρίθηκε ότι παραβίαζαν το άρθρο 3. Οι φυλακές Γεντί Κουλέ (Επταπυργίου) Θεσσαλονίκης, στις οποίες κρατήθηκε, χαρακτηρίστηκαν ως «μεσαιωνικές». Ειδικότερα, η προσφεύγουσα κρατήθηκε σε ένα υπερπλήρες κελί διαστάσεων 15 x 6 μέτρα, μαζί με δέκα έως δεκαοχτώ ανά περίοδο συγκρατούμενες της, εκ των οποίων κάποιες είχαν μαζί τους τα μικρής ηλικίας παιδιά τους, κάποιες ήταν εκδιδόμενες, άλλες επικίνδυνες ως ουσιοεξαρτημένες ή ψυχικά ασθενείς.³⁷¹

Η χρήση του όρου «μεσαιωνικό μπουντρούμι» επαναλήφθηκε στην υπόθεση Peers κ. Ελλάδος, για τις συνθήκες κράτησης σε ένα κελί της μονάδας απομόνωσης στην πτέρυγα Δέλτα της Δικαστικής Φυλακής Κορυδαλλού. Στην υπόθεση αυτή ο προσφεύγων, ο οποίος ήταν ηρωινομανής, είχε συλληφθέν για κατοχή ναρκωτικών και κρατήθηκε στις φυλακές Κορυδαλλού. Προσέφυγε στο ΕΔΔΑ και διαμαρτυρήθηκε ως προς τις συνθήκες κράτησης του στις φύλακες Κορυδαλλού, ισχυριζόμενος ότι ήταν απάνθρωπες και εξευτελιστικές. Συγκεκριμένα υποστήριξε ότι ουδέποτε είχε ζητήσει να τοποθετηθεί στη μονάδα απομόνωσης³⁷²

Το ΕΔΔΑ επεσήμανε καταρχάς ότι, αντίθετα με ό, τι υποστηρίζει η Κυβέρνηση, ο προσφεύγων δεν τοποθετήθηκε στην μονάδα απομόνωσης διότι το ήθελε, καθώς αυτό ήταν ένα μέτρο που αποφασίστηκε από τον διοικητή φυλακών και αφορούσε την ιατρική κατάσταση του, ειδικότερα στο γεγονός ότι υπέφερε από συμπτώματα στέρησης. Στη συνέχεια του δόθηκε η δυνατότητα να μεταφερθεί στην πτέρυγα Δέλτα, όπου κρατούνται οι τοξικομανείς. Ωστόσο διαπιστώθηκε από στοιχεία ότι η «πτέρυγα ήταν προβληματική για κάποιον που ήθελε να απελευθερωθεί από τα ναρκωτικά» καθώς υπήρχαν μαρτυρίες ότι κυκλοφορούσαν παράνομα ναρκωτικά. Όσον αφορά τους όρους κράτησης στη μονάδα απομόνωσης, το ΕΔΔΑ έλαβε υπόψη τις διαπιστώσεις των εκπροσώπων της Επιτροπής που επιβεβαίωναν τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντος. Κατέληξε επομένως στο ότι οι συνθήκες κράτησης του δημιούργησαν αισθήματα αγωνίας και μειονεξίας, ικανά να τον εξευτελίσουν και να κάμψουν την φυσική ή ηθική του αντίσταση και ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3.³⁷³

Ωστόσο στην απόφαση Sotiropoulou κ. Ελλάδας το Δικαστήριο δεν δέχτηκε ότι το ειδικό καθεστώς κράτησης εντός της Φυλακής Κορυδαλλού για τα μέλη της τρομοκρατικής οργάνωσης «17 Νοέμβρη» ήταν αντίθετο με το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Δικαιολογημένη κρίθηκε και η

³⁷¹ Κοτσαλής Λ., ο.π., σελ 90-91

³⁷² Μαγγανάς Α., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Νομολογία και ερμηνευτικά σχόλια, 2011, σελ 49-52

³⁷³ ΕΔΔΑ, Peers κ. Ελλάδας, 19.4.2001, παρ. 69-75

απαγόρευση της συναναστροφής του προσφεύγοντος με άλλους κρατούμενους διότι : α) αποσκοπούσε στην ασφάλεια του και την μη παρεμπόδιση της ανάκρισης που βρισκόταν σε εξέλιξη και β) δεν επιβάρυνε την ψυχική και σωματική του υγεία. Οι συγκεκριμένοι κρατούμενοι τοποθετήθηκαν σε κελιά εμβαδού 12 m², εξοπλισμένα με τραπέζι και καρέκλα, ενώ διέθεταν και τουαλέτα. Η επικοινωνία με άλλους κρατούμενους απαγορευόταν. Μπορούσαν να προαυλίζονται σε μια εσωτερική αυλή για μιάμιση ώρα δυο φορές την ημέρα και να δέχονται επισκέψεις από συζύγους και συγγενείς έως τετάρτου βαθμού δυο φορές τη βδομάδα επί μισή ώρα τη φορά. Είχαν τη δυνατότητα να προμηθεύονται εφημερίδες και περιοδικά της επιλογής τους και να ακούνε ραδιόφωνο. Η αλληλογραφία και η τηλεφωνική επικοινωνία περιοριζόταν στον κύκλο των προσώπων που μπορούσαν να τους επισκέπτονται. Η επικοινωνία με άγνωστα πρόσωπα προϋπέθετε άδεια της αρμόδιας αρχής.³⁷⁴

Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση Ταγκατίδης κ.α. κ. Ελλάδας, στην οποία 47 προσφεύγοντες παραπονέθηκαν στο ΕΔΔΑ για τον υπερπληθυσμό στις φυλακές Ιωαννίνων. Το Δικαστήριο αρχικά επεσήμανε ότι -όσον αφορά τις συνθήκες κράτησης- λαμβάνει υπόψη του τις σωρευτικές επιπτώσεις αυτών, καθώς και τους ειδικούς ισχυρισμούς του προσφεύγοντα³⁷⁵. Ειδικότερα, ανέφερε ότι σημαντικό κριτήριο αποτελεί η διάρκεια κατά την οποία ένα άτομο κρατήθηκε υπό τις επίμαχες συνθήκες. Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, «όταν ο υπερπληθυσμός των φυλακών φτάνει κάποιο επίπεδο, η έλλειψη χώρου σε ένα σωφρονιστικό κατάστημα μπορεί να αποτελέσει το βασικό στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπόψη στην εκτίμηση του κατά πόσο μια δεδομένη κατάσταση είναι συμβατή με το άρθρο 3».

Στην υπό κρίση υπόθεση, το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι προσφεύγοντες υποστήριζαν ότι περνούσαν δεκαοκτώ ώρες την ημέρα σε ένα κελί –με άσχημο εξαερισμό-όπου καθένας διέθετε 2 τ.μ., και ότι το κελί τους φιλοξενούσε είκοσι ή τριάντα κρατούμενους, ο προσωπικός χώρος των οποίων περιοριζόταν στην επιφάνεια που καταλάμβανε το κρεβάτι καθενός. Επιπλέον, ο γιατρός της φυλακής δήλωσε «σοκαρισμένος» από τις συνθήκες διαβίωσης στην φυλακή και τις θεωρούσε «ακραίες», ακόμα και απαράδεκτες «για ευρωπαϊκή χώρα». Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι τα ανωτέρω στοιχεία περιέγραφαν συνθήκες κράτησης που ήταν προφανώς κατώτερες των προδιαγραφών που επιτάσσουν τα διεθνή κείμενα και ότι, επομένως, έκαναν τους ενδιαφερόμενους να υποστούν απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.³⁷⁶

Ομοίως έκρινε το ΕΔΔΑ και σε άλλες τρεις υποθέσεις κρατούμενων στις φυλακές Ιωαννίνων, στην υπόθεση Nisiotis κ. Ελλάδας, Samaras κ.α. κ. Ελλάδας και Tzamalīs κ.α. κ.

³⁷⁴ Κοτσαλής Λ., ο.π., σελ. 93

³⁷⁵ βλ. ΕΔΔΑ, Dougoz κατά Ελλάδα, 6.3.2001

³⁷⁶ ΕΔΔΑ, Taggatis κ.α. κ. Ελλάδα, 11.10.2011, παρ. 21-30

Ελλάδας.³⁷⁷ Στις δυο τελευταίες υποθέσεις μάλιστα το Δικαστήριο υπέδειξε ευθέως στην Ελλάδα, βάσει του άρθρου 46 της Σύμβασης, την ανάγκη λήψης γενικότερων μέτρων ώστε να βελτιωθεί η κατάσταση στις συγκεκριμένες φυλακές και να καταστεί συμβατή με τις επιταγές του άρθρου 3.^{378 379}

Στην υπόθεση Nisiotis κ. Ελλάδας το ΕΔΔΑ το Δικαστήριο σημείωσε ότι το κύριο στοιχείο της παρούσας υπόθεσης αφορούσε την ευρύτητα του προσωπικού χώρου που είχε παρασχεθεί στον προσφεύγοντα κατά τη φυλάκισή του στις φυλακές Ιωαννίνων. Σύμφωνα με τις δηλώσεις των αρχών, όπως εκείνες του ίδιου του διευθυντή της φυλακής, η εν λόγω φυλακή, δυναμικότητας 80 κρατουμένων, φιλοξενούσε κατά μέσο όρο 220 κατά την περίοδο των πραγματικών περιστατικών. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντος «παρέμεινε έγκλειστος σε ένα κελί 50 τ.μ. μαζί με τριάντα άλλους κρατουμένους. Ο προσωπικός χώρος του περιοριζόταν στο κρεβάτι του. Το κελί δεν είχε καθόλου εξαερισμό, ο αριθμός των αποχωρητηρίων ήταν ανεπαρκής και βρίσκονταν σε πολύ κακή κατάσταση. Οι κρατούμενοι, οι οποίοι περνούσαν δεκαοκτώ ώρες κλεισμένοι σε κελιά-θαλάμους, ήταν υποχρεωμένοι να παραμένουν περιορισμένοι στα κρεβάτια τους.».

Το Δικαστήριο δεν μπορούσε να θεωρήσει επαρκές το επιχείρημα που χρησιμοποίησε η Κυβέρνηση για να αιτιολογήσει αυτή την κατάσταση, ήτοι την έλλειψη οικονομικών πόρων. Υπενθύμισε ότι σύμφωνα με το άρθρο 4 των ευρωπαϊκών σφραγιστικών κανόνων, η έλλειψη πόρων δεν μπορεί να αιτιολογήσει συνθήκες κράτησης οι οποίες παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και ότι το ίδιο Δικαστήριο επανέλαβε αυτή την αρχή στη νομολογία του. Επομένως κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 για απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.³⁸⁰

Στην υπόθεση Tzamalīs κ.α. κ. Ελλάδας το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο υπερπληθυσμός των φυλακών αυτός καθ'αυτός θέτει ένα πρόβλημα υπό το πρίσμα του άρθρου 3 της Σύμβασης. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε ιδίως στην έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη που συντάχτηκε μετά την επίσκεψή του στην φυλακή Ιωαννίνων το 2009. Ο Συνήγορος του Πολίτη έκρινε ειδικότερα ότι λαμβάνοντας υπόψη τον αριθμό των κρατουμένων, οι θάλαμοι και τα κελιά ήταν «απολύτως ανεπαρκή», και ότι η αναλογία χώρου/αριθμού κρατουμένων ήταν «απολύτως απαράδεκτη». Παρατήρησε επίσης ότι οι κρατούμενοι δεν είχαν ούτε έναν χώρο 1 τ.μ. για να στέκονται όρθιοι, ότι, ελλείψει τραπεζαρίας, καρεκλών και τραπεζιών, ήταν υποχρεωμένοι να τρώνε καθιστοί στα

³⁷⁷ ΕΔΔΑ, Nisiotis κ. Ελλάδας, 10.2.2011, Samaras κ.α. κ. Ελλάδας, 28.2.2012, Tzamalīs κ.α. κ. Ελλάδας, 4.12.2012.

³⁷⁸ ΕΔΔΑ, Samaras κ.α. κ. Ελλάδας, 28.2.2012, παρ. 73, και Tzamalīs κ.α. κ. Ελλάδας, 4.12.2012, παρ. 51.

³⁷⁹ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ 132.

³⁸⁰ ΕΔΔΑ, Nisiotis κ. Ελλάδας, 10.2.2011, παρ.40-46.

κρεβάτια τους και ότι δεν υπήρχε χώρος για σωματική άσκηση.³⁸¹ Υπό τις συνθήκες αυτές και λαμβάνοντας υπόψη του την σχετική νομολογία του το Δικαστήριο έκρινε ότι οι συνθήκες υπό τις οποίες κρατήθηκαν οι προσφεύγοντες είχαν φτάσει τον ελάχιστο βαθμό βαρύτητας που απαιτείται για την «εξευτελιστική» μεταχείριση υπό την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης.³⁸² Παραβιάσεις του άρθρου 3 έχει διαπιστώσει το Δικαστήριο και σε πολλές άλλες υποθέσεις με αντικείμενο τις συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές.³⁸³

Μια σχετική υπόθεση είναι η Λογοθέτης κ.α. κ. Ελλάδας. Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά την προσφυγή 16 Ελλήνων, Ρουμάνων, Ουκρανών, Τούρκων και Αμερικανών κρατουμένων στις φυλακές του Ναυπλίου. Οι προσφεύγοντες είχαν διαμαρτυρηθεί γενικά για τις απάνθρωπες συνθήκες κράτησης τους και ιδιαίτερα για τον υπερπληθυσμό κρατουμένων που επικρατεί στις φυλακές Ναυπλίου. Οι προσφεύγοντες ανέφεραν ότι ήταν ή είναι κρατούμενοι στην φυλακή του Ναυπλίου μέσα σε κελιά 9 τ.μ. που έχουν σχεδιαστεί για δύο κρατούμενους αλλά στην πραγματικότητα φιλοξενούσαν έξι, γεγονός που είχε ως συνέπεια να κοιμούνται τρεις ή τέσσερις κρατούμενοι στο πάτωμα, από τους οποίους ένας μέσα στις τουαλέτες.

Στις 30 Νοεμβρίου 2012, οι προσφεύγοντες κατέθεσαν, δυνάμει του άρθρου 6 του σωφρονιστικού κώδικα, αίτηση ενώπιον του Συμβουλίου της Φυλακής για να παραπονεθούν για τις συνθήκες κράτησής τους και ειδικότερα για την υπερπλήρωση της φυλακής. Μετά τη διενέργεια αυτοψίας, τρία μέλη του Κοινοβουλίου κατέθεσαν επερώτηση στον Υπουργό Δικαιοσύνης σχετικά με την κατάσταση που επικρατούσε στην φυλακή του Ναυπλίου, χαρακτηρίζοντας τις συνθήκες κράτησης ως «τραγικές» και κάλεσαν τον Υπουργό να λάβει ορισμένα μέτρα για την αντιμετώπιση, μεταξύ άλλων, του προβλήματος της υπερπληρότητας μέσα στην φυλακή.³⁸⁴ Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες η έλλειψη ιδιωτικού χώρου για τους κρατουμένους είναι τόσο κραυγαλέα που δικαιολογούσε από μόνη της την διαπίστωση της παραβίασης του άρθρου 3. Το ΕΔΔΑ δέχτηκε στην συγκεκριμένη υπόθεση τους ισχυρισμούς των προσφευγόντων και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι συνθήκες κράτησης του οδήγησαν σε παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης.³⁸⁵

³⁸¹ ΕΔΔΑ, Σαμαράς κ.α. κ. Ελλάδας ο.π., §60

³⁸² ΕΔΔΑ, Tzamalīs κ.α. κ. Ελλάδας, 4.12.2012, παρ. 38-45

³⁸³ Βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Nieciecki κ. Ελλάδας, 4.12.2012 (συνθήκες κράτησης στις φυλακές Κορυδαλλού), Tsokas κ.α. κ. Ελλάδας, 28.5.2014, παρ. 94-99 (συνθήκες κράτησης στις φυλακές Τριπόλεως), Nikolaos Athanasiou κ.α. κ. Ελλάδας, 23.10.2014, παρ. 78-82 (συνθήκες κράτησης στις φυλακές Αλικαρνασσού), Papakonstantinou κ. Ελλάδας, 13.11.2014, παρ. 57-61 (συνθήκες κράτησης στις φυλακές Πατρών), Bouros κ. Ελλάδας, 12.3.2015, παρ. 80-81, Ali Cheema κ. Ελλάδας, 25.6.2016, παρ. 59-60 (συνθήκες κράτησης στις φυλακές Λαρίσης)

³⁸⁴ ΕΔΔΑ, Logothetis κατά Ελλάδος, 12.4.2001, παρ. 17-24

³⁸⁵ Βλ. ΕΔΔΑ, Logothetis κατά Ελλάδος, ο.π., παρ. 39-48

13.2. Ελληνικές υποθέσεις σχετικά με την αστυνομική βία

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης Zontul κατά Ελλάδα³⁸⁶, ο προσφεύγων υποστήριξε ότι κατά την κράτηση υπέστη σεξουαλική κακοποίηση από Έλληνα λιμενοφύλακα, η οποία αποτελεί βασανιστήριο.³⁸⁷ Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο δεν χαρακτήρισε την καταγγελλόμενη πράξη ως «βασανιστήρια» διότι το άρθρο 137Α § 2 του ποινικού κώδικα απαιτεί η πρόκληση ενός έντονου πόνου να είναι «μεθοδευμένη» προκειμένου να χαρακτηριστεί ως βασανιστήρια. Το Δικαστήριο επανέλαβε ότι το σύνολο των πράξεων σωματικής και ψυχολογικής βίας και εκείνη του βιασμού, η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερα βάνανσο χαρακτήρα, συνιστούν βασανιστήρια τα οποία απαγορεύει το άρθρο 3 της Σύμβασης.³⁸⁸ Τελικά το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η μεταχείριση στην οποία υποβλήθηκε εν προκειμένω ο προσφεύγων αποτελεί αναμφίβολα βασανιστήριο³⁸⁹

Επί του δικονομικού σκέλους το Δικαστήριο ανέφερε αρχικά ότι αρχικά ότι μετά το περιστατικό του βιασμού, το αίτημα του προσφεύγοντος να εξετασθεί από γιατρό που βρισκόταν στο χώρο δεν έγινε δεκτό. Επιπλέον, παρατήρησε ότι η κατάθεση του προσφεύγοντος στο πλαίσιο αυτής της έρευνας παραποιήθηκε στο μέτρο που ο βιασμός για τον οποίο παραπονέθηκε μεταφέρθηκε ως «ράπισμα» και «άσκηση ψυχολογικής βίας», ότι τα περιστατικά συνοψίσθηκαν με ασαφή τρόπο και ότι αναφερόταν ότι ο προσφεύγων δεν επιθυμούσε την τιμωρία των λιμενικών.

Αναφορικά με τον προσήκοντα και αποτρεπτικό χαρακτήρα της απαγγελθείσας ποινής, το Δικαστήριο υπενθύμισε, όπως το έχει ήδη πράξει στην απόφαση Atalay κατά Τουρκίας ότι «δυνάμει του άρθρου 19 της Σύμβασης και σύμφωνα με την αρχή σύμφωνα με την οποία η Σύμβαση πρέπει να εγγυάται δικαιώματα όχι θεωρητικά και κενά περιεχομένου, πρέπει να βεβαιωθεί ότι το Κράτος εκπληρώνει ορθά την υποχρέωση που του επιβάλλεται περί προστασίας των δικαιωμάτων των ατόμων που υπάγονται στη δικαιοδοσία του. Όσον αφορά την ποινή που επιβλήθηκε στον λιμενικό, το Δικαστήριο σημείωσε ότι καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης έξι μηνών με αναστολή. Μία τέτοια ποινή ήταν, κατά την άποψη του Δικαστηρίου, ανεπαρκής και προδήλως δυσανάλογη λαμβανομένης υπόψη της σοβαρότητας της μεταχείρισης.³⁹⁰

Η υπόθεση Πετροπούλου – Τσακίρη κατά Ελλάδα αφορά στην ιστορία μίας νεαρής εγκύου Ρομά, της Γιαννούλας Πετροπούλου - Τσακίρη, που απέβαλε μετά από κακοποίηση, που

³⁸⁶ Βλ. ΕΔΔΑ, Zontul κ. Ελλάδα, 17.4.2012, καθώς και πλήρη έκθεση του ιστορικού σε Ελ. Συμμεωνίδου Καστανίδου, Κατάχρηση Εξουσίας και Ανθρώπινα Δικαιώματα

³⁸⁷ ΕΔΔΑ, Zontul κ. Ελλάδα, 17.1.2012, παρ. 7 επ. και 66

³⁸⁸ ΕΔΔΑ, Aydin κατά Τουρκίας, 25 Σεπτεμβρίου 1997, § 83, 86

³⁸⁹ ΕΔΔΑ, Zontul κ. Ελλάδα, 17.1.2012, παρ. 84-93

³⁹⁰ ΕΔΔΑ, Zontul κ. Ελλάδα, 17.1.2012, παρ. 94-109

υπέστη από αστυνομικό, κατά τη διάρκεια επιχείρησης στον καταυλισμό της Νέας Ζωής στον Ασπρόπυργο τον Ιανουάριο του 2002. Η σχετική προσφυγή υποβλήθηκε στο ΕΔΔΑ από το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι (ΕΠΣΕ) και το Ευρωπαϊκό Κέντρο για τα Δικαιώματα των Ρομά (ERRC). Η Ελλάδα, κρίθηκε από το ΕΔΔΑ ότι παραβίασε το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ μόνο κατά το διαδικαστικό μέρος και δη σε δύο σημεία: 1ον λόγω της παράλειψής της να προβεί σε αποτελεσματική ανάκριση για το καταγγελθέν περιστατικό αστυνομικής βίας και 2ον λόγω της μη διερεύνησης του ρατσιστικού κινήτρου κατά την καταγγελλόμενη κακοποίηση σε συνδυασμό με τα ρατσιστικά σχόλια του τότε υποδιευθυντή της Αστυνομικής Διεύθυνσης Δυτικής Αττικής. Η εν θέματι απόφαση είναι πολύ σημαντική, καθώς το ΕΔΔΑ προχώρησε σε καταδίκη παρ' όλο που θεώρησε πως δεν είχε αρκετά στοιχεία για να αποφανθεί πέρα από κάθε αμφιβολία πως η αποβολή της εγκύου προσφεύγουσας ήταν αποτέλεσμα της αστυνομικής κακοποίησης.

Στην υπόθεση Μπέκος και Κουτρόπουλος κ. Ελλάδος, οι προσφεύγοντες, εθνότητας Ρομά, συνελήφθησαν από την αστυνομία όταν προσπάθησαν να ληστέψουν ένα περίπτερο. Ο πρώτος προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε ότι επανειλημμένα χτυπήθηκε και χαστουκίστηκε, τόσο κατά τη στιγμή της κράτησης όσο και κατά τη συνέντευξή του στο αστυνομικό τμήμα. Ο δεύτερος προσφεύγων υποστήριξε ότι επίσης κακοποιήθηκε σωματικά και προφορικά κατά τη διάρκεια της ανάκρισης του. Ωστόσο, το Εφετείο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρχαν αποδεικτικά στοιχεία που να ενοχοποιούν τον κατηγορούμενο αξιωματικό και κατέληξε σε αθώωση των δύο αξιωματικών.³⁹¹

Στην κρινόμενη υπόθεση το ΕΔΔΑ εστίασε στο γεγονός ότι οι προσφεύγοντες όταν αφέθηκαν ελεύθεροι από την αστυνομία, έφεραν τραύματα. Στη συνέχεια το Δικαστήριο επεσήμανε ότι οι σοβαρές σωματικές βλάβες που υπέστησαν οι προσφεύγοντες στα χέρια της αστυνομίας, καθώς και ο φόβος, η αγωνία και το αίσθημα κατωτερότητας που τους προκάλεσε η καταγγελλόμενη μεταχείριση, πρέπει να προξένησαν στους προσφεύγοντες αρκετά σοβαρό πόνο ώστε να μπορούν οι πράξεις των αστυνομικών οργάνων να χαρακτηριστούν απάνθρωπη και εξευτελιστική συμπεριφορά κατά την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης. Όσον αφορά την προβαλλόμενη ανεπάρκεια της έρευνας το Δικαστήριο σημείωσε ότι κανείς αστυνομικός δεν τιμωρήθηκε για την κακομεταχείριση των προσφευγόντων, είτε στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας είτε στο πλαίσιο των εσωτερικών πειθαρχικών διαδικασιών της αστυνομίας. Επομένως έκρινε ότι εν προκειμένω υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης και ως προς το διαδικαστικό σκέλος.³⁹²

³⁹¹ Bekos κ. Koutropoulos κ. Ελλάδος, 13.12.2005, παρ. 9 επ.

³⁹² Bekos και Koutropoulos κ. Ελλάδος, 13.12.2005, παρ. 43-55

Η υπόθεση Zelilof κατά Ελλάδα αφορά έναν Έλληνα υπήκοο, ρωσοπόντιας καταγωγής. Τον Δεκέμβριο του 2001, τρεις αστυνομικοί τον σταμάτησαν προκειμένου να διενεργήσουν έλεγχο στοιχείων ταυτότητας. Μετά από λογομαχία μεταξύ του προσφεύγοντος και των αστυνομικών, οι τελευταίοι επιχείρησαν να τον ακινητοποιήσουν και να του περάσουν χειροπέδες. Ο Zelilof αντιστάθηκε και έσπρωξε βίαια έναν από τους αστυνομικούς. Το περιστατικό είχε εν τω μεταξύ αντιληφθεί μια ομάδα ατόμων που γνώριζαν τον Zelilof και βρίσκονταν σε παρακείμενη καφετέρια. Αργότερα ο προσφεύγων συνελήφθη και οδηγήθηκε στο παρακείμενο αστυνομικό τμήμα, όπου ο ίδιος υποστήριξε ότι υπέστη κακομεταχείριση από τα αστυνομικά όργανα. Το ίδιο βράδυ διακομίσθηκε σε νοσοκομείο όπου και διαπιστώθηκαν τραύματα στο κεφάλι και στο σώμα του.³⁹³

Από τα παραπάνω πραγματικά περιστατικά που έγιναν δεκτά το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η ανάμιξη του προσφεύγοντος στο συμβάν ήταν μέχρι εκείνη τη στιγμή περιορισμένη. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι οι πράξεις αυτοάμυνας κατά των προσώπων που βγήκαν από την καφετέρια δεν μπορούσαν να δικαιολογήσουν, υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις της υπόθεσης, και τις σοβαρές σωματικές βλάβες του προσφεύγοντος, ο οποίος δεν ήταν πλέον αυτός που απειλούσε τη σωματική ακεραιότητα των αστυνομικών. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο συμπέρανε ότι το Κράτος ήταν υπεύθυνο βάσει του άρθρου 3 λόγω της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης στην οποία υπεβλήθη ο προσφεύγων.

Σχετικά με την καταγγελλόμενη ανεπάρκεια της έρευνας το Δικαστήριο σημείωσε ότι, όπως προέκυπτε σαφώς από το πόρισμα, ο αξιωματικός που διεξήγαγε την έρευνα βάσισε τα συμπεράσματά του κυρίως στις καταθέσεις των αστυνομικών που συμμετείχαν στο περιστατικό. Επιπλέον ούτε ο εισαγγελέας πρωτοδικών ούτε ο εισαγγελέας εφετών εξέτασε προσωπικά τους αυτόπτες μάρτυρες που αναφέρονταν στο πόρισμα της ένορκης διοικητικής εξέτασης ή τον προσφεύγοντα και τους αστυνομικούς.³⁹⁴ Επομένως, το Δικαστήριο εκρίνε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης και όσον αφορά το διαδικαστικό του σκέλος.³⁹⁵

13.3. Ελληνικές υποθέσεις σχετικά με τις ανεπάρκειες στην ιατρική περίθαλψη

Στην υπόθεση Τσόκας κ.ά. κατά Ελλάδα ο προσφεύγων παραπονέθηκε για της συνθήκες της κράτησης τους στη φυλακή της Τρίπολης και κάποιοι μεταξύ αυτών για την έλλειψη νοσηλείας, κατάλληλη της κατάστασης της υγείας τους.³⁹⁶ Σχετικά με την ποιότητα της ιατρικής αρωγής και της περίθαλψης που χορηγήθηκαν στον προσφεύγοντα το Δικαστήριο παρατήρησε

³⁹³ Zelilof κ. Ελλάδα, 24.5.2007, παρ. 6 επ.

³⁹⁴ βλ. ΕΔΔΑ, Osman κατά Βουλγαρίας, παρ. 75, 16 Φεβρουαρίου 2006

³⁹⁵ ΕΔΔΑ, Zelilof κ. Ελλάδα, 24.5.2007, παρ. 42-64

³⁹⁶ ΕΔΔΑ, Tsokas κ. Ελλάδα, 28.5.2014, παρ. και 75

ότι στις 19 Ιανουαρίου 2011 διεγνώσθη από τους γιατρούς του Νοσοκομείου της Τρίπολης, όπου ο προσφεύγων μεταφέρθηκε κατόπιν επίμονων αιτήσεων του, με υπογλώσσιο καρκίνο. Εντούτοις, παρά την σοβαρότητα της διαγνωσθείσας ασθένειας, δεν συνταγογραφήθηκε καμία θεραπεία. Όταν μεταφέρθηκε σε εξειδικευμένο στην θεραπεία του καρκίνου, οι γιατροί διαπίστωσαν ότι ο καρκίνος είχε φθάσει στο τέταρτο στάδιο. Εκείνη τη στιγμή ο προσφεύγων έλαβε την πρώτη του χημειοθεραπεία.

Το Δικαστήριο επισήμανε ότι παρά την διάγνωση ασθένειας τόσο σοβαρής όπως ο καρκίνος, οι σωφρονιστικές αρχές δεν πήραν κανένα ειδικό μέτρο προκειμένου να τον αντιμετωπίσουν για μία περίοδο δέκα έξι μηνών περίπου. Φαίνεται λοιπόν ότι κατά την διάρκεια μίας μακράς περιόδου, οι αρχές παρέλειψαν την υποχρέωση τους να παρέχουν κατάλληλη περίθαλψη σε περίπτωση ασθένειας τόσο σοβαρής και η Κυβέρνηση δεν έδωσε εξήγηση για αυτή την έλλειψη επιμέλειας. Υπήρξε λοιπόν παράβαση του άρθρου 3 στο σημείο αυτό σχετικά με τον προσφεύγοντα.³⁹⁷

Η πρόσφατη σχετική υπόθεση Martzaklis κ.α. κ. Ελλάδας αφορούσε 13 προσφεύγοντες, οι οποίοι ήταν θετικοί στον ιό HIV και κρατούνταν ή συνεχίζουν να κρατούνται στο νοσοκομείο των φυλακών.³⁹⁸ Οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν για τις συνθήκες κράτησής τους στο νοσοκομείο Άγιος Παύλος των φυλακών Κορυδαλλού, για την «γκετοποίησή» τους σε συγκεκριμένη πτέρυγα του εν λόγω νοσοκομείου, καθώς και για την παράλειψη των αρχών να εξετάσουν αν οι συνθήκες αυτές συνάδουν με την κατάσταση της υγείας τους.³⁹⁹

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημείωσε ότι αποδείχτηκαν οι κακές υλικές και υγειονομικές συνθήκες κράτησης στο νοσοκομείο Άγιος Παύλος.⁴⁰⁰ Το Δικαστήριο θεώρησε ότι η διαφορετική μεταχείριση απέναντι στους προσφεύγοντες θα επεδίωκε «θεμιτό σκοπό» εάν ο σκοπός της ήταν να τους παράσχει ευνοϊκότερες συνθήκες κράτησης από τους απλούς κρατούμενους. Εντούτοις, κατά το ΕΔΔΑ «η διαφορετική μεταχείριση στερείται αντικειμενικής και εύλογης αιτιολογίας εάν, επιπλέον, δεν υφίσταται «εύλογη σχέση αναλογικότητας» μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του επιδιωκόμενου σκοπού. Ως προς τούτο, το Δικαστήριο σημείωσε καταρχήν ότι οι προσφεύγοντες ήταν απλοί οροθετικοί που δεν είχαν εκδηλώσει την

³⁹⁷ ΕΔΔΑ, Tsokas κ. Ελλάδας, 28.5.2014, παρ. 92-109

³⁹⁸ βλ. ΕΔΔΑ, Martzaklis κ.α. κ. Ελλάδας, 9.7.2015, παρ. 5 επ.

³⁹⁹ ΕΔΔΑ, Martzaklis κ.α. κ. Ελλάδας, 9.7.2015, παρ. 46-47

⁴⁰⁰ Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς των προσφευγόντων, «διέμεναν σε πτέρυγες με τόσο συνωστισμό που ο προσωπικός χώρος του κάθε κρατούμενου ήταν λιγότερος από 2 τετραγωνικά μέτρα, επιφάνεια στην οποία συμπεριλαμβάνονται τα κρεβάτια και η τουαλέτα. Οι προσφεύγοντες υποστήριζαν ακόμη ότι «οι διαγνώσεις γίνονται με αυτόματο τρόπο και οι γιατροί συστήνουν πάντα τα ίδια φάρμακα χωρίς να προβαίνουν σε ατομική εξέταση κάθε κρατούμενου. Δεν υπάρχει γιατρός με ειδικευση στις μεταδοτικές ασθένειες στο νοσοκομείο και, ως εκ τούτου, οι οροθετικοί διατρέχουν κινδύνους λόγω διαγνώσεων μη ειδικών επί του θέματος».

ασθένεια και, ως τέτοιοι, δεν χρειαζόταν να τοποθετηθούν στην απομόνωση προκειμένου να αποφευχθεί η εξάπλωση μιας ασθένειας. Θεώρησε επομένως ότι οι προσφεύγοντες εκτέθηκαν σε σωματικό και ψυχικό πόνο που υπερβαίνει εκείνον που είναι σύμφυτος με την κράτηση.⁴⁰¹

Θα πρέπει ακόμη να αναφερθεί ότι η προσήκουσα ιατρική μεταχείριση υπερτονίζεται στις περιπτώσεις διακινδύνευσης της υγείας υπό απέλαση ατόμων στο κράτος υποδοχής, στις περιπτώσεις ηλικιωμένων, αναπήρων, ψυχικά ασθενών ή ουσιοεξαρτημένων ή φορέων μεταδοτικών νοσημάτων. Ως ενδεδειγμένη ιατρική υποστήριξη έχει κριθεί: α) η άμεση και ακριβής διάγνωση β) η παροχή της συνταγογραφεισας αγωγής από ειδικευμένο γιατρό γ) η τακτική εποπτεία δ) η κατάλληλη διατροφή ε) η τήρηση ιατρικού αρχείου. Επιπλέον σε ειδική μεταχείριση υποβάλλονται οι ανάπηροι τετραπληγικοί ασθενείς, διότι στην αντίθετη περίπτωση διέρχονται εξευτελιστικής μεταχείρισης. Ειδική μεταχείριση επιβάλλεται και στους πάσχοντες από AIDS, οι οποίοι θα πρέπει κατά προτεραιότητα να υπόκεινται σε εξειδικευμένη ιατρική φροντίδα. Δεν αποκλείεται η αναστολή εκτέλεσης της ποινής τους και η απέλαση τους αποδοκιμάζεται όταν πιθανολογείται ότι στο κράτος υποδοχής θα στερηθούν την ενδεδειγμένη ιατροφαρμακευτική αγωγή, ιδίως όταν βρίσκονται στην τελική φάση της νόσου. Ειδική μεταχείριση πρέπει να έχουν και οι ψυχικά ασθενείς, ιδίως εκείνοι με βεβαρημένο παρελθόν ψυχικής νόσου και ενδείξεις αυτοκτονικών τάσεων.⁴⁰²

Στην υποθεση Σερίφης κατά Ελλάδα ο προσφεύγων κρατήθηκε προσωρινά ως ύποπτος για συμμετοχή στην τρομοκρατική οργάνωση της 17 Νοέμβρη, ενώ έπασχε από σκλήρυνση κατά πλάκας. Την ασθένεια του είχε γνωστοποιήσει στις κρατικές αρχές κατ' επανάληψη καθώς και ότι είχε ανάγκη μόνιμης και πολύπλευρης θεραπείας και νοσηλείας σε νευρολογική κλινική.⁴⁰³ Ο προσφεύγων υποστήριξε ενώπιον του ΕΔΔΑ ότι ήταν βαριά ασθενής και ότι η κατάσταση της υγείας του απαιτούσε ειδική ιατρική φροντίδα που δεν του χορηγήθηκε κατά την κράτησή του. Υπογράμμισε ακόμη ότι αν δεν είχε καταθέσει προσφυγή ενώπιον του Δικαστηρίου, οι κρατικές αρχές δεν θα είχαν λάβει κανένα μέτρο ως προς τη θεραπεία του.⁴⁰⁴

Σε ό,τι αφορά την παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο σημείωσε ότι ο προσφεύγων πάσχει από μία χρόνια και αναπηρική πάθηση η οποία απαιτεί συνεχή θεραπευτική αγωγή πολλών ειδικοτήτων. Ωστόσο, παρά τη σοβαρότητα της ασθένειάς του, από τον φάκελο προέκυπτε ότι οι κρατικές αρχές καθυστέρησαν στην παροχή στον προσφεύγοντα μίας ιατρικής συνδρομής σύμφωνης προς αυτήν που απαιτούσε η κατάσταση της υγείας του. Το Δικαστήριο παρατήρησε ειδικότερα ότι «παρόλο που ο προσφεύγων είχε ενημερώσει τις αρμόδιες αρχές λίγο μετά τη

⁴⁰¹ ΕΔΔΑ, Martzaklis κ.α. κ. Ελλάδα, 9.7.2015, παρ. 64-75

⁴⁰² Κοτσαλης Λ., ο.π., σελ 87 -90

⁴⁰³ βλ. περισσότερα: ΕΔΔΑ, Serifis κ. Ελλάδα, 2.11.2006, παρ. 7 επ.

⁴⁰⁴ ΕΔΔΑ, Serifis κ. Ελλάδα, 2.11.2006, παρ. 27-28

σύλληψή του ότι έπασχε από σκλήρυνση κατά πλάκας και ότι η κατάστασή του απαιτούσε περίθαλψη σε νευρολογικό νοσοκομείο, έπρεπε να περιμένει για μεγάλο χρονικό διάστημα προτού τεθεί υπό τακτική ιατρική παρακολούθηση.» Εντέλει, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο τρόπος με τον οποίο οι κρατικές αρχές ασχολήθηκαν με την υγεία του προσφεύγοντα αποτελούσε παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης.⁴⁰⁵

Το ΕΔΔΑ επανέλαβε τις θέσεις αυτές στην υποθεση *Xiros κατά Ελλάδας* (2010) κατά την οποία ο προσφεύγων κρατούμενος, καταδικασθείς για την συμμετοχή του στην τρομοκρατική οργάνωση 17 Νοέμβρη, δεν έτυχε νοσηλείας σε ένα ειδικό ιατρικό κέντρο όπως είχε προταθεί με τις σχετικές ιατρικές γνωματεύσεις. Ωστόσο του επιδίκασε μικρή αποζημίωση, διότι υπήρχε συνυπαιτιότητα του ως προς τη βλάβη της υγείας του.

Παραβίαση του αρ. 3 λόγω απάνθρωπης μεταχείρισης διαπίστωσε το ΕΔΔΑ και στην υποθεση *Kotsaftis κατά Ελλάδας* (2008). Στην υπόθεση αυτή ο προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε στο ΕΔΔΑ για τις συνθήκες προσωρινής κράτησης του, ιδίως λόγω της έλλειψης κατάλληλης θεραπείας για την κατάσταση της υγείας του. Κατά τη διάρκεια της κράτησης του, οι γιατροί διαπίστωσαν ότι ο προσφεύγων έπασχε από κίρρωση του ήπατος. Η αίτηση του για αναστολή εκτέλεσης της ποινής απορρίφθηκε. Σύμφωνα με το άρθρο 39 των Κανονισμών του Δικαστηρίου, το ΕΔΔΑ ζήτησε από την Ελλάδα να διατάξει τη μεταγωγή του προσφεύγοντος σε εξειδικευμένο ιατρικό κέντρο, όπου μεταφέρθηκε τελικά ο προσφεύγων.

Όσον αφορά την παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι αναφερόμενες από τον προσφεύγοντα περιστάσεις, ως προς την κατάσταση της υγείας του, ήταν ανησυχητικές καθώς έπασχε από μια πάθηση, για την οποία απαιτείται συνεχής παρακολούθηση και προσαρμοσμένη θεραπευτική αγωγή καθώς και ότι προκαλεί συχνά σοβαρές επιπλοκές. Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι εθνικές αρχές δεν τήρησαν την υποχρέωσή τους όσον αφορά την προστασία της σωματικής ακεραιότητας του προσφεύγοντος, ειδικότερα με την παροχή κατάλληλης ιατρικής περιθάλψεως. Η παράλειψη των αρχών συνιστούσε κατά το ΕΔΔΑ απάνθρωπη μεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 3 της Συμβάσεως.^{406 407}

13.4. Ελληνικές υποθέσεις σχετικά με την διοικητική κράτηση αλλοδαπών και αιτούντων άσυλο

Ένα άλλο ζήτημα που έχει απασχολήσει το ΕΔΔΑ σε ελληνικές υποθέσεις είναι η μακρόχρονη παραμονή κρατούμενων σε αστυνομικά κρατητήρια, συμπεριλαμβανομένων

⁴⁰⁵ ΕΔΔΑ, *Serifis κ. Ελλάδας*, 2.11.2006, παρ. 33-36

⁴⁰⁶ ΕΔΔΑ, *Kotsaftis κ. Ελλάδας*, 12.6.2008, παρ. 40, 45 και 49-61

⁴⁰⁷ Βλ. Κοτσαλής Λ., *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου & Ποινικό Δίκαιο*, Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ, 2014, σελ. 94 επ.

αλλοδαπών υπό απέλαση.⁴⁰⁸ Ειδικότερα, στην υπόθεση Kaja ο προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε για τις συνθήκες τρίμηνης κράτησης του στα κρατητήρια της Υποδιεύθυνσης Ασφαλείας Λάρισας.⁴⁰⁹

Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι «ο χώρος κρατήσεως της Υποδιευθύνσεως Ασφαλείας Λαρίσης δεν ήταν χώρος κατάλληλος για κράτηση τόσο μακρά όσο εκείνη η οποία επεβλήθη στον προσφεύγοντα. Από την ίδια τη φύση του, πρόκειται για ένα χώρο ο οποίος προορίζεται για μικρής διάρκειας παραμονή των κατηγορουμένων και όχι για τρίμηνη παραμονή. Λόγω των χαρακτηριστικών του, χωρίς προαύλιο, όπου θα μπορούσε να κάνει περιπάτους και να ασκείται, χωρίς εσωτερική υποδομή παρασκευής και προσφοράς φαγητού, χωρίς ραδιόφωνο ή τηλεόραση για να έχει ο προσφεύγων επαφή με τον έξω κόσμο, θα ήταν δυνατό να δημιουργήσει ο χώρος κρατήσεως στον προσφεύγοντα ένα αίσθημα μοναξιάς, αφού, ακόμα και αν προσφέρει αποδεκτές για κράτηση μικρής διάρκειας συνθήκες, δεν είναι, ωστόσο, προσαρμοσμένος στις ανάγκες παρατεταμένου εγκλεισμού», σύμφωνα με τις συστάσεις της CPT σε θέματα κρατήσεως από την αστυνομία. Εν όψει των ανωτέρω, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η κράτηση του προσφεύγοντος επί τρίμηνο στον επίμαχο χώρο, συνιστούσε εξευτελιστική μεταχείριση, κατά την έννοια του άρθρου 3.⁴¹⁰

Στην υπόθεση Σιάσιος κ.α. κ. Ελλάδας, οι προσφεύγοντες κρατήθηκαν προφυλακιστέοι για διάστημα τριών μηνών στο Αστυνομικό Τμήμα Κατερίνης μέχρι να μεταφερθούν στις φυλακές Θεσσαλονίκης.⁴¹¹ Οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν ότι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες κρατήθηκαν στο Αστυνομικό Τμήμα Κατερίνης αποτελούσαν απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση. Ο πρώτος και ο τρίτος των προσφευγόντων προσέθεσαν ακόμη ότι η κατάσταση ήταν ακόμη πιο δραματική γι' αυτούς, αφού η τοξικομανία τους δεν αντιμετωπίστηκε με κανένα τρόπο από τις αρχές.

Το Δικαστήριο εκτίμησε ότι ο σταθμός κράτησης του Αστυνομικού Τμήματος Κατερίνης δεν ήταν κατάλληλος χώρος για μία τόσο μακρά κράτηση όσο εκείνη που επιβλήθηκε στους προσφεύγοντες και επανέλαβε τη θέση του ότι «Από την ίδια την φύση του, πρόκειται για έναν χώρο προοριζόμενο να υποδέχεται κατηγορούμενους για ένα βραχύ διάστημα και όχι για περιόδους δύο έως τριών μηνών». Επομένως, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το γεγονός της διατήρησης των προσφευγόντων υπό κράτηση στον επίδικο χώρο για περιόδους μεταξύ δύο μηνών και δεκατεσσάρων ημερών, η συντομότερη, και τριών μηνών και είκοσι ημερών, η

⁴⁰⁸ Σισιλιάνος, 2017, σελ 132

⁴⁰⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, Kaja κ. Ελλάδας, 27.7.2006, παρ. 19-20

⁴¹⁰ ΕΔΔΑ, Kaja κ. Ελλάδας, 27.7.2006, παρ. 49-50

⁴¹¹ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ 132

μεγαλύτερη, τους προκάλεσε σημαντικό πόνο και συνιστούσε εξευτελιστική μεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης.⁴¹²

Στην υπόθεση Βαφειάδης κ. Ελλάδας, ο προσφεύγων κρατήθηκε στην Αστυνομική Διεύθυνση Θεσσαλονίκης για 97 ημέρες λόγω έλλειψης διαθέσιμου χώρου στις φυλακές.^{413 414} Το Δικαστήριο υπενθύμισε, όπως είχε επισημάνει στην προαναφερθείσα απόφαση Kaja (§ 49), την ακαταλληλότητα του χώρου κράτησεως της για κράτηση τόσο μακρά όσο εκείνη η οποία επεβλήθη στον προσφεύγοντα, εξαιτίας των ελλείψεων του και του προορισμού του για μικρής διάρκειας παραμονή των κατηγορουμένων και όχι για τρίμηνη παραμονή. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι όσα συμπεράνε στην υπόθεση Kaja, ίσχυαν αναλογικά στην παρούσα υπόθεση. Επεσήμανε ότι «ο προσφεύγων κρατήθηκε στο χώρο αυτό επί 97 ημέρες, χωρίς να μπορεί να κάνει ένα περίπατο ή να επιδοθεί σε κάποια φυσική άσκηση, λόγω ελλείψεως ειδικού χώρου. Δεν είχε καμία επαφή με τον εξωτερικό κόσμο αφού δεν είχε ούτε τηλεόραση ούτε ραδιόφωνο.». Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι συνθήκες κράτησης του προσφεύγοντος στην Αστυνομική Διεύθυνση Θεσσαλονίκης σε συνδυασμό με την μακρόχρονη διάρκεια της κράτησής του υπό τέτοιες συνθήκες, αποτελούσαν απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση αντίθετη στο άρθρο 3.⁴¹⁵

Ομοίως έκρινε το ΕΔΔΑ και σε πολλές άλλες υποθέσεις, από τις οποίες αναφέρονται ενδεικτικά οι: Shuvaev (κράτηση για περίπου τρεις μήνες στην αστυνομική διεύθυνση Θεσσαλονίκης),⁴¹⁶ Tabesh (κράτηση για περίπου τρεις μήνες υπό καθεστώς διοικητικής απέλασης στην Υποδιεύθυνση αλλοδαπών Θεσσαλονίκης),⁴¹⁷ Ibram (κράτηση για περισσότερους από τέσσερις μήνες στην Αστυνομική Διεύθυνση Θεσσαλονίκης),⁴¹⁸ Lica (κράτηση για δυο περίπου μήνες υπό καθεστώς διοικητικής απέλασης στην Αστυνομική Διεύθυνση Πατρών και σε άλλα δυο αστυνομικά τμήματα της πόλης),⁴¹⁹ Ασλάνης (κράτηση για τρεις περίπου μήνες στην Αστυνομική Διεύθυνση Σερρών),⁴²⁰ Καβούρης κ.α. (κράτηση για διαστήματα μεταξύ ενός και τριών μηνών στην Υποδιεύθυνση Μεταγωγών Δικαστηρίων Θεσσαλονίκης)⁴²¹ και de los Santos και de la Cruz (κράτηση υπό καθεστώς διοικητικής

⁴¹² ΕΔΔΑ, Siasios κ.α. κ. Ελλάδας, 4.6.2009, παρ. 31-33

⁴¹³ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ 132

⁴¹⁴ ΕΔΔΑ, Vafiadis κ. Ελλάδας, 2.7.2009, παρ. 33

⁴¹⁵ ΕΔΔΑ, Vafiadis κ. Ελλάδας, 2.7.2009, παρ. 35-36 και 38

⁴¹⁶ ΕΔΔΑ, Shuvaev κ. Ελλάδας, 29.10.2009, παρ. 36-40

⁴¹⁷ ΕΔΔΑ, Tabesh κ. Ελλάδας, 26.11.2009, παρ. 41-44

⁴¹⁸ ΕΔΔΑ, Ibram κ. Ελλάδας, 25.10.2011, παρ. 33

⁴¹⁹ ΕΔΔΑ, Lica κ. Ελλάδας, 17.7.2012, παρ. 62

⁴²⁰ ΕΔΔΑ, Aslanis κ. Ελλάδας, 17.10.2013, παρ. 38-39

⁴²¹ ΕΔΔΑ, Kavouris κ.α. κ. Ελλάδας, 17.4.2014, παρ. 37-40

απέλασης δύο υπηκόων της Δομινικανής Δημοκρατίας για 49 και 42 ημέρες αντίστοιχα στο κέντρο κράτησης παράνομων μεταναστών Θεσσαλονίκης).

Σε ότι αφορά τα τμήματα συνοριακής φύλαξης και γενικότερα τους χώρους κράτησης αλλοδαπών το Δικαστήριο εντοπίζει επίσης πολλά προβλήματα, τα οποία συνοψίζονται ως εξής : «υπερπληθυσμός, έλλειψη καθαριότητας, ανεπαρκή είδη προσωπικής υγιεινής, ελλιπής σίτιση, ελλιπής προαυλισμός». Ειδικότερα στην υπόθεση S.D., ο προσφεύγων τούρκος υπήκοος έμεινε έγκλειστος επί δυο μήνες υπό καθεστώς διοικητικής απέλασης σε ένα προκατασκευασμένο κατάλυμα στο κέντρο κράτησης του τμήματος συνοριακής φύλαξης Σουλίου και διαμαρτυρήθηκε στο ΕΔΔΑ ότι οι συνθήκες κράτησης του παραβίαζαν το άρθρο 3.⁴²²

Το Δικαστήριο επισήμανε το γεγονός ότι «ο προσφεύγων έμεινε εκεί δύο μήνες, έγκλειστος σε μία προκατασκευασμένη παράγκα, χωρίς τη δυνατότητα να βγαίνει έξω, χωρίς τη δυνατότητα να τηλεφωνεί και χωρίς να έχει στη διάθεσή του κουβέρτες, καθαρά σεντόνια και επαρκή προϊόντα υγιεινής». Το Δικαστήριο τόνισε ότι, οι συνθήκες κράτησης στο κέντρο αυτό, όπως αυτές περιγράφονται στην έκθεση της CPT κατόπιν της επίσκεψής της τον Νοέμβριο του 2007, ήταν απαράδεκτες. Σε ό,τι αφορά την προσωπική κατάσταση του προσφεύγοντος, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι αυτός υπέστη σοβαρά βασανιστήρια στην Τουρκία, που του άφησαν σημαντικά σωματικά και ψυχολογικά υπολείμματα. Το Δικαστήριο κατέληξε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι οι συνθήκες κράτησης του προσφεύγοντος αποτελούσαν εξευτελιστική μεταχείριση κατά παραβίαση του άρθρου 3.⁴²³

Ομοίως έκρινε το Δικαστήριο και στην υπόθεση R.U, που αφορούσε την κράτηση Τούρκου υπηκόου για περισσότερο από δυο μήνες σε καθεστώς διοικητικής απέλασης στο κέντρο κράτησης του τμήματος συνοριακής φύλαξης Σουφλίου και στην Υποδιεύθυνση Αλλοδαπών Αττικής.⁴²⁴ Το Δικαστήριο σημείωσε ότι τα παράπονα του προσφεύγοντα αφορούσαν τα ίδια κέντρα κράτησης και την ίδια περίοδο με αυτά εξετάστηκαν από το Δικαστήριο στην υπόθεση S.D. κατά Ελλάδας. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι συλλογισμοί του στην προαναφερθείσα απόφαση αφορούσαν τις γενικές συνθήκες κράτησης που επικρατούσαν στα Κέντρα κράτησης στο Σουφλί και στην Πέτρου Ράλλη. Επομένως, και έχοντας υπόψη τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντα, θεώρησε ότι έπρεπε να εξαχθούν τα ίδια συμπεράσματα και στην παρούσα υπόθεση. Κατά το ΕΔΔΑ, οι συνθήκες κράτησης του προσφεύγοντος, ως πρόσφυγα και αιτούντος άσυλο, σε συνδυασμό με την διάρκεια της άνω των δύο μηνών κράτησης σε τέτοιες συνθήκες, αποτελούσαν εξευτελιστική μεταχείριση.⁴²⁵

⁴²² Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ 133

⁴²³ ΕΔΔΑ, S.D. κ. Ελλάδα, 11.6.2009, παρ. 50-54

⁴²⁴ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ 133

⁴²⁵ ΕΔΔΑ, R.U. κ. Ελλάδα, 7.6.2011, παρ. 62-63

Στην Υπόθεση Dougoz κ. Ελλάδος, ο Σύριος προσφεύγων κατά το έτος 1983 είχε εισέλθει παράνομα στην Ελλάδα. Καταδικάστηκε για διάφορα αδικήματα αλλά εξέτισε τις ποινές που του είχαν επιβληθεί. Το Συμβ.Πλημ. Πειραιά αποφάνθηκε υπέρ της απελάσεως του. Μεταφέρθηκε στα κρατητήρια της Αστυνομίας, όπου οι συνθήκες διαβίωσης ήταν απάνθρωπες.⁴²⁶ Ο προσφεύγων παραπονέθηκε στο ΕΔΔΑ για τις συνθήκες κράτησης του στη Δραπετσώνα και στο αστυνομικό τμήμα της Λεωφ. Αλεξάνδρας εν αν αναμονή της απελάσεως του.

Το ΕΔΔΑ εστίασε το ενδιαφέρον του στους ισχυρισμούς του προσφεύγοντος, ο οποίος υποστήριξε ότι «το κελί του ήταν υπερπλήρες, δεν υπήρχαν κρεβάτια για τους κρατούμενους ούτε στρώματα, σεντόνια ή κουβέρτες, ορισμένοι κρατούμενοι κοιμόντουσαν αναγκαστικά στο διάδρομο, τα κελιά ήταν ακάθαρτα και η υγειονομική υποδομή ανεπαρκής, δεν υπήρχε καθαρός αέρας ή φυσικό φως και κανένα προαύλιο. Επίσης οι κρατούμενοι έτρωγαν από ένα πιάτο φαγητού που το χρησιμοποιούσαν ομαδικά δύο φορές τη μέρα. Τέλος, δεν είχαν πρόσβαση σε γιατρό ή φαρμακοποιό, σε κοινωνική υπηρεσία ή στον εισαγγελέα». Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι συνθήκες κράτησης του προσφεύγοντος συνιστούσαν εξευτελιστική μεταχείριση κατά το άρθρο 3.⁴²⁷

Συνθήκες μη αξιοπρεπούς διαβίωσης διαπιστώθηκαν και σε άλλε υποθέσεις, από τις οποίες αναφέρονται ενδεικτικά οι Α.Α. (κράτηση Παλαιστινιανού υπηκόου για τρεις μήνες στο κέντρο κράτησης αλλοδαπών Σάμου),⁴²⁸ Efremidze (κράτηση Γεωργιανής υπηκόου για τρεις μήνες στο τμήμα συνοριακής φύλαξης Θέρμης),⁴²⁹ Α.Φ. (κράτηση Ιρανού υπηκόου για τρεις μήνες στο τμήμα συνοριακής φύλαξης Θερών),⁴³⁰ C.D. κ.α. (κράτηση αλλοδαπών διαφόρων εθνικοτήτων στο κέντρο κράτησης αλλοδαπών Βέννας τέλη 2009, αρχές 2010),⁴³¹ F.H. (κράτηση Ιρανού υπηκόου σε διάφορα τμήματα συνοριακής φύλαξης για έξη μήνες συνολικά)⁴³² και Ε.Α. (κράτηση Ιρανού υπηκόου για δυο μήνες στο τμήμα συνοριακής φύλαξης Σουφλίου και στο κέντρο κράτησης αλλοδαπών Βέννας).^{433 434}

⁴²⁶ Dougoz κ. Ελλάδος, 6.3.2001, παρ. 8 επ.

⁴²⁷ ΕΔΔΑ, Dougoz κ. Ελλάδας, ο.π., παρ. 45-48

⁴²⁸ ΕΔΔΑ, Α.Α. κ. Ελλάδας, 22.7.2010, παρ. 49-65

⁴²⁹ ΕΔΔΑ, Efremidze κ. Ελλάδας, 21.6.2011, παρ. 39-42

⁴³⁰ ΕΔΔΑ, Α.Φ. κ. Ελλάδας, 13.6.2013, παρ. 71-80

⁴³¹ ΕΔΔΑ, C.D. κ.α. κ. Ελλάδας, 19.12.2013, παρ. 53-54

⁴³² ΕΔΔΑ, F.H. κ. Ελλάδας, 31.7.2014, παρ. 100-103

⁴³³ ΕΔΔΑ, Ε.Α. κ. Ελλάδας, 30.7.2015, παρ. 49-52

⁴³⁴ Σισιλιάνος Α., ο.π., σελ. 134

13.5. Υπόθεση M.S.S. κατά Ελλάδας και Βελγίου (2011)

Η υπόθεση M.S.S. κατά Ελλάδας και Βελγίου που εξετάστηκε από το ΕΔΔΑ, το οποίο σημειωτέον εξέδωσε απόφαση μετά από παραπομπή στην Ευρεία Σύνθεση του Δικαστηρίου, αφορούσε στην περίπτωση ενός Αφγανού πρόσφυγα, ο οποίος, το 2009, αφού εισήλθε στην Ε.Ε. μέσω Ελλάδος βρέθηκε στο Βέλγιο, όπου και αιτήθηκε προσφυγικό άσυλο. Το Γραφείο Αλλοδαπών του Βελγίου διέταξε τον προσφεύγοντα να αναχωρήσει για την Ελλάδα, όπου θα μπορούσε να καταθέσει εκεί το αίτημά του για άσυλο. Φθάνοντας στο αεροδρόμιο της Αθήνας, διατάχθηκε η κράτησή του και μεταφέρθηκε σε παρακείμενο κτίριο, όπου σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του «τοποθετήθηκε σε μικρό κελί με άλλους είκοσι κρατούμενους, είχε περιορισμένη πρόσβαση στους χώρους υγιεινής, δεν είχε δικαίωμα προαυλισμού, κοιμόταν σε βρώμικο στρώμα ή καταγής και του παρέχονταν ανεπαρκές συσσίτιο». Περαιτέρω, μετά την απόλυσή του και τη χορήγηση, δελτίου παραμονής αιτήσαντος άσυλο αλλοδαπού, ζούσε στο δρόμο, χωρίς μέσα επιβίωσης.⁴³⁵

Το Δικαστήριο υπενθύμισε αρχικά ότι «Η θεμιτή φροντίδα των Κρατών να ματαιώνουν τις όλο και πιο συχνές απόπειρες παράκαμψης των περιορισμών στην μετανάστευση δεν πρέπει να στερεί τους αιτούντες άσυλο από την προστασία που προβλέπεται από τις Συμβάσεις αυτές». Το Δικαστήριο τόνισε ότι λόγω του απόλυτου χαρακτήρα του άρθρου 3, αυτή η κατάσταση δεν μπορεί να απαλλάξει ένα κράτος από τις υποχρεώσεις του απέναντι στην διάταξη αυτή. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο δεν μπόρεσε να δεχτεί το επιχείρημα της ελληνικής Κυβέρνησης σύμφωνα με το οποίο η εξέταση των αιτιάσεων του προσφεύγοντα που στηρίζονται στο άρθρο 3 έπρεπε να λαμβάνει υπόψη της αυτές τις δύσκολες περιστάσεις.⁴³⁶

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι, σύμφωνα με τις διαπιστώσεις που συνέταξαν οι οργανώσεις που επισκέφθηκαν το Κέντρο Κράτησης δίπλα στο αεροδρόμιο, στον τομέα που προορίζεται για τους αιτούντες άσυλο οι συνθήκες ήταν άθλιες.^{437 438}

Ο προσφεύγων υποστήριξε ακόμη ότι οι ελλείψεις της διαδικασίας ασύλου στην Ελλάδα ήταν τέτοιες που κινδύνευε να επαναπροωθηθεί στην χώρα καταγωγής του χωρίς πραγματική εξέταση του βάσιμου της αίτησης ασύλου του, κατά παραβίαση τους άρθρου 3. Το Δικαστήριο

⁴³⁵ ΕΔΔΑ, M.S.S κ. Βελγίου και Ελλάδας, 21.1.2011, παρ. 9 επ. και παρ. 205-206

⁴³⁶ Το Δικαστήριο σημείωσε ακόμη ότι σε διάφορες εκθέσεις διεθνών οργάνων η συστηματική θέση υπό κράτηση των αιτούντων άσυλο χωρίς ενημέρωση για τους λόγους της κράτησής τους αποτελεί γενικευμένη πρακτική των ελληνικών αρχών.

⁴³⁷ «Στον τομέα που προορίζεται για όσους συλλαμβάνονται, υπήρχαν εκατόν σαράντα πέντε κρατούμενοι για μια επιφάνεια 110 τ.μ. Σε πολλά κελιά, δεν υπήρχε παρά μόνο ένα κρεβάτι για δεκατέσσερα με δεκαπέντε άτομα. Ο αριθμός των στρωμάτων ήταν ανεπαρκής και πολλοί κρατούμενοι δεν μπορούσαν όλοι να κοιμηθούν συγχρόνως.»

⁴³⁸ ΕΔΔΑ, M.S.S κ. Βελγίου και Ελλάδας, 21.1.2011, παρ. 216-234

υποστήριξε ότι έχει επανειλημμένως αποφανθεί ότι «το άρθρο 13 της Σύμβασης εγγυάται την ύπαρξη στο εθνικό δίκαιο μιας προσφυγής που επιτρέπει σε κάποιον να επικαλεστεί τα δικαιώματα και τις ελευθερίες της Σύμβασης όπως κατοχυρώνονται σε αυτήν. Επομένως η διάταξη αυτή έχει ως συνέπεια να απαιτείται μια «πραγματική» εθνική προσφυγή, η οποία πρέπει να είναι διαθέσιμη από νομικής και πρακτικής άποψης, υπό την έννοια ειδικά ότι η άσκησή της δεν πρέπει να εμποδίζεται αδικαιολόγητα από πράξεις ή παραλείψεις των αρχών.

Το Δικαστήριο παρατήρησε ωστόσο ότι, εδώ και πολλά χρόνια η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ και ο Ευρωπαίος Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα καθώς και πολλές διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις αποκάλυψαν ότι η διαδικασία ασύλου στην Ελλάδα είχε δομικές ελλείψεις τέτοιας έκτασης που οι αιτούντες άσυλο έχουν πολύ λίγες πιθανότητες να εξεταστεί σοβαρά η αίτησή τους και ότι ελλείπει πραγματικής προσφυγής δεν προστατεύονταν *in fine* από μια αυθαίρετη επαναπροώθηση στην χώρα καταγωγής τους. Το Δικαστήριο βρήκε επίσης ανησυχητικά τα αποτελέσματα των διαφόρων ερευνών που έκανε η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ που δείχνουν ότι οι πρωτοβάθμιες αποφάσεις είναι, στο σύνολο σχεδόν των περιπτώσεων, αρνητικές και συντάχτηκαν κατά τρόπο τυπικό και στερεότυπο χωρίς να εξειδικεύονται τα στοιχεία που δικαιολογούν την απόφαση. Σε αυτό προσέθεσε την κατάργηση του ρόλου προστασίας που είχαν οι Γνωμοδοτικές Επιτροπές για τους πρόσφυγες σε δεύτερο βαθμό. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ακόμη ότι ο προσφεύγων υποστήριξε ότι δεν έλαβε καμία ενημέρωση για τις διαδικασίες που έπρεπε να ακολουθήσει.⁴³⁹

Τέλος, το Δικαστήριο δεν μπόρεσε να συμφωνήσει με την Κυβέρνηση ότι η μεγάλη διάρκεια των διαδικασιών ενώπιον του Συμβουλίου Επικρατείας δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 13. Σύμφωνα με τα ανωτέρω, το Δικαστήριο συμπέρανε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 3 λόγω των ελλείψεων στην εξέταση από πλευράς ελληνικών αρχών της αίτησης ασύλου του προσφεύγοντα και λόγω της έλλειψης σοβαρής εξέτασης του βασίμου της αίτησης ασύλου.⁴⁴⁰

Η εν θέματι απόφαση έχει αυξημένη βαρύτητα και χρήζει ιδιαίτερης προσοχής διότι επέκτεινε ακόμη περισσότερο τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο αρθ. 3 και καταδίκασε τη χώρα μας όχι μόνο για τις συνθήκες κράτησης αλλά και για τις απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης ενός αιτούντος άσυλο στην Ελλάδα. Όπως επισημάνθηκε, το αρθ. 3 γενικά δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη να παρέχουν στους πρόσφυγες οικονομική βοήθεια προκειμένου να τους διασφαλίσουν συγκεκριμένο επίπεδο διαβίωσης. Κατά το Δικαστήριο, η κατάσταση που βίωσε ο προσφεύγων ήταν ιδιαίτερα σοβαρή. Το Δικαστήριο έκρινε ότι εάν οι αρχές είχαν εξετάσει

⁴³⁹ Επίσης, όσον αφορά το ενημερωτικό φυλλάδιο, το Δικαστήριο συμμερίστηκε την άποψη του προσφεύγοντα, ότι δηλαδή το έγγραφο αυτό ήταν ιδιαίτερα διφορούμενο ως προς το αντικείμενο της πρόσκλησης.

⁴⁴⁰ ΕΔΔΑ, Μ.Σ.Σ κ. Βελγίου και Ελλάδας, 21.1.2011, παρ. 294-321

άμεσα το αίτημά του για άσυλο θα είχαν μετριάσει ουσιωδώς την ταλαιπωρία του. Επομένως, από υπαιτιότητα των ελληνικών αρχών ο προσφεύγων βίωσε συνθήκες που προσιδιάζουν σε αυτές που απαγορεύονται ρητά από το άρθρο 3 της Σύμβασης.

Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι από το 2006, δημοσιεύονται τακτικά εκθέσεις από τους Εθνικούς και Διεθνείς Οργανισμούς καθώς και από Μη-Κυβερνητικές Οργανώσεις που επικρίνουν τις συνθήκες υποδοχής των υποψηφίων για άσυλο στην Ελλάδα. Οι προαναφερθείσες εκθέσεις αναφέρουν μια συστηματική πρακτική κράτησης, διάρκειας από λίγες μέρες μέχρι κάποιους μήνες, μετά από την άφιξη υποψήφιων για άσυλο ατόμων στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες που έχουν συλλεχθεί, δεν δίνεται καμία πληροφορία για τους λόγους κράτησης.^{441 442}

⁴⁴¹ Θα πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι όλα τα κέντρα που επισκέφτηκαν τα όργανα και οι οργανώσεις που συνέταξαν τις προαναφερθείσες εκθέσεις παρουσιάζουν, με διαφορετικούς βαθμούς βαρύτητας, την ακόλουθη εικόνα : «υπερπληθυσμό, βρωμιά, κλειστούς χώρους, απουσία αερισμού, λίγη ή καθόλου δυνατότητα για περίπατο, απουσία χώρου για χαλάρωση, ανεπαρκή αριθμό στρωμάτων, βρώμικα στρώματα, έλλειψη ελεύθερης πρόσβασης στις τουαλέτες, ανεπαρκείς τουαλέτες και μη σεβασμό της προσωπικής ζωής». Τέλος, πολλά άτομα που ερωτήθηκαν παραπονούνται επίσης για προσβολές, ιδίως ρατσιστικές, που εκφέρει το προσωπικό και χρήση σωματικής βίας από τους φύλακες.

⁴⁴² ΕΔΔΑ, Μ.Σ.Σ κ. Βελγίου και Ελλάδας, 21.1.2011, παρ. 159-162

14. Η συνταγματική απαγόρευση των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (άρθρο 7 παρ. 2 Σ)

Η απαγόρευση των βασανιστηρίων δεν είναι κάτι το καινοφανές για το ελληνικό δίκαιο καθώς προέκυπτε ήδη – έμμεσα μεν αλλά με αρκετή σαφήνεια – από το άρθρο 2 του Συντάγματος που ορίζει ως ουσία του δημοκρατικού πολιτεύματος τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου.⁴⁴³ Ακόμη αμεσότερα προκύπτει η απαγόρευση αυτή από την ειδικότερη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 2 του Συντάγματος που αναφέρεται ειδικά στα βασανιστήρια ως μια από τις βαναυσότερες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Επίσης η αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου ήταν δυνατή και με σειρά διατάξεων του Ποινικού Κώδικα, όπως το άρθρο 239 που αναφέρεται στην κατάχρηση εξουσίας καθώς και οι διατάξεις για τις σωματικές βλάβες (άρθρα 308 επ.).

Όλες οι παραπάνω διατάξεις του ισχύοντος δικαίου στηρίζονται σε μακροχρόνια νομοθετική παράδοση, που θέλει όλα τα Συντάγματα της νεότερης Ελλάδας να προβλέπουν διατάξεις που να απαγορεύουν τα βασανιστήρια, αρχής γενομένης από το Σχέδιο Συντάγματος του Ρήγα Φεραίου, που όριζε στο άρθρο 13 : «Κάθε άνθρωπος που φαίνεται πως είναι αθώος, αν τον συκοφαντήσουν πως έπταισεν εν όσω να βεβαιωθεί πως είναι πταίστης, πως είναι ανάγκη να πιασθή από τους ανθρώπους του κριτηρίου, κάθε αυστηρότης, καθώς δέσμιον, υβρισμοί, δαρμοί, όπου δεν είναι αναγκαία για την κατακράτηση του ανθρώπου εκείνου, εν όσω να κριθή να είναι εμποδισμένα...» Σε ανάλογες διατυπώσεις, με εξελιγμένη κατά την ιστορική τους πρόοδο μορφή, προβαίνουν όλα τα Συντάγματα της νεότερης Ελλάδας,⁴⁴⁴ με κατάληξη την προαναφερθείσα διάταξη του άρθρου 7 παρ. 2 Συντ. 1975.⁴⁴⁵

Η ανωτέρω ρύθμιση έχει ως εξής: «Τα βασανιστήρια, οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη υγείας, ή άσκηση ψυχολογικής βίας, καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται, όπως νόμος ορίζει.» Όπως ορθά σημειώνεται⁴⁴⁶, η σημασία της διάταξης αυτής καταδεικνύεται από το γεγονός ότι οι ανωτέρω απαγορεύσεις δεν υπόκεινται σε αναστολή κατά το άρθρο 48 του Συντάγματος, δηλαδή ούτε ακόμη και στις

⁴⁴³ βλ. Σπινέλλη, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Εγκλήματα σχετικά με την υπηρεσία, 1988, σελ. 48 επ.

⁴⁴⁴ βλ. άρθρο 99 Συντ. Επιδάυρου, άρθρο 85 Συντ. Άστρους, άρθρο 18 Συντ. Τροιζήνας, άρθρο 43 Συντ. Άργους, άρθρο 17 Συντ. 1927 και άρθρο 18 Συντ. 1952. Αξιοσημείωτο είναι ότι η απαγόρευση των βασανιστηρίων εμπεριέχεται ακόμα και στα δύο Συντάγματα που ψηφίστηκαν υπό το στρατοκρατικό καθεστώς της απριλιανής επταετίας 1967-74 (βλ. άρθρο 11 παρ. 2 των Συντ. 1968 και 1973)

⁴⁴⁵ Ο Κ. Κωνσταντινίδης θεωρεί το άρθρο 7 παρ. 2 του Συντάγματος 1975 ειδική σε σχέση με το άρθρο 2 παρ. 1 διάταξη που «...επέβαλε στον κοινό νομοθέτη την υποχρέωση να ποινικοποιήσει με εξιδιασμένο τρόπο την προσβολή της ανθρώπινης αξίας, που πηγάζει από τους φορείς της δημόσιας εξουσίας». βλ. Κ. Κωνσταντινίδης, Ποινικό δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια, 1987, σελ 107

⁴⁴⁶ Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, τέταρτη ενημερωμένη έκδοση, 2012, σελ. 212

περιπτώσεις όπου συντρέχουν οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή του νόμου για την κατάσταση πολιορκίας και συγκεκριμένα σε περιπτώσεις πολέμου, επιστράτευσης εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων, άμεσης απειλής κατά της εθνικής ασφάλειας ή εκδήλωσης ένοπλου κινήματος για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η απαγόρευση των συμπεριφορών που συνιστούν βασανιστήρια ή προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας απαγορεύονται απόλυτα και δεν δικαιολογούνται ούτε σε καιρούς που κινδυνεύει η ίδια η ύπαρξη του κράτους. Πολλώ δε μάλλον, δεν μπορούν να δικαιολογηθούν με βάση προβλέψεις της κοινής νομοθεσίας σε σχέση με την ιεραρχική προσταγή ή την κατάσταση ανάγκης, πράγμα που προκύπτει -εκτός από τη μη συμπερίληψη του άρθρου 7 παρ. 2 Σ στις διατάξεις των οποίων δεν αναστέλλεται η ισχύς κατά το άρθρο 48 παρ. 1 Σ- και από την κατηγορηματική διατύπωση της διάταξης και τη σύνδεσή της με τη θεμελιώδη αρχή του άρθρου 2 παρ.1, ενώ πρέπει να τονιστεί πως πρόκειται για διάταξη άμεσα εφαρμόσιμη από τους υπαλλήλους του κράτους⁴⁴⁷.

Όσον αφορά τις λοιπές συνέπειες της συνταγματικής διάταξης, προφανώς απαγορεύεται η με νόμο θέσπιση ποινών ή ανακριτικών μεθόδων που συνιστούν βασανιστήρια ή που προσβάλλουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ή η επιβολή ποινών που συνιστούν βασανιστήρια ή κάποια άλλη από τις ρητά απαγορευμένες πράξεις από τα δικαστήρια, καθώς και η εκτέλεση τέτοιων ποινών από κρατικούς υπαλλήλους, ακόμη κι αν διαταχθούν να το πράξουν⁴⁴⁸.

Στο άρθρο 7 παρ. 2 περιλαμβάνεται εκτός από την απαγόρευση των βασανιστηρίων, ο ορισμός των οποίων δεν δίνεται στη διάταξη, και η απαγόρευση οποιασδήποτε σωματικής κάκωσης, βλάβης της υγείας ή άσκησης ψυχολογικής βίας, αλλά και κάθε άλλης προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Από αυτό προκύπτει ότι τα βασανιστήρια, οι σωματικές κακώσεις, οι βλάβες της υγείας και η ψυχολογική βία συνιστούν πάντοτε προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπως προκύπτει από τη φράση «και κάθε άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας». Με τον τρόπο αυτόν εξειδικεύεται σε ένα βαθμό η κρατική θεμελιώδης υποχρέωση του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας που προβλέπεται στο άρθρο 2 παρ. 1 Σ, που καθιστά θεμελιώδη υποχρέωση του κράτους το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου⁴⁴⁹, καθώς στο άρθρο 7 παρ. 2 περιλαμβάνεται μία από τις πιο βάνανυς προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας⁴⁵⁰.

Οι ρυθμίσεις του ελληνικού δικαίου εναρμονίζονται με τις διεθνείς εξελίξεις στην αντιμετώπιση των βασανιστηρίων και των προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας γενικότερα.

⁴⁴⁷ Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, τρίτη αναθεωρημένη έκδοση, 2006, σελ. 243-244.

⁴⁴⁸ Βλ. Μανωλεδάκη Ι., Ποινικό Δίκαιο-Γενική Θεωρία, 2004, σελ. 46-48

⁴⁴⁹ Δέδες Χ., Αι ποινικά διατάξεις του Συντάγματος, ΤοΣ 1975, σελ. 472 επ. και εν προκειμένω σελ. 472.

⁴⁵⁰ Χαραλαμπάκης Α., Το ελληνικό νομικό πλαίσιο για τα βασανιστήρια, Υπερ. 1995, σελ. 659 επ. και εν προκειμένω σελ. 659

Μετά από μια μακρά περίοδο από την αρχαιότητα μέχρι και τον 18^ο αιώνα τα βασανιστήρια αποτελούσαν κοινωνικοπολιτικά αποδεκτό θεσμό και νομιμοποιημένο τρόπο κρατικού ή θρησκευτικού καταναγκασμού η ολοένα και εμπεδούμενη ανάγκη προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας – ενόψει και των διαρκώς σωρευομένων εμπειριών με κορυφαία κατάληξη τα ναζιστικά εγκλήματα κατά την Περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου- οδήγησαν την διεθνή κοινωνία σε έμπρακτη πλέον αντιμετώπιση του προβλήματος. Ήδη η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948)⁴⁵¹ και η ΕΣΔΑ που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν.Δ. 53/1974 προέβλεπαν διατάξεις που απαγόρευαν τα βασανιστήρια. Αργότερα καταρτίστηκαν και ειδικότερες συνθήκες όπως η Σύμβαση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών (1984)⁴⁵² και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής τιμωρίας (1985)⁴⁵³.

⁴⁵¹ βλ. άρθρο 10 της Διακηρύξεως

⁴⁵² Κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον ν. 1782/88

⁴⁵³ Κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον ν. 1949/91

15. Η ελληνική νομοθεσία για τα βασανιστήρια και τις άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας

Τα τελευταία χρόνια παίρνουν πολύ συχνά ευρύτατη δημοσιότητα στην Ελλάδα πράξεις βίας, οι οποίες προέρχονται από αστυνομικούς και στρέφονται εναντίον ατόμων που βρίσκονται υπό την εξουσία τους. Η πραγματική άλλωστε έκταση του φαινομένου επιβεβαιώνεται και από την CPT, η οποία έχει διαπιστώσει εκτεταμένη χρήση βίας από τους αστυνομικούς σε βάρος ατόμων που έχουν συλληφθεί καθώς και από τις εκθέσεις της Διεθνούς Αμνηστίας.⁴⁵⁴ Η Ελλάδα έχει διαμορφώσει βέβαια ειδικούς κυρωτικούς κανόνες (άρθρα 137Α-137Δ ΠΚ) για την αντιμετώπιση των πράξεων αυτών ήδη από το 1984. Η εφαρμογή τους ωστόσο φαίνεται να συναντά σοβαρές δυσκολίες. Τα δικαστήριά μας διστάζουν να δώσουν το χαρακτηρισμό των βασανιστηρίων ή ακόμα και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας σε παρόμοιες συμπεριφορές, παρά την ένταση που εμφανίζουν.⁴⁵⁵ Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η αντιμετώπιση των βασανιστηρίων τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο δεν προϋποθέτει πλέον ούτε νέες διεθνείς συμβάσεις ούτε άλλα νομικά κείμενα. Η διεθνής κοινότητα οφείλει απλώς να εφαρμόσει τους κανόνες που τιμωρούν τις συγκεκριμένες πράξεις⁴⁵⁶.

Σε ό,τι αφορά το ελληνικό δίκαιο, τα προβλήματα εφαρμογής του νόμου φαίνεται να είναι κατά βάση δύο: Το πρώτο βρίσκεται στον προσδιορισμό των προϋποθέσεων υπό τις οποίες η αστυνομική βία υπάγεται στη νομοτυπική μορφή του άρθρου 137Α ΠΚ και όχι στις γενικές διατάξεις για τις σωματικές βλάβες ή τις προσβολές της ελευθερίας και της τιμής. Η υπαγωγή είναι κρίσιμη, όχι μόνο εξαιτίας των αυξημένων στερητικών της ελευθερίας ποινών που προβλέπει το συγκεκριμένο άρθρο, αλλά κυρίως επειδή οποιαδήποτε καταδίκη με βάση το άρθρο αυτό συνεπάγεται αυτοδίκαιη αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων και, επομένως, και της δημόσιας θέσης που κατέχει ο δράστης. Το δεύτερο πρόβλημα βρίσκεται στην υπαγωγή

⁴⁵⁴ Βλ. Μετάφραση της σύνοψης της Έκθεσης προς την Ελληνική κυβέρνηση αναφορικά με την επίσκεψη που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) από 14 έως 23 Απρίλιος 2015 στο : <https://rm.coe.int/168069667d>

⁴⁵⁵ Βλ. για τη διστακτικότητα των δικαστηρίων κατά την εφαρμογή των άρθρων 137Α επ. ΠΚ, Χ. Αργυρόπουλου, Ποινικές διατάξεις για τα βασανιστήρια, ΠοινΔικ 2002, σ. 772 επ., Ν. Παρασκευόπουλου, Οι πλειοψηφίες στο στόχαστρο, 2003, σ. 169 επ., Δ. Σπινέλλη, Η αντιμετώπιση των βασανιστηρίων στην Ελλάδα (τα αυστηρά νομικά κείμενα και τα αμφίβολα αποτελέσματά τους), Υπεράσπιση 1999, σ. 837 επ., Δ. Σπυράκου, Ποινικοποίηση των βασανιστηρίων: επίσημη στάση και πραγματικότητα, Υπεράσπιση 1993, σ. 31 επ., Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Βασανιστήρια και κατάχρηση εξουσίας: «Μια περίπτωση εσφαλμένης εφαρμογής του νόμου», Υπεράσπιση 1999, σ. 455 επ.

⁴⁵⁶ βλ. W. Nagan / L. Atkins, The International Law of Torture: From Universal Proscription to Effective Application and Enforcement, Harvard Human Rights Journal 14/2001, σ. 89.

πλέον της αξιόποινης συμπεριφοράς στην πράξη των βασανιστηρίων, που τυποποιείται ως κακούργημα στο άρθρο 137Α παρ. 1 ΠΚ, και όχι στις άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, που τιμωρούνται με πλημμεληματικές ποινές στο άρθρο 137Α παρ. 3 ΠΚ.

Στο νόμο ακολουθείται βέβαια απλώς η διάκριση που υιοθετεί και το Σύνταγμά μας στο άρθρο 7 παρ. 2, αναφερόμενο σε «βασανιστήρια» αφενός και σε «οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη υγείας ή άσκηση ψυχολογικής βίας καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας» αφετέρου, διάκριση που υιοθετείται άλλωστε τόσο στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ όσο και στη Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ κατά των βασανιστηρίων⁴⁵⁷. Ωστόσο η διάκριση ακριβώς αυτή φαίνεται ουσιαστικά να έχει οδηγήσει σε αποκλεισμό κάθε υπαγωγής της αξιόποινης συμπεριφοράς στην έννοια των βασανιστηρίων. Με άλλα λόγια, ακόμα κι όταν η αστυνομική βία κρίνεται ότι έχει τη βαρύτητα που απαιτεί το άρθρο 137Α ΠΚ, δε θεωρείται κατά κανόνα ότι θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως κακουργηματική πράξη.

15.1. Η έννοια των βασανιστηρίων στο άρθρο 137Α παρ. 1 ΠΚ

Η έννοια των βασανιστηρίων προσδιορίζεται αυθεντικά από το νομοθέτη στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 137Α ΠΚ. Από τη διατύπωση της διάταξης συνάγεται ότι σε αυτή περιγράφονται δύο μορφές βασανιστηρίων με διακριτό μεταξύ τους περιεχόμενο. Η πρώτη περιλαμβάνει «κάθε μεθοδευμένη πρόκληση έντονου σωματικού πόνου ή σωματικής εξάντλησης επικίνδυνης για την υγεία ή ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη», ενώ η δεύτερη περιλαμβάνει «κάθε παράνομη χρησιμοποίηση χημικών, ναρκωτικών ή άλλων φυσικών ή τεχνικών μέσων με σκοπό να κάμψουν τη βούληση του θύματος».

Τα βασανιστήρια, σε αυτή τους τη μορφή, τυποποιούνται ως έγκλημα αποτελέσματος. Πρώτο αποτέλεσμα είναι η πρόκληση «έντονου σωματικού πόνου». Αποτέλεσμα των βασανιστηρίων μπορεί επίσης να είναι η πρόκληση «σωματικής εξάντλησης επικίνδυνης για την υγεία». Σωματική εξάντληση σημαίνει τη σωματική κατάπτωση, την εξασθένηση του ανθρώπινου οργανισμού. Ο όρος είναι ασφαλώς εξαιρετικά ασαφής, το περιεχόμενό του όμως αποσαφηνίζεται από τα επιπλέον στοιχεία που απαιτεί ο νόμος. Ως μορφή βασανιστηρίων δεν τυποποιείται κάθε σωματική εξάντληση, αλλά μόνον εκείνη που είναι επικίνδυνη για την υγεία. Στη μορφή τους αυτή οι πράξεις των βασανιστηρίων αποτελούν, επομένως, έγκλημα συγκεκριμένης διακινδύνευσης της σωματικής ακεραιότητας.

Τέλος, αποτέλεσμα των βασανιστηρίων μπορεί να είναι και η πρόκληση «ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη». Η έννοια του «ψυχικού πόνου» συναντάται και στο άρθρο 1 της Διεθνούς Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων, χωρίς οποιαδήποτε ειδικότερη

⁴⁵⁷ Βλ. άρθρα 1 και 16 της Σύμβασης αντίστοιχα (κυρώθηκε με το ν. 1782/1988)

διευκρίνιση ως προς το περιεχόμενό της. Με αυτή την ευρεία αναφορά, το ακριβές νόημα του όρου δεν είναι ασφαλώς εύκολο να οριστεί. Είναι γι' αυτό σωστή η επιλογή του Έλληνα νομοθέτη να προσδιορίσει το περιεχόμενό του συνδέοντας τον ψυχικό πόνο, όπως και τη σωματική εξάντληση, με την επίδραση που μπορούν να έχουν στον ανθρώπινο οργανισμό. Βασανιστήρια δεν είναι κάθε πρόκληση ψυχικού πόνου, αλλά εκείνη που μπορεί να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη.⁴⁵⁸

Σε κάθε περίπτωση, η πρόκληση σωματικής βλάβης ή βλάβης της υγείας δεν είναι αναγκαία για τη συγκρότηση της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος σε καμία από τις πιο πάνω μορφές του. Το στοιχείο αυτό μπορεί να θεωρηθεί ότι δημιουργεί ένα πρόβλημα αναντιστοιχίας των κυρώσεων, αν λάβει κανείς υπόψη του ότι η πρόκληση σωματικής βλάβης, υπό τις ίδιες ακριβώς συνθήκες που περιγράφονται στο άρθρο 137Α παρ. 1 ΠΚ, τιμωρείται στο άρθρο 137Α παρ. 3 ΠΚ με ποιοτικά μικρότερη ποινή. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, καμία αναντιστοιχία δεν υπάρχει. Γιατί το έννομο αγαθό που προστατεύει κατά κύριο λόγο ο νομοθέτης στο άρθρο 137Α ΠΚ δεν είναι ούτε η ζωή ούτε η σωματική ακεραιότητα του ατόμου, αλλά πρωτίστως η ελευθερία του. Στην Εισηγητική Έκθεση του ν. 1500/1984, με τον οποίο προστέθηκαν στον Ποινικό Κώδικα οι διατάξεις για τα βασανιστήρια, γινόταν δεκτό ότι το προστατευόμενο αγαθό ήταν το δημοκρατικό πολίτευμα της χώρας και γι' αυτό άλλωστε οι σχετικές διατάξεις εντάχθηκαν στο Α' Κεφάλαιο του Ειδικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, αμέσως μετά το έγκλημα της εσχάτης προδοσίας. Σήμερα ωστόσο γίνεται ευρύτερα αποδεκτό ότι τα βασανιστήρια προσβάλλουν κυρίως ατομικά έννομα αγαθά⁴⁵⁹.

Είναι προφανές ότι η ουσία των βασανιστηρίων, στην ιστορική τους διαδρομή, βρίσκεται στην υποταγή, στην κάμψη της βούλησης του ατόμου και στην εκμηδένιση της προσωπικότητάς του⁴⁶⁰. Η προσβολή της σωματικής ακεραιότητας δεν αποτελεί παρά μέσο για την πραγμάτωση του βασικού τους στόχου. Το έννομο λοιπόν αγαθό που θίγεται σε κάθε περίπτωση από την πράξη των βασανιστηρίων ή τις άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας είναι

⁴⁵⁸ Παράδειγμα που έδωσε στη Βουλή κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου ο τότε Υπουργός Δικαιοσύνης Γ.-Α. Μαγκάκης, Πρακτικά Βουλής της 12.11.1984, σ. 1569.

⁴⁵⁹ βλ. σχετικά Γ. Δούδου, Τα βασανιστήρια, έγκλημα κατά του ανθρώπου, Αρμ. 1983, σ. 834/835, Κ. Κωνσταντινίδη, Ποινικό δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια, 1987, σ. 110, Ν. Λίβου, Συγκριτικές παρατηρήσεις για την ποινική προστασία του πολιτεύματος, σε: Η.Η. Jescheck, Το γερμανικό ποινικό δίκαιο (Απόδοση Κουράκη / Καρεκλά / Λίβου), 1987, σ. 261, Ι. Μανωλεδάκη, Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του ποινικού δικαίου, 1998, σ. 224, Α. Χαραλαμπίκη, Το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά τα βασανιστήρια, Υπεράσπιση 1995, σ. 659 επ., χωρίς όμως να υπάρχει ομοφωνία ως προς αυτά.

⁴⁶⁰ Βλ. στην ίδια κατεύθυνση Ν. Παρασκευόπουλου, Δίκαιο και πόνος, σε: Δημοσιεύματα Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, τ. 5, Ο άνθρωπος που υποφέρει: Ο πόνος στην Ιατρική, το Δίκαιο και τη Λογοτεχνία, 2007, σ. 37. Βλ. ιστορική ανάλυση του φαινομένου από Κ. Σιμόπουλο, Βασανιστήρια και εξουσία, 1987.

η ελευθερία του ατόμου.⁴⁶¹ Σημειώνεται τέλος ότι κάθε σωματικός πόνος δεν αποτελεί βασανισμό, αλλά μόνο ο σωματικός πόνος που προκαλείται μεθοδευμένα και είναι έντονος. Κατ' αρχήν, ο όρος «έντονος», ως αξιολογικό στοιχείο στην αντικειμενική υπόσταση των βασανιστηρίων, σημαίνει τον εντεταμένο, το σφοδρό και γενικότερα το σωματικό πόνο, που έχει ισχυρή επίδραση πάνω στις αισθήσεις του ανθρώπου. Ο όρος κρίθηκε προφανώς αναγκαίος, για να αποκλεισθεί από την αντικειμενική υπόσταση κάθε ελαφρύς ή ασήμαντος σωματικός πόνος.^{462 463}

15.3. Τα βασανιστήρια ως παράνομη χρησιμοποίηση χημικών, ναρκωτικών ή άλλων φυσικών ή τεχνικών μέσων με σκοπό να κάμψουν τη βούληση του θύματος

Από τη διατύπωση του νόμου συνάγεται ότι για τη στοιχειοθέτηση της δεύτερης μορφής των βασανιστηρίων αρκεί η χρήση κάθε φυσικού ή τεχνικού μέσου, ενώ η αναφορά στις χημικές και ναρκωτικές ουσίες είναι ενδεικτική. Με τη διατύπωση αυτή, ο Έλληνας νομοθέτης υπάγει στην έννοια των βασανιστηρίων μορφές συμπεριφοράς οι οποίες δεν συμπεριλαμβάνονται στον ορισμό που έχει υιοθετηθεί στο άρθρο 1 της Διεθνούς Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων (ν. 1782/1988). Διευρύνει, μάλιστα, την έννοια των βασανιστηρίων με τη χρήση ενός ευρύτατου όρου, ο οποίος, στην πραγματικότητα μόνο με συσταλτική ερμηνεία του σκοπού τέλεσης και με αξιοποίηση των ενδεικτικά αναφερόμενων μέσων, μπορεί να προσδιοριστεί. Πράγματι, εφόσον για την υπαγωγή μιας πράξης στην πρώτη μορφή των βασανιστηρίων απαιτείται η συνδρομή όλων των όρων που προαναφέρθηκαν, θα ήταν προφανώς αντίθετο στην αρχή της αναλογικότητας να υπαχθούν πράξεις σημαντικά μικρότερης βαρύτητας στην έννοια αυτή.

Ειδικότερα, με δεδομένο ότι, σύμφωνα με το νόμο (άρθρο 1 ν. 3459/2006), ναρκωτικές είναι οι ουσίες –φυσικές ή τεχνητές– που δρουν στο κεντρικό νευρικό σύστημα και προκαλούν εξάρτηση του ατόμου από αυτές, μπορεί να υποθέσει κανείς ότι και οι χημικές ή άλλες φυσικές ή τεχνητές ουσίες πρέπει αντίστοιχα να δρουν άμεσα επάνω στο σώμα, επηρεάζοντας

⁴⁶¹ Ελ. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ 2009 σελ. 4 επ.

⁴⁶² Βλ. Κ. Κωνσταντινίδης, Ποινικό Δίκαιο και εγκλήματα κατά της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1987, σ. 115.

⁴⁶³ Σύμφωνα με τον Chris Ingelse, λαμβανομένου υπόψη του τρόπου με τον οποίο διατυπώνεται η διάταξη του άρθρου 1 της Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων, μόνο το ίδιο το θύμα μπορεί να μαρτυρήσει τον πόνο και την ένταση του βασανιστηρίου στο οποίο υποβλήθηκε. Η επίδραση που έχει η πράξη στο θύμα είναι επίσης καθοριστική για το ερώτημα εάν έχει υποβληθεί σε βασανιστήρια. Υποστηρίζει ακόμη ότι η πρόθεση του δράστη είναι, τουλάχιστον για την υποκειμενική αντίληψη της έντασης του, άσχετη ... [...] και προσφέρει λίγες ενδείξεις επί των οποίων μπορεί να βασισθεί ένα αντικειμενικό συμπέρασμα. Βλ. Ingelse C., The U.N. Committee Against Torture: An Assessment, 2001, p. 209

συγκεκριμένες λειτουργίες του και αδρανοποιώντας τη βούληση του ατόμου. Η βαρύτατη επέμβαση που προκαλείται με τέτοιου είδους ουσίες επάνω στο άτομο, του οποίου η ελευθερία της βούλησης στην πραγματικότητα εκμηδενίζεται, δικαιολογεί την εξίσωση των συγκεκριμένων πράξεων με την πρώτη μορφή των βασανιστηρίων, έστω κι αν δεν προκαλείται με αυτές ιδιαίτερος πόνος ή αν το άτομο δεν είναι σε θέση να αισθανθεί τον πόνο που του προκαλούν.⁴⁶⁴

15.4. Η έννοια των «άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας» στο άρθρο 137Α παρ. 3 ΠΚ

Στο άρθρο 137Α παρ. 3 ΠΚ έχουν ενταχθεί διαφορετικοί τρόποι αξιόποινης συμπεριφοράς. Η διατύπωση του νόμου δείχνει ότι αξιόποινη είναι κάθε σοβαρή προσβολή της αξιοπρέπειας και ενδεικτικά μόνο αναφέρονται ως μορφές αυτής η πρόκληση σωματικής βλάβης ή η άσκηση σωματικής ή ψυχολογικής βίας. Στο σημείο αυτό είναι αναγκαίες κάποιες επισημάνσεις. Πρώτον, ο νομοθέτης για πρώτη φορά εισάγει στην παράγραφο αυτή, ως στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης, την προσβολή της αξιοπρέπειας, μολονότι το περιεχόμενο του συγκεκριμένου όρου δεν μπορεί να θεωρηθεί απολύτως σαφές. Η ασάφεια επιτείνεται από το γεγονός ότι δεν τυποποιείται καν κάθε μορφή προσβολής της αξιοπρέπειας, αλλά μόνον η «σοβαρή». Η οριοθέτηση όμως της «σοβαρής» από τη «μη σοβαρή» προσβολή καθιστά τον κυρωτικό κανόνα περισσότερο αόριστο. Κάποια κατεύθυνση στον ερμηνευτή προσφέρεται ασφαλώς από την ενδεικτική αναφορά στη χρησιμοποίηση ανιχνευτή αλήθειας, την παρατεταμένη απομόνωση και τη σοβαρή προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας, η οποία ωστόσο δεν μπορεί να θεωρηθεί αρκετή για έναν κυρωτικό κανόνα.

Δεύτερον, στην έννοια των προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας φαίνεται να υπάγονται τόσο η πρόκληση σωματικής κάκωσης ή βλάβης της υγείας όσο και η χρήση σωματικής ή ψυχολογικής βίας, μολονότι, βέβαια, κάθε σωματική βλάβη ή πράξη βίας δε συνιστά ταυτόχρονα και προσβολή της αξιοπρέπειας. Ο νομοθέτης φαίνεται να λαμβάνει εδώ υπόψη το σύνολο των περιστάσεων υπό τις οποίες τελούνται οι πράξεις, το γεγονός, δηλαδή, ότι τελούνται από φορείς εξουσίας, σε βάρος ατόμων που βρίσκονται υπό την εξουσία τους και με σκοπό την απόσπαση ομολογίας, κατάθεσης, πληροφορίας ή δήλωσης, την τιμώρηση του θύματος ή τον εκφοβισμό του. Υπό τις περιστάσεις αυτές κάθε σωματική βλάβη ή χρήση βίας

⁴⁶⁴ Ελ. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ 2009 σελ. 8

συνιστά πράγματι προσβολή της αξιοπρέπειας του ατόμου, όπως άλλωστε παγίως δέχεται και το ΕΔΔΑ⁴⁶⁵.

Σε κάθε περίπτωση, οι προσβολές της αξιοπρέπειας που τυποποιούνται στο άρθρο 137Α παρ. 3 ΠΚ, όπως και τα βασανιστήρια, πρέπει να τελούνται υπό τις περιστάσεις που περιγράφονται στην πρώτη παράγραφο. Έτσι η πρόκληση σωματικών βλαβών στο θύμα από τον αστυνομικό διοικητή επειδή αυτός ενοχλήθηκε από το ότι ο συλληφθείς είχε διαταράξει την ησυχία στην περιοχή της δικαιοδοσίας του, υπάγεται στην αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος που περιγράφεται στο άρθρο 137Α παρ. 3 ΠΚ, χωρίς να είναι κρίσιμο το γεγονός ότι η πράξη του δε συνδεόταν αντικειμενικά με την εξιχνίαση κάποιου εγκλήματος.^{466 467}

15.5. Οι επιμέρους τρόποι τέλεσης

1. Πρόκληση σωματικής κάκωσης ή βλάβης της υγείας

Ως πρόκληση σωματικής κάκωσης ή βλάβης της υγείας, νοείται η πρόκληση κάθε σωματικής βλάβης, σύμφωνα με τα άρθρα 308 επ. ΠΚ. Η σωματική βλάβη μπορεί επομένως να είναι απλή, επικίνδυνη ή βαριά και μπορεί να συνίσταται ακόμα και στην πρόκληση κάποιας ψυχικής διαταραχής⁴⁶⁸. Οι σωματικές βλάβες υπάγονται στο άρθρο 137Α παρ. 3 ΠΚ μόνον όταν δε συντρέχουν οι όροι των βασανιστηρίων. Τούτο λ.χ. ισχύει όταν η συμπεριφορά του δράστη είναι μεν εσκεμμένη, η πράξη του όμως δεν έχει προκαλέσει έντονο σωματικό ή ψυχικό πόνο. Το ίδιο ισχύει όταν η συμπεριφορά δεν είναι εσκεμμένη, μολονότι θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι έχει προκαλέσει έντονο πόνο. Τέτοιου είδους συμπεριφορές αξιολογούνται άλλωστε και από το ΕΔΔΑ ως μορφές απάνθρωπης μεταχείρισης και όχι ως βασανιστήρια.

2. Άσκηση παράνομης σωματικής ή ψυχολογικής βίας

Η άσκηση παράνομης σωματικής ή ψυχολογικής βίας αποτελεί τη δεύτερη μορφή σοβαρής προσβολής της αξιοπρέπειας που αναφέρει ο νομοθέτης. Οι έννοιες της «βίας» και της «σωματικής βίας» ειδικότερα είναι γνωστές στο ποινικό δίκαιο, καθώς χρησιμοποιούνται σε

⁴⁶⁵ Βλ. Υποθέσεις Zelilof κατά Ελλάδας, Απόφαση της 24.5.2007, παρ. 43, Dedovskiy and others κατά Ρωσίας, Απόφαση της 15.8.2008, παρ. 73.

⁴⁶⁶ Βλ. όμως αντίθετα την ΜΟΕφΘεσ 46-48/97, ΠοινΔικ 1998, σ. 50, με επικριτικό σχόλιο Α. Μαγγανά. Για τον ίδιο λόγο δεν μπορεί να θεωρηθεί ορθή η μη εφαρμογή του άρθρου 137Α παρ. 3 ΠΚ με το επιχείρημα ότι οι σωματικές βλάβες δεν έγιναν για απόσπαση ομολογίας (βλ. ΣυμβΕφΘεσ 608/98, Υπεράσπιση 1999, σ. 459, με επικριτικό σχόλιο Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Υπεράσπιση 1999, σ. 469 επ.).

⁴⁶⁷ Ελ. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ 2009 σελ. 9-10

⁴⁶⁸ Βλ. σχετικά Α. Μαργαρίτη, Σωματικές βλάβες, β' έκδ., 2001, σ. 111 επ.

πολλές διατάξεις του Ποινικού μας Κώδικα⁴⁶⁹. Για την πλήρωση επομένως της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος απαιτείται η χρήση υλικής δύναμης που μεταβιβάζεται επάνω στο σώμα του θύματος άμεσα ή έμμεσα, ως μέσο για την κάμψη της αντίστασής του. Στη σωματική βία υπάγεται βέβαια, με βάση το άρθρο 13 περ. δ ΠΚ, και η χρήση υπνωτικών φαρμάκων ή ναρκωτικών. Ωστόσο αυτή η μορφή της βίας έχει χαρακτηριστεί ήδη ως πράξη βασανιστηρίων στο άρθρο 137Α παρ. 2 ΠΚ και επομένως, στο μέτρο που καταλύει την ελευθερία της βούλησης, αντιμετωπίζεται με την κακουργηματική ποινή του άρθρου 137Α παρ. 1 ΠΚ. Σε αντίθεση με την έννοια της σωματικής βίας, που είναι, όπως ειπώθηκε, γνωστή, η έννοια της ψυχολογικής βίας δε χρησιμοποιείται σε άλλη διάταξη του Ποινικού Κώδικα. Ωστόσο, αν κρίνει κανείς από τη συζήτηση που έγινε στη Βουλή, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο συγκεκριμένος όρος ταυτίζεται εννοιολογικά με εκείνον της απειλής⁴⁷⁰.

3. Άλλη σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας

Ως άλλες σοβαρές προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αναφέρονται ενδεικτικά (α) η χρησιμοποίηση ανιχνευτή αλήθειας, η οποία και κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ θεωρείται προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, αφού μεταβάλλει τον άνθρωπο σε απλό αντικείμενο και μέσο απόδειξης κατά του εαυτού του, (β) η παρατεταμένη απομόνωση, η οποία χρησιμοποιήθηκε ως εκδήλωση κρατικής βίας σε μεγάλη έκταση κατά τη διάρκεια της δικτατορίας 1967-1974 και (γ) η σοβαρή προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας, που επίσης χρησιμοποιήθηκε ως μέσο εξευτελισμού και υποταγής της προσωπικότητας στη διάρκεια της δικτατορίας, κυρίως σε βάρος γυναικών. Η ενδεικτική αναφορά περιορίζει ασφαλώς σε κάποιο βαθμό την αοριστία της αντικειμενικής υπόστασης, υποδεικνύοντας στον ερμηνευτή ότι ανάλογης βαρύτητας πρέπει να είναι και οι υπόλοιπες προσβολές της αξιοπρέπειας που θα υπαχθούν στο συγκεκριμένο κυρωτικό κανόνα. Με δεδομένη όμως την αοριστία της έννοιας της αξιοπρέπειας, ο περιορισμός δεν μπορεί να θεωρηθεί επαρκής⁴⁷¹.

Στο σημείο αυτό μπορεί ωστόσο να αξιοποιηθεί ερμηνευτικά η πλούσια νομολογία του ΕΔΔΑ. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, όπως ειπώθηκε, οριοθετώντας τα βασανιστήρια από την

⁴⁶⁹ Βλ. σχετικά με το περιεχόμενο της έννοιας της βίας στο ποινικό δίκαιο, Ν. Ανδρουλάκη, Η έννοια της βίας εν τω Ποινικό Δικαίω, ΠοινΧρ 1963, σ. 593, Γ. Α. Μαγκάκη, Το έγκλημα της διεγέρσεως των πολιτών εις μισαλλοδοξίαν κατά το άρθρον 192 ΠΚ, ΠοινΧρ 1963, σ. 391, Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Η ποινική προστασία των πολιτικών σωμάτων στο ελληνικό δίκαιο, 1982, σ. 112 επ., της ίδιας, Προσβολές του πολιτεύματος, 1988, σ. 90 επ.

⁴⁷⁰ Για την έννοια της απειλής στο ποινικό δίκαιο βλ. ενδεικτικά Γ. Α. Μαγκάκη, Το έγκλημα της παρανόμου βίας κατά το άρθρον 330 ΠΚ, ΠοινΧρ 1962, σ. 521, Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Το έγκλημα της παράνομης βίας κατά το άρθρο 330 ΠΚ, Αρμ. 1982, σ. 972.

⁴⁷¹ Βλ. και Κ. Κωνσταντινίδη, Ποινικό δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια, 1987, σ. 123, κατά τον οποίο η διάταξη μπορεί να κατηγορηθεί ως αντισυνταγματική

απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, όπως περιγράφεται στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, αναφέρεται στη διάστιξη μεταξύ βασανιστηρίων και άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στα άρθρα 1 και 16 της Διεθνούς Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων. Έτσι, οι ορισμοί που έχει δώσει για την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση αντιστοιχούν στον ορισμό των «άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας» στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 16 της Σύμβασης.⁴⁷²

⁴⁷² Ελ. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ 2009 σελ. 2 επ.

16. Δογματικά προβλήματα των διατάξεων για τα βασανιστήρια και προβλήματα εφαρμογής τους

Η περιορισμένη έως ασήμαντη εφαρμογή των ειδικών ουσιαστικών διατάξεων για τα βασανιστήρια, εκτός του φαινομένου της «ιστορική αδράνειας» και της ιδεολογικής επιρροής του «φόβου του εγκλήματος και του εγκληματία», ιδίως όταν οι αξιόποινες πράξεις στρέφονται κατά της πολιτικής εξουσίας και της κοινωνικής κυριαρχίας, συνέχεται και με δογματικά προβλήματα που ανέκυψαν μετά την προσθήκη των άρθρων 137Α-137Δ ΠΚ με το ν. 1500/1984. Η εισηγητική έκθεση του νόμου 1500/1984 εκκινεί από την αντίληψη ότι αφού ο σεβασμός στην αξία του ανθρώπου αποτελεί κατά ρητή συνταγματική θέληση στοιχείο της μορφής του Πολιτεύματος και μάλιστα τον ουσιαστικό του πυρήνα, τότε τα βασανιστήρια και κάθε πράξη που θίγει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια πρέπει να χαρακτηριστεί ως έγκλημα κατά του πολιτεύματος. Η πρώτη θεωρητική αμφισβήτηση αναφέρεται στο γεγονός ότι τα βασανιστήρια δεν αποτελούν στην πραγματικότητα προσβολές κατά του πολιτεύματος, αλλά κατά ατομικών εννόμων αγαθών και γι αυτό η ένταξη των σχετικών εγκλημάτων δημιουργεί σοβαρά δογματικά προβλήματα ερμηνείας και εφαρμογής.⁴⁷³

Τα ιστορικά, δικαιοπολιτικά και δογματικά προβλήματα που καθυστερούν την εφαρμογή των διατάξεων με τα βασανιστήρια συνδέονται και με τις πρακτικές απορίες εφαρμογής που θέτει η παρ. 3 του άρθρου 137 Α ΠΚ. Κατ' αρχήν τα βασανιστήρια απαιτούν «μεθοδευμένη» πρόκληση έντονου σωματικού ή ψυχικού πόνου ή εξάντλησης ή χρήσης χημικών ή ναρκωτικών ή άλλων ανάλογων μέσων με σκοπό να κάμψουν τη βούληση του θύματος, ώστε να αποσπαστεί ομολογία ή δήλωση ή πληροφορία ή να τιμωρηθεί ή να εκφοβιστεί το ίδιο ή τρίτα πρόσωπα (αρ. 137 Α παρ. 1 και 2 ΠΚ).

Κάθε «άλλη» προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οποία διαφοροποιείται στο νόμο από τα βασανιστήρια, τιμωρείται από τη διάταξη της παραγράφου 3 του άρθρου 137 Α ΠΚ με φυλάκιση τριών έως πέντε ετών, επικουρικά, δηλαδή αν δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη. Οι ελαφρότερες αυτές προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας τιμωρούνται ηπιότερα από τα βασανιστήρια διότι αντικειμενικά επιφέρουν μικρότερη βλάβη του σώματος ή της σωματικής ή ψυχικής υγείας, αφού δεν εμφανίζουν τη «μεθοδικότητα» της πρόκλησης πόνου και άλλων δυσμενών συνεπειών, ούτε το χαρακτήρα του πόνου ως «έντονου». Η αρχή της αναλογικότητας επιβάλλει τη διαβάθμιση της ποινικής μεταχείρισης.

Επομένως, η μια πράξη μπορεί να υπαχθεί στην έννοια των βασανιστηρίων, με βάση το γράμμα του νόμου, μόνο όταν είναι «μεθοδευμένη». Η χρήση του όρου αυτού φαίνεται να

⁴⁷³ Ι. Μανωλεδάκης, Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού Δικαίου, 1998, σελ. 224., Δ. Σπυράκος, Ποινικοποίηση των βασανιστηρίων: Επίσημη στάση και πραγματικότητα, Υπερ. 1993, σελ. 31 επ.

ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για την ουσιαστική αχρήστευση του άρθρου 137Α παρ. 1 ΠΚ. Στα πλαίσια της θεωρίας υποστηρίχθηκε ειδικότερα η άποψη ότι «μεθοδευμένη» είναι η πρόκληση σωματικού πόνου, εξάντλησης κλπ., όταν η πράξη επαναλαμβάνεται και έχει μία χρονική διάρκεια⁴⁷⁴. Έτσι, η πρόκληση στιγμιαίου πόνου, όσο έντονος και αν είναι, δε θεωρείται πράξη βασανιστηρίων⁴⁷⁵.

Η άποψη αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί πειστική για πολλούς λόγους. Αρχικά γιατί είναι αντίθετη στην ίδια την έννοια της μεθόδευσης. Η μεθόδευση δεν έχει εννοιολογικά σχέση με τη διάρκεια της συμπεριφοράς, αλλά με την προετοιμασία ή το σχεδιασμό της. Από την άλλη πλευρά, αν κανείς αποδεχόταν ότι ήδη για την πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης του βασικού εγκλήματος των βασανιστηρίων απαιτείται επανάληψη της πράξης, αυτό θα έπρεπε να γίνεται δεκτό και για τη διακεκριμένη μορφή του εγκλήματος, όπως τυποποιείται στο άρθρο 137Β ΠΚ. Θα έπρεπε, δηλαδή, να γίνει δεκτό ότι αν κανείς υποστεί φάλαγγα ή εικονική εκτέλεση μία μόνο φορά, η συμπεριφορά αυτή δεν αποτελεί πράξη βασανιστηρίων. Τούτο όμως είναι καταφανώς αντίθετο στη λογική του νόμου, αλλά και στην ιστορικοβουλευτική του ερμηνεία. Ένα ακόμα επιχείρημα που φαίνεται σημαντικό είναι ότι εάν ο δράστης του εγκλήματος χρησιμοποιεί λ.χ. μία μεμονωμένη φορά μία ναρκωτική ουσία για να επιτύχει ομολογία, η πράξη του τιμωρείται με βάση το άρθρο 137Α παρ. 1 ΠΚ, καθώς η έννοια της «μεθοδευμένης» τέλεσης εμπεριέχεται μόνο στην πρώτη, όχι όμως και στη δεύτερη μορφή των βασανιστηρίων.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο νομοθέτης, δίνοντας τον ορισμό των βασανιστηρίων, δηλώνει στην Εισηγητική Έκθεση του ν. 1500/1984, ότι έχει χρησιμοποιήσει ως βάση το πρόσφατο τότε Σχέδιο του ΟΗΕ, το οποίο πήρε αργότερα τη μορφή της Διεθνούς Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων (ν. 1782/1988). Στο άρθρο 1 ειδικότερα της Σύμβασης ορίζεται ότι «βασανιστήρια» είναι: «κάθε πράξη με την οποία, σωματικός ή ψυχικός πόνος ή έντονη οδύνη επιβάλλονται με πρόθεση (with intent ή intentionnellement κατά τα αυθεντικά κείμενα στην αγγλική και γαλλική γλώσσα) σε ένα πρόσωπο» Ο όρος «with intent», ειδικότερα, στο αγγλοσαξονικό δίκαιο, παρά την αβεβαιότητα που επικρατεί ακόμα και σήμερα σχετικά με το ακριβές περιεχόμενό του⁴⁷⁶, έχει ωστόσο έναν κοινά αποδεκτό πυρήνα: για τη συγκρότησή του πρέπει ο δράστης να επιδιώκει να τελέσει τη μυϊκή ενέργεια που κάνει. Ο όρος αυτός είναι ευρύτερος εκείνου της «premeditation», που χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει τον προηγούμενο σχεδιασμό. Μία πράξη μπορεί να την επιδιώκει κάποιος, έστω κι αν δεν την έχει

⁴⁷⁴ Βλ. Κ. Κωνσταντινίδη, ο.π., σ. 115, Α. Χαραλαμπίκη, ο.π., σ. 665. Βλ. αντίστοιχα και Διάταξη ΕισΠρωτΚομοτηνής Γ. Σκιαδαρέση, ΠοινΧρ 2004, σ. 555

⁴⁷⁵ Βλ. ΣυμβΕφΘεσ 608/98, ΠοινΔικ 1998, σ. 993

⁴⁷⁶ Βλ. Smith and Hogan, Criminal Law, 12. ed., 2008, p. 97

προσχεδιάσει. Με τη χρήση, λοιπόν, του όρου «μεθοδευμένη τέλεση» φαίνεται να θέλει να καλύψει ο νομοθέτης τις περιπτώσεις της «εσκεμμένης» τέλεσης.⁴⁷⁷

Με αυτό το περιεχόμενο της «μεθοδευμένης» τέλεσης της πράξης φαίνεται να αποδίδεται και η θέση του ΕΔΔΑ σχετικά με το περιεχόμενο της έννοιας των βασανιστηρίων στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ δέχεται ότι για να προσδιορισθεί αν η προσβολή αυτή υπάγεται ή όχι στην έννοια των βασανιστηρίων, το Δικαστήριο θεωρεί αναγκαία την προσφυγή στη διάκριση που κάνει το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ μεταξύ βασανιστηρίων αφενός και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης αφετέρου⁴⁷⁸, η οποία θεωρείται άλλωστε ότι αντιστοιχεί στη διάκριση που έχει υιοθετήσει και η Διεθνής Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων⁴⁷⁹. Αυτή η διάκριση έγινε, κατά το Δικαστήριο, για να στιγματιστούν ιδιαίτερα τα βασανιστήρια, στην έννοια των οποίων υπάγεται μόνον η εσκεμμένη απάνθρωπη μεταχείριση που προκαλεί πολύ σοβαρό και βασανιστικό πόνο. Δύο, λοιπόν, θεωρούνται ότι είναι οι απολύτως αναγκαίες προϋποθέσεις για την κατάφαση της έννοιας των βασανιστηρίων: (ι) η εσκεμμένη τέλεση και (ιι) η πρόκληση πολύ σοβαρού πόνου. Η νομολογία του ΕΔΔΑ επιβεβαιώνει τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η γραμματική και ιστορικοβουλευτική ερμηνεία του νόμου: για τη μεθοδευμένη τέλεση, αποφασιστικό είναι το στοιχείο της «εσκεμμένης» τέλεσης και όχι η επανάληψη ή η διάρκεια της συμπεριφοράς.⁴⁸⁰

Ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα είναι ότι η ποινική αντιμετώπιση του δράστη εγκλήματος που προβλέπει η παρ. 3 του άρθρου 137 Α ΠΚ οδηγεί ευκολότερα στις «οικείες» (με την έννοια των περισσότερο προσβάσιμων, λόγω της μακράς και σταθερής εφαρμογής τους) διατάξεις για τη σωματικές βλάβες και την απειλή αφού καταλήγει στο ίδιο περίπου πλαίσιο ποινής ενόψει της επιβάρυνσης της ποινής κατά το άρθρο 262 ΠΚ για τα μη υπηρεσιακά κακουργήματα και πλημμελήματα που διαπράττουν οι υπάλληλοι ασκώντας την υπηρεσία τους ή εποφελούμενη από την ιδιότητα τους. Τούτο εξηγεί την προτίμηση του νομικού χαρακτηρισμού της πράξης προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ως σωματικής βλάβης ή απειλής, αντί της προσφυγής στην εφαρμογή της πράγματι προσήκουσας διάταξης, η οποία όμως δεν διαθέτει την ανάλογη νομολογιακή και θεωρητική επεξεργασία.

⁴⁷⁷ Πρβλ. και την άποψη του Δ. Σπινέλλη, Εγκλήματα σχετικά με την υπηρεσία, 1988, σ. 49, ο οποίος, απορρίπτοντας επίσης τα στοιχεία της επανάληψης και της διάρκειας, ως συστατικούς όρους των βασανιστηρίων, δέχεται ότι ο όρος «μεθοδευμένη» περιέχει ένα αντικειμενικό και ένα υποκειμενικό στοιχείο. Αντικειμενικά σημαίνει ότι η πράξη πρέπει να γίνεται «με πρόσφορα μέσα» και υποκειμενικά να είναι «σκόπιμη». Βλ. αντίστοιχα για την υποκειμενική κάλυψη των βασανιστηρίων στο άρθρο 7 παρ. 2 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, σε: Ο. Triffterer, Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, 1999, σ. 163.

⁴⁷⁸ Βλ. Υπόθεση Aksoy κατά Τουρκίας, Απόφαση της 18.12.1996, παρ. 43.

⁴⁷⁹ Βλ. Υπόθεση Selmouni κατά Γαλλίας, Απόφαση της 28.7.1999, παρ. 97.

⁴⁸⁰ Ελ. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ 2009, σελ. 3 επ.

Είναι όμως φανερό ότι η υπαγωγή αυτή συνιστά εσφαλμένη εφαρμογή του νόμου. Η θέσπιση ειδικών διατάξεων εκδηλώνει τη βούληση του νομοθέτη να ρυθμίσει και να τιμωρήσει «διαίτερα» ορισμένη συμπεριφορά. Η γενική αποδοκιμασία μιας πράξης (όπως είναι η πρόκληση σωματικής βλάβης) δεν οδηγεί σε νομικό πλεονασμό, όταν εξειδικεύεται στην περιγραφή ενός «άλλου» εγκλήματος. «Οικείες» πράγματι είναι οι ειδικές έναντι των γενικών διατάξεων.

Ο νομοθέτης επέλεξε κατά συμμόρφωση στη συνταγματική επιταγή, να τιμωρήσει ειδικά και αυστηρότερα τη σωματική βλάβη ή απειλή ή την προσβολή της τιμής που υφίσταται όχι απλώς ο πολίτης εκ μέρος κρατικού οργάνου, αλλά ο άνθρωπος σε συνθήκες δοκιμασίας, όπως είναι ιδίως η κράτηση του ή η εξέταση του. Οι συνθήκες αυτές ευνοούν κατ' εξοχήν την αντιμετώπιση του ως μέσου προς επίτευξη ορισμένου σκοπού. Για το λόγο αυτό επιβάλλεται ο απόλυτος σεβασμός του κρατουμένου ή εξεταζόμενου από την έννομη τάξη και σε περίπτωση παραβάσεως αυτού του υπηρεσιακού καθήκοντος εκ μέρους των αρμοδίων υπαλλήλων για την κράτηση ή την εξέταση κατηγορουμένων και η ποινική αντιμετώπιση των υπαιτίων πρέπει να γίνεται βάσει των άρθρων 137 Α – 137 Δ ΠΚ.⁴⁸¹

Πρέπει να επισημανθεί σε ότι αφορά την ποινική δικαιοσύνη ότι δεν αρκεί η θέσπιση ειδικών διατάξεων για τα βασανιστήρια και τις άλλες πράξεις που προσβάλλουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια καθώς δεν πρόκειται για «έκθεμα» που απλώς εμπλουτίζει το μουσείο των αξιών της Πολιτείας. Πρόκειται για νομική επιταγή που επιβάλει σε όλους όσους ασκούν καθήκοντα εφαρμογής του νόμου να πλεύσουν εναντίον του ρεύματος της συνήθειας, στην καλύτερη περίπτωση, ή της συνειδητής, στην χειρότερη, αποδοχής των βασανιστηρίων ως ενός «ελάσσονος κακού για την αντιμετώπιση του απόλυτου κακού» δηλαδή του εγκλήματος και του αισθήματος «ανασφάλειας» που προκαλεί στους πολίτες.⁴⁸²

Τα δογματικά προβλήματα και οι απορίες εφαρμογής των διατάξεων για τα βασανιστήρια δεν πρέπει να οδηγούν στην αχρησία των ρυθμίσεων αλλά στην επίλυση των δυσχερειών με τις καθιερωμένες μεθόδους ερμηνείας, με έσχατη λύση τη νομοθετική τροποποίηση τους. Η αγνόηση όμως διατάξεων που αφορούν, δυστυχώς, καθημερινά περιστατικά, δεν προάγει ασφαλώς το πρώτιστο καθήκον του κράτους και των οργάνων του να προστατεύουν αποτελεσματικά την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τα θεμελιώδη δικαιώματα. Ιδιαίτερα μάλιστα όταν ο συνταγματικός νομοθέτης εξίσωσε από πλευράς απαξίας τα βασανιστήρια και κάθε άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και απαίτησε την ειδική τιμώρηση των εγκλημάτων

⁴⁸¹ Χ. Δ. Αργυρόπουλος, Οι ποινικές διατάξεις για τα βασανιστήρια, ΠοινΔικ 7/2002, σελ.774-775

⁴⁸² Δούδος Γ., Τα βασανιστήρια, έγκλημα κατά του ανθρώπου, Αρμενόπουλος 1983, σελ. 830 επ.

αυτών, τα οποία ανήγαγε σε εγκλήματα κατά του πολιτεύματος, δηλαδή σε αξιόποινες πράξεις προσβολής των αρχών του Κράτους Δικαίου.^{483 484}

⁴⁸³ Η ανάγκη ειδικής ποινικής πρόβλεψης των βασανιστηρίων και κάθε άλλης προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπως ορίζει το Σύνταγμα, συνιστά και «κοινωνικοηθική διαπαιδαγώγηση» η οποία όμως «επιτυγχάνεται σωστά μόνο με μια διάταξη που να εκφράζει σαφώς και με ενιαίο τρόπο την απαξία της τιμωρούμενης συμπεριφοράς», η οποία στην περίπτωση της συμπεριφοράς που προβλέπει το άρθρο 7 παρ. 2 του Συντάγματος είναι «ιδιαίτερη», διότι «έγκειται όχι απλώς στην προσβολή των εννόμων αγαθών που αναφέρονται σε αυτή τη διάταξη αλλά ιδίως στο ότι οι προσβολές των εννόμων αυτών αγαθών γίνονται από όργανα της κρατικής εξουσίας σε βάρος προσώπων που υπόκεινται στην εξουσία αυτή (είναι δηλαδή εγκλήματα των κυβερνώντων αφού γίνονται με την εντολή ή την ανοχή των ασκούντων την εξουσία), βλ. Σπινέλλης Δ., Μελέτες Ποινικών Επιστημών, 2001, σελ. 7

⁴⁸⁴ Αργυρόπουλος Χ. Δ., Οι ποινικές διατάξεις για τα βασανιστήρια, ΠοινΔικ 7/2002, σελ. 775

17. Η ελληνική νομολογία όσον αφορά τα βασανιστήρια και τις άλλες μορφές κακομεταχείρισης

Παρόλο που οι περιπτώσεις άσκησης βίας και βασανισμού είναι πάρα πολλές εν τούτοις σύμφωνα με τη Διεθνή Αμνηστία ένας πολύ μικρός αριθμός υποθέσεων στις οποίες μέλη των σωμάτων ασφαλείας έχουν κατηγορηθεί και παραπεμφθεί σε δίκη για βασανιστήρια και άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μετά τη θέσπιση του άρθρου 137Α. Μεταξύ των ετών 1988 και 2012, η οργάνωση έχει καταγράψει 12 υποθέσεις, στις οποίες μέλη των σωμάτων ασφαλείας έχουν διωχθεί ποινικά και παραπεμφθεί σε δίκη με βάση τα Άρθρα 137Α. Οι συνθήκες που καταγράφηκαν από την επίσκεψη των απεσταλμένων της Διεθνούς Αμνηστίας καταδεικνύουν ότι υπάρχουν περιπτώσεις μικρότερης ή μεγαλύτερης έντασης που έχουν δει το φως της δημοσιότητας και πολλές άλλες που εκτυλίσσονται καθημερινά και ποτέ δε γίνονται γνωστές.⁴⁸⁵

Η θεσμοθέτηση του νόμου για τα βασανιστήρια και η ένταξη των εν λόγω διατάξεων (137Α-137Δ ΠΚ) στον Ποινικό Κώδικα έγινε με το νόμο 150/1984. Θα περίμενε κανείς ότι κατά το διάστημα από τότε μέχρι σήμερα οι αυστηρές απαγορεύσεις του Συντάγματος και της Σύμβασης του ΟΗΕ και η απειλή δρακόντειων ποινών από τον Ποινικό Κώδικα, θα είχαν ως αποτέλεσμα, αν όχι την εξάλειψη τουλάχιστον τη σημαντική μείωση της πρακτικής των βασανιστηρίων στη χώρα μας. Αλλά ακόμη και σε περίπτωση κάποιων μεμονωμένων παραβάσεων των απαγορεύσεων, θα ήταν εύλογο να εφαρμόζονται τα άρθρα, να ασκούνται ποινικές διώξεις και να επιβάλλονται από τα δικαστήρια οι προβλεπόμενες ποινές.⁴⁸⁶

Ωστόσο στην πραγματικότητα αν ανατρέξει κανείς για τον έλεγχο αυτών των καταγγελιών στις βαθμίδες απονομής δικαιοσύνης, δεν θα βρει κανείς παρά μόνο ελάχιστες ποινικές διώξεις και καταδικαστικές αποφάσεις για το συγκεκριμένο έγκλημα. Η διαπίστωση αυτή δεν υποδηλώνει βέβαια το ανύπαρκτο του προβλήματος, αλλά τη σοβαρότητα του. Καταγγελίες για βασανιστήρια συνοδεύουν μορφές αναποτελεσματικότητας και αδιαφορίας των κρατικών οργάνων στην αντιμετώπιση τους. Οι συνθήκες διάπραξης τους, η αδιαφάνεια στις σχέσεις εξουσίας, ο κατασταλτικός λειτουργικά χαρακτήρας τους, η οργανική ένταξη και οι σχέσεις των φερόμενων ως δραστών στους μηχανισμούς αντιμετώπισης του εγκλήματος στηρίζουν επιλεκτικές δομές στη μεταχείριση τους και οδηγούν στην αδρανοποίηση⁴⁸⁷

Βεβαίως πρέπει να καταγραφεί και η ορθή εφαρμογή των ειδικών διατάξεων για τα βασανιστήρια και τις άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας με δύο βουλεύματα στρατιωτικών δικαστηρίων. Αξιοσημείωτες είναι, όσον αφορά το προ του ν.1500/1984 ποινικό

⁴⁸⁵ Βλ. Διεθνής Αμνηστία ο.π., σελ 36 επ.

⁴⁸⁶ Αργυρόπουλος Χ. Δ., Οι ποινικές διατάξεις για τα βασανιστήρια, ΠοινΔικ 7/2002, σελ. 774

⁴⁸⁷ Δ. Σπυράκος, Ποινικοποίηση των βασανιστηρίων: Επίσημη στάση και πραγματικότητα, Υπεράσπιση 1993, σελ

δίκαιο, η απόφαση ΑΠ 1117/1991, σχετικά με το θάνατο κατά την ανάκριση κρατουμένου στη διάρκεια του καθεστώτος της 21.4.1967, και το βούλευμα ΣυμβΑΠ 2061/198, το οποίο αναίρεσε ως αναιτιολόγητο απαλλακτικό βούλευμα για κατάχρηση εξουσίας με την άσκηση βασανισμών, που έγιναν σε αστυνομικό χώρο κράτησης.⁴⁸⁸ Στο σημείο αυτό αναφέρονται κάποιες χαρακτηριστικές σχετικές αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων:

• Γνωμ. ΑΠ 10/2000: Πράξη που προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια έχει επίσης κριθεί από τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου η συνεχής παρακολούθηση των κρατουμένων μέσω κλειστού κυκλώματος, καθώς η δυνατότητα της αστυνομικής αρχής να λαμβάνει γνώση κάθε στιγμή της εντός του κρατητηρίου διαβίωσης τους αντιβαίνει στο σεβασμό της προσωπικότητάς τους. Οι κρατούμενοι αν και έχουν νόμιμα στερηθεί της προσωπικής τους ελευθερίας δεν παύουν να απολαμβάνουν των βασικών ατομικών τους δικαιωμάτων που έχουν θεσπιστεί από το σύνταγμα, τους νόμους και τις διεθνείς συμβάσεις.⁴⁸⁹

• ΑΠ 2061/1984⁴⁹⁰ (σε συμβ): Στην υπόθεση αυτή το Συμβούλιο Εφετών είχε δεχτεί, ότι ο πολιτικώς ενάγων που ήταν ύποπτος για εμπρησμό «κακοποιήθηκε σοβαρά και βασανίστηκε με συνέπεια να υποστεί στα πέλματά του, στις πτέρνες και στις κνήμες αιμορραγία, από 5-6 (άγνωστους) αστυνομικούς υπαλλήλους.» Όμως, το Συμβούλιο Εφετών έκρινε ότι δεν προέκυψε, ότι στην κακοποίηση και στον βασανισμό παρίστατο και προΐστατο ο κατηγορούμενος Υποδιοικητής Γενικής Ασφαλείας Πειραιά «ως εποπτεύων τις ανακρίσεις και δίδων οδηγίες για την έναρξη, παύση και επανάληψη των κακοποιήσεων και των βασανισμών στα άγνωστα αστυνομικά όργανα και ότι έτσι προκάλεσε σε αυτά την απόφαση να διαπράξουν τα εγκλήματα της κατάχρησης εξουσίας και σωματικής βλάβης», επειδή «δεν υπήρξε άλλο στοιχείο εκτός από την κατάθεση του αναιρεσείοντος πολιτικώς ενάγοντα». Το βούλευμα αυτό αναιρέθηκε ευτυχώς λόγω ελλείψεως ειδικής και εμπεριστατωμένης αιτιολογίας. Επισημαίνεται ότι οι πράξεις είχαν διωχθεί για κατάχρηση εξουσίας και απλή σωματική βλάβη, επειδή είχαν τελεστεί το 1980, δηλαδή πριν από την εισαγωγή των άρθρων 137Α-137Δ ΠΚ.

• ΑΠ 1131/1985⁴⁹¹: Στην υπόθεση αυτή το Εφετείο είχε δεχτεί ότι ο δράστης που καταδικάστηκε «εκ προθέσεως εκτύπησε με τα χέρια του στο πρόσωπο το ανήλικο θύμα και στη συνέχεια προσέδεσε με σχοινί σε ένα πάγκο και τον εκτύπησε με κάποιο σωλήνα στα γυμνά

⁴⁸⁸ Αργυρόπουλος Χ. Δ., Οι ποινικές διατάξεις για τα βασανιστήρια, ΠοινΔικ. 7/2002, σελ. 774

⁴⁸⁹ βλ. υπ' αριθμ 10/2000 Γνωμοδότηση του Αντεισαγγελέα του ΑΠ, Δημήτριου Σιδέρη, ΠοινΧρ 2000 σελ 1017

⁴⁹⁰ Βλ. Αριθμ. 2061/1984 (σε Συμβούλιο), σε ΠΧ ΛΕ', σ.651

⁴⁹¹ βλ. ΑΠ 1131/1985, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα: <http://www.dsanet.gr/1024x768.htm>

πέλματα των ποδιών του». Με βάση αυτά τα περιστατικά το Εφετείο είχε κρίνει ότι ο αναιρεσείων είχε τελέσει το έγκλημα της απλής σωματικής βλάβης, αφού και οι πράξεις αυτές είχαν τελεστεί στην 3-9-1980, δηλαδή πολύ πριν από τη θέσπιση των άρθρων 137Α-137Δ ΠΚ. Ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αναίρεση του καταδικασθέντος κατά της αποφάσεως. Είναι πασιφανές ότι και οι δύο προαναφερόμενες υποθέσεις κατά τις νέες διατάξεις θα ενέπιπταν στην έννοια των βασανιστηρίων, αν είχαν τελεστεί κατά το χρόνο ισχύς τους.

• ΑΠ 1091/1992⁴⁹² : Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορούσε τη μεταχείριση στρατιώτη τον οποίο ο διοικητής του, με αφορμή το πειθαρχικό παράπτωμα της αυθαίρετης απουσίας που διέπραξε, διέταξε ένα λοχία να τον δέσει με μία αλυσίδα στο δεξί του πόδι και την άλλη άκρη της να τη δέσει στο σίδερο κρεβατιού. Η πράξη αυτή θεωρήθηκε από το Ακυρωτικό Δικαστήριο ότι δεν εμπίπτει στην έννοια του άρθρου 111 του (παλαιού) Στρ.Π.Κ. (υπέρβαση πειθαρχικής εξουσίας) γιατί δεν επεβλήθη ως «πειθαρχική ποινή», αλλά ως μέτρο πρόληψης νέας αυθαίρετης απουσίας του στρατιώτη από τη μονάδα του. Συνεπώς, η πράξη μπορεί να συνιστά άλλο ποινικό αδίκημα (όπως παράνομη κατακράτηση ή έργω εξύβριση), αλλά όχι το έγκλημα για το οποίο είχε καταδικασθεί ο διοικητής. Στο σχόλιο της αποφάσεως αυτής οι Παπαδαμάκης και Αργυρόπουλος⁴⁹³, επισημαίνουν ότι η πράξη αυτή θα έπρεπε να είχε χαρακτηριστεί ως παράβαση του άρθρου 137Α ΠΚ .

• Το βούλευμα 111/1995 του Στρατοδικείου Λαρίσης⁴⁹⁴ αφορούσε μία καθαρή περίπτωση εφαρμογής του άρθρου 137Α ΠΚ. Ένας Αλβανός λαθρομετανάστης που είχε δραπετεύσει από αυτοκίνητο «κλούβα» της Ε.Λ.Α.Σ. που τον προωθούσε προς τα σύνορα για απέλαση, όταν συνελήφθη και πάλι από στρατιώτες, αφού είχε εισέλθει ξανά παράνομα στη χώρα, υπέστη την εξής μεταχείριση: «Τον έδεσαν με χειροπέδες, πέρασαν το ένα τμήμα τους σε σίδερο της κλίμακας, ενώ συγχρόνως του κατάφεραν ισχυρά λακτίσματα στα οπίσθια, τον κούρεψαν περιμετρικά αφήνοντας μόνο μία «φούντα» μαλλιών στο μέσο της κεφαλής, τον άλειψαν με βερνίκι υποδημάτων και τον περιέλουσαν με βενζίνη».

Η πράξη χαρακτηρίστηκε ορθά ως άλλη μορφή του υπαλλακτικού εγκλήματος της παρ.3 του άρθρου 137Α ΠΚ (σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας) και όχι ως βασανιστήριο με τη στενή έννοια του όρου που ορίζεται στην παρ.2. Σύμφωνα με το βούλευμα οι προαναφερθείσες πράξεις συνιστούν αφενός μεν άσκηση παράνομης σωματικής βίας, αφετέρου δε σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας του λαθρομετανάστη καθώς του

⁴⁹² Βλ. ΑΠ 1091/1992, Υπερ.1993, σελ.268

⁴⁹³ Βλ. Υπερ., ό.π., σελ. 269-274

⁴⁹⁴ Βλ. ΣυμβΣτρΛαρι 11/1995, Υπερ.1996, σελ. 606

συμπεριφέρθηκαν «κατά τρόπο λίαν χλευαστικό και προσβλητικό για την αξιοπρέπεια του ως ανθρώπου». Σημειώνεται επίσης στο βούλευμα ότι η πράξη αυτή έγινε με σκοπό να τιμωρήσει τον λαθρομετανάστη που είχε αποδράσει και να τον εκφοβίσει ώστε να μην εισέλθει ξανά στο ελληνικό έδαφος. Επισημαίνεται ακόμα ότι οι δράστες ήταν στρατιωτικοί και στα καθήκοντα τους κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης αναγόταν η φύλαξη και επιμέλεια κρατουμένων, που ήταν οι συλληφθέντες προς απέλαση μετανάστες.

Ο Α. Παπαδαμάκης επισημαίνει ότι το θέμα που αντιμετώπισε το βούλευμα αυτό «ξαναφέρει στο μυαλό μας εκφυλιστικές εξουσιαστικές δραστηριότητες η επισήμανση και στηλίτευση των οποίων συνιστά μια ελάχιστη χειρονομία άμυνας για όσους θέλουν να αποκρούσουν μια εντεινόμενη διάθεση ανοχής ρατσιστικών προκαταλήψεων.» Τονίζει ότι το άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος, που δεν διακρίνει βέβαια τους πολίτες σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς, «ιστορικά κατοχυρώνει τον άνθρωπο και δικαίως εξοπλίζει απέναντι σε κάθε μορφής εξουσιαστική δραστηριότητα, πράγμα που σημαίνει ότι η αξία του ανθρώπου θα πρέπει να προσδιορίζει τη μέθοδο και τον τελικό στόχο του νομοθέτη της δικαιοσύνης και της ίδιας της διοίκησης. Το ζήτημα συναρτάται κατά τον ίδιο άμεσα με την υφή, τα όσια και τις ασφαλιστικές αντιστάσεις της κοινωνικής συγκρότησης, τον ατομικό ιστό της οποίας αποκρυπτογραφεί η αρχή της αξίας του ανθρώπου. Ο Παπαδαμάκης επισημαίνει ότι όσο μεγάλη σημασία κι αν έχει ο ρόλος του στρατιωτικού που τάχθηκε να υπερασπίζεται την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, περισσότερο σημαντική είναι η ευαισθησία του στα θέματα της προσωπικής αξιοπρέπειας, ακριβώς γιατί η ουσιώδης αυτή αρετή δίνει περιεχόμενο στην ιδιότητα του ως υπερασπιστή της πατρίδας.⁴⁹⁵

• ΣυμβΝαυτΠειρ 213/1997: Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης εγκαλών στάθμευσε το όχημα του σε χώρο του λιμένος όπου απαγορευόταν η στάθμευση και απάντησε με θρασύτητα στην έντονη παρατήρηση του λιμενικού οργάνου. Αυτό υπήρξε αφορμή για την απαρχή ενός έντονου διαπληκτισμού. Ο εγκαλών αρνήθηκε την επίδειξη των στοιχείων της ταυτότητας του και των σχετικών με την κυκλοφορία του οχήματος του εγγράφων και ο Φ τον συνέλαβε. Επειδή ο εγκαλών αντιστάθηκε επενέβησαν και οι άλλοι δυο κατηγορούμενοι χρησιμοποιώντας περισσότερη από την αναγκαία βία και ξυλοδαρμό για να εκφοβίσουν τον εγκαλούντα. Η κακομεταχείριση του συνεχίστηκε και στο χώρο κρατήσεως του κατά τη διάρκεια της νυκτός. Η βαρύτητα των τραυμάτων του επιβεβαιώθηκε από ιατρικές βεβαιώσεις. Κατά των κατηγορούμενων κινήθηκε ποινική δίωξη για βασανιστήρια κατά συναυτουργία. Οι κατηγορούμενοι όντες στρατιωτικοί είναι γενικοί ανακριτικοί υπάλληλοι. Το δικαστήριο έκρινε

⁴⁹⁵ Βλ. ΣυμβΣτρΛαρι 11/1995, Υπερ.1996, σε παρατηρήσεις Α. Παπαδαμάκη σ.609-610

ότι οι σωματικές βλάβες ήταν απόρροια του ξυλοδαρμού του, άλλα δεν υπήγαγε τις πράξεις στην έννοια των βασανιστηρίων κρίνοντας ότι επρόκειτο για πράξεις που χωρίς διάρκεια. Η απόφαση επομένως έκρινε ότι δεν υπήρχε το στοιχείο της μεθοδευμένης τέλεσης. Κατ' επιτρεπτή βελτίωση της κατηγορίας η συμπεριφορά τους το δικαστήριο υπήγαγε τις πράξεις των δραστών στη διάταξη της παρ. 3 του αρ. 137^A. Βλέπουμε ότι το δικαστήριο δεν έκρινε τις πράξεις ως βασανιστήρια λόγω έλλειψης διάρκειας, ερμηνεύοντας λανθασμένα τον όρο μεθοδευμένη.⁴⁹⁶

• Σοβαρά ερωτηματικά για την ορθότητά της γεννάει η απόφαση του Μικτού Ορκωτού Εφετείου Θεσσαλονίκης, αρ. 46-48/1997⁴⁹⁷. Κατ' αυτή διαπιστώθηκε ότι ο κατηγορούμενος αστυνομικός διοικητής «οχληθείς» από το ότι ο επισυμβάς εμπρησμός (που ομολόγησε ο κατηγορούμενος ότι είχε διαπράξει) διατάραξε την ησυχία στην περιοχή της δικαιοδοσίας του, άρχισε να χτυπά τον κρατούμενο εμπρηστή τόσο με τα χέρια όσο και με τα πόδια του, προκαλώντας σε αυτόν μώλωπες σε διάφορα σημεία του σώματός του. Το σκεπτικό της απόφασης αναφέρει: «Αποδεικνύεται όμως ότι η πράξη αυτή δεν είχε καμία απολύτως σχέση με την άσκηση των διωκτικών ή ανακριτικών καθηκόντων του κατηγορουμένου, δηλαδή δεν αποσκοπούσε στην εξιχνίαση του ανωτέρω εμπρησμού ή κάποιας άλλης αξιόποινης πράξης, αλλά οφειλόταν σε κακεντρέχεια του δράστη εξ' αιτίας της οποίας οδηγήθηκε σε μία άσκοπη και αδικαιολόγητη κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσης του». Συμπέρασμα του σκεπτικού αυτού είναι ότι η πράξη δεν υπάγεται στις περιπτώσεις του άρθρου 137Α ΠΚ, αλλά συνιστά απλή σωματική βλάβη που τιμωρείται κατ' έγκληση και μετά τη δηλωθείσα ανάκληση της εγκλήσεως πρέπει να παύσει οριστικώς η δίωξη.

Ο Α. Μαγγανάς στις παρατηρήσεις του σχετικά με την απόφαση αυτή αναφέρει ότι η διάταξη του άρθρου 137^A ΠΚ σχετικά με τα βασανιστήρια, ευθυγραμμισμένη προς τις διεθνείς συμβάσεις και αναγκαία για την Ελλάδα μετά τις οδυνηρές εμπειρίες δικτατορικών καθεστώτων χρειάζεται μεγάλη προσοχή στην εφαρμογή της. Αναφέρει ότι όταν χρειάζονται τέτοιοι νόμοι για να προστατεύσουν τον πολίτη απέναντι στην επαίσχυντη τακτική των βασανιστηρίων είτε η νομοθεσία δεν εφαρμόζεται από τους εκάστοτε κρατούντες είτε παραμερίζεται de jure ή de facto. Όταν δηλαδή ο απλός πολίτης έχει τη μεγαλύτερη ανάγκη να προστατευτεί από την αυθαιρεσία τότε ο νόμος δεν θα εφαρμοστεί και παραμένει γράμμα κενό αν δεν έχει καταργηθεί με κάποιον αναγκαστικό νόμο. Κατά τον ίδιο το να χρησιμοποιηθεί η διάταξη αυτή σε καιρό ειρήνης χρειάζεται μεγάλη προσοχή μπροστά στις αυθαίρετες πρακτικές που χρησιμοποιεί η

⁴⁹⁶ ΣυμβΝαυΠειρ 213/1997, Ποιν.Χρ. 1997, σελ. 267

⁴⁹⁷ Βλ. ΜοΕφΘες 46-48/1997, ΠοινΔικ1998, σ.50

αστυνομία για να αποσπάσει μια ομολογία ή να ανακαλύψει ενοχοποιητικά στοιχεία, να ξεκινήσει μια διαδικασία, όπου στο τέλος, μετά από παρεμβάσεις και φιλτραρίσματα θα καταλήξουμε στο σημείο να ψάχνουμε τρόπους να μην εφαρμοστεί η νομοθεσία.

Σύμφωνα με τον Α. Μαγγανά η εντύπωση που αποκομίζει κανείς από την υπόθεση αυτή είναι ότι όλοι προσπάθησαν να αποδείξουν ότι η συμπεριφορά του αστυνομικού δεν αποτελούσε «βασανιστήρια». Σύμφωνα με το νόμο υπάγεται στην έννοια αυτή και η σωματική κάκωση (άρθρο 137Α παρ.3) που γίνεται είτε για να αποσπάσει ο αστυνομικός ομολογία, κατάθεση ή πληροφορία, είτε για να τιμωρήσει, είτε για να εκφοβίσει (137Α παρ.1 ΠΚ). Είναι λοιπόν δύσκολο να συλλάβει κανείς πώς τα πραγματικά περιστατικά της παρούσας υπόθεσης δεν υπήχθησαν σε μία από τις περιπτώσεις του άρθρου 137Α ΠΚ καθώς δεν κρίνεται κατά τον ίδιο ορθό στις περιπτώσεις όπου κάποιος αστυνομικός υποστηρίζει ότι χτύπησε τον κρατούμενο από εμπάθεια ή εκδίκηση και όχι κατά της άσκηση των καθηκόντων του, να μην μπορεί να υπαχθεί η πράξη του στην έννοια των βασανιστηρίων αλλά μόνο της σωματικής βλάβης. Τέλος, αναφέρει ότι δεδομένης της δυναμικής και των αυθαιρεσιών που μπορούν να λάβουν χώρα κάτω από τέτοιες περιστάσεις, η διάκριση είναι εξαιρετικά δύσκολη στην εφαρμογή και μπορεί να οδηγήσει σε ατιμωρησία σε περιπτώσεις όπου ο απλός πολίτης έχει κατεξοχήν ανάγκη προστασίας.⁴⁹⁸

• Άλλη μία αξιοσημείωτη υπόθεση είναι αυτή που αναφέρεται στο βούλευμα 1437/1997 ΣυμβΠλημΘεσ⁴⁹⁹. Η υπόθεση στα βασικά της σημεία έχει ως εξής: Ο κατηγορούμενος αστυνομικός συνέλαβε τον εγκαλούντα ως ύποπτο για απόπειρα ληστείας. Μολονότι δεν του είχαν ανατεθεί προανακριτικά καθήκοντα ανέλαβε να διενεργήσει αστυνομική προανάκριση αφού το θύμα είχε προηγουμένως αναγνωρίσει στο πρόσωπο του καθηγητή, το δράστη της σε βάρος του απόπειρας. Στην έγκλησή του το θύμα αναφέρει ότι ο κατηγορούμενος αστυνομικός στη διάρκεια της προανάκρισης άσκησε σωματική βία σε βάρος του, τον εξύβρισε και του προκάλεσε σωματικές βλάβες με σκοπό να του αποσπάσει ομολογία για την τέλεση της ληστείας. Με βάση τα δεδομένα αυτά ασκήθηκε ποινική δίωξη εναντίον του αστυνομικού για κατάχρηση εξουσίας, βασανιστήρια, εξύβριση και απλή σωματική βλάβη. Εντούτοις, για άλλη μία φορά τόσο ο Εισαγγελέας όσο και το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών κατέληξαν σε αθωωτική κρίση, υποστηρίζοντας ότι από τα πραγματικά περιστατικά «δεν προκύπτουν καθόλου ενδείξεις ενοχής του κατηγορουμένου».

⁴⁹⁸ Βλ. ΠοινΔικ1998, Παρατηρήσεις Α.Μαγγανά στην 46-48/1997, σ.51

⁴⁹⁹ Βλ. Βασανιστήρια και κατάχρηση εξουσίας «Μια περίπτωση εσφαλμένης εφαρμογής του νόμου», ΣυμβΠλημΘεσ 1437/1997, Υπερ.1999, σ. 455 επ.

Ως πρώτο επιχείρημα για την τεκμηρίωση της θέσης αυτής προβλήθηκε το γεγονός ότι κανείς από τους αυτόπτες μάρτυρες δεν κατέθεσε κάποια επιλήψιμη συμπεριφορά του κατηγορουμένου σε βάρος του εγκαλούντα. Αγνοήθηκε όμως προφανώς το γεγονός ότι παρόντες στην προανάκριση ήταν μόνο αστυνομικοί και ότι πιθανώς, λόγοι μιας κακώς νοούμενης, αλλά πάντως υπαρκτής συναδελφικής αλληλεγγύης μπορεί να επέβαλαν τις συγκεκριμένες μαρτυρίες. Στο πρωτόδικο βούλευμα σημειώθηκε επίσης ότι ο αστυνομικός δεν είχε κανένα λόγο να επιδιώξει τη με βίαιο τρόπο απόσπαση ομολογίας, αφού υπήρχε ήδη αναγνώριση του εγκαλούντα από τον παθόντα. Αγνοήθηκε όμως το γεγονός ότι την περίοδο εκείνη είχαν τελεστεί πολλές ληστείες στην ίδια περιοχή και είχε δημιουργηθεί κλίμα έντασης στην αστυνομία. Τέλος η εισαγγελική πρόταση μάλιστα ανέφερε ότι τα τραύματα αυτά μπορεί να προκλήθηκαν από οποιαδήποτε άλλη αιτία ή και από τον ίδιο τον εγκαλούντα, αλλά πάντως όχι από τον κατηγορούμενο. Το γεγονός ότι η ιατροδικαστική εξέταση τοποθέτησε το χρόνο πρόκλησης των σωματικών βλαβών στο χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο εγκαλών κρατούνταν στο τμήμα, τέσσερις δηλαδή ημέρες πριν την πραγματοποίησή της, δεν είχε προφανώς καμία σημασία.

Στην εισαγγελική πρόταση αντίθετα, στην οποία αναφέρεται το πρωτόδικο βούλευμα σημειώνεται ρητά ότι «μπορεί το πρωί της 17.2.1996 ο εγκαλών να είχε γύρω από τα μάτια του «μαύρους κύκλους», αλλά αυτοί αναμφίβολα προέρχονταν από την ολονύχτια αγωνία του για τη δύσκολη κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει» και «πάντως αποκλείεται να προήλθαν από επέμβαση του κατηγορουμένου». Στο σημείο αυτό αρκεί να αναφερθεί η κριτική που άσκησε ο Εισαγγελέας Εφετών στις παραπάνω διατυπώσεις: «Οι σκέψεις αυτές», σημειώνει, «είναι πράγματι πολύ πρωτότυπες και παράδοξες και αποτελούν μια καινοφανή θεώρηση των πραγματικών περιστατικών. Αποκλείουν να προήλθαν οι σωματικές κακώσεις από επέμβαση του κατηγορουμένου, αλλά από τον ίδιο τον εγκαλούντα ή από οποιαδήποτε άλλη αιτία. Πρόκειται για αυθαίρετο συμπέρασμα, το οποίο δεν προκύπτει, όχι μόνο από τα αποδεικτικά στοιχεία της δικογραφίας αλλά και δεν αντέχει στη λογική.»

Η πράξη έχει αδιαμφισβήτητα όλα τα αντικειμενικά στοιχεία που απαιτεί το άρθρο 137 Α παρ. 3 ΠΚ. Συνίσταται σε πρόκληση σωματικής βλάβης, η οποία δεν υπάγεται στην έννοια των βασανιστηρίων και τελείται από πρόσωπο και υπό τις περιστάσεις που προβλέπει η παράγραφος 1 του ίδιου άρθρου. Για την πλήρωση της νομοτυπικής μορφής του εγκλήματος, πρέπει βεβαίως να αποδεικνύεται ότι η πράξη γίνεται για ορισμένους σκοπούς, που περιγράφονται στην παράγραφο 1 του άρθρου 137^Α ΠΚ..⁵⁰⁰ Το αποτέλεσμα της πρακτικής που ακολούθησαν Συμβούλια Πλημμελειοδικών και Εφετών Θεσσαλονίκης ήταν να παραπεμφθεί τελικά ο

⁵⁰⁰ Συμμεωνίδου-Καστανίδου Ε., Κριτική επισκόπηση νομολογίας, Υπερ. 1999, σελ. 470-474

κατηγορούμενος αστυνομικός, όπως οποιοσδήποτε άλλος πολίτης, μόνο για τα ελαφρά πλημμελήματα της απλής σωματικής βλάβης και της λόγω εξύβριση.

Το αποτέλεσμα αυτό δεν θα πρέπει να αντιμετωπιστεί μόνο σαν μια «ακόμα» εσφαλμένη εφαρμογή ενός κυρωτικού κανόνα. Αν με τη θέσπιση ειδικών διατάξεων για την αντιμετώπιση των βασανιστηρίων, ήθελε ο νομοθέτης όπως σημειώνει στην εισηγητική έκθεση του σχετικού νόμου να αντιμετωπίσει «τον κίνδυνο που ελλοχεύει σε κάθε κρατική εξουσία να μεταβάλλεται η βία σε μέσο άσκησης της κρατικής εξουσίας», η πρακτική που ακολούθησαν τα Δικαστικά Συμβούλια στέλνει ακριβώς το αντίθετο μήνυμα. Η βίαιη συμπεριφορά των φορέων της κρατικής εξουσίας αντιμετωπίζεται με υπερβολική εύνοια που φτάνει μέχρι του σημείου να αγνοούνται πλήρως χωρίς καμία αιτιολογία σαφείς ενδείξεις ενοχής. Έτσι όμως δεν αντιμετωπίζεται ο υπαρκτός κίνδυνος αυθαιρεσιών της κρατικής εξουσίας. Τα δικαστήρια με βάση το νόμο οφείλουν να αντιμετωπίζουν τους αστυνομικούς που βιαιοπραγούν σε βάρος απλών πολιτών – έστω και υπόπτων για την τέλεση εγκλημάτων- με τον ίδιο τουλάχιστον τρόπο που αντιμετωπίζουν του απλούς πολίτες όταν τελούν αντίστοιχα εγκλήματα.⁵⁰¹

• Αναθεωρ. Δικαστ. 82/2015⁵⁰²: Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά, ο πολιτικώς ενάγων επισκέφθηκε τον Λιμενικό σταθμό, προκειμένου να ζητήσει την έκδοση αρμοδίως βεβαίωσης σχετικά με οικόπεδο, ιδιοκτησίας του για να την προσκομίσει στη συνέχεια στην Πολεοδομία ώστε να το περιτοιχίσει. Εισήλθε στο γραφείο του κατηγορουμένου και του ζήτησε την προαναφερθείσα βεβαίωση, την οποία ο τελευταίος δεν του χορήγησε. Ο πολιτικώς ενάγων ενώπιον του παρόντος δικαστηρίου θεωρούσε ότι ο κατηγορούμενος δεν ήθελε να περιφράξει το οικόπεδό του και έτσι να συνεχίσουν να σταθμεύουν εκεί τα αυτοκίνητα, που επισκέπτονταν το κέντρο διασκέδασης (μπαρ) που υπήρχε εκεί δίπλα, αλλιώς αυτό θα έχανε τη δουλειά του, επισημαίνοντας ότι ο κατηγορούμενος ήταν κάθε βράδυ εκεί, γνώριζε τον επιχειρηματία και μάλλον είχε συμφέροντα απ' αυτό. Στη συνέχεια, υπήρξε μεταξύ των δύο ανδρών λεκτική αντιπαράθεση και κάποια στιγμή ο κατηγορούμενος αποφάσισε τη σύλληψη του για τα εγκλήματα της απειλής και της εξύβρισης σε βάρος του και της αντίστασης. Ακολούθως τον έδεσε με χειροπέδες και ξεκίνησε να τον χτυπά με γροθιές στο πρόσωπο, την πλάτη, τα χέρια του και σε ολόκληρο το σώμα του καθώς και να τον κλωτσά στα πόδια του, ενώ συγχρόνως τον εξύβριζε και τον απειλούσε ασκώντας έτσι παράνομη ψυχολογική βία με τις εξυβριστικές και προσβλητικές φράσεις με αποτέλεσμα να του προξενήσει αύξηση της αρτηριακής πίεσης και τα τραύματα που διαπιστώθηκαν από ιατρική εξέταση.

⁵⁰¹ Συμεωνίδου- Καστανίδου Ε., Κριτική επισκόπηση νομολογίας, Υπερ. 1999, σελ. 474-476

⁵⁰² Αναθεωρ. Δικαστ. 82/2015, δημοσιευμένη στη σελίδα <http://www.dsnet.gr>

Το δικαστήριο κατέληξε ότι οι ανωτέρω προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας δε συνιστούσαν βασανιστήρια με τη στενή του όρου έννοια, έτσι όπως προσδιορίζονται στην παράγραφο 2 του άρθρου 137Α του ΠΚ αλλά ότι συνέτρεχαν τα αντικειμενικά στοιχεία του εγκλήματος της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

• Ναυτ. Ιωανν. 4/2010 (συμβ): Στην υπόθεση αυτή Ιρακινός κρατούμενος αποπειράθηκε να αποδράσει προφασιζόμενος ότι ήθελε να χρησιμοποιήσει στην τουαλέτα. Οι κατηγορούμενοι σωφρονιστικοί υπάλληλοι του προκάλεσαν σωματικές κακώσεις χτυπώντας τον με υπηρεσιακά γκλομπ στο πρόσωπο και στο κεφάλι με αποτέλεσμα ο τελευταίος να υποστεί «απαρεκτόπιστο κάταγμα ρινός, μώλωπες τριχωτού κεφαλής, εκδορές μετωπιαίας χώρας». Στη συνέχεια παρέλειψαν την σίτιση και αρνήθηκαν την παροχή αρωγής στον τραυματισμένο Ιρακινό. Το συμβούλιο αποφάσισε την μη παραπομπή των κατηγορούμενων διότι από το σύνολο του αποδεικτικού υλικού δεν προέκυψαν επαρκείς ενδείξεις σε βάρος τους για το έγκλημα της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

• ΑΠ 492/2007 (συμβ) : Στην συγκεκριμένη υπόθεση περιπολικό της Άμεσης δράσης έκανε σήμα στον εγκαλούντα, ο οποίος οδηγούσε μοτοποδήλατο ώστε να σταματήσει για έλεγχο. Καθώς αυτός δεν συμμορφώθηκε, ακινητοποιήθηκε τελικά μετά από καταδίωξη και οδηγήθηκε σε Τμήμα της περιοχής. Εκεί ο κατηγορούμενος αρχιφύλακας ακούμπησε μια μικρή συσκευή δυο φορές στο ύψος του δεξιού ώμου εσωτερικά και τρεις φορές στο πάνω εσωτερικό του δεξιού μηρού του προκαλώντας του πόνο και τράνταγμα - μούδιασμα, με αποτέλεσμα να πέσει στο δάπεδο και να αδυνατεί να σηκωθεί παρά τις προτροπές του κατηγορούμενου. Το γεγονός ότι ο εγκαλών υπέστη ηλεκτροσόκ διαπιστώθηκε και από ιατρική εξέταση. Το Συμβούλιο Εφετών υπήγαγε ορθώς τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης στην αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση των βασανιστηρίων και το συμβούλιο του Άρειου Πάγου δέχτηκε ότι το βούλευμα είχε την απαραίτητη ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία.⁵⁰³

• ΑΠ 1809/2016⁵⁰⁴: Στην υπόθεση αυτή ο κατηγορούμενος αστυνομικός κυρήχθηκε ένοχος ότι στην Πάτρα, στις 10-03-2008, έχοντας την ιδιότητα του υπαλλήλου, κατά την έννοια του άρθρ. 13 α ΠΚ, κατά την εκτέλεση των υπηρεσιακών του καθηκόντων στα οποία αναγόταν η δίωξη, ανάκριση ή η εξέταση αξιοποιώνων πράξεων προκάλεσε σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας με σκοπό να τιμωρήσει και να εκφοβίσει πρόσωπο που βρισκόταν

⁵⁰³ Αριθμ. 492/2007 (σε Συμβούλιο), Ποιν.Χρ ΝΗ/2008

⁵⁰⁴ ΑΠ 1809/2016, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα: <http://www.dsanet.gr/1024x768Auth.htm>

στην εξουσία του. Ειδικότερα, όντας αστυνομικός υπηρετών στην Άμεση Δράση αφού απομόνωσε σε ιδιαίτερο δωμάτιο του κτιρίου της Ασφάλειας τον συλληφθέντα απ' αυτόν για συμμετοχή σε επεισόδια και τελούντα υπό κράτηση εγκαλούντα Π. Κ. Α. τον χτύπησε με τα χέρια, τα πόδια και με τη χρήση αστυνομικής ράβδου στο κεφάλι και στο σώμα προκαλώντας του σωματικές βλάβες. Ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι η απόφαση του Εφετείου διέθετε την απαιτούμενη ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία και ότι ήταν ορθή και αιτιολογημένη η καταδικαστική απόφαση για βασανιστήρια.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι τα ελληνικά δικαστήρια επανειλημμένως ερμηνεύουν με λανθασμένο τρόπο την έννοια της «μεθοδευμένης» τέλεσης με αποτέλεσμα να υπάγουν τις συγκεκριμένες πράξεις στην παράγραφο 3 του άρθρου ακόμα και στις περιπτώσεις που πληρούνται οι προϋποθέσεις υπαγωγής τους στην έννοια των βασανιστηρίων. Επιπλέον, ένα ακόμα πρόβλημα, όπως προαναφέρθηκε, είναι ότι η ποινική αντιμετώπιση του δράστη εγκλήματος που προβλέπει η παρ. 3 του άρθρου 137 Α ΠΚ οδηγεί ευκολότερα στις «οικείες» διατάξεις για τη σωματικές βλάβες και την απειλή αντί της προσφυγής στην εφαρμογή της πράγματι προσήκουσας διάταξης, η οποία όμως δεν διαθέτει την ανάλογη νομολογιακή και θεωρητική επεξεργασία. Ωστόσο η υπαγωγή αυτή συνιστά εσφαλμένη εφαρμογή του νόμου καθώς η θέσπιση ειδικών διατάξεων εκδηλώνει τη βούληση του νομοθέτη να ρυθμίσει και να τιμωρήσει «ιδιαίτερα» ορισμένη συμπεριφορά κατά συμμόρφωση στη συνταγματική επιταγή. Για το λόγο αυτό επιβάλλεται η ποινική αντιμετώπιση των υπαιτίων να γίνεται βάσει των άρθρων 137 Α – 137 Δ ΠΚ.⁵⁰⁵

Το αποτέλεσμα αυτό δε θα πρέπει να αντιμετωπισθεί μόνο σαν μία «ακόμα» εσφαλμένη εφαρμογή ενός κυρωτικού κανόνα. Αν με τη θέσπιση ειδικών διατάξεων για την αντιμετώπιση των βασανιστηρίων ήθελε ο νομοθέτης, όπως σημειώνει στην Εισηγητική Έκθεση του σχετικού νόμου, να αντιμετωπίσει «τον κίνδυνο που ελλοχεύει σε κάθε κρατική εξουσία να μεταβάλλεται η βία σε μέσο άσκησης της κρατικής εξουσίας», η πρακτική που ακολουθεί η ελληνική δικαιοσύνη στέλνει το ακριβώς αντίθετο μήνυμα. Η βίαιη συμπεριφορά των φορέων της κρατικής εξουσίας αντιμετωπίζεται με υπερβολική εύνοια που φτάνει μέχρι του σημείου να αγνοούνται χωρίς καμία αιτιολογία σαφείς ενδείξεις ενοχής. Έτσι, όμως, δεν αντιμετωπίζεται ο υπαρκτός κίνδυνος αυθαιρεσιών της κρατικής εξουσίας. Τα δικαστήρια με βάση το νόμο οφείλουν να αντιμετωπίζουν τους κατηγορούμενους για την τέλεση τέτοιων εγκλημάτων, με τον

⁵⁰⁵Χ. Δ. Αργυρόπουλος, Οι ποινικές διατάξεις για τα βασανιστήρια, ΠοινΔικ 7/2002, σελ.774-775, Δούδος Γ., Τα βασανιστήρια, έγκλημα κατά του ανθρώπου, Αρμενόπουλος 1983, σελ. 830 επ.

ίδιο τουλάχιστον τρόπο που αντιμετωπίζουν τους απλούς πολίτες όταν τελούν αντίστοιχα εγκλήματα.⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ Βλ. Παρατηρήσεις Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου στο 1437/1997 ΣυμβΠλημΘεσ, Υπερ.1999, σ.475

18. Οι Αποδεικτικές Απαγορεύσεις στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας

18.1. Η νομοθετική εξέλιξη του θεσμού των αποδεικτικών απαγορεύσεων στην ελληνική έννομη τάξη

Από τις απαρχές του Ελληνικού Κώδικα Ποινικής Δικονομίας υφίστανται διάσπαρτες διατάξεις που θεσπίζουν αποδεικτικές απαγορεύσεις. Από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και μετά παρατηρείται μια έντονη νομοθετική κινητικότητα με τη θέσπιση μια σειράς διατάξεων που προβλέπουν αποδεικτικές απαγορεύσεις και απαντώνται στο Σύνταγμα, στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, στον Ποινικό Κώδικα και σε ειδικούς ποινικούς νόμους, ως απόρροια του διαλόγου που άνοιξε μεταξύ των θεωρητικών σε παγκόσμιο επίπεδο σχετικά με τον προβληματισμό των παράνομων αποδεικτικών μέσων, ο οποίος όπως ήταν αναμενόμενο δεν άφησε αδιάφορο τον Έλληνα νομοθέτη.

Ειδικότερα, με τη διάταξη του α. 15 του ν. 1872/1988 κυρώθηκε η Σύμβαση του Ο.Η.Ε. «κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας», η οποία εισάγει μια απόλυτη απαγόρευση αξιοποίησης εις βάρος του κατηγορουμένου της κατάθεσης που αποτελεί προϊόν βασανιστηρίων, διότι η τελευταία προσβάλλει κατάφορα τον πυρήνα της ανθρώπινης αξίας και μετατρέπει τον κατηγορούμενο σε αντικείμενο της ποινικής καταστολής. Η ρύθμιση αυτή συμπλέει με τις διατάξεις των α. 2 παρ. 1 και 7 παρ. 2 του ελληνικού Συντάγματος. Καθοριστική ήταν η προσθήκη της παρ. 2 στο α. 177 ΚΠΔ με την παρ. 7 του α. 2 του ως άνω αναφερόμενου νόμου με την οποία θεσπίστηκε για πρώτη φορά η γενική απαγόρευση αξιοποίησης εις βάρος του κατηγορουμένου των αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν με αξιόποινες πράξεις, εκτός εάν επρόκειτο για κακουργήματα που απειλούνται με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης και εφόσον είχε εκδοθεί για το ζήτημα αυτό αιτιολογημένη απόφαση του δικαστηρίου· η εν λόγω διάταξη αναθεωρήθηκε με το α. 10 παρ. 2 του ν. 3674/2008, ενώ με τον ίδιο νόμο επήλθαν τροποποιήσεις στις διατάξεις που προστατεύουν το απόρρητο της επικοινωνίας.

18.2. Η απαγόρευση αξιοποίησης του αρ. 177 ΠΑΡ. 2 ΚΠΔ: Η νομοθετική ρύθμιση πριν και μετά τον ν. 3674/2008

Η παρ. 2 του α. 177 ΚΠΔ προστέθηκε με τη διάταξη του α. 2 παρ. 7 ν. 2408/1996 και όριζε αρχικά: «αποδεικτικά μέσα, που έχουν αποκτηθεί με αξιόποινες πράξεις ή μέσω αυτών, δε λαμβάνονται υπόψη για την κήρυξη της ενοχής, την επιβολή ποινής ή τη λήψη μέτρων καταναγκασμού, εκτός αν πρόκειται για κακουργήματα που απειλούνται με ποινή ισόβιας κάθειρξης και εκδοθεί για το ζήτημα αυτό ειδικά αιτιολογημένη απόφαση του δικαστηρίου. Μόνη η ποινική όμως δίωξη των υπαιτίων των πράξεων αυτών δεν εμποδίζει την πρόοδο της

δίκης». Μετά την αντικατάστασή της που έλαβε χώρα δυνάμει του α. 10 παρ. 2 ν. 3674/08 ισχύει ως εξής «αποδεικτικά μέσα που έχουν αποκτηθεί αξιόποινες πράξεις ή μέσω αυτών, δε λαμβάνονται υπόψη στην ποινική διαδικασία». Από τη διατύπωση «δε λαμβάνονται υπόψη» καθίσταται σαφές ότι η διάταξη έχει χαρακτήρα απαγόρευσης αξιοποίησης και μάλιστα γενικής και εξαρτημένης, διότι προϋποθέτει την προηγούμενη απόκτηση του αποδεικτικού μέσου με οποιαδήποτε αξιόποινη πράξη.

Κατά την ορθότερη άποψη πρόκειται για απόλυτη αποδεικτική απαγόρευση, υπό την έννοια ότι κάθε αξιόποινη απόκτηση ενός αποδεικτικού υλικού έλκει και την απαγόρευση αξιοποίησής του. Η βούληση του νομοθέτη να αποκλείσει τη στάθμιση στις εν λόγω περιπτώσεις προκύπτει από τη σύγκριση της γραμματικής διατύπωσης της διάταξης πριν και μετά την τροποποίησή της. Κατά την προϊσχύουσα μορφή της προέβλεπε κατ' εξαίρεση τη δυνατότητα αξιοποίησης αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν με αξιόποινες πράξεις, εφόσον η τελευταία κατέτεινε στην εξιχνίαση ιδιαιτέρως σοβαρών εγκλημάτων, κακουργημάτων που απειλούνται με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης και εφόσον είχε εκδοθεί για το ζήτημα αυτό ειδικά αιτιολογημένη απόφαση του δικαστηρίου· μετά την αναθεώρηση της διάταξης η εξαίρεση αυτή απαλείφθηκε. Επομένως σύμφωνα με τη διάταξη αυτή δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην ποινική δίκη και τα αποδεικτικά μέσα που έχουν ληφθεί μέσω βασανιστηρίων ή άλλων μορφών κακομεταχείρισης, καθώς αποτελούν αξιόποινες πράξεις σύμφωνα με τα άρθρα 137 Α – 137 Δ ΠΚ.⁵⁰⁷

⁵⁰⁷ Βλ. Α. Τζαννετή Η αξιόποινη απόκτηση αποδεικτικών μέσων, ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 177 παρ. 2 ΚΠΔ, ΠοινΧρ. ΜΗ'/1998 σελ. 107, Α. Καρρά ποινικό δικονομικό δίκαιο όπ.π. 2007 σελ. 740

19. Τα νομοθετικά προβλήματα σχετικά με την διοικητική κράτηση και την απέλαση παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο

Η κράτηση ενός υπηκόου τρίτης χώρας ή ενός αιτούντα άσυλο στο πλαίσιο αποτροπής παράνομης εισόδου/διαδικασίας απομάκρυνσης δεν απαγορεύεται από την ΕΣΔΑ. Η κράτηση των αλλοδαπών, συνοδευόμενη από τις κατάλληλες εγγυήσεις για τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα, είναι ανεκτή μόνο για να καθιστά δυνατή την αποτροπή της παράνομης μετανάστευσης από τα Κράτη, κατά τρόπο συμβατό με τις διεθνείς τους υποχρεώσεις, ιδίως βάσει της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η δικαιολογημένη ανησυχία των Κρατών να αντιμετωπίζουν τις συνεχώς αυξανόμενες απόπειρες καταστρατήγησης των μεταναστευτικών περιορισμών, δεν πρέπει να στερεί από τους αιτούντες άσυλο την προστασία που τους χορηγείται δυνάμει αυτών των Συμβάσεων.

Όταν το ΕΔΔΑ καλείται να εξετάσει τη συμβατότητα του τρόπου και της μεθόδου εκτέλεσης ενός μέτρου κράτησης με τις διατάξεις της ΕΣΔΑ, εξετάζει τις ειδικές περιστάσεις των ενδιαφερομένων. Τα Κράτη πρέπει να λαμβάνουν υπόψη ιδιαιτέρως το Άρθρο 3 της Σύμβασης, το οποίο κατοχυρώνει μία από τις πιο θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών και απαγορεύει με απόλυτο τρόπο τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία.

Η διοικητική κράτηση παρουσιάζει σήμερα προβλήματα που φαίνεται να αντανakλούν ποικίλες πολιτικές, χωρίς την αναγκαία συνοχή, σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο για τον περιορισμό της προσωπικής ελευθερίας των παράτυπων μεταναστών. Η στέρηση της προσωπικής ελευθερίας αποτελεί τον επαχθέστερο περιορισμό, αγγίζοντας τον πυρήνα της ελευθερίας του ατόμου. Στα ζητήματα πολιτικής προστίθενται αδυναμίες του κρατικού μηχανισμού να ανταποκριθεί με επάρκεια στις προβλεπόμενες διαδικαστικές και ουσιαστικές εγγυήσεις της κράτησης.

Στην χώρα μας παρουσιάζονται αρκετά προβλήματα όσον αφορά την διοικητική κράτηση. Κατ' αρχάς η διοικητική κράτηση δεν επιβάλλεται ως εξαιρετικό αλλά ως το σύνηθες μέτρο, χωρίς να εξετάζονται εναλλακτικά, λιγότερο επαχθή, μέτρα. Επιβάλλεται μάλιστα ως γενικό μέτρο, χωρίς να προηγείται πάντα εξατομικευμένη κρίση. Επιπλέον η διάρκειά της συχνά υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο, διότι δεν υπακούει στον κανόνα της δέουσας διοικητικής επιμέλειας για κάθε ατομική περίπτωση, αλλά ακολουθεί γενικευμένες πρακτικές και κατευθύνσεις.

Σημαντικό ζήτημα αποτελεί το γεγονός ότι το ανώτατο όριο των 18 μηνών είναι αρκετά μεγάλο διάστημα για την παραμονή σε χώρους όπου έχουν σχεδιαστεί όπως έχει κρίνει το ΕΔΔΑ για βραχύχρονες κρατήσεις, πόσο μάλλον όταν οι συνθήκες κράτησης συνιστούν πολλές φορές

απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση κατά το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Επιπλέον το χρονικό όριο των 18 μηνών δεν συνάδει με τον σκοπό της διοικητικής κράτησης. Εκτός των άλλων, τα πορίσματα της Διεθνούς Αμνηστίας καταδεικνύουν ότι η πρόσφατη νομοθετική τροποποίηση των διαδικασιών χορήγησης καθεστώτος ασύλου στα σύνορα θα καταστήσει την άσκηση του δικαιώματος αποτελεσματικής προσφυγής αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή. Επίσης, η νέα νομοθεσία δεν εγγυάται το δικαίωμα σε δωρεάν νομική βοήθεια και περιορίζει το δικαίωμα προφορικής ακρόασης στο δεύτερο βαθμό.⁵⁰⁸

Οι χώροι κράτησης στη χώρα μας ποικίλλουν, από Προαναχωρησιακά Κέντρα Κράτησης διαμορφωμένα σε κοιτώνες μαζικής κράτησης, μέχρι αστυνομικά κρατητήρια, που είναι και οι πιο ακατάλληλοι χώροι από πλευράς προδιαγραφών. Η ΕΛΑΣ δεν έχει καταφέρει μέχρι σήμερα να τηρήσει την προ διετίας δέσμευσή της, να περιορίσει τη διοικητική κράτηση σε ειδικά Προαναχωρησιακά Κέντρα και να μην χρησιμοποιεί κρατητήρια αστυνομικών τμημάτων για τους προς επιστροφή αλλοδαπούς, παρά το γεγονός ότι οι συνθήκες κράτησης στα τελευταία μπορεί να συνιστούν εξ αντικειμένου απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση με τα κριτήρια του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Η ΕΛΑΣ παρέχει –και στον Συνήγορο– μόνον τα στοιχεία κρατούμενων στα Προαναχωρησιακά Κέντρα και όχι το σύνολο των διοικητικά κρατούμενων αλλοδαπών και στα αστυνομικά κρατητήρια.

Οι συνθήκες διαβίωσης των κρατούμενων ποικίλλουν ανάλογα με τους χώρους. Οι συνθήκες ελλείψεις εντοπίζονται στην καθαριότητα, τη θέρμανση, την ποιότητα και ποσότητα της σίτισης και σε προσωπικά είδη υγιεινής. Ο προαυλισμός είναι μικρής διάρκειας σε κάποια Προαναχωρησιακά Κέντρα και ανύπαρκτος στα αστυνομικά κρατητήρια. Στα κελιά των αστυνομικών τμημάτων που κανονικά προορίζονται για ολιγόωρη κράτηση στοιβάζονται μετανάστες και πρόσφυγες για περίοδο που μπορεί να φθάσει και να ξεπεράσει το ένα έτος. Στα προαναχωρησιακά κέντρα που στις περισσότερες περιπτώσεις είχαν αρχικά κατασκευαστεί για άλλη χρήση, ένας μεγάλος αριθμός κρατούμενων κρατείται σε μεγάλους θαλάμους και περνά εκεί το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας. Συχνά παρατηρείται συνωστισμός και δεν υπάρχουν κρεβάτια για όλους τους κρατούμενους.⁵⁰⁹

Οι χώροι κράτησης κατά τη διαδικασία αναγκαστικής απομάκρυνσης από τη χώρα είναι ως επί το πλείστον ακατάλληλοι από πλευράς προδιαγραφών της Οδηγίας Επιστροφών, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τα κρατητήρια της Διεύθυνσης Αλλοδαπών Αττικής, προκειμένου για επιστροφές, ή τα αστυνομικά κρατητήρια των νησιών όταν πρόκειται για επανεισδοχές στην Τουρκία. Η έλλειψη σταθερής ροής χρηματοδότησης από το αρμόδιο ευρωπαϊκό ταμείο

⁵⁰⁸ βλ. https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/b1718-_ai_mssgreececoecm_nov15.pdf

⁵⁰⁹ Αναλυτικότερα ως προς τις συνθήκες διαβίωσης βλ. Ετήσια Έκθεση Συνηγόρου του Πολίτη 2015, σελ.151 επ.

δημιουργεί προβλήματα στην παροχή των αναγκαίων ειδών και υπηρεσιών στα κέντρα κράτησης. Τέλος, οι ανήλικοι εξακολουθούν να κρατούνται σε Προαναχωρησιακά Κέντρα ή Αστυνομικά Τμήματα -αν και για μικρότερο διάστημα το 2016- εν αναμονή εξεύρεσης από το ΕΚΚΑ θέσεων σε ξενώνες.⁵¹⁰

19.1. Το ισχύον και το προγενέστερο νομικό πλαίσιο ως προς τη διοικητική απέλαση

Η διοικητική απέλαση, όπως προβλέφθηκε στις διατάξεις των μεταναστευτικών νόμων 1975/1991, 2910/2001 και όπως εφαρμόζεται σύμφωνα με τις διατάξεις του ισχύοντος Ν.3386/2005, συνιστά μία πραγματική ρωγμή στις συνταγματικές ελευθερίες που εξασφαλίζει ένα σύγχρονο κράτος δικαίου. Ειδικότερα, γίνεται μεν δεκτό διεθνώς ότι η απέλαση συνιστά δικαίωμα του κράτους που εδράζεται στον πυρήνα της κυριαρχίας του, αλλά είναι αναγκαίο να επιβάλλεται με απολύτως εξατομικευμένο τρόπο και σύμφωνα με τις διατάξεις που καθορίζουν τη διαδικασία λήψης και εκτέλεσης δυσμενούς για το διοικούμενο μέτρου από την πλευρά της διοίκησης. Οφείλει, επομένως, να λαμβάνεται κατόπιν προηγούμενης ακρόασης (άρ. 6 Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας-Ν.2690/1999), αφού συνιστά επαχθές για τον διοικούμενο-αλλοδαπό διοικητικό μέτρο, το οποίο πρέπει να αιτιολογείται και να διέπεται από την αρχή της αναλογικότητας. Όσον αφορά την προηγούμενη ακρόαση, και μεν προβλέπεται στο άρθρο 76 παρ.2 Ν.3386/2005, η παροχή προθεσμίας 48 ωρών για την υποβολή αντιρρήσεων, τόσο όμως η ίδια η πρόβλεψη, η οποία υπολείπεται σε εγγυήσεις για το διοικούμενο, σε σχέση με αυτές που θεσπίζει το άρθρο 6 Κωδ.Διοικ.Διαδικ., καθώς και ο τρόπος που εφαρμόζεται στην πράξη, με την επί της ουσίας παντελή έλλειψη πραγματικής ενημέρωσης του αλλοδαπού οδηγούν σε παραβίαση των δικαιωμάτων του.

Σχετικά με τις ρυθμίσεις του άρθρου 76 Ν.3386/2005 που θεσπίζει τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία επιβολής διοικητικής απέλασης παρατηρούμε τα ακόλουθα: είναι ξεκάθαρα αντισυνταγματική (ως αντίθετη στα άρθρα 7 και 96 Συντ.) η διάταξη της παρ.1^α του άρθρου 76, διότι πρόκειται για διπλή τιμώρηση του αλλοδαπού για αδίκημα για το οποίο έχει ήδη αποφανθεί η ποινική δικαιοσύνη με την έκδοση οριστικής απόφασης, χωρίς να έχει επιβάλει δικαστική απέλαση. Επιπλέον, η διάταξη της περ γ' του άρθρου 76 παρ.1, είναι όμως προβληματική από την άποψη της συμβατότητας της με τις διατάξεις του Συντάγματος. Η συγκεκριμένη διάταξη θέτει ως προϋπόθεση της απέλασης το γεγονός ότι παρουσία του αλλοδαπού στο ελληνικό έδαφος είναι επικίνδυνη για τη δημόσια τάξη ή ασφάλεια της Χώρας. Η αοριστία του όρου της δημόσιας τάξης έχει δώσει τη δυνατότητα στη διοικητική αρχή να τον επικαλείται σε κάθε

⁵¹⁰βλ. https://www.synigoros.gr/resources/docs/greek_ombudsman_migrants_refugees_2017-el.pdf

σχεδόν περίπτωση, προκαλώντας την αντίδραση ανεξάρτητων διοικητικών αρχών και λειτουργώντας πραγματικά ως μία «κερκόπορτα» σε βασικές εγγυήσεις του κράτους δικαίου.⁵¹¹

Η απόφαση του Αστυνομικού Διευθυντή ως δυσμενής ατομική διοικητική πράξη, οφείλει να είναι πλήρως, σαφώς και ειδικώς αιτιολογημένη, ως προς τη συνδρομή των στοιχείων του νόμου. Οι σχετικές αποφάσεις διοικητικής απέλασης σχεδόν ποτέ δεν είναι αιτιολογημένες όπως θα όφειλαν κατ' αρ. 17 ΚωδΔιοικΔιαδικ (Ν.2690/1999), δηλαδή πλήρως, σαφώς και ειδικώς, διότι πολύ συχνά ως μόνη «αιτία» για την επικινδυνότητα αυτή αναγράφεται στο σώμα της πράξης ένα οποιασδήποτε ποινικής απαξίας ποινικό αδίκημα που τέλεσε ο αλλοδαπός και ο σχετικός αριθμός απόφασης ποινικού δικαστηρίου που επέβαλε μία οποιουδήποτε ύψους ποινή.

Σε σχέση με την εκ του αρ.77 Ν.3386/2005 προβλεπόμενη ενδικοφανή προσφυγή του αλλοδαπού, η ήδη προβληματική προγενέστερη κατάσταση έγινε χειρότερη με το Ν.3386/2005, με τον οποίο η αρμοδιότητα για την εκδίκαση της ενδικοφανούς προσφυγής μεταβιβάστηκε από τον Γενικό Γραμματέα της Περιφέρειας στο Διευθυντή της Διεύθυνσης ή Υποδιεύθυνσης Αλλοδαπών της Ελληνικής Αστυνομίας, του ιεραρχικώς προϊσταμένου, δηλαδή, του αστυνομικού οργάνου που υπέγραψε την απόφαση διοικητικής απέλασης, με αποτέλεσμα σε ελάχιστες περιπτώσεις τέτοιες προσφυγές να γίνονται δεκτές. Η, έτσι κι αλλιώς, μικρή (πενθήμερη) προθεσμία για την άσκηση της ενδικοφανούς προσφυγής αρχίζει από την κοινοποίηση στον αλλοδαπό της απόφασης διοικητικής απέλασης. Αυτή, στην πράξη, όχι μόνο δεν γίνεται σε γλώσσα που κατανοεί, αλλά ούτε καν μένει εις χείρας του το σώμα της απόφασης. Έτσι, τον βάζουν απλά να υπογράψει το αποδεικτικό κοινοποίησης, με αποτέλεσμα να χάνεται η σχετική προθεσμία λόγω αδυναμίας κατανόησης του αλλοδαπού, προκειμένου αυτός να ειδοποιηθεί έγκαιρα τον δικηγόρο του.

19.2. Προβλήματα στη επιβολή της κράτησης και στην έκτιση της ενόψει εκτέλεσης απόφασης διοικητικής απέλασης και δικαστικής απέλασης

Η κράτηση ενόψει απέλασης, που προβλέπεται στην παρ.3 του άρθ. 76 Ν.3386/05 θα έπρεπε να συνιστά όλως εξαιρετικό μέτρο. Στην πράξη όμως, έχουμε οδηγηθεί στην πλήρη αντιστροφή της ανωτέρω σχέσης κανόνα-εξαίρεσης.

Το τρίμηνο τίθεται ως μέγιστος δυνατός χρόνος κράτησης στο εδ. β' της παρ.3 του αρθ.76 Ν.3386/05, επομένως δεν είναι απαραίτητο να εξαντληθεί. Η έλλειψη εξατομικευμένης κρίσης οδηγεί συχνά στην εξάντληση του τριμήνου, ακόμη και όταν η πραγματοποίηση της απέλασης

⁵¹¹ Άλλωστε, αν υπήρχε ένας λόγος να οριστούν συγκεκριμένα τα είδη των εγκλημάτων και το ύψος της καταδίκης που μπορούν να δικαιολογήσουν απέλαση στην περ.α' της παραγράφου 1, ήταν για να τεθούν όρια στη διακριτική ευχέρεια της διοίκησης να κρίνει και εφαρμόζει τον όρο της επικινδυνότητας για τη δημόσια τάξη (περ.γ' της παραγράφου 1).

είναι, για διάφορους λόγους, ανέφικτη. Πολλές φορές, κατά τη διάρκεια του ανωτέρω τριμήνου, ο αλλοδαπός επιτυγχάνει την έκδοση προσωρινής διαταγής από το αρμόδιο διοικητικό δικαστήριο, με την οποία αναστέλλει την ισχύ της απόφασης απέλασης και της απορριπτικής απόφασης της προσφυγής του κατά αυτής. Παρ' όλο που έτσι αναστέλλεται η ισχύς της απόφασης απέλασης, ο αλλοδαπός εξακολουθεί να κρατείται μέχρι να συμπληρωθεί το τρίμηνο, που, κατά τα ανωτέρω, είναι ο ανώτατος προβλεπόμενος χρόνος κράτησης, διότι το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης έχει διαμορφώσει την άποψη ότι άλλο η απέλαση και άλλο η κράτηση. Την παραπάνω πρακτική εφαρμόζουν όλες οι Διευθύνσεις Αλλοδαπών της ΕΛ.ΑΣ, οι οποίες δεν αίρουν την κράτηση των αλλοδαπών που έχει ανασταλεί η απόφαση απέλασής τους, αλλά συνεχίζουν να τους κρατούν προς εκτέλεση της ανασταλείσας απόφασης απέλασης. Προκειμένου να αρθεί η κράτηση αλλοδαπού του οποίου έχει ανασταλεί η ισχύς της απόφασης απέλασης, αυτός πρέπει να καταθέσει αντιρρήσεις κατά της απέλασής του κατά εσφαλμένη ερμηνεία του άρθρου 76 παραγρ. 3. του νόμου 3386/2005.

Η διαδικασία των αντιρρήσεων που προβλέπεται στο άνω αναφερόμενο άρθρο ενώπιον του διοικητικού δικαστή προβλέπεται μόνο όταν υπάρχει απόφαση απέλασης σε ισχύ και όχι όταν η απόφαση απέλασης έχει ανασταλεί. Αυτό προκύπτει και από τη γραμματική και από την τεολογική ερμηνεία του άρθρου 76 παρ.3 εδ. δ', το οποίο ορίζει τα εξής: «ο αλλοδαπός που κρατείται, παράλληλα με τα δικαιώματα που έχει σύμφωνα με τον Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας, μπορεί να προβάλει και αντιρρήσεις κατά τις απόφασης κράτησης ενώπιον του προέδρου ή του υπ' αυτού οριζόμενου πρωτοδίκη του διοικητικού πρωτοδικείου, στην Περιφέρεια του οποίου κρατείται». Και σύμφωνα με το αρθ.76 παρ.3 Ν.3386/05 «σε περίπτωση που ο προς απέλαση αλλοδαπός δεν κρίνεται ύποπτος φυγής ή επικίνδυνος για τη δημόσια τάξη ή ο πρόεδρος του διοικητικού πρωτοδικείου διαφωνεί ως προς την κράτησή του με την ίδια απόφαση τάσσεται προς αυτόν προθεσμία προς αναχώρηση η οποία δεν μπορεί να υπερβεί τις 30 ημέρες».

Συνεπώς η διαδικασία των αντιρρήσεων κατά της κράτησης πρέπει να εφαρμόζεται μόνο όταν έχουμε ενεργή και ενεστώσα απόφαση απέλασης ικανή να εκτελεστεί και όχι όταν η απόφαση απέλασης έχει ανασταλεί ή για άλλον λόγο δεν παράγει έννομα αποτελέσματα. Η πρακτική του να μην αφήνονται οι αλλοδαποί των οποίων η απόφαση απέλασης έχει ανασταλεί, αλλά να υποχρεώνονται να καταθέτουν αντιρρήσεις στο διοικητικό πρωτοδικείο, οδηγεί σε οξύμωρα αποτελέσματα και πολλές φορές συνεχίζει να κρατείται αλλοδαπός προς απέλαση, ενώ η απέλασή του έχει ανασταλεί. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση νιγηριανού υπηκόου, ο οποίος πέτυχε την έκδοση προσωρινής διαταγής από το Γ' Τμήμα του ακυρωτικού Διοικητικού Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης, με την οποία αναστέλλεται η ισχύς της απόφασης απέλασης του, και παρόλα αυτά, όταν κατέθεσε αντιρρήσεις κατά της κράτησης του στο Α Τμήμα του

Διοικητικού Πρωτοδικείου, δεν αφέθηκε ελεύθερος, με το σκεπτικό ότι μολονότι η απόφαση απέλασης ανεστάλη με προσωρινή διαταγή του ακυρωτικού δικαστή, ο ακυρωτικός δικαστής αν θέλει μπορεί να ανακαλέσει την απόφαση του, και ο αλλοδαπός πρέπει να παραμείνει κρατούμενος!

Τέλος, σύμφωνα και με την πάγια νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να εξασφαλίζεται: άνετη κυκλοφορία και χώροι κίνησης (αρθρ. 20 ΣΚ), κελιά χωρητικότητας 6 ατόμων με έκταση 6 τ.μ., έπιπλα και τουαλέτα, επαρκείς ανοιχτοί χώροι αυλισμού και αθλοπαιδιών των κρατουμένων (αρθρ. 21 ΣΚ), δυνατότητα σωματικής άθλησης και άσκησης καθώς και ψυχαγωγίας (αρθρ. 36 ΣΚ) καθώς και όσα από τα προβλεπόμενα στο άρθρο 31 Εσωτερικού Κανονισμού (ΥΑ 58819/2003) δικαιώματα δεν αφορούν αποκλειστικά την κράτηση σε καταστήματα κράτησης (ενδεικτικά: κατάλληλη διατροφή, δικαίωμα επισκέψεων όσο και ενημέρωσης από άτομα ή φορείς που εκτιμάται ότι θα ασκήσουν ευμενή επίδραση στον κρατούμενο, τηλεφωνική επικοινωνία κλπ).

19.3. Προβλήματα σχετικά με τη δικαστική απέλαση

Για τους αλλοδαπούς για τους οποίους έχει εκδοθεί σε βάρος τους απόφαση δικαστικής απέλασης δεν υπήρχε πριν το ν. 4055/2012 χρονικός περιορισμός στην κράτηση τους προς απέλαση. Το πρόβλημα ήταν πάρα πολύ μεγάλο, εάν σκεφτεί κανείς ότι πολλές φορές για όσους έρχονται παράνομα στην Ελλάδα αναστελλεται η εκτέλεση της ποινής και διατάσσεται η δικαστική απέλαση των παρανόμως εισελθόντων αλλοδαπών. Αυτοί οι άνθρωποι, καθώς και όλοι οι υπόλοιποι που τους επιβαλλόταν δικαστική απέλαση για οποιονδήποτε λόγο κρατούνταν στα μεταγωγών για πολλούς μήνες πολλές φορές και χρόνια, έχοντας στην ουσία ξεχαστεί από όλους, δεδομένου ότι δεν υπήρχε χρονικός περιορισμός στην κράτησή τους. Ο εισαγγελέας εκτέλεσης των ποινών είχε τη δυνατότητα, εάν θεωρούταν η απέλασή τους ανέφικτη, να γνωμοδοτήσει υπέρ της άρσης της κράτησής τους. Αυτό συνέβαινε ενίοτε, στις περισσότερες όμως των περιπτώσεων δεν υπήρχε τέτοια γνωμοδότηση από τον εισαγγελέα, γιατί κανένας δεν κινούσε τη σχετική διαδικασία. Αυτοί οι άνθρωποι στην ουσία σάπιζαν μέσα στις φυλακές.

Πλέον σύμφωνα με το άρθρο 23 παρ. 3 εδ. δ' του ν. 4055/2012 ορίζονται ως προς το χρονικό όριο της κράτησης τα εξής: «Η συνδρομή των προϋποθέσεων κράτησης ελέγχεται ανά τρεις μήνες από τον εισαγγελέα του τόπου κράτησης, μετά από σχετική ειδοποίηση του διευθυντή του καταστήματος κράτησης. Το ανώτατο όριο κράτησης δεν μπορεί να υπερβαίνει το εξάμηνο. Μπορεί όμως να παραταθεί για έξι μήνες στις περιπτώσεις κατά τις οποίες, παρά τις εύλογες προσπάθειες των αρμόδιων υπηρεσιών, η εκτέλεση της απέλασης, μολονότι είναι δυνατή, καθυστερεί, επειδή ο αλλοδαπός αρνείται να συνεργασθεί ή καθυστερεί η λήψη των αναγκαίων εγγράφων από τρίτες χώρες. Υπό τις ίδιες προϋποθέσεις και σε εντελώς εξαιρετικές

περιπτώσεις, όταν αναμένεται η εκτέλεση της απέλασης σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά την πάροδο του έτους, η κράτηση μπορεί να παραταθεί για έξι ακόμη μήνες.»

Ωστόσο το ανώτατο όριο των 18 μηνών είναι και πάλι αρκετά μεγάλο διάστημα για την παραμονή σε χώρους όπου έχουν σχεδιαστεί όπως έχει κρίνει το ΕΔΔΑ για βραχύχρονες κρατήσεις, πόσο μάλλον όταν οι συνθήκες κράτησης συνιστούν πολλές φορές απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση κατά το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Επιπλέον το χρονικό όριο των 18 μηνών δεν συνάδει με τον σκοπό της διοικητικής κράτησης. Σημειώνεται ότι η κράτηση στην Ελλάδα έχει κριθεί συστηματική, εκτεταμένη και αδιάκριτη⁵¹².

Η πρακτική της συστηματικής κράτησης είναι αντίθετη με τις αρχές της αναγκαιότητας, του εύλογου και της αναλογικότητας. Η διοικητική κράτηση πρέπει να αποτελεί εξαιρετικό μέτρο και έσχατη λύση, εφόσον δεν μπορούν να επιβληθούν άλλα, λιγότερο επαχθή μέτρα που να υπηρετούν τον επιδιωκόμενο νόμιμο σκοπό. Τέτοια εναλλακτικά της κράτησης μέτρα είναι, για παράδειγμα, η τακτική εμφάνιση ενώπιον των αρχών, η υποχρέωση παραμονής σε ορισμένο μέρος ή η καταβολή οικονομικής εγγύησης. Η μη εφαρμογή εναλλακτικών μέτρων, η έλλειψη αποτελεσματικού δικαστικού ελέγχου, καθώς και η υπερβολική διάρκεια της κράτησης μπορεί να καταστήσει αυθαίρετη την κράτηση ενός ατόμου.

Η κράτηση μέχρι 18 μήνες, σε συνθήκες που μερικές φορές είναι χειρότερες από αυτές μιας κανονικής φυλακής, μπορεί να θεωρηθεί ως τιμωρία που επιβάλλεται σε ένα άτομο χωρίς να έχει διαπράξει κανένα έγκλημα. Την ανάγκη για αναθεώρηση της πολιτικής συστηματικής διοικητικής κράτησης των παράτυπων μεταναστών και των αιτούντων άσυλο, καθώς και για εξάντληση των προσπαθειών αναζήτησης εναλλακτικών της κράτησης μέτρων, σε κάθε ατομική περίπτωση, έχουν επανειλημμένα επισημάνει αρμόδιοι διεθνείς οργανισμοί, σε συστάσεις τους προς την Ελληνική Κυβέρνηση.

Οι συνθήκες διοικητικής κράτησης στην Ελλάδα έχουν κατά καιρούς περιγραφεί με ιδιαίτερα μελανά χρώματα τόσο από διεθνείς οργανισμούς όσο και από μη κρατικές οργανώσεις. Η παντελής έλλειψη μέριμνας από τις αρχές στα θύματα βασανιστηρίων και η συστηματική και μακρόχρονη κράτηση ανηλίκων έως ότου να βρεθεί «χώρος φιλοξενίας» είναι μόνιμη επωδός όλων των σχετικών εκθέσεων. Επιπλέον ο εγκλεισμός είναι η κύρια πηγή των προβλημάτων υγείας. Οι επιπτώσεις του εγκλεισμού στην υγεία επιτείνονται από τις ανεπαρκείς συνθήκες και τη μεγάλη διάρκεια της κράτησης και το έλλειμμα περίθαλψης και εξειδικευμένων υπηρεσιών για ευάλωτες ομάδες.⁵¹³

⁵¹² Κουτσουράκη Ε., Η κατάσταση στην Ελλάδα: συστηματική, εκτεταμένη, αδιάκριτη κράτηση, Η διοικητική κράτηση αλλοδαπών, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, 15-16 Σεπτεμβρίου 2014, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 75 επ.

⁵¹³ Κοτσιώνη Ι., Γιατροί χωρίς Σύνορα, Ελληνικό Τμήμα, Η διοικητική κράτηση αλλοδαπών, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, 15-16 Σεπτεμβρίου 2014, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 193 επ.

Όσον αφορά στις συνθήκες κράτησης, έχουν αποτελέσει αντικείμενο έντονης κριτικής, αλλά και καταδίκης της Ελλάδας σε μια σειρά υποθέσεις, από εθνικά και ευρωπαϊκά δικαιοδοτικά όργανα. Αρκεί να αναφερθεί κανείς στις 11 καταδικαστικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο διάστημα 2009-2012. Πρόσφατες εκθέσεις της Ομάδας Εργασίας του ΟΗΕ για την Αυθαίρετη Κράτηση, του Ειδικού Εισηγητή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Μεταναστών και της Επιτροπής του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Μετανάστευση, τους Πρόσφυγες και τους Εκτοπισμένους, που επισκέφτηκαν το διάστημα Δεκεμβρίου 2012 – Ιανουαρίου 2013 κρατητήρια αστυνομικών τμημάτων αλλά και οργανωμένα κέντρα κράτησης, κάνουν λόγο για συνθήκες κράτησης ακατάλληλες ή που υπολείπονται κατά πολύ των διεθνών προδιαγραφών για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Οι συνθήκες κράτησης δεν αφορούν μόνο στις υλικές εγκαταστάσεις. Περιλαμβάνουν και όλες εκείνες τις απαραίτητες υποστηρικτικές δομές και υπηρεσίες για να εξασφαλίζουν αξιοπρεπή διαβίωση, κατάλληλες συνθήκες υγιεινής και καθαριότητας, πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, επαρκή και κατάλληλη σίτιση και ρουχισμό, στρώματα και κλινοσκεπάσματα, τακτικό προαυλισμό, δυνατότητα επικοινωνίας του κρατούμενου με τους οικείους του και με δικηγόρο, διερμηνεία σε γλώσσα που να κατανοεί, ενημέρωση για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, κοινωνική και ψυχολογική στήριξη (ειδικά αν πρόκειται για ευάλωτες ομάδες) και μια σειρά άλλα αυτονόητα αλλά, δυστυχώς, όχι εξασφαλισμένα.

Οι κατάλληλες συνθήκες συνιστούν προϋπόθεση για την επιβολή της κράτησης. Αυτό αποτυπώνεται και σε σχετική διάταξη του ν. 3907/2011, που ορίζει ότι: «Σε κάθε περίπτωση, για την επιβολή ή τη συνέχιση του μέτρου της κράτησης λαμβάνεται υπόψη η διαθεσιμότητα κατάλληλων χώρων κράτησης και η δυνατότητα εξασφάλισης αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης για τους κρατούμενους». Ανάλογη διατύπωση περιλαμβάνεται και στο σχετικό με την κράτηση των αιτούντων άσυλο άρθρο του Π.Δ. 113/2013. Η σημαντική αυτή διάταξη πρέπει να εφαρμόζεται ως κατευθυντήρια γραμμή για την αποφυγή επιβολής ή παράτασης της κράτησης, στις περιπτώσεις που οι συνθήκες αξιοπρεπούς διαβίωσης δεν είναι εξασφαλισμένες.

Αξίζει ακόμη να αναφερθούμε στη σημαντικότερη, από 2/10/2012, απόφαση υπ' αριθ. 682/2012 του Μονομελούς Πλημμελειοδικείου Ηγουμενίτσας, που αφορούσε απόδραση 17 αλλοδαπών από τα κρατητήρια της αστυνομικής διεύθυνσης Θεσπρωτίας. Το δικαστήριο έκρινε πως «οι συνθήκες κράτησης που βίωναν οι κρατούμενοι [...] ήταν άθλιες και άκρως επικίνδυνες για ανθρώπινα όντα», πως οι κρατούμενοι «απέδρασαν για να αποτρέψουν σοβαρό και

αναπότρεπτο με άλλα μέσα κίνδυνο που απειλούσε χωρίς δική τους υπαιτιότητα την υγεία τους» και ως εκ τούτου αποφάσισε την άρση του καταλογισμού της άδικης πράξης της απόδρασης.

Σημειώνεται ότι παρά τον δικαστικό έλεγχο της απόφασης διοικητικής κράτησης από τον αρμόδιο διοικητικό δικαστή, ο αυτεπάγγελτος έλεγχος για την συνέχιση ή μη της κράτησης είναι τυπικός με αποτέλεσμα τη συνέχιση της κράτησης ενώ οι αποφάσεις επί των αντιρρήσεων της κράτησης είναι αντιφατικές⁵¹⁴. Αυτό σε συνδυασμό με την απόλυτη αδυναμία επανεκτίμησης της απόφασης σε εθνικό πλαίσιο γεννούν ένα ζήτημα ασφάλειας δικαίου και αδυναμίας πρόβλεψης του διοικουμένου σε ό,τι αφορά την εφαρμογή δικαίου, που δύσκολα συμβαδίζουν με την απαίτηση νομικής ασφάλειας, που επιβάλλει το Κράτος Δικαίου.⁵¹⁵

Αξίζει επιπλέον να γίνει αναφορά στην ιστορική υπ' αρ.44/2014 Γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους την οποία είχε συνυπογράψει ο τότε Υπουργός Δημόσιας Τάξης με τα γνωστά από το Νόμο αποτελέσματα ως προς την εφαρμογή της από την Διοίκηση και μικρού μέρος της νομολογίας των αντιρρήσεων είχε κρίνει ότι για τους μη «νόμιμους αλλοδαπούς» μετά το πέρας του δεκαοκτάμηνου που αποτελεί τον μέγιστο χρόνος κράτησης, δύναται να διαταχθεί ως περιοριστικό μέτρο μέχρι να ολοκληρωθεί η εκτέλεση της αποφάσεως επιστροφής τους, η οποία είναι ανέφικτη αποκλειστικά από υπαιτιότητά τους.

Στην αιτιολογία της συγκεκριμένης γνωμοδότησης αναφερόταν ότι με την άρση της κράτησης πέραν του 18μήνου κινδυνεύει το δημόσιο συμφέρον και ο σκοπός της ενωσιακής και εθνικής νομοθεσίας αφού οδηγούμεθα σε έμμεση «νομιμοποίηση» της παραμονής των μη νομίμων μεταναστών στο εσωτερικό, ενώ παράλληλα εκτιμάται με βεβαιότητα ότι η απελευθέρωση αυτή θα οδηγήσει αναπόφευκτα στην ραγδαία αύξηση του πληθυσμού τους, με τις εντεύθεν δυσμενείς συνέπειες στη δημόσια τάξη και ασφάλεια, λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη ότι οι μετανάστες αυτοί στερούνται πόρων για την διαβίωσή τους. Αντίθετα, με την υποχρεωτική διαμονή των παρανόμων αλλοδαπών στα προαναχωρησιακά κέντρα μέχρι να επιστρέψουν, οικεία βουλήσει, προστατεύεται συγχρόνως με το με το δημόσιο συμφέρον, αφού πρόκειται για ευάλωτα άτομα, χωρίς μόνιμη διαμονή, χωρίς δυνατότητα να εργασθούν και κινδυνεύουν να πέσουν σε μεγάλη ένδεια ή σε παράνομα κυκλώματα εκμεταλλεύσεώς τους. Από τη γνωμοδότηση αυτή σύμφωνα με την οποία εισήγαγε τότε την επ' αόριστον κράτηση από την Ελληνική Διοίκηση με την εφαρμογή της από ύστερα από την συνυπογραφή της από τον

⁵¹⁴ Τσίτσου Μ, Εφέτης Δ.Δ., Ο δικαστικός έλεγχος της απόφασης διοικητικής κράτησης υπηκόου τρίτης χώρας Η διοικητική κράτηση αλλοδαπών, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, 15-16 Σεπτεμβρίου 2014, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 193 επ.

⁵¹⁵ Α. Κωνσταντίνου, Ο δικαστικός έλεγχος της κράτησης υπηκόου τρίτης χώρας. Η διοικητική κράτηση αλλοδαπών, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, 15-16 Σεπτεμβρίου 2014, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 211

Υπουργό Δημόσιας Τάξης η Διοίκηση ποινικοποιούσε την μη συμμόρφωση και αυτόβουλη συνεργασία για την «οικειοθελή» τους απομάκρυνση με την επ' αόριστον κράτηση⁵¹⁶

Εν κατακλείδι οι σχετικές διοικητικές αποφάσεις του αρμόδιου αστυνομικού διευθυντή, που διατάσσουν την διοικητική κράτηση, πλην της αντισυνταγματικότητας των διατάξεων στις οποίες ερείδονται, δεν είναι στο σύνολό τους αιτιολογημένες. Πρέπει πρώτα να αιτιολογείται η αναγκαιότητα κράτησης εξετάζοντας κάθε περίπτωση ξεχωριστά και αφού αυτή κριθεί αναγκαία να εφαρμόζονται εναλλακτικά της κράτησης μέτρα. Τα μέτρα αυτά δεν εφαρμόστηκαν ποτέ έως σήμερα στην ελληνική επικράτεια. Παράλληλα ο δικαστικός έλεγχος τόσο ο αυτεπάγγελος για την συνέχιση της κράτησης όσο και στις αντιρρήσεις κατά κράτησης είναι ιδιαίτερα πλημμελής και αναποτελεσματικός⁵¹⁷. Ως προς δε την εξέταση των συνθηκών κράτησης ένας μεγάλος αριθμός αποφάσεων είτε δεν τις λαμβάνει υπ' όψιν του είτε θεωρεί ότι δεν αποδεικνύονται από τον διάδικο, ενώ εμπεριστατωμένες επίσημες εκθέσεις μαρτυρούν περί του αντιθέτου.

Οι αλλοδαποί είτε χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα είτε ως αιτούντες άσυλο θεωρούνται και αντιμετωπίζονται ως εγκληματίες, η διοικητική κράτηση ως ποινή ή ως μέτρο επιτήρησής τους και απομόνωσής τους από το κοινωνικό σύνολο. Σχετικές διατάξεις για τους αιτούντες άσυλο παρατείνουν την κράτησή τους μέχρι το πέρας της διαδικασίας αναφέροντας ως δικαιολογία την αποτελεσματικότερη ολοκλήρωση της διαδικασίας ασύλου. Το οξύμωρο των ως άνω διατάξεων κάνει τραγικό το γεγονός ότι λόγω της πλημμελούς έως αδύνατης πρόσβασης στη υποβολή αιτήματος ασύλου στην Αθήνα, μεγάλος αριθμός προσφύγων συλλαμβάνονται χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα και υποβάλλουν αίτημα ασύλου όντας κρατούμενοι. Ως «τιμωρία» για την άσκηση του δικαιώματός τους αυτού κρατούνται αρκετές φορές περισσότερο από τα πρόσωπα, που δεν δικαιούνται διεθνούς προστασίας και δεν ζητούν άσυλο.

Η βιβλιογραφία για τις συνέπειες της κράτησης στον ψυχισμό των προσώπων που την υφίστανται είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Στην διοικητική κράτηση έχουμε αποδεδειγμένα και πρόσωπα που υπήρξαν θύματα βασανιστηρίων στη χώρα τους κατά συνέπεια ο επανατραυματισμός τους είναι αναπόφευκτος. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η επέκταση του ορίου της σε δώδεκα μήνες, οι θέσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και η δυστροπία που φτάνει στην άρνηση σε πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η Ελλάδα να εφαρμόσουν οι αρχές τα εναλλακτικά της διοικητικής κράτησης μέτρα κλονίζουν τα θεμέλια μιας ουμανιστικής Ευρώπης. Παράλληλα θέτουν σε κίνδυνο το ίδιο το κράτος δικαίου.

⁵¹⁶ Σ. Κουλοχέρης Το προφίλ του διοικητικά κρατούμενου στην Ελλάδα Η διοικητική κράτηση αλλοδαπών, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, 15-16 Σεπτεμβρίου 2014, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 35 επ.

⁵¹⁷ Βλ άρθρα Ε. Κουτσουράκη και Α. Κωνσταντίνου, όπως παραπάνω σ. 75 επ., και 201 επ., καθώς και παράρτημα νομολογίας σ. 215 επ.

Σημειώνεται τέλος ότι η υπόθεση Kaja κατά Ελλάδος, η οποία κατέληξε με την καταδικαστική για την Ελλάδα απόφαση του ΕΔΔΑ, αποτελεί μια καθημερινή ιστορία που αφορά εκατοντάδες, αν όχι χιλιάδες κρατούμενους της Ελληνικής Αστυνομίας σε χώρους ακατάλληλους για μακροχρόνια κράτηση. Οι κρατούμενοι αυτοί παραμένουν εκεί πολλές εβδομάδες, και συχνά μήνες, μέχρι να μεταφερθούν αλλού ή να απελαθούν από τη χώρα. Το ΕΔΔΑ κλήθηκε να κρίνει κατά πόσο οι συνθήκες κράτησης στα κρατητήρια της Ασφάλειας Λάρισας συνάδουν με την υποχρέωση των κρατικών αρχών να μεταχειρίζονται τους κρατούμενους με σεβασμό στην αξιοπρέπειά τους, χωρίς δηλαδή να ασκούν πρακτικές που αποτελούν βασανιστήριο, εξευτελιστική ή απάνθρωπη μεταχείριση. Η υπόθεση αφορούσε την τρίμηνη κράτηση σε κρατητήριο του ισογείου της Υποδιεύθυνσης Αλλοδαπών Λάρισας στα τέλη του 2003.

Ο προσφεύγων επικαλέστηκε παραβίαση των υποχρεώσεων της Ελλάδας σύμφωνα με το την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, καθώς κρατήθηκε άδικα επί μακρόν σε συνθήκες απαράδεκτες, από άποψη σωματικής και ψυχικής υγιεινής, με αποτέλεσμα να αποπειραθεί να αυτοκτονήσει. Κατόπιν επίσκεψης κλιμακίου του ΕΔΔΑ στη Λάρισα και αφού ελήφθησαν υπόψιν οι προδιαγραφές που οφείλουν να τηρούν οι χώροι (βραχείας) κράτησης της Αστυνομίας, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «το γεγονός της παραμονής του προσφεύγοντα στον επίδικο χώρο κράτησης επί τρίμηνο αποτελεί εξευτελιστική μεταχείριση με την έννοια του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ», εμμένοντας σε παλαιότερες, από το 2001 εκδοθείσες, καταδικαστικές για την Ελλάδα αποφάσεις του, ήτοι στις υποθέσεις Dougoz κατά Ελλάδας και Peers κατά Ελλάδας. Σύμφωνα με την απόφαση του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, οι συνθήκες οι οποίες συνιστούν εξευτελιστική μεταχείριση σε περίπτωση μακροχρόνιας κράτησης σε χώρο ο οποίος διαμορφώθηκε για κράτηση βραχείας διάρκειας είναι η έλλειψη: α) Δυνατότητας προαυλισμού και σωματικής άσκησης, β) Δυνατότητας επικοινωνίας με τον έξω κόσμο μέσω τηλεόρασης και ραδιοφώνου, γ) Εστίασης και παροχής ικανοποιητικής τροφής, εφόσον στους κρατούμενους των κρατητηρίων της Αστυνομίας σε όλη την Ελλάδα παρέχεται το ποσό των 5 ευρώ ημερησίως για την κάλυψη των διατροφικών τους αναγκών με δική τους πρωτοβουλία.

Επομένως διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν αρκετά προβλήματα στη ελληνική νομοθεσία που αφορά την απέλαση και τη διοικητική κράτηση αλλοδαπών. Ειδικότερα προτείνεται:

-Να διευρυνθούν τα κωλύματα απελάσεων (άρθ 79 Ν.3386/05) ώστε να συνιστά κώλυμα απελάσεως συνολικά η ανηλικότητα, χωρίς τις προϋποθέσεις που τώρα τίθενται.

-Να καταργηθεί η περ γ' του αρθ.76 παρ.1 ή τουλάχιστον η κρίση περί επικινδυνότητας να ανατεθεί σε δικαστικό όργανο.

-Να καταργηθεί η κράτηση ενόψει διοικητικής απέλασης ως στέρηση της ελευθερίας που επιβάλλεται χωρίς να καλύπτεται από τα εχέγγυα του άρθ. 6 Συντ. Όταν επιβάλλεται, αυτό να γίνεται με εξαιρετική φειδώ και κατόπιν ενδελεχούς εξατομικευμένης κρίσης.

-Να αίρεται αυτοδικαίως η κράτηση όταν έχει εκδοθεί προσωρινή διαταγή κατόπιν ασκηθείσης από τον αλλοδαπό αίτησης ακύρωσης και αίτησης αναστολής, χωρίς να απαιτείται νέα δικαστική κρίση κατόπιν διαδικασίας υποβολής αντιρρήσεων.

-Να επιστρέψει η αρμοδιότητα της εκδίκασης της ενδικοφανούς προσφυγής κατά της διοικητικής απέλασης στον ΓΓ της Περιφέρειας, όπως συνέβαινε επί ισχύος του Ν. 2910/2001 και πριν ο Ν.3386/05 μεταφέρει αυτή την αρμοδιότητα στο Διευθυντή της Διεύθυνσης ή Υποδιεύθυνσης Αλλοδαπών της Ελληνικής Αστυνομίας

-Να κατοχυρωθεί δια της έμπρακτης εφαρμογής της η πραγματικά απρόσκοπτη είσοδος δικηγόρων, εκπροσώπων κοινωνικών-ανθρωπιστικών οργανώσεων και τοπικής κοινωνίας στους χώρους κράτησης, είτε αυτοί είναι χώροι κράτησης σε παραμεθόριες περιοχές εισόδου, είτε χώροι κράτησης σε αστυνομικές υπηρεσίες στην ενδοχώρα.⁵¹⁸

19.4. Η έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας όσον αφορά τη διοικητική κράτηση και απέλαση παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα

Η Διεθνής Αμνηστία τονίζει στην έκθεση της ότι οι ελληνικές αρχές πρέπει να προβούν σε εκτενή αναθεώρηση του νομικού πλαισίου, των πολιτικών και των πρακτικών που αφορούν την κράτηση των παράτυπων μεταναστών και των αιτούντων άσυλο. Οι αιτούντες άσυλο και οι παράτυποι μετανάστες, συμπεριλαμβανόμενων των ασυνόδευτων παιδιών, κρατούνται συστηματικά στα σημεία εισόδου της χώρας και, μέσα σε τρεις ημέρες, εκδίδεται απόφαση διοικητικής απέλασής τους⁵¹⁹. Συνήθως, η απόφαση απέλασης συνοδεύεται από απόφαση συνέχισης της κράτησης και δεν εξετάζονται εναλλακτικές της κράτησης.⁵²⁰

Αιτούντες άσυλο και παράτυποι μετανάστες έχουν διαμαρτυρηθεί για την έλλειψη ενημέρωσης σχετικά με το λόγο και/ή τη διάρκεια της κράτησής τους, καθώς και τις διαδικασίες ασύλου και απέλασης, τις αιτίες μεταγωγής σε άλλα κέντρα κράτησης μεταναστών και το ότι

⁵¹⁸ Α. Μανιτάκης, Κράτος Δικαίου και έλεγχος συνταγματικότητας των νόμων, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1994

⁵¹⁹ Βλ. Διεθνής Αμνηστία, Ελλάδα: Μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας – Τα δικαιώματα των αλλοδαπών και των μειονοτήτων παραμένουν στο ημίφως, Οκτώβριος 2005 (AI Index: EUR 25/016/2005).

⁵²⁰ Επιπρόσθετα, το νομοθετικό πλαίσιο για την κράτηση των μεταναστών, μαζί με το ανεπαρκές σύστημα επιτροπείας και τα περιορισμένα ειδικά κέντρα υποδοχής όπου θα μπορούσαν να μεταφερθούν τα ασυνόδευτα παιδιά, έχει ως αποτέλεσμα να υπάρχουν περιπτώσεις όπου τέτοια παιδιά κρατούνται επί μακρόν σε ανεπαρκείς ή κακές συνθήκες. Ευάλωτες ομάδες όπως θύματα βασανιστηρίων ή εμπορίας ανθρώπων, και έγκυοι γυναίκες, επίσης κρατούνται.

δεν τους εξηγούν ή δεν μεταφράζουν έγγραφα που εκδίδονται στα ελληνικά και τα οποία καλούνται να υπογράψουν. Επιπλέον, η παρατεταμένη κράτηση και οι κακές συνθήκες κράτησης λειτουργούν αποτρεπτικά για τα άτομα που σκοπεύουν να υποβάλουν αίτηση ασύλου ή για τους αιτούντες άσυλο που έχουν ήδη υποβάλει αίτηση ασύλου.

Στην συντριπτική πλειονότητα των χώρων κράτησης που επισκέφτηκαν οι εκπρόσωποι της Διεθνούς Αμνηστίας, οι συνθήκες κυμάνθηκαν από ανεπαρκείς ως πολύ κακές. Η Διεθνής Αμνηστία εξακολούθησε να λαμβάνει καταγγελίες για κακομεταχείριση από το λιμενικό σώμα και την αστυνομία, καθώς και καταγγελίες για απάνθρωπη μεταχείριση κατά τη μεταγωγή από το ένα κέντρο κράτησης στο άλλο.

Επιπρόσθετα, τον Ιούνιο του 2009, η Διεθνής Αμνηστία εξέφρασε ανησυχίες για τις νομοθετικές τροπολογίες που αύξαναν την μέγιστη περίοδο της διοικητικής κράτησης από τρεις σε έξι μήνες, με τη δυνατότητα περαιτέρω παράτασης έως 12 μήνες, καθιστώντας δυνατή μια συνολική περίοδο κράτησης 18 μηνών. Και άλλοι βασικοί παράγοντες σ' αυτόν τον τομέα απηχούν τις ανησυχίες της Διεθνούς Αμνηστίας. Για παράδειγμα, τα πορίσματα του ΕΔΔΑ στην υπόθεση S.D. εναντίον Ελλάδας θέτουν σοβαρά ερωτήματα για τη συμβατότητα μεταξύ της ισχύουσας νομοθεσίας που επιτρέπει τη συνέχιση της κράτησης αιτούντων άσυλο οι οποίοι έχουν υποβάλει αίτηση για άσυλο, ενώ βρίσκονται υπό διοικητική κράτηση, και του διεθνούς δικαίου ανθρώπινων δικαιωμάτων.⁵²¹ Τον Ιούλιο του 2009, ο Συνήγορος του Πολίτη ζήτησε την επαναξιολόγηση των σχετικών διατάξεων υπό το φως της παραπάνω απόφασης.⁵²²

Η κυβέρνηση πρέπει επίσης να αντιμετωπίσει τις υπάρχουσες ανεπάρκειες της ισχύουσας νομοθεσίας συμπεριλαμβανομένων των διατάξεων που ποινικοποιούν την παράτυπη είσοδο και έξοδο από τη χώρα, την διάταξη που επιτρέπει τη διοικητική απέλαση κάποιου, αν διώκεται για

⁵²¹ Στην υπόθεση S.D. εναντίον Ελλάδας, το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι το Προεδρικό Διάταγμα 61/1999 (σε ισχύ κατά τη χρονική στιγμή που έλαβαν χώρα τα ουσιαστικά γεγονότα της υπόθεσης) δεν περιείχε ρητή διάταξη όσον αφορά τη νομιμότητα της κράτησης εκείνων που έχουν υποβάλει αίτηση για άσυλο. Συνέχισε σημειώνοντας ότι ο Ελληνικός νόμος όριζε ότι η κράτηση για τον σκοπό της διοικητικής απέλασης θα μπορούσε να δικαιολογηθεί μόνο όταν είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί η απέλαση, και επέστησε την προσοχή στο γεγονός ότι ένας αιτών άσυλο δεν θα μπορούσε να απελαθεί μέχρι να εκδοθεί απόφαση επί της αίτησης ασύλου (Απόφαση της 11ης Ιουνίου 2009, παρ. 62).

⁵²² Επιπλέον, η διαμαρτυρία παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο στη Βέννα το Φεβρουάριο του 2010 για τη διάρκεια και τις συνθήκες κράτησης, η απεργία πείνας που πραγματοποίησαν παράτυποι μετανάστες στη Σάμο τον Απρίλιο του 2010 διαμαρτυρόμενοι για τη διάρκεια της κράτησής τους, η έλλειψη διαφάνειας για τις διαδικασίες προσδιορισμού της εθνικότητάς τους και η έλλειψη εγγυήσεων κατά τη διάρκεια της απέλασης, καθώς και οι κακές συνθήκες που κατ' επανάληψη διαπιστώθηκαν στον χώρο κράτησης του αεροδρομίου Αθηνών καταδεικνύουν την ανάγκη για άμεσες αλλαγές στο νόμο και την πρακτική της κράτησης των μεταναστών, καθώς και για πραγματικές βελτιώσεις των συνθηκών στους χώρους κράτησης.

αδίκημα που τιμωρείται με ποινή τουλάχιστον τριών μηνών, καθώς και της έλλειψης αποτελεσματικών μηχανισμών προσφυγής εναντίον μιας διαταγής απέλασης και διαμαρτυρίας για τις συνθήκες κράτησης.

Σχετικά με την κράτηση προσφύγων και αιτούντων άσυλο η Διεθνής Αμνηστία τονίζει ότι θα πρέπει να τερματιστεί η κράτηση των αιτούντων άσυλο για μεταναστευτικούς σκοπούς στο νόμο και στην πράξη, σε εναρμόνιση με τα διεθνή πρότυπα ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ορίζουν ότι η κράτηση αυτή χρησιμοποιείται μόνο στις πιο εξαιρετικές περιστάσεις καθώς και να εξασφαλιστεί ότι οι αιτούντες άσυλο και οι πρόσφυγες δεν τιμωρούνται για παράτυπη είσοδο ή διαμονή, συμπεριλαμβανομένης της μη επιβολής ποινών ή κράτησης. Επισημαίνει ακόμα την ανάγκη συμμόρφωσης της εθνικής νομοθεσίας και των πρακτικών κράτησης των αιτούντων άσυλο με την απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση S.D. εναντίον Ελλάδας.

Εκτός των άλλων, τονίζει ότι θα πρέπει να διασφαλιστεί ότι εάν λαμβάνει χώρα κράτηση, η απόφαση για κράτηση θα στηρίζεται σε εξατομικευμένη εκτίμηση, που θα περιλαμβάνει την προσωπική ιστορία, και τον κίνδυνο διαφυγής του ατόμου. Επιπλέον, θα πρέπει η απόφαση για κράτηση να επανεξετάζεται αυτόματα και περιοδικά με βάση σαφή νομικά κριτήρια, συμπεριλαμβανομένου όταν κάποιος υποβάλει αίτηση για άσυλο. καθώς και οι μετανάστες και οι αιτούντες άσυλο που στερούνται της ελευθερίας τους να ενημερώνονται σε γλώσσα που κατανοούν, εάν είναι δυνατόν γραπτώς, για τους λόγους στέρησης της ελευθερίας τους, τους διαθέσιμους μηχανισμούς προσφυγής και τους κανονισμούς της εγκατάστασης όπου κρατούνται. Οι κρατούμενοι μετανάστες πρέπει επίσης να έχουν τη δυνατότητα να προσφύγουν σε δικαστήριο και να αμφισβητήσουν αποτελεσματικά τη νομιμότητα της κράτησής τους, και να τους παρέχεται δωρεάν βοήθεια διερμηνέα και νομικού συμβούλου κατά τη διάρκεια της διαδικασίας. Για τον σκοπό αυτό η κυβέρνηση πρέπει να τροποποιήσει τη νομοθεσία προκειμένου να συμμορφωθεί με την απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση SD εναντίον Ελλάδας, για να εξασφαλιστεί ότι η νομιμότητα της αποφάσεως για την κράτηση μπορεί να προσβληθεί στα δικαστήρια.

Θα πρέπει ακόμη να παρέχεται σε όλους τους μετανάστες και αιτούντες άσυλο αποτελεσματική πρόσβαση σε ένδικα μέσα κατά των αποφάσεων διοικητικής κράτησης και απέλασης, συμπεριλαμβανομένης της παροχής δωρεάν νομικής βοήθειας και επαρκούς διερμηνείας όπου χρειάζεται καθώς και να εισαχθεί στην ελληνική νομοθεσία ένας αποτελεσματικός μηχανισμός με τον οποίο οι αιτούντες άσυλο και οι παράτυποι μετανάστες θα μπορούν να αναφέρουν παράπονα για τις συνθήκες κράτησης ενώπιον ενός ανεξάρτητου και αμερόληπτου οργάνου. Θα πρέπει επίσης να διασφαλιστεί ότι η κράτηση λαμβάνει χώρα πάντα για το μικρότερο δυνατό χρονικό διάστημα και ότι η μέγιστη διάρκεια της κράτησης που προβλέπεται από το νόμο είναι εύλογη.

Όσον αφορά τους ισχυρισμούς περί κακομεταχείρισης θα πρέπει να διεξάγονται άμεσες, αμερόληπτες και πλήρεις έρευνες των αιτούντων ασύλου και παράτυπων μεταναστών από τα όργανα επιβολής του νόμου. Τέλος, όσον αφορά την απέλαση επισημαίνει ότι θα πρέπει να καταργηθεί το Άρθρο 76(1)(γ) του Νόμου 3386/2005 που προβλέπει την διοικητική απέλαση αλλοδαπών υπηκόων απλώς και μόνο αν τους έχει ασκηθεί ποινική δίωξη για αδίκημα που τιμωρείται τουλάχιστον με ποινή φυλάκισης τριών μηνών. Εκτός των άλλων θα πρέπει οι διαδικασίες απέλασης να περιέχουν επαρκείς διαδικαστικές εγγυήσεις, συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας ατομικής προσφυγής κατά της απόφασης απέλασης, πρόσβασης σε αρμόδιες υπηρεσίες διερμηνείας και νομικής στήριξης, και δυνατότητας επανεξέτασης, ιδανικά δικαστικής επανεξέτασης, μιας αρνητικής απόφασης καθώς και να σταματήσει αμέσως και να διερευνηθεί η πρακτική του να δίνονται σε παράτυπους μετανάστες προχρονολογημένα υπηρεσιακά σημειώματα, με προγενέστερη ημερομηνία απελευθέρωσης.⁵²³

⁵²³<https://www.amnesty.gr/news/articles/article/5561/ellada-systimatiki-kratisi-paratypon-metanaston-kai-aitoynton-asylo-se>

20. Η δράση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και η Δημόσια Δήλωση για την Ελλάδα

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (CPT, European Committee for the Prevention of Torture) έχει πραγματοποιήσει δώδεκα συνολικά επισκέψεις στην Ελλάδα και έχει υποβάλλει τις αντίστοιχες εκθέσεις με εκτενή αναφορά των συνθηκών κράτησης σε περισσότερους από εκατό χώρους κράτησης και φυλακές της χώρας. Για πρώτη φορά όμως, στις 15-3-2011, προέβη σε Δημόσια Δήλωση, στην οποία εξέθεσε τις τραγικές συνθήκες που επικρατούν στο σωφρονιστικό μας σύστημα αλλά και στα καταστήματα κράτησης των παράνομων μεταναστών⁵²⁴. Στη Δημόσια Δήλωση η Επιτροπή ανέφερε ότι η συνεχιζόμενη απουσία δράσης για να βελτιωθεί η κατάσταση σύμφωνα με τις προγενέστερες συστάσεις της Επιτροπής όσον αφορά την κράτηση παρανόμων μεταναστών και την κατάσταση του σωφρονιστικού συστήματος δεν άφησε στην Επιτροπή άλλη επιλογή από το να καταφύγει στο εξαιρετικό μέτρο της έκδοσης της συγκεκριμένης Δημόσιας Δήλωσης.

Στην έκθεση που συντάχθηκε μετά από την επίσκεψή της στην Ελλάδα το 1997, η CPT εξέφραζε ήδη την ανησυχία της όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίον οι ελληνικές αρχές αντιμετώπιζαν την κράτηση των παρανόμων μεταναστών. Η Επιτροπή κατέστησε σαφές ότι η κράτηση παρανόμων μεταναστών «επί εβδομάδες ή και μήνες σε εντελώς ακατάλληλους χώρους, με ανεπαρκή φωτισμό και/ή αερισμό και χωρίς να τους προσφέρεται η δυνατότητα καθημερινής άσκησης σε εξωτερικό χώρο ή οι στοιχειώδεις δραστηριότητες απασχόλησης κατά τη διάρκεια της ημέρας είναι απαράδεκτη και θα μπορούσε να θεωρηθεί ακόμη και απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση».

Στα αστυνομικά τμήματα και στα τμήματα συνοριακής φύλαξης συνέχιζαν σύμφωνα με την Δημόσια Δήλωση να κρατούνται ακόμη περισσότεροι παράνομοι μετανάστες σε ακόμη χειρότερες συνθήκες. Η CPT έχει κατ' επανάληψη τονίσει την ανάγκη να θεραπευθούν οι διαρθρωτικές αδυναμίες στην πολιτική κράτησης της Ελλάδας. Παρά ταύτα, ως προς τις πολύ σοβαρές ανησυχίες που διατύπωσε, η Επιτροπή προσέκρουσε στην αδράνεια των ελληνικών αρχών. Το αυτό ισχύει όσον αφορά την κατάσταση στις φυλακές. Καμία ενέργεια δεν έχει γίνει στην κατεύθυνση της συμμόρφωσης με τις επανειλημμένες συστάσεις της CPT για τη βελτίωση της κατάστασης στις εγκαταστάσεις που επισκέφθηκε το κλιμάκιο.

Ενώ όμως η Δημόσια Δήλωση έλαβε χώρα το 2011, η Ελλάδα δε φάνηκε να υλοποιεί τις συστάσεις της και έτσι στις 16-10-2014 η Επιτροπή δημοσίευσε τα αποτελέσματα της επίσκεψής της στη χώρα μας (από τον Απρίλιο του 2013) σε μία έκθεση - καταπέλτη για τη χειροτέρευση των συνθηκών κράτησης. Έτσι εξέφρασε εκ νέου τη σοβαρή ανησυχία της σχετικά με την

⁵²⁴ Βλ. το πλήρες κείμενο δημοσιευμένο στην επίσημη ηλεκτρονική ιστοσελίδα της CPT: www.cpt.coe.int.

έλλειψη αποτελεσματικής δράσης για την αντιμετώπιση των συστημικών αδυναμιών που διαπιστώθηκαν, ιδίως όσον αφορά τις συνθήκες κράτησης των παράνομων μεταναστών. Οι διαπιστώσεις της αντιπροσωπείας της Επιτροπής εστίασαν στην ανάγκη της επανεξέτασης της λειτουργίας της ποινικής δικαιοσύνης, του ασύλου και των συστημάτων διαχείρισης της μετανάστευσης, προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι σε όλα τα άτομα, και κυρίως στους αλλοδαπούς, θα παρέχονται όλες οι νομικές εγγυήσεις που θα περιβάλλουν τη προσαγωγή, σύλληψη και κράτηση. Εν κατακλείδι, η Επιτροπή έκανε συγκεκριμένες συστάσεις, προτάσεις και σχόλια σχετικά με τους τρόπους και τα μέσα βελτίωσης των συνθηκών κράτησης στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, σχετικά με τα βασανιστήρια και την εν γένει κακομεταχείριση οι προτάσεις στις οποίες κατέληξε έχουν ως εξής:

- Οι ελληνικές αρχές πρέπει να επαναλάβουν σθεναρά το μήνυμα της μηδενικής ανοχής της κακομεταχείρισης των ατόμων που στερούνται της ελευθερίας τους και να το ενισχύσουν με μια δήλωση στο κατάλληλο πολιτικό επίπεδο.

- Να παρέχεται τακτικά στους εμπλεκόμενους αστυνομικούς ειδική εκπαίδευση σε προηγμένες, αναγνωρισμένες και αποδεκτές τεχνικές συνέντευξης. Όλοι οι αστυνομικοί στους οποίους έχουν ανατεθεί καθήκοντα φύλαξης σε τέτοια κέντρα πρέπει να είναι εφοδιασμένοι με κατάλληλη εκπαίδευση στις διαπροσωπικές δεξιότητες και να τους υπενθυμίζεται τακτικά ότι οποιαδήποτε κακομεταχείριση κρατουμένων, συμπεριλαμβανομένου και του λεκτικού χαρακτήρα, θα πρέπει να τιμωρείται αναλόγως.

- Να τερματιστεί αμέσως η πρακτική του δεσίματος ατόμων σε ένα φράχτη, που συναντάται στην Αμυγδαλέζα, πριν από την αναχώρηση από το κέντρο.

- Οι ελληνικές αρχές να αναλάβουν αυστηρή δράση για την αντιμετώπιση πράξεων κακομεταχείρισης στους μετανάστες στα κέντρα κράτησης. Αυτή η δράση θα πρέπει να περιλαμβάνει υποκίνηση για έρευνες για όλες τις καταγγελίες κακομεταχείρισης.

- Το προσωπικό φύλαξης να μην μεταφέρει φανερά γκλομπ μέσα στους χώρους διαμονής των κέντρων κράτησης μεταναστών.

- Το Υπουργείο Δικαιοσύνης να παραμένει σε εγρήγορση και να στείλει ένα σαφές μήνυμα σε όλους τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους ότι η σωματική κακομεταχείριση των κρατουμένων και η χρήση προσβλητικών εκφράσεων δε θα γίνεται ανεκτή.

- Τέλος οι ελληνικές αρχές να διαμορφώσουν μια αποτελεσματική εθνική στρατηγική σχετικά με την πρόληψη της βίας μεταξύ των κρατουμένων και τον εκφοβισμό.⁵²⁵

⁵²⁵ βλ. G. Kaiser, Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά των βασανιστηρίων και η πρόληψη της εγκληματικής κατάχρησης εξουσίας, σε απόδοση Αγγ. Πιτσελά, Υπερ. 1999 σελ 1043 – 1066 (1051, 1057)

Η τελευταία έκθεση της CPT Έκθεση προς την Ελληνική κυβέρνηση είναι του. Όσον αφορά την κράτηση από την αστυνομία, η CPT ανέφερε ότι κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του 2015, η αντιπροσωπεία της έγινε αποδέκτης ικανού αριθμού αξιόπιστων καταγγελιών για υπερβολική χρήση βίας από αστυνομικούς. Η CPT συνέστησε εις βάθος αποτελεσματική διερεύνηση των μεθόδων που χρησιμοποιούν οι αστυνομικοί κατά τη διαδικασία προσαγωγής. Προέκυψε επίσης ότι η κακομεταχείριση από αστυνομικούς στα Τμήματα Ασφαλείας, ιδιαιτέρως εις βάρος αλλοδαπών - μεταξύ άλλων και για την απόσπαση ομολογίας - συνεχίζει να αποτελεί συνήθη πρακτική. Η CPT καλεί στην έκθεση της τις ελληνικές αρχές να αναγνωρίσουν ανοικτά τη σοβαρότητα του εκτεταμένου και βαθειά ριζωμένου προβλήματος της κακομεταχείρισης από αστυνομικούς και τις καλεί να καταστρώσουν ολοκληρωμένη στρατηγική και να αναλάβουν αποφασιστική δράση για να παταχθεί το φαινόμενο.

Σχεδόν κανείς από τους κρατούμενους που συνάντησε η CPT και υποστήριξαν ότι είχαν πέσει θύματα κακομεταχείρισης δεν είχε υποβάλει καταγγελία, αναφέροντας μάλιστα ως αιτίες, μεταξύ άλλων, τον φόβο αντιποίνων ή βαρύτερης ποινής καθώς και την έλλειψη σχετικής ενημέρωσης. Επί πλέον, σύμφωνα με την έκθεση, η υποχρέωση καταβολής τέλους για την υποβολή επίσημης καταγγελίας για κακομεταχείριση πρέπει να αλλάξει. Στις σπάνιες περιπτώσεις που υποβλήθηκε καταγγελία ή με άλλο τρόπο έγιναν γνωστά περιστατικά κακομεταχείρισης εκ μέρους αστυνομικών, τα ευρήματα της CPT από την επίσκεψη του 2015 κατατείνουν για άλλη μια φορά στη διαπίστωση ότι το υφιστάμενο σύστημα διερεύνησης καταγγελιών για κακομεταχείριση χαρακτηρίζεται από συστημικές αδυναμίες της αστυνομίας και των δικαστικών αρχών. Οι διερευνήσεις συχνά δεν πληρούν τις βασικές απαιτήσεις αποτελεσματικότητας όπως ορίζονται στην νομολογία του ΕΔΔΑ και τα σχετικά πρότυπα της CPT.

Η Επιτροπή συνιστά την ακριβή και έγκαιρη καταγραφή και αναφορά των ιατροδικαστικών γνωματεύσεων και την εναρμόνιση του ορισμού των βασανιστηρίων του Άρθρου 137Α του Ποινικού Κώδικα με τα διεθνή πρότυπα. Επαναλαμβάνει, τέλος, τη σύστασή της για τη δημιουργία πλήρως ανεξάρτητης και επαρκώς στελεχωμένης και εξοπλισμένης αρχής για τη διερεύνηση καταγγελιών κατά αστυνομικών. Η CPT επισημαίνει και πάλι ότι οι επίσημες διασφαλίσεις κατά της κακομεταχείρισης (όπως το δικαίωμα ενημέρωσης των οικείων στην περίπτωση κράτησης, το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο και το δικαίωμα πρόσβασης σε ιατρό) στις περισσότερες περιπτώσεις δεν τηρούνται στην πράξη από την έναρξη της στέρησης

της ελευθερίας ενός ατόμου και εν γένει παραμένουν αναποτελεσματικές, παρά την ύπαρξη σαφών κανόνων.⁵²⁶

21. Οι εκθέσεις της Διεθνούς Αμνηστίας για την Ελλάδα

21.1. Ετήσια έκθεση για το 2015

Στην έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας για την Ελλάδα του 2015 αναφέρεται όσον αφορά την κράτηση αιτούντων άσυλο και μεταναστών ότι τον Φεβρουάριο, οι Υπουργοί Μεταναστευτικής Πολιτικής και Προστασίας του Πολίτη προχώρησαν κάποια βήματα ως προς τη μεταρρύθμιση της πολιτικής αναφορικά με τη συστηματική και παρατεταμένη κράτηση των αιτούντων άσυλο και των παράτυπων μεταναστών. Πιο συγκεκριμένα, οι αρχές σταμάτησαν να εφαρμόζουν την ευρέως κατακριτέα πολιτική της επ' αόριστον κράτησης και απελευθέρωσαν έναν μεγάλο αριθμό αιτούντων άσυλο και παράτυπων μεταναστών και μεταναστριών που ήταν υπό κράτηση για περισσότερο από έξι μήνες.

Σύμφωνα με την έκθεση τα ασυνόδευτα παιδιά κρατούνταν συχνά μαζί με ενήλικες και παρέμεναν υπό κράτηση για αρκετές εβδομάδες υπό άθλιες συνθήκες. Οι συνθήκες στα κέντρα κράτησης μεταναστών, συμπεριλαμβανομένων αστυνομικών τμημάτων, συχνά συνιστούσαν απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση. Τα εμπόδια στην πρόσβαση ως προς τις διαδικασίες ασύλου παρέμειναν τόσο για κρατούμενους όσο και για μη κρατούμενους αιτούντες άσυλο.

Ειδικότερα όσον αφορά τα βασανιστήρια και τις άλλες μορφές κακομεταχείρισης η έκθεση αναφέρει ότι οι σχετικές καταγγελίες ατόμων, συμπεριλαμβανομένων προσφύγων και μεταναστών/τριών σε κέντρα κράτησης ή στο πλαίσιο επιχειρήσεων απόθλησης, συνεχίστηκαν. Τον Σεπτέμβριο, δικηγόροι ανέφεραν ότι εννέα άτομα, μερικοί εξ' αυτών παιδιά, κακοποιήθηκαν από αστυνομικούς μετά τη σύλληψή τους στη γειτονιά των Εξαρχείων στην Αθήνα. Διερεύνηση ξεκίνησε από τη Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων της Αστυνομίας. Τον Απρίλιο, το Μεικτό Ορκωτό Δικαστήριο καταδίκασε δύο αστυνομικούς για τον βασανισμό του Χρήστου Χρονόπουλου τον Μάιο του 2007, ο οποίος έπασχε από ψυχική αναπηρία. Το Δικαστήριο επέβαλε ποινή κάθειρξης οκτώ ετών και στους δύο αστυνομικούς και ανέστειλε την ποινή τους μέχρι την εκδίκαση της έφεσης. Τέλος, η έκθεση αναφέρει ότι οι καταγγελίες για υπερβολική χρήση βίας από την αστυνομία συνεχίστηκαν. Τον Αύγουστο, περισσότεροι από 2.000 πρόσφυγες κρατήθηκαν υπό απάνθρωπες συνθήκες στο δημοτικό στάδιο της Κω.

⁵²⁶ Έκθεση προς την Ελληνική κυβέρνηση αναφορικά με την επίσκεψη που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) από 14 έως 23 Απρίλιος 2015 στο: <https://rm.coe.int/168069667d>

Σύμφωνα με αναφορές που έγιναν γνωστές, η αστυνομία δεν ήταν σε θέση να διαχειριστεί το πλήθος και επέλεξε να το διασκορπίσει ψεκάζοντάς το με πυροσβεστήρες.⁵²⁷

21.2. Ετήσια έκθεση για το 2017

Στην έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας του 2017 αναφέρεται αρχικά ότι όσον αφορά τα βασανιστήρια και τις άλλες μορφές κακομεταχείρισης, οι σχετικές καταγγελίες ατόμων, συμπεριλαμβανομένων των προσφύγων, των αιτούντων άσυλο και των μεταναστών κατά τη διάρκεια της σύλληψης ή της κράτησης συνεχίστηκαν. Ειδικότερα, στις 27 Σεπτεμβρίου, η αστυνομία σταμάτησε πέντε αγόρια συριανής καταγωγής, ηλικίας 12 έως 16 ετών, επειδή έπαιζαν με παιχνίδια που είχαν μορφή όπλων. Τα παιδιά δήλωσαν ότι χτυπήθηκαν και ότι αναγκάστηκαν να απογυμνωθούν κατά τη διάρκεια της κράτησής τους στο αστυνομικό τμήμα της Ομόνοιας. Ως προς το συγκεκριμένο περιστατικό πραγματοποιήθηκε ποινική και πειθαρχική έρευνα. Επιπλέον, το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι (ΕΠΣΕ) ανέφερε ότι τρεις άνδρες Ρομά χτυπήθηκαν από την αστυνομία κατά τη σύλληψή τους και κατά την κράτηση τους σε αστυνομικό τμήμα της Αθήνας τον Οκτώβριο. Ένας από τους άνδρες υπέστη καρδιακή προσβολή και νοσηλεύτηκε με σοβαρούς τραυματισμούς. Παρά τα αιτήματα των θυμάτων και του ΕΠΣΕ, απορρίφθηκε ιατροδικαστική εξέταση.

Η έκθεση αναφέρει ότι το ΕΠΣΕ υπέβαλε καταγγελία για βασανιστήρια και παραβίαση καθήκοντος στον Εισαγγελέα Αθηνών, ο οποίος είναι επιφορτισμένος με τη διερεύνηση εγκλημάτων μίσους. Τέλος, τον ίδιο μήνα, ένα δικαστήριο στη Θεσσαλονίκη έκρινε ένοχους τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους για τον ομαδικό ξυλοδαρμό και το φρικτό βασανισμό μέχρι θανάτου που υπέστη εκεί επί 2,5 ώρες ο Αλβανός κρατούμενος Ιλία Καρέλι στις φυλακές Νιγρίτας Σερρών το Μάρτιο του 2014. Οι ποινές φυλάκισης που επιβλήθηκαν στους δράστες κυμάνθηκαν από πέντε έως επτά χρόνια. Σημειώνεται ότι το Δεκέμβριο, το Κοινοβούλιο ενέκρινε ένα νόμο που ορίζει τον Έλληνα Διαμεσολαβητή ως εθνικό μηχανισμό καταγγελιών της αστυνομίας. Ο μηχανισμός έχει την εξουσία να διεξάγει τις δικές του έρευνες, αλλά οι συστάσεις του προς τα πειθαρχικά όργανα των υπηρεσιών επιβολής του νόμου είναι μη δεσμευτικές.⁵²⁸

⁵²⁷ <https://www.amnesty.gr/news/ektheseis/article/20216/etisia-ekthesi-2015-ellada>

⁵²⁸ <https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/greece/report-greece/>

21.3. Υπόμνημα σχετικά με τα μέτρα συμμόρφωσης προς την απόφαση M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας

Εκτός των άλλων, η Διεθνής Αμνηστία υπέβαλε στις 18 Μαΐου 2016 υπόμνημα με τις παρατηρήσεις και τις προτάσεις της στην Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την αξιολόγηση των γενικών μέτρων που η Ελληνική Κυβέρνηση έχει λάβει έως σήμερα προκειμένου να συμμορφωθεί προς την απόφαση του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας της 21^{ης} Ιανουαρίου 2011. Η Διεθνής Αμνηστία μοιράστηκε με την Επιτροπή Υπουργών τις κάτωθι αναφερόμενες ανησυχίες της αναφορικά με τα απαιτούμενα γενικά μέτρα:

Πιο συγκεκριμένα, τα πορίσματα της Διεθνούς Αμνηστίας καταδεικνύουν ότι η πρόσφατη νομοθετική τροποποίηση των διαδικασιών χορήγησης καθεστώτος ασύλου στα σύνορα καθώς και η πρακτική θα καταστήσει την άσκηση του δικαιώματος αποτελεσματικής προσφυγής αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή. Επίσης, η νέα νομοθεσία δεν εγγυάται το δικαίωμα σε δωρεάν νομική βοήθεια και περιορίζει το δικαίωμα προφορικής ακρόασης στο δεύτερο βαθμό. Ανησυχία προκαλεί το γεγονός ότι, ως αποτέλεσμα της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας και της νέας διαδικασίας χορήγησης του καθεστώτος ασύλου, πολλοί αιτούντες άσυλο θα επιστρέφονται στην Τουρκία παρόλο που δεν είναι ασφαλές για αυτούς. Ακόμη, τα πορίσματα της οργάνωσης καταδεικνύουν ότι παρά τη σύσταση νέων Περιφερειακών Γραφείων Ασύλου, τα σοβαρά εμπόδια ως προς την πρόσβαση στο άσυλο παραμένουν. Τέλος αναφέρει την ανεπαρκή χωρητικότητα στέγασης στα κέντρα υποδοχής των αιτούντων άσυλο

Ως προς τη διοικητική κράτηση και τις ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης, τα πορίσματα της Διεθνούς Αμνηστίας δείχνουν ότι η συστηματική και παρατεταμένη κράτηση ατόμων σε προαναχωρησιακά κέντρα συνεχίζεται. Στον απόηχο της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας στα τέλη του Μαρτίου 2016, οι ελληνικές αρχές υιοθέτησαν νομοθετικά μέτρα που επιτρέπουν την αυτόματη κράτηση των νεοαφιχθέντων στα νησιά. Η πολιτική αυτή έχει οδηγήσει στην κράτηση πολλών ευάλωτων ατόμων και μάλιστα σε άθλιες συνθήκες. Πολλοί δεν έχουν ενημερωθεί για τους λόγους της κράτησής τους κατά παράβαση του διεθνούς και του ενωσιακού δικαίου. Επιπλέον, τονίζει τις αδυναμίες σε νομικό και πολιτικό επίπεδο σχετικά με τη διοικητική κράτηση και τις ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης.

Σχετικά με την κράτηση των ασυνόδευτων ανήλικων, σε συνέχεια της υποβολής του υπομνήματος από τη Διεθνή Αμνηστία προς την Επιτροπή Υπουργών τον Νοέμβριο 2015, πρόσφατα ευρήματα καταδεικνύουν ότι η κατάσταση παραμένει βαθιά προβληματική. Η πρόσφατη νομοθεσία δεν καταργεί την κράτηση των αιτούντων άσυλο και των παιδιών – με τα τελευταία να κρατούνται συνήθως για παρατεταμένες χρονικές περιόδους σε ακατάλληλες συνθήκες σε σταθμούς συνοριακής φύλαξης και κέντρα κράτησης μεταναστών και Κέντρα

Υποδοχής και Ταυτοποίησης. Συχνά, δε, οι αρχές δεν έχουν τους μηχανισμούς για να εντοπίσουν ασυνόδευτα παιδιά ως τέτοια. Τέλος, αναφέρει τον κίνδυνο αστυνομικής βίας και ρατσιστικών επιθέσεων.

Η Διεθνής Αμνηστία κάλεσε την Επιτροπή Υπουργών να συστήσει στην Ελληνική Κυβέρνηση μία σειρά προτάσεων αναφορικά με τη διαχείριση και την αναμόρφωση των άνωθι αναφερόμενων ζητημάτων, οι οποίες είναι οι εξής:

- Να εκπληρωθεί άμεσα η δέσμευση για αύξηση της χωρητικότητας των καταφυγίων για πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και τα ασυνόδευτα παιδιά έως το τέλος του έτους και να επεκταθεί επειγόντως και σημαντικά την ικανότητά τους να καταγράφουν πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο.
- Να απορροφηθούν άμεσα και αποτελεσματικά τα διαθέσιμα κονδύλια της ΕΕ.
- Προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν οι χρόνοι αναμονής και να ανακουφιστεί ο υπερπληθυσμός στη Λέσβο και αλλού να υπάρξει συνεργασία με τις τοπικές αρχές και να δημιουργηθούν κατάλληλα καταφύγια μικρής διάρκειας με κατάλληλες συνθήκες.
- Να εξασφαλίσουν ότι οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο θα έχουν πρόσβαση σε κρεβάτια, φαγητό, καθαρό νερό, υγιεινή και ιατρική περίθαλψη, ειδικά σε νησιά όπου υπάρχει πλήρης έλλειψη εγκαταστάσεων.⁵²⁹

21.4. Η ανάγκη για άμεση και αποτελεσματική έρευνα των ισχυρισμών για κακομεταχειρίσεις

Η Διεθνής Αμνηστία αναγνωρίζει τα μέλη των σωμάτων ασφαλείας μερικές φορές απαιτείται να χρησιμοποιήσουν βία για να διατηρήσουν την τάξη και να προλάβουν εγκλήματα. Εντούτοις, κατά τη διεκπεραίωση των καθηκόντων τους πρέπει να τηρούν το διεθνές δίκαιο. Ωστόσο όταν υπάρχουν ισχυρισμοί για δυσανάλογη, αυθαίρετη ή καταχρηστική χρήση βίας από την αστυνομία ή πράξεις βασανιστηρίων ή άλλης μορφής κακομεταχείρισης, οι αρχές πρέπει να εξασφαλίσουν τη διενέργεια αποτελεσματικών και αμερόληπτων ερευνών σχετικά με τους ισχυρισμούς αυτούς. Τα αστυνομικά όργανα δεν πρέπει να απαλλάσσονται από την ποινική ευθύνη για παράνομες πράξεις που διαπράττονται κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας. Εδώ και χρόνια, η Διεθνής Αμνηστία έχει επανειλημμένα υπογραμμίσει τη συνεχιζόμενη αποτυχία των ελληνικών αρχών να πραγματοποιήσουν άμεσες, διεξοδικές, αμερόληπτες και αποτελεσματικές έρευνες σχετικά με ισχυρισμούς για σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από αξιωματούχους της ελληνικής αστυνομίας.

Η Διεθνής Αμνηστία καλεί τις ελληνικές αρχές να διεξαγάγουν μια άμεση, διεξοδική, αμερόληπτη και ανεξάρτητη διερεύνηση των καταγγελιών κατά της αστυνομίας και να

⁵²⁹ Βλ. αναλυτικότερα σε :https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/b1718-_ai_mssgreececoecm_nov15.pdf

διασφαλίσουν ότι οι υπεύθυνοι θα προσαχθούν στη δικαιοσύνη. Η οργάνωση προτρέπει επίσης το Συνήγορο του Πολίτη, με την ιδιότητά του ως εθνικός μηχανισμός διερεύνησης καταγγελιών αυθαιρεσίας από μέλη των σωμάτων ασφαλείας, να διεξαγάγει έρευνα σχετικά με αυτούς τους ισχυρισμούς. Οποιοσδήποτε αξιωματικός της αστυνομίας που θεωρείται ευλόγως ύποπτος για τη διάπραξη ποινικών ενεργειών πρέπει να διωχθεί.

21.5. Πρόγραμμα 12 Σημείων από τη Διεθνή Αμνηστία

Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι σύμφωνα με την Διεθνή Αμνηστία απαιτούνται άμεσα μέτρα για την πρόληψη βασανιστηρίων και προσκαλεί τις κυβερνήσεις να εφαρμόσουν το πρόγραμμα 12 σημείων με στόχο την πρόληψη βασανιστηρίων:

- 1] Επίσημη καταδίκη των βασανιστηρίων από τις ανώτατες αρχές κάθε χώρας
- 2] Περιορισμοί στην κράτηση σε απομόνωση.
- 3] Όχι μυστικές κρατήσεις. Οι φυλακισμένοι πρέπει να κρατούνται σε δημόσια αναγνωρισμένους χώρους και οι συγγενείς να δύνανται να ενημερώνονται για την τύχη τους.
- 4] Μέτρα προστασίας κατά την ανάκριση και κράτηση. Οι φυλακισμένοι πρέπει να έχουν την δυνατότητα πληροφορίας των δικαιωμάτων τους. Τακτικές επιθεωρήσεις πρέπει να γίνονται στους χώρους κράτησης.
- 5] Ανεξάρτητη εξέταση καταγγελιών για βασανιστήρια. Τα βασανιστήρια πρέπει να εξετάζονται αμερόληπτα και αποφασιστικά.
- 6] Άρνηση δηλώσεων που αποσπάστηκαν με βασανιστήρια σε δικαστικές διαδικασίες.
- 7] Απαγόρευση βασανιστηρίων με νόμο.
- 8] Δίωξη υπόπτων βασανιστών.
- 9] Διαδικασία εκπαίδευσης. Οι αξιωματικοί που είναι υπεύθυνοι για την κράτηση και την ανάκριση θα πρέπει να έχουν πλήρη γνώση για τον εγκληματικό χαρακτήρα των βασανιστηρίων.
- 10] Αποζημίωση και αποκατάσταση των θυμάτων των βασανιστηρίων
- 11] Διεθνής ανταπόκριση. Με διακυβερνητικούς μηχανισμούς τα κράτη θα παίρνουν αποτελεσματικά μέτρα για κάθε κατηγορία βασανιστηρίων.
- 12] Επικύρωση των διεθνών συνθηκών από τις κυβερνήσεις έτσι ώστε να επιτευχθεί η προστασία κατά των βασανιστηρίων.⁵³⁰

⁵³⁰ βλ. R. Morgan and M. D. Evans, Protecting Prisoners: The Standards of the European Committee for the prevention of torture in context, Oxford University Press, σελ. 167 επ

22. Η δράση του Συνηγόρου του Πολίτη

Ο Συνήγορος του Πολίτη, από την έναρξη της λειτουργίας του το 1998, έχει συστηματικά ασχοληθεί στο πλαίσιο της γενικής του αρμοδιότητας με τα δικαιώματα των κρατουμένων και των διοικητικά εγκλείστων σε φυλακές, αστυνομικά κρατητήρια, κέντρα κράτησης και άλλους χώρους εγκλεισμού. Βασική διαπίστωση είναι ότι τα δικαιώματα των εγκλείστων που προβλέπονται στο αφηρημένο νομικό-θεσμικό πλαίσιο απέχουν πολύ από την ουσιαστική πραγμάτωση τους στο πεδίο της καθημερινής πραγματικότητας. Υπό το πρίσμα αυτό, βασικό ζητούμενο και από παλιά σύσταση των συναφών με τα ανθρώπινα δικαιώματα διεθνών οργανισμών ήταν ο αποτελεσματικός εξωτερικός έλεγχος των χώρων εγκλεισμού από ανεξάρτητους μηχανισμούς, έτσι ώστε ο αντικειμενικά ευάλωτος εγκλειστος άνθρωπος να συναντήσει την αναγκαία υποστήριξη, βρίσκοντας βήμα έκφρασης και δικαιοσύνης.

Η ανάθεση στον Συνήγορο της ειδικής αρμοδιότητας του «Εθνικού Μηχανισμού Πρόληψης των Βασανιστηρίων» (ΕΜΠ) με το νόμο 4228/2014, αποτελεί θετικό βήμα στην κατεύθυνση της θωράκισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου στη χώρα μας, αλλά και αναγνώριση του κύρους και της αξιοπιστίας της ανεξάρτητης αρχής. Ο Εθνικός Μηχανισμός Πρόληψης είναι σε θέση να επισκέπτεται χωρίς προειδοποίηση οποιοδήποτε χώρο περιορισμού της ελευθερίας, οποιαδήποτε ημέρα και ώρα, και να συλλέγει πληροφορίες και στοιχεία με κάθε διαθέσιμο νόμιμο μέσο χωρίς περιορισμούς, έχοντας με τη σειρά του υποχρέωση λογοδοσίας στην ελληνική κοινωνία και τη διεθνή κοινότητα. Η αποστολή του Εθνικού Μηχανισμού Πρόληψης περιλαμβάνει την τακτική εξέταση της μεταχείρισης των προσώπων που στερούνται την ελευθερία τους, την κατάθεση αντίστοιχων συστάσεων βελτίωσης προς τις αρμόδιες αρχές, και, τέλος, την υποβολή προτάσεων και παρατηρήσεων σχετικά με την υφιστάμενη νομοθεσία ή τα τυχόν σχέδια νόμων.⁵³¹

22.1. Παρακολούθηση των χώρων κράτησης

Ο Συνήγορος, στο πλαίσιο της πολύχρονης εμπειρίας του, έχει ασχοληθεί εκτεταμένα με την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων που στερούνται την ελευθερία τους, αναδεικνύοντας σταθερά τα προβλήματα που εντοπίζει και καταθέτοντας αντίστοιχες προτάσεις⁵³². Σ' αυτή τη λογική, ο Συνήγορος αρκετές φορές αναλαμβάνει ευρύτερη δράση στο πεδίο, με την ενεργοποίηση του θεσμικού εργαλείου της αυτεπάγγελτης έρευνας. Μια τέτοια δράση εκφεύγει του παραδοσιακού διαμεσολαβητικού ρόλου του Συνηγόρου και της ενεργοποίησης του ρόλου του μετά την υποβολή ατομικής αναφοράς, με στόχο τη διερεύνηση

⁵³¹ βλ. <http://www.synigoros.gr/resources/140626-dt-basanistiria.pdf>

⁵³² βλ. π.χ. Ετήσια Έκθεση 1999, σ. 78 επ. και Ετήσια Έκθεση 2013, σ. 68 επ

των συνθηκών κράτησης των κρατουμένων, τον εντοπισμό τυχόν δομικών προβλημάτων και τη συμβολή στην ορθολογική αντιμετώπιση αυτών. Στο πλαίσιο αυτό ο Συνήγορος, σύμφωνα με το Σύνταγμα (άρθρο 103 παράγρ. 9), τον Ν. 3094/2003 (άρθρο 4 παράγρ. 5), τον Σωφρονιστικό Κώδικα (άρθρο 52 παράγρ. 7) αλλά και ως Εθνικός Μηχανισμός Πρόληψης των Βασανιστηρίων, απέστειλε, εντός του έτους 2014, σχετικές εκθέσεις επίσκεψης – αυτοψίας με τα ευρήματα, τις διαπιστώσεις και τις προτάσεις του, ύστερα από επισκέψεις που είχε πραγματοποιήσει.

Ο Συνήγορος υπογράμμισε ότι ο «υπερπληθυσμός» αποτελεί ζήτημα αιχμής για τη διασφάλιση του σκληρού πυρήνα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ενώ επισημαίνονται η ακαταλληλότητα των κτιριακών υποδομών, η ανεπάρκεια ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού. Τέλος, ο Συνήγορος ζήτησε από το Υπουργείο Δικαιοσύνης την ανάληψη πρωτοβουλιών για την υλοποίηση ενός πλαισίου συνεργασίας. Επιπλέον, η διοικητική κράτηση των υπό επιστροφή αλλοδαπών, τόσο σε κέντρα κράτησης όσο και σε αστυνομικά κρατητήρια⁵³³, θα αποτελέσει πεδίο ενεργοποίησης του Εθνικού Μηχανισμού Πρόληψης των Βασανιστηρίων. Πρόκειται για ζήτημα που έχει επανειλημμένα απασχολήσει τον Συνήγορο και παραμένει ένα κρίσιμο ζήτημα, καθώς η κράτηση πλήττει εξ ορισμού το ατομικό αγαθό της προσωπικής ελευθερίας, αλλά κυρίως διότι το εν λόγω μέτρο φαίνεται να προσλαμβάνει πλέον έναν γενικευμένο και αμιγώς τιμωρητικό χαρακτήρα.

22.2. Επισκέψεις – αυτοψίες σε φυλακές

Στις 22.1.2014, κλιμάκιο της Αρχής επισκέφθηκε το Αγροτικό Κατάστημα Κράτησης Κασσάνδρας. Ο Συνήγορος επισήμανε την ανάγκη βελτίωσης των κτιριακών εγκαταστάσεων, στελέχωσης με εξειδικευμένο προσωπικό, ενίσχυσης του προσωπικού φύλαξης, καθώς και λειτουργίας προγραμμάτων εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης. Στις 6.2.2014, κλιμάκιο της Αρχής επισκέφθηκε το κατάστημα κράτησης Ιωαννίνων. Σημειώνεται ότι για τις συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων στη συγκεκριμένη φυλακή υπήρξαν τέσσερις αποφάσεις του ΕΔΔΑ που διαπίστωναν παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ, δηλαδή απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, ιδίως λόγω του υπερπληθυσμού των κρατουμένων. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι έχουν ληφθεί κάποια μέτρα για τη μείωση του αριθμού των κρατουμένων, ο Συνήγορος δεν εντόπισε εκτενείς μεταβολές στις υποδομές και τη λειτουργία της φυλακής, όπως υπέδειξαν οι εκθέσεις του και επιβάλλουν οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ.

Στις 7.10.2014 πραγματοποιήθηκε επίσκεψη από κλιμάκιο της Αρχής στο κατάστημα κράτησης Χίου. Οι διαπιστώσεις στις οποίες κατέληξε και υπέβαλε αντίστοιχες προτάσεις

⁵³³ βλ. αναλυτικά σε Ειδική Έκθεση 2014, σελ. 3-7 http://www.synigoros.gr/resources/epistrofes_gr_2014.pdf

βελτίωσης αφορούσαν θέματα: διαβίωσης, σίτισης, υγειονομικής περίθαλψης, κτιριακών βελτιώσεων, εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας, τακτικών αδειών, πειθαρχικών ποινών. Κρίσιμο σημείο, εν γένει προβληματισμού, αποτελεί το πλήθος των καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ για τις συνθήκες κράτησης στα σωφρονιστικά καταστήματα και τα αστυνομικά κρατητήρια της χώρας. Ωστόσο, οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ, οι εκθέσεις και η δημόσια δήλωση της CPT, αλλά και οι εκθέσεις του Συνηγόρου φαίνεται να μην οδηγούν σε καίριες μεταβολές, καθώς συχνά, εκ μέρους των αρχών, προβάλλεται το επιχείρημα της στενότητας των διατιθέμενων πόρων.

Ο Συνήγορος όμως εκτιμά ότι: 1) Η όποια στενότητα πόρων δεν επιτρέπεται να αχθεί σε βαθμό παραβίασης του σκληρού πυρήνα των δικαιωμάτων των εγκλειστών σε κάθε είδους χώρους, ιδίως στη δομικού χαρακτήρα προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. 2) Αποτελεί επείγουσα προτεραιότητα η εκτίμηση του σωφρονιστικού ζητήματος στη χώρα υπό το πρίσμα μίας «ολιστικής» επανεξέτασης της λειτουργίας του ποινικού συστήματος και της αλληλεπίδρασης των επιμέρους επιπέδων του, ήτοι το νομοθετικό (σύστημα ποινών), το δικαστικό (επιμέτρηση ποινών) και το σωφρονιστικό (συνθήκες κράτησης). 3) Απαιτείται η άμεση επανεξέταση των όρων και προϋποθέσεων επιβολής διοικητικής κράτησης σε αλλοδαπούς παράτυπους μετανάστες και αιτούντες άσυλο, καθώς και η εύλογη διάρκεια αυτής.⁵³⁴

22.3. Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη με τίτλο «Πρόληψη βασανιστηρίων και κακομεταχειρίσεων»

Στην έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη με τίτλο «Πρόληψη βασανιστηρίων και κακομεταχειρίσεων» (2015) αναφέρεται ότι ο υπερπληθυσμός στις ελληνικές φυλακές παραμένει ζήτημα αιχμής για τη διασφάλιση του σκληρού πυρήνα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ιδίως σε σχέση με την ακαταλληλότητα του μεγαλύτερου μέρους των κτιριακών υποδομών, την ανεπάρκεια ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και την έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού. Το εν λόγω ζήτημα χρήζει αντιμετώπισης πέραν της υιοθέτησης έκτακτων μέτρων για την άμεση αποφόρτιση των καταστημάτων κράτησης αλλά και της υιοθέτησης διορθωτικών – αποκαταστατικών μηχανισμών για τον ευεργετικό υπολογισμό της ποινής. Αποτελεί επείγουσα προτεραιότητα, όπως έχει επανειλημμένως τονίσει ο Συνήγορος, η αξιολόγηση του σωφρονιστικού ζητήματος υπό το πρίσμα της συνολικής λειτουργίας του ποινικού συστήματος

⁵³⁴ βλ. Ετήσια Ειδική Έκθεση συνηγόρου του Πολίτη, «Εθνικός Μηχανισμός Πρόληψης των βασανιστηρίων και της κακομεταχείρισης», 2014, σελ. 1-6

με τις επιμέρους όψεις του, ήτοι της νομοθετικής, της δικαστικής και της σωφρονιστικής, στο πλαίσιο μιας μεσοπρόθεσμης συγκροτημένης ποινικής και σωφρονιστικής πολιτικής.

Ο ΕΜΠ, κατά το έτος 2015, πραγματοποίησε σειρά επισκέψεων / αυτοψιών σε Γενικά Καταστήματα Κράτησης. Τα προβλήματα που εντοπίστηκαν ήταν μεταξύ άλλων «ο υπερπληθυσμός των κρατουμένων, οι ελλείψεις σε υποδομές και η παλαιότητα των εγκαταστάσεων, προβλήματα θέρμανσης των χώρων και παροχής ζεστού νερού, φθαρμένα και λερωμένα στρώματα και ύπαρξη παρασιτικών εντόμων, η ανυπαρξία προγράμματος απεξάρτησης και ελλείψεις σε εξειδικευμένο προσωπικό, όπως ιατρικό / νοσηλευτικό». Επίσης, στο Κατάστημα Κράτησης Κομοτηνής εξ ανάγκης χρησιμοποιείται ο χώρος των πειθαρχικών κελιών, στερούμενος φυσικού φωτισμού και εξαερισμού, ως χώρος κανονικής και συνήθους διαμονής κρατουμένων (και μάλιστα κατ' επιθυμία τους), λόγω του συνωστισμού των κρατουμένων στους λοιπούς θαλάμους και στα κελιά. Ιδιαίτερο προβληματισμό, τέλος, προκαλεί η έλλειψη πρόβλεψης χώρων άθλησης και χώρων/θέσεων εργασίας.

22.4. Διοικητική κρατηση αλλοδαπων

Το ζήτημα της διοικητικής κράτησης των αλλοδαπών έχει ιδιαίτερος και επανειλημμένως απασχολήσει τον Συνήγορο στο παρελθόν, όσον αφορά τη νομιμότητα αλλά και τις συνθήκες κράτησης. Η διοικητική κράτηση αλλοδαπών παραμένει κρίσιμο πεδίο με αδιαπραγμάτευτο ζητούμενο τη νομιμότητα της κράτησης -δεδομένου ότι τυχόν έλλειψη νόμιμου ερείσματος στέρησης της ελευθερίας συνιστά άνευ ετέρου και με αμάχητο τρόπο ευθεία παραβίαση της απαγόρευσης βασανιστηρίων-, τη διασφάλιση αξιοπρεπών συνθηκών, την αναγκαιότητα για την ευρεία υιοθέτηση εναλλακτικών της κράτησης μέτρων αλλά και την εξατομικευμένη κρίση για την επιβολή του μέτρου αλλά και τη διάρκειά του. Στο πλαίσιο αυτό ο ΕΜΠ εξακολουθεί να τονίζει την ανάγκη για την ολοσχερή διακοπή της πρακτικής της διοικητικής κράτησης των αλλοδαπών σε χώρους αστυνομικών τμημάτων⁵³⁵.

Όσον αφορά τις συνθήκες κράτησης ο Συνήγορος του Πολίτη επισήμανε ότι παραμένουν προβληματικές και δεν συνάδουν με τα ανεκτά όρια αξιοπρεπούς διαβίωσης σε χώρο κράτησης. Η έκθεση αναφέρει ότι «Οι ανύπαρκτοι χώροι προαυλισμού, η μη πρόσβαση στον καθαρό αέρα και τον ανοικτό ουρανό, η έλλειψη φυσικού φωτός εντός των χώρων, η ανεπαρκής καθαριότητα, η έλλειψη ειδών υγιεινής και η ελλιπής ιατροφαρμακευτική περίθαλψη που παρατηρείται σχεδόν στο σύνολο των εν λόγω χώρων εξακολουθούν να πλήττουν ουσιωδώς θεμελιώδη δικαιώματα των κρατουμένων, ακόμη και στην περίπτωση ολιγοήμερης παραμονής».⁵³⁶

⁵³⁵ βλ. Ετήσια Έκθεση 2014, σ. 185

⁵³⁶ Συνήγορος του Πολίτη, Ετήσια έκθεση 2015 «Πρόληψη βασανιστηρίων και κακομεταχείρισης», δημοσιευμένη στο: <https://www.synigoros.gr/resources/docs/ee2015-15-basanistiria--2.pdf>

22.5. Προτάσεις και εκτιμήσεις του Συνηγόρου ως προς τη διοικητική κράτηση

Οι βασικές προτάσεις του Συνηγόρου που αφορούν τη διοικητική κράτηση είναι συνοπτικά οι ακόλουθες: 1) Περιορισμός, εν γένει, της κράτησης ενόψει απομάκρυνσης στο απολύτως αναγκαίο χρονικά μέτρο, με εξατομικευμένη και αιτιολογημένη κρίση επί της αναγκαιότητας συνέχισής της 2) Εφαρμογή εναλλακτικών της κράτησης μέτρων, σύμφωνα με το άρθρο 22, παρ. 3 του Ν. 3907/2011, προκειμένου η κράτηση να καταστεί η εξαίρεση, όπως επιβάλλει ο νόμος (άρθρο 30, παρ. 1 του Ν. 3907/2011) και όχι, όπως συμβαίνει στην πράξη, ο γενικός κανόνας. Όσον αφορά τα νέα προβλήματα που αναδείχθηκαν το 2016, ο Συνήγορος διατυπώνει επίσης τις ακόλουθες εκτιμήσεις:

- Το φαινόμενο της εκ νέου κράτησης, μετά από λίγους μήνες, αλλοδαπών που είχαν αφεθεί ελεύθεροι λόγω συμπλήρωσης του ορίου των 18 μηνών, μπορεί να θεωρηθεί καταστρατήγηση του ανώτατου χρονικού ορίου της διοικητικής κράτησης, εκτός εάν υπάρχουν νέα ουσιαστικά στοιχεία αιτιολογίας.

- Είναι αναγκαία η συγκεκριμένη αιτιολόγηση του κινδύνου για τη δημόσια τάξη, σύμφωνα με τη νομολογία του ΣτΕ, προκειμένου να μην επιβιώνουν στην πρακτική της διοικητικής κράτησης κατάλοιπα του δικαίου αλλοδαπών προ της Οδηγίας Επιστροφών. Η τελευταία έχει εισαγάγει τον αντικειμενικό στόχο της επιστροφής ως νόμιμη βάση της κράτησης, όταν αυτή είναι αναγκαία, διότι δεν μπορούν να εφαρμοσθούν εναλλακτικά μέτρα, ο αλλοδαπός είναι ύποπτος φυγής κ.λπ. (βλ. άρθρο 30 του Ν. 3907/2011).⁵³⁷

- Η εργαλειακή χρήση της διοικητικής κράτησης για τη ρύθμιση των μεταναστευτικών ροών είναι ωστόσο ζήτημα νομιμότητας, δεδομένου ότι με την Οδηγία Επιστροφών το μέτρο της αναλογικότητας κρίνεται από την αναγκαιότητα του επαχθούς περιορισμού της ελευθερίας, προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός της απομάκρυνσης.

- Το βασικό ερώτημα συνεπώς για τη διοικητική κράτηση αλλοδαπών είναι κατά πόσον η υπαρκτή τάση επέκτασής της στα τέλη του 2016, πέρα από την υπέρβαση της αναλογικότητας στον περιορισμό της προσωπικής ελευθερίας, αποκαλύπτει και την αναποτελεσματικότητα του κρατικού μηχανισμού. Η κράτηση ανηλίκων αποτελεί ένα χαρακτηριστικό σύμπτωμα αποτυχίας του συστήματος να ανταποκριθεί στις αιτήσεις προς ξενώνες φιλοξενίας. Αυτό προστίθεται στην τάση εξάντλησης του αρχικού εξαμήνου της κράτησης σε Προαναχωρησιακά Κέντρα προς

⁵³⁷ Παρατηρήθηκε επίσης το φαινόμενο αλλοδαποί που αφήνονται ελεύθεροι από σωφρονιστικά καταστήματα να οδηγούνται σε διοικητική κράτηση για λόγους δημόσιας τάξης. Η εκτεταμένη διοικητική κράτηση αποφυλακισθέντων αλλοδαπών στα Προαναχωρησιακά Κέντρα «για λόγους δημόσιας τάξης» δεν συνάδει με τον μη τιμωρητικό χαρακτήρα της διοικητικής κράτησης κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ (υπόθεση Saadi v.UK, 2008, App.No 13229/03. παρ.78).

επιστροφή χωρίς τη δέουσα επιμέλεια να υλοποιηθεί η αναγκαστική απομάκρυνση, όπως επιβάλλει ο νόμος.⁵³⁸

22.6. Διοικητική κράτηση αλλοδαπών ανηλίκων

Το σοβαρότερο στοιχείο που δυστυχώς διαπιστώθηκε κατά τις αυτοψίες του Συνηγόρου του Πολίτη το 2005 ήταν ότι σε ορισμένες περιπτώσεις οι ανήλικοι κρατούνταν συνωστισμένοι μαζί με ενήλικες, κατά παράβαση του αρ. 67 παρ. 4 κε του ΠΔ 141/1991, λόγω έλλειψης χώρων. Γενικά, οι χώροι κράτησης ανηλίκων ήταν προβληματικοί και ακατάλληλοι. Η διοικητική κράτηση του αλλοδαπού ανηλίκου αποτελεί προσωρινό μέτρο στέρησης της προσωπικής ελευθερίας. Ωστόσο, η διοικητική κράτηση προσομοιάζει με φυλάκιση και οι κρατούμενοι δικαιούνται να τυγχάνουν προστασίας τουλάχιστον ίσης με αυτήν των φυλακισμένων. Κρίσιμοι παράγοντες για το πρόσφορο του μέτρου της διοικητικής κράτησης, διαμορφωθεί τόσο από τη νομολογία του ΕΔΔΑ είναι: 1) οι όροι και οι συνθήκες κράτησης, που σε κάθε περίπτωση δεν μπορεί να είναι επαχθέστεροι από εκείνους της σωφρονιστικής κράτησης και που πρέπει να διασφαλίζουν την ανθρώπινη και αξιοπρεπή μεταχείριση των κρατούμενων. 2) η άμεση και χωρίς καθυστερήσεις διεκπεραίωση των διαδικασιών, έτσι ώστε ο χρόνος κράτησης να μειώνεται στον ελάχιστο απαραίτητο. 3) η αναζήτηση πρακτικών και νομικών εναλλακτικών λύσεων στην κράτηση.

Επιπλέον, τα αστυνομικά κρατητήρια είναι προορισμένα για άλλο σκοπό, την ολιγοήμερη κράτηση ενηλίκων. Εν τούτοις, λόγω προβλημάτων της μεταναστευτικής νομοθεσίας και της εφαρμογής της και ελλείψει ειδικών χώρων κράτησης, έχουν μετατραπεί σε χώρους κράτησης παρανόμως διαμενόντων αλλοδαπών. Αποτέλεσμα είναι η διοικητική κράτηση παρανόμως διαμενόντων αλλοδαπών ανηλίκων σε χώρους κράτησης της Αστυνομίας καθεαυτή να προσβάλλει θεμελιώδη δικαιώματά τους. Μείζον ανάμεσα στα προβλήματα που προκύπτουν από τη διοικητική κράτηση ανηλίκων είναι ο μη διαχωρισμός τους από τους ενήλικες, πρακτική που παραβιάζει τις εγγυήσεις για την ανθρώπινη μεταχείριση. Επιπλέον, το ΕΔΔΑ έχει τονίσει ότι οι κακές συνθήκες κράτησης επιφέρουν αντικειμενικά προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, κατά παράβαση του αρ. 3 της ΕΣΔΑ.⁵³⁹ Στις υπό εξέταση περιπτώσεις που ήρθαν σε γνώση της Αρχής κατόπιν αναφορών και για τις οποίες διεξήχθη άμεση αυτοψία, οι συνθήκες κράτησης των ανηλίκων στα κρατητήρια της Αστυνομίας, σε συνδυασμό με τον υπερπληθυσμό δεν μπορούν παρά να θεμελιώνουν την έννοια της εξευτελιστικής μεταχείρισης του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.

⁵³⁸ https://www.synigoros.gr/resources/docs/greek_ombudsman_migrants_refugees_2017-el.pdf

⁵³⁹ υποθέσεις Peers κατά Ελλάδας, 19-4-2001, παρ.74-75, Dougoz κατά Ελλάδα 6-3- 2001, παρ.46,48

22.6. Το απρόσφορο του μέτρου διοικητικής κράτησης στους αλλοδαπούς ανηλίκους

Η διοικητική κράτηση για τους ανηλίκους πρέπει να αποτελεί εξαιρετικό μέτρο, όπως προβλέπεται από το αρ. 37 της ΔΣΔΠ. Για τους ανηλίκους αιτούντες άσυλο ισχύουν ειδικές διατάξεις για την προστασία τους. Εν προκειμένω, η διοικητική κράτηση εφαρμόζεται από τις αστυνομικές αρχές ως ενιαίο μέτρο είτε πρόκειται για ενήλικες είτε για ανηλίκους, βρίσκοντας έρεισμα στο αρ. 44 παρ. 3 του ν. 2910/2001 (και από 1.1.2006 αρ. 76 παρ. 3 του ν. 3386/2005) αντιμετωπίζοντάς τους ως παραβάτες του νόμου και παραγνωρίζοντας κάθε άλλη ιδιαιτερότητα της κατάστασής τους. Η πρακτική αυτή, μολονότι φαίνεται σύμφωνη με τον νόμο, έχει ως αποτέλεσμα την παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων των ανηλίκων.

Το οξύμωρο αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι δεν προβλέπονται στον ισχύοντα νόμο περί αλλοδαπών ειδικές διατάξεις για τους παρανόμως διαμένοντες ανηλίκους, αν και υπάρχουν διατάξεις ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου που υπογραμμίζουν ότι η κράτηση των ανηλίκων πρέπει να αποφεύγεται. Στην περίπτωση των ανηλίκων η εφαρμογή της διάταξης αυτής, κατά τρόπο ενιαίο και ομοιόμορφο με την εφαρμογή της στους ανήλικους παραβιάζει κανόνες υπέρτερης τυπικής ισχύος που δεσμεύουν την Ελλάδα. Το αποτέλεσμα είναι ότι η αρμόδια διοικητική αρχή εφαρμόζει μόνον αυτήν τη συγκεκριμένη διάταξη νόμου, με μια «κατά γράμμα» ερμηνεία, παραγνωρίζοντας τη συστηματική της ένταξη στην Ελληνική έννομη τάξη.

Επομένως, η διοικητική πρακτική των αστυνομικών αρχών, ελλείψει ρητών προβλέψεων και ενός συστήματος μέριμνας και ειδικής μεταχείρισης των αλλοδαπών ανηλίκων, παραμένει δέσμια της νομοθεσίας που δεν διακρίνει ανάμεσα σε ενήλικες και ανηλίκους. Υπό το πρίσμα αυτό, η διοικητική κράτηση των αλλοδαπών ανηλίκων καθίσταται ένα μέτρο τόσο απρόσφορο όσο και δυσανάλογο προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Οι αλλοδαποί ανήλικοι που εντοπίζονται στα όρια της Ελληνικής Επικράτειας είναι υποκείμενα διεθνούς προστασίας. Η σχέση του μέσου (διοικητική κράτηση) και του επιδιωκόμενου σκοπού (αποτροπή της μη νόμιμης διαμονής αλλοδαπών πολιτών στη χώρα ως απειλή στη δημόσια τάξη) και παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας.

22.7. Προτάσεις του Συνηγόρου του Πολίτη σχετικά με τη διοικητική κράτηση αλλοδαπών ανηλίκων

Οι ανήλικοι που έχουν εισέλθει παράνομα στη χώρα αποτελούν υποκείμενα προστασίας και ως τέτοια πρέπει να αντιμετωπίζονται από τις δημόσιες και τις αστυνομικές αρχές. Για την εκπλήρωση αυτής της ανάγκης ειδικής προστασίας απαιτείται η τροποποίηση της κείμενης νομοθεσίας. Προς τούτο ο Συνήγορος του Πολίτη προτείνει συγκεκριμένα μέτρα. Κατ' αρχάς αναφέρει ότι θα πρέπει να καταργηθεί το μέτρο της αστυνομικής κράτησης αλλοδαπών

ανηλίκων για παράνομη είσοδο στη χώρα. Επιπλέον, θα πρέπει να αντικατασταθεί το μέτρο της αστυνομικής κράτησης, στο πλαίσιο της ταυτοποίησης, του καθορισμού έννομης προστασίας και της λήψης συναφών μέτρων, από εναλλακτικά μέτρα..

Εκτός των άλλων απαιτείται η παροχή προστασίας και εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαμονής. Για τον σκοπό αυτό απαιτείται να ενεργοποιηθούν οι διατάξεις του αρ. 48 του ν. 2910/2001 και από 1.1.2006 του αρ. 81 του ν. 3386/2005, που προβλέπει τη δημιουργία ειδικών χώρων κράτησης. Ειδικότερα, για τους ανηλίκους οι οποίοι έχουν υποβάλει αίτημα πολιτικού ασύλου η υποδοχή και φιλοξενία τους πρέπει να ανταποκρίνεται στις ελάχιστες προδιαγραφές που θέτει η Οδηγία 2003/9/EK του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 27.1.2003. Θα πρέπει ακόμη, η παραμονή του ανηλίκου σε αστυνομικό τμήμα να γίνεται σε χώρους ξεχωριστούς από αυτούς στους οποίους κρατούνται ενήλικες. Η παραμονή του ανηλίκου στον αστυνομικό χώρο κράτησης πρέπει να έχει τη βραχύτερη δυνατή χρονική διάρκεια. Επιπλέον, τονίζει ότι η κράτηση αναξιοπρεπών συνθηκών παραμονής στους χώρους αστυνομικής κράτησης, καθιστά την τελευταία απρόσφορο μέτρο που παραβιάζει βάνανυσα τα δικαιώματα του ανηλίκου. Τέλος, η μεταγωγή ανηλίκου από ένα αστυνομικό τμήμα σε άλλο πρέπει να γίνεται χωρίς χειροπέδες ή άλλη δέσμευση, εκτός αν συγκεκριμένα δεδομένα καταδεικνύουν ότι ο ανήλικος ενδέχεται να αποδράσει ή να χρησιμοποιήσει βία.⁵⁴⁰

⁵⁴⁰ <https://www.synigoros.gr/resources/docs/203224.pdf>

23. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η προστασία των ρητά πλέον διατυπωμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι υποχρέωση κάθε χώρας. Αυτή οφείλει να σέβεται την ανθρώπινη αξία και να αρνείται την τέλεση βασανιστηρίων. Η χρησιμοποίηση τους είτε ως ποινή, είτε ως μέσο απόσπασης ομολογίας, κατάθεσης ή δήλωσης, είτε ως τρόπο εκφοβισμού ή γενικού φρονηματισμού, αλλά και ανεξαρτήτως του σκοπού για τον οποίο ασκείται, αντιβαίνει προς την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας και των πολιτών να σέβονται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, που ιεραρχείται στην κορυφή των αξιών του νομικού πολιτισμού. Η απαγόρευση των βασανιστηρίων είναι γενική και ανεξάντητη γιατί τα βασανιστήρια αποτελούν την πιο έκδηλη άρνηση της αξιοπρέπειας του ανθρώπου.⁵⁴¹ Αποδείχτηκε όμως ότι η νομική κατοχύρωση, ακόμη και η επιβολή σοβαρών κυρώσεων είτε στους ίδιους τους δράστες είτε κυρίως στα κράτη, τα οποία επέτρεψαν ή έστω ανέχθηκαν την τέλεση τέτοιων πράξεων στο έδαφός τους, δεν είναι αρκετή για να οδηγήσει στην εξάλειψη του φαινομένου των βασανιστηρίων. Η αναποτελεσματικότητα των νομικών κειμένων επιβεβαιώνεται μεταξύ άλλων και από το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έξαρση τέτοιων κρουσμάτων και μάλιστα με την επινόηση ακόμη πιο ειδικών μεθόδων βασανισμού.

Το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ απαγορεύει, όπως προαναφέρθηκε, κατά τρόπο απόλυτο τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, ακόμα και στις πιο ακραίες συνθήκες όπως είναι η τρομοκρατία ή η ύπαρξη κινδύνου που απειλεί το ίδιο το έθνος. Η απόλυτη αυτή απαγόρευση και η κατοχύρωση της απαρέγκλιτης εφαρμογής της καταδεικνύει ότι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αποτελεί μια από τις θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών. Ωστόσο, είναι προφανές ότι η απαγόρευση των βασανιστηρίων δεν έχει οδηγήσει στην εξάλειψη του φαινομένου όπως διαφαίνεται από το πλήθος των αποφάσεων του ΕΔΔΑ που έχουν καταδικάσει τα κράτη- μέλη για παραβίαση του άρθρου 3.

Και στη χώρα μας όμως την τελευταία δεκαετία αποκαλύπτονται διαρκώς περιπτώσεις παραβατικής – εγκληματικής συμπεριφοράς των δημοσίων οργάνων που εκφεύγουν των επιτρεπτών ορίων και συχνά καταλήγουν σε παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Δεν είναι τυχαίο ότι η Ελλάδα μετράει δεκάδες καταδίκες από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Πολλές φορές μάλιστα το Δικαστήριο καταδίκασε τη χώρα μας όχι μόνο επειδή επέτρεψε την τέλεση τέτοιων πράξεων αλλά κυρίως επειδή δεν διεξήγαγε αποτελεσματική έρευνα ως προς την αποκάλυψη των υπαιτίων ή δεν επέβαλε τις δέουσες ποινές στους δράστες. Σε αυτό βέβαια συνδράμει και η δυσκολία αποκάλυψης τέτοιων περιπτώσεων σε συνδυασμό με την αποθάρρυνση των θυμάτων, ιδίως αστυνομικής βίας, απ' το να καταθέσουν μηνύσεις κατά των

⁵⁴¹ βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., Ατομικά δικαιώματα, Α', 1991, σελ. 207

αστυνομικών⁵⁴². Πέραν όμως των καταδικών της Ελλάδας, η πραγματική έκταση του φαινομένου επιβεβαιώνεται και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη των βασανιστηρίων, η οποία έχει διαπιστώσει επανειλημμένα την εκτεταμένη χρήση βίας από τους αστυνομικούς σε βάρος ατόμων που είχαν συλληφθεί και ιδίως από την δημοσία δήλωση της όσον αφορά τη χώρα μας⁵⁴³. Επιπλέον προκύπτει σαφώς από τις εκθέσεις της Διεθνούς Αμνηστίας για την Ελλάδα καθώς και από τις εκθέσεις του Συνηγόρου του Πολίτη.

Περαιτέρω υπάρχουν προβλήματα στην ελληνική νομοθεσία και δογματικά προβλήματα όσον αφορά τις διατάξεις για τα βασανιστήρια και τις άλλες προσβολές τις ανθρώπινης αξιοπρέπειας που αποτελούν εμπόδιο ως προς την εφαρμογή των διατάξεων αυτών καθώς και τα ελληνικά δικαστήρια υπάγουν πολλές φορές τις συγκεκριμένες πράξεις σε άλλες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα. Ωστόσο είναι όμως φανερό ότι η υπαγωγή αυτή συνιστά εσφαλμένη εφαρμογή του νόμου. Η θέσπιση ειδικών διατάξεων εκδηλώνει τη βούληση του νομοθέτη να ρυθμίσει και να τιμωρήσει «ιδιαίτερα» ορισμένη συμπεριφορά. Ο νομοθέτης επέλεξε κατά συμμόρφωση στη συνταγματική επιταγή, να τιμωρήσει ειδικά και αυστηρότερα τη σωματική βλάβη ή απειλή ή την προσβολή της τιμής που υφίσταται όχι απλώς ο πολίτης εκ μέρους κρατικού οργάνου, αλλά ο άνθρωπος σε συνθήκες δοκιμασίας, όπως είναι ιδίως η κράτηση του ή η εξέταση του. Οι συνθήκες αυτές ευνοούν κατ' εξοχήν την αντιμετώπιση του ως μέσου προς επίτευξη ορισμένου σκοπού. Για το λόγο αυτό επιβάλλεται ο απόλυτος σεβασμός του κρατουμένου ή εξεταζόμενου από την έννομη τάξη και σε περίπτωση παραβάσεως αυτού του υπηρεσιακού καθήκοντος εκ μέρους των αρμοδίων υπαλλήλων για την κράτηση ή την εξέταση κατηγορουμένων και η ποινική αντιμετώπιση των υπαιτίων πρέπει να γίνεται βάσει των άρθρων 137 Α – 137 Δ ΠΚ.⁵⁴⁴ Εκτός των άλλων προβλήματα παρουσιάζει και το νομικό πλαίσιο όσον αφορά τη διοικητική κράτηση και την απέλαση μεταναστών και αιτούντων άσυλο.

Ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα αποτελεί η ελάχιστη ελληνική νομολογία όσον αφορά τα βασανιστήρια και τις άλλες μορφές κακομεταχείρισης. Εντούτοις, αυτό δεν αποκαλύπτει την αμελητέα διάσταση του φαινομένου, αλλά την εσφαλμένη εφαρμογή των διατάξεων από τα ελληνικά δικαστήρια και την αναποτελεσματικότητα ως προς την δίωξη και την τιμώρηση των

⁵⁴² Βλ. την από 23-03-2000 Έκθεση του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των συμφωνιών του Ελσίνκι με τίτλο Ελλάδα: Βασανιστήρια, απάνθρωπη συμπεριφορά ή τιμωρία, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα του Ελληνικού Παρατηρητηρίου: www.greekhelsinki.gr

⁵⁴³ Βλ. Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the CPT (8- 2-2008), p. 11, διαθέσιμη στην επίσημη ηλεκτρονική ιστοσελίδα της CPT: www.cpt.coe.int. Βλ. επίσης τις Εκθέσεις του Συνηγόρου του Πολίτη των ετών 2001 (σελ. 95), 2005 (σελ. 53) και 2007 (σελ. 72) διαθέσιμες στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα www.synigoros.gr αλλά και τις Ετήσιες Εκθέσεις της Διεθνούς Αμνηστίας διαθέσιμες στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα www.amnesty.org

⁵⁴⁴ Χ. Δ. Αργυρόπουλος, Οι ποινικές διατάξεις για τα βασανιστήρια, ΠοινΔικ 7/2002, σελ.774-775

υπαιτίων. Η διάσταση του φαινομένου καταδεικνύεται μάλιστα από την πληθώρα καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ και ιδίως όσον αφορά τις απαράδεκτες συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές και τα αστυνομικά κρατητήρια.

Προκύπτει, συνεπώς, ότι η ύπαρξη των βασανιστηρίων στη σύγχρονη εποχή αποτελεί μία παγκόσμια μάστιγα που χρήζει κοινής, συστηματικής και μεθοδευμένης αντιμετώπισης. Τα κράτη θα πρέπει να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την πρόληψη και την πάταξη του φαινομένου σε νομοθετικό επίπεδο καθώς και να διεξάγουν αποτελεσματικές έρευνες όσον αφορά τις σχετικές καταγγελίες και να επιτυγχάνουν την τιμώρηση των δραστών. Αυτό που χαρακτηρίζει τα βασανιστήρια και τα διακρίνει από τις υπόλοιπες μορφές αυθαίρετης κρατικής βίας είναι ότι η υποταγή της βούλησης των ατόμων και η προσβολή της ελευθερίας τους γίνεται στα πλαίσια μιας σχέσης εξουσίας, και μάλιστα όχι οποιασδήποτε, αλλά μιας θεσμοθετημένης σχέσης εξουσίας, που προσφέρει στο δράστη προνομιά «πρόσβαση» στα έννομα αγαθά του θύματος, το οποίο βρίσκεται «υπό την εξουσία» του, χωρίς να έχει καμία δυνατότητα αυτοδιάθεσης. Εξαιτίας αυτής ακριβώς της σχέσης, η χρήση των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας δε συνεπάγεται απλώς μια συνηθισμένη προσβολή της ελευθερίας, αλλά οδηγεί κατά κυριολεξία στην εξουδετέρωση της βούλησης του ατόμου και στον υποβιβασμό του σε αντικείμενο εξουσίας.⁵⁴⁵ Τα βασανιστήρια και οι άλλες μορφές κακομεταχείρισης αποτελούν αδιαμφισβήτητα την πιο βάνανυση προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οποία πρέπει να αποτελεί το θεμέλιο και την υπέρτατη αξία κάθε κοινωνίας. Ένα κράτος που συστηματικά ανέχεται ή μάλιστα οργανώνει βασανιστήρια δεν αποτελεί κράτος Δικαίου και βρίσκεται σε κατάσταση βαρβαρότητας.

⁵⁴⁵ Ελ. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ 2009 σελ. 4 επ.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

1. Αλιβιζάτος Ν., Οι «ελληνικές» υποθέσεις στο Στρασβούργο, (ΤοΣ) 1/2002
2. Ανδρουλάκης Ν., Η έννοια της βίας εν τω Ποινικό Δικαίω, ΠοινΧρ 1963
3. Αργυρόπουλος Χ. Δ, Οι ποινικές διατάξεις για τα βασανιστήρια, ΠοινΔικ 7/2002
4. Αργυρόπουλος Χ., Η ιστορική εξέλιξη της ΕΣΔΑ στην Ελλάδα, σε Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου-Πενήντα χρόνια εφαρμογής, 2004
5. Βογιατζής, Π.Γ., «Προσωρινή δικαστική προστασία και ασφαλιστικά μέτρα στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο δικαιωμάτων του ανθρώπου», στο Δημόσιο δίκαιο σε εξέλιξη, Σύμμεικτα προς τιμήν του Ομ. Καθ. Πέτρου Ι. Παραρά, 2012
6. Γαλανού Ν., Νομολογιακές συναρτήσεις της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης των κρατουμένων (άρθρο 3 ΕΣΔΑ) με αφορμή την υπόθεση Σερίφης κατά Ελλάδας, Ποιν.Λόγος 5/2007
7. Γκμπάντι Ρ., Ο πόνος και η σύγχρονη ιατρική αντιμετώπισή του, σε Δημοσιεύματα Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, τ. 5, Ο άνθρωπος που υποφέρει: ο πόνος στην Ιατρική, το Δίκαιο και τη Λογοτεχνία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2007
8. Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, τέταρτη ενημερωμένη έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, 2012
9. Δαγτόγλου Π.Δ., Ατομικά δικαιώματα, Α', εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 1991
10. Δέδες Χ., Αι ποινικαί διατάξεις του Συντάγματος, ΤοΣ 1975
11. Διεθνής Αμνησία, Ελλάδα, Βασανιστήρια και κακομεταχείριση, Ιούνιος 1992
12. Δούδος Γ., Τα βασανιστήρια, έγκλημα κατά του ανθρώπου, Αρμενόπουλος 1983
13. Έκθεση και Προτάσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), σχετικά με τις συνθήκες κράτησης στην Ελλάδα, ΠοινΔικ 2001

14. Η διοικητική κράτηση αλλοδαπών, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, 15-16 Σεπτεμβρίου 2014, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη
15. Καρράς Α., ποινικό δικονομικό δίκαιο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2007
16. Καστανάς Η., Αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του ΕΔΔΑ έτους 1999, ΠοινΔικ 2000
17. Κονταξής Κ. Α., Ποινικός Κώδικας, εκδ. Πολιτεία, 1991
18. Κοτσαλής Λ., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου & Ποινικό Δίκαιο, Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2014
19. Κωνσταντινίδης Κ., Ποινικό δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1987
20. Λίβος Ν., Συγκριτικές παρατηρήσεις για την ποινική προστασία του πολιτεύματος, σε: Η. Jescheck, Το γερμανικό ποινικό δίκαιο (Απόδοση Κουράκη / Καρεκλά / Λίβου), 1987
21. Μαγγανάς Α., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Νομολογία & Ερμηνευτικά Σχόλια, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2011
22. Μαγγανάς Α., Παρατηρήσεις στην 46-48/1997, ΠοινΔικ1998
23. Μαγκάκης Γ. Α., Το έγκλημα της παρανόμου βίας κατά το άρθρον 330 ΠΚ, ΠοινΧρ 1962
24. Μάνεσης Αρ., Συνταγματικά Δικαιώματα Α'-Ατομικές Ελευθερίες (πανεπιστημιακές παραδόσεις), δ'έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, 1982
25. Μανιτάκης Α., Κράτος Δικαίου και έλεγχος συνταγματικότητας των νόμων, εκδ. Σάκκουλα, 1994
26. Μανωλεδάκης Ι., Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του ποινικού δικαίου, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1998
27. Μανωλεδάκης Ι., Ποινικό Δίκαιο-Γενική Θεωρία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004
28. Μαργαρίτης Λ., Σωματικές βλάβες-Άρθρα 308-315Α ΠΚ, β' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2000

29. Μπιτζιλέκης Ν., Υπηρεσιακά Εγκλήματα-άρθρα 235-263α ΠΚ, β' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2001.
30. Μυλωνόπουλος Χ., Γεγονότα και προσωπικές κρίσεις ως αντικείμενα μαρτυρικής κατάθεσης στην ποινική δίκη, ΠοινΧρ 1989
31. Παρασκευόπουλου Ν., Οι πλειοψηφίες στο στόχαστρο, εκδ. Πατάκη, 2003
32. Παρασκευοπούλου-Γρηγορίου Κ, παρουσίαση της Απόφασης Selmouni κατά Γαλλίας της 28.07.1999, ΠοινΔικ 1999, τεύχος 10/1999
33. Πιτσελά Αγγ., Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των νεαρών κρατουμένων στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών και του Συμβουλίου της Ευρώπης, Υπερ. 2000
34. Πιτσελά Αγγ., Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2013
35. Ροζάκης Χ., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δ.Δ. και η εφαρμογή της από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, σε Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων
36. Ροζάκης Χ., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου-Πενήντα χρόνια εφαρμογής, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2004
37. Σαρμάς Ι., Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998
38. Σατλάνης Χρ., Εισαγωγή στο δίκαιο διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (απάνθισμα κανόνων δικαίου της διεθνούς έννομης τάξης για τα θεμελιώδη ή ανθρώπινα δικαιώματα – συγκριτική θεώρηση της ελληνικής έννομης τάξης), εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003
39. Σμιτσής Κ., Η απαγόρευση των βασανιστηρίων και των άλλων τρόπων απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας στο Διεθνές Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1996
40. Σιμόπουλος Κ., Βασανιστήρια και εξουσία, εκδ. Πολιτεία, 1987

41. Σισιλιάνος Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2017
42. Σπινέλλης Δ., Πορίσματα από τη νομολογία, 1998, Ποιν.Χρ, ΜΗ(1)
43. Σπινέλλης Δ., Ποινικό Δίκαιο-Ειδικό Μέρος (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις)- Εγκλήματα σχετικά με την υπηρεσία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα Κομοτηνή 1988
44. Σπινέλλης Δ., Η αντιμετώπιση των βασανιστηρίων στην Ελλάδα (τα αυστηρά νομικά κείμενα και τα αμφίβολα αποτελέσματά τους), Υπεράσπιση 1999
45. Σπινέλλης Δ., Μελέτες Ποινικών Επιστημών, εκδ. Σάκκουλα, 2001
46. Σπυράκος Δ., Ποινικοποίηση των βασανιστηρίων: Επίσημη στάση και πραγματικότητα, Υπερ. 1993
47. Σπυρόπουλος Φ., Κοντιάδης Ξ., Ανθόπουλος Χ., Γεραπετρίτης, Σύνταγμα κατ' άρθρο ερμηνεία, εκδ. Σάκκουλα, 2017
48. Συμεωνίδου- Καστανίδου Ε., Βασανιστήρια και κατάχρηση εξουσίας «Μια περίπτωση εσφαλμένης εφαρμογής του νόμου», ΣυμβΠλημΘεσ 1437/1997, Υπερ.1999
49. Συμεωνίδου – Καστανίδου Ελ., Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ 2009
50. Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., Κατάχρηση εξουσίας και ανθρώπινα δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2013
51. Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., Κριτική επισκόπηση νομολογίας, Υπερ. 1999
52. Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., Προσβολές του πολιτεύματος-Άρθρα 134-137 ΠΚ, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1988
53. Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., Το έγκλημα της παράνομης βίας κατά το άρθρο 330 ΠΚ, Αρμ. 1982
54. Τζαννετής Α., Η αξιόποινη απόκτηση αποδεικτικών μέσων, ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 177 παρ. 2 ΚΠΔ, ΠοινΧρ. ΜΗ'/1998

55. Χαραλαμπίδης Α., Το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά τα βασανιστήρια, Υπεράσπιση 1995
56. Χειδάρης Β.-Μήνα Μ., Νομολογία Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του ανθρώπου, Υπόθεση Bouyid, Νομικό Βήμα, τόμος 64
57. Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, τρίτη αναθεωρημένη έκδοση, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2006
58. Χρυσόγονος Κ., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Μισό αιώνα μετά, σε: Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην ερμηνεία και εφαρμογή του ελληνικού δικαίου, Εθνική Σχολή Δικαστών, επιμέλεια Γ. Κτιστάκη, 2002
59. Kaiser G., Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων και η πρόληψη της εγκληματικής κατάχρησης εξουσίας, σε απόδοση Πιτσελά Α., σε Υπερ. 1999

Αποφάσεις ελληνικής νομολογίας

1. Αναθεωρ. Δικαστ. 82/2015, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα: <http://www.dsanet.gr>
2. ΑΠ 1131/1985, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα: <http://www.dsanet.gr/1024x768.htm>
3. ΑΠ 1091/1992, Υπερ.1993
4. ΑΠ 1809/2016, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα: <http://www.dsanet.gr/1024x768Auth.htm>
5. Αριθμ. 2061/1984 (σε Συμβούλιο), σε ΠΧ ΛΕ'
6. Αριθμ. 492/2007 (σε Συμβούλιο), Ποιν.Χρ ΝΗ/2008
7. Διάταξη ΕισΠρωτΚομοτηνής Γ. Σκιαδαρέση, ΠοινΧρ 2004
8. ΜΟΕφΘεσ 46-48/97, ΠοινΔικ 1998, με σχόλιο Α. Μαγγανά
9. ΣυμβΕφΘεσ 608/98, Υπεράσπιση 1999, με σχόλιο Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Υπεράσπιση 1999
10. ΣυμβΝαυτΠειρ. 213/1997 με εισ. προτ. Ν. Μακρή, ΠοινΧρ 1999
11. ΣυμβΣτρΛαρι 11/1995, Υπερ.1996, με παρατηρήσεις Α. Παπαδαμάκη

12. Υπ' αριθμ 10/2000 Γνωμοδότηση του Αντεισαγγελέα του ΑΠ, Δημήτριου Σιδέρη, ΠοινΧρ 2000

Αποφάσεις του ΕΔΔΑ:

Δημοσιευμένες στην ιστοσελίδα: www.hudoc.echr.coe.int

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

1. Ackerman S.: Torture and other forms of cruel and unusual punishment in International Law, in International Law, seventh edition, Malcolm N. Shaw, 1978, p. 303 επ.
2. Aisling Reidy, Prohibition of torture : A guide to the implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights, Human rights handbooks, No. 6
3. Aolain F. N., The European Convention on Human Rights and Its Prohibition on Torture, in Torture: a collection, Oxford University Press, 2004, chapter 12
4. Baruh-Sharvit, P., The Definition of Torture in the United Nations Convention against Torture and other Cruel, Inhuman and Degrading Treatment or Punishment, in: Israel Yearbook on Human Rights, 1993, p. 147 επ.
5. Burgers J. H. and H. Danelius, The United Nations Convention Against Torture: A Handbook on the Convention against Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, 1988
6. Cassese A., A New Approach to Human Rights: The European Convention for the Prevention of Torture, in the human Dimension of International Law, 1989, p. 128-153
7. Castberg F.: The European Convention of Human Rights, Leiden: Sijthoff, 1974
8. Cullen A., Defining Torture in International Law: A Critique of the Concept Employed by the European Court of Human Rights, California Western International Law Journal, Vol. 34, No. 1, 2003
9. Desgagne R., Integrating Environmental Values into the European Convention on Human Rights, American journal of international law, Vol. 89(2), 1995, p. 263-294

10. Dirk van Zyl Smit, Pete Weatherby and Simon Creighton, Whole Life Sentences and the Tide of European Human Rights Jurisprudence: What is to be done?, Human Rights Law Review, Volume 14, (2014)
11. Duffy P. J.: Article 3 of the European Convention of Human Rights, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 32, No. 2, pp. 316-346, Cambridge University Press, 1983, p. 316-346
12. Fawcett J.E.S.: The application of the European Convention on Human Rights, Clarendon Press, 1987
13. Gauthier de Beco, Human Rights Monitoring Mechanisms of the Council of Europe, London, New York : Routledge, 2012
14. Gross Oren, The Prohibition on Torture and the Limits of the Law, in torture: a collection, Sanford Levison ed., 2004, p. 229 επ.
15. Inglese C., The U.N. Comitee Against Torture: An Assesment, Kluwer Law International, 2001
16. Innes Br., The History Of Torture, Blitz ed., Leicester, 1998
17. Jacobs F.G.: The European Convention on Human Rights, charendon press, Oxford, 1975
18. Jacobs, White & Ovey: The European Convention on Human Rights, fifth edition, 2010
19. Lantrip J., Torture and Cruel, Inhumane and Degrading Treatment in the Jurisprudence of the InterAmerican Court of Human Rights, Journal of International & Comparative Law, 1999
20. Malcolm D. Evans and Rod Morgan, Preventing Torture: A Study of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Oxford: Clarendon Press, 1998
21. Moeckli D., Saadi v Italy : The Rules of the Game Have Not Changed, Human Rights Law Review, Volume 8, Issue 3, p. 534–548 2008

22. Morgan R. and M. D. Evans, Protecting Prisoners: The Standards of the European Committee for the prevention of torture in context, Oxford University Press, 1999
23. Mowbray A., Cases and materials on the European convention on human rights, Oxford, third ed., 2012
24. Nowak M. and McArthur E., The United Nations Convention against Torture: A commentary, Oxford University Press, Oxford, 2008
25. Nowak M., Is the Death Penalty an Inhuman Punishment? in Jurisprudence of Human Rights Law – A comparative and interpretive approach, eds. Turku, Finland: Institute for Human Rights, 2000, chapter 2
26. Peters E., Torture, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996
27. Renucci F. G., Introduction to the European Convention on Human Rights, The rights guaranteed and the protection mechanism, Council of Europe Publishing, 2005
28. Rodley N., The treatment of prisoners under International Law, 3d ed., 2009, Ch. «the death penalty»
29. Rogan M., The European Court of Human Rights, gross disproportionality and long prison sentences after Vinter v United Kingdom, Public Law, 1, pp. 22-39, 2015
30. Smith and Hogan, Criminal Law, 12. ed., 2008
31. Spjut J., Torture under the European Convention on Human Rights, in The Reception of International Law in the European Court of Human Rights, M. Forowicz, p. 190-228, 1979
32. Triffterer O., Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Article by Article, 1999
33. van Dijk P. and van Hoof, Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 3rd ed., Kluwer Law and Taxation Publishers, 1998

1. Διεθνή Αμνηστία, 60 χρόνια αποτυχίας στα ανθρώπινα δικαιώματα-Οι κυβερνήσεις πρέπει να δώσουν εξηγήσεις και να δράσουν άμεσα, <http://www.amnesty.org.gr/60-years-of-failure-in-human-rights-governments-must-give-explanations-and-to-act-immediately>
2. Διεθνή Αμνηστία, Ελλάδα: Μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας – Τα δικαιώματα των αλλοδαπών και των μειονοτήτων παραμένουν στο ημίφως, Οκτώβριος 2005 ([AI Index: EUR 25/016/2005](#)).
3. Μετάφραση της σύνοψης της Έκθεσης προς την Ελληνική κυβέρνηση αναφορικά με την επίσκεψη που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) από 14 έως 23 Απρίλιος 2015 στο : <https://rm.coe.int/168069667d>.
4. Έκθεση προς την Ελληνική κυβέρνηση αναφορικά με την επίσκεψη που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) από 14 έως 23 Απρίλιος 2015 δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα: <https://rm.coe.int/168069667d>
5. Έκθεση του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των συμφωνιών του Ελσίνκι με τίτλο Ελλάδα: Βασανιστήρια, απάνθρωπη συμπεριφορά ή τιμωρία, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα του Ελληνικού Παρατηρητηρίου: www.greekhelsinki.gr
6. «Φυλακές ειδικής νομιμότητας», άρθρο της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία» της 21ης/2/2004, διαθέσιμο στο www.iospress.gr/mikro2004/mikro20040221.htm
7. Bank R., International Efforts to Combat Torture and Inhuman Treatment: Have the New Mechanisms Improved Protection?, 1997, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <http://www.ejil.org/pdfs/8/4/788.pdf>
8. Carozza P., President, Inter-Am. Commission on Human Rights, Remarks at "Fifty Years of the European Court of Human Rights Viewed by Its Fellow International Courts" (Jan. 30, 2009), δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα : https://www3.nd.edu/~ndlaw/faculty/carozza/Carozza_remarks_final.pdf

9. Council of Eur., 20 years of Combating Torture, 19th General Report of the Committee for the Prevention of Torture and inhuman or degrading treatment or punishment (2009), δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-19.pdf>,
10. Curtice M., The European Convention on Human Rights: an update on Article 3 case law, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <http://apt.rcpsych.org/content/16/3/199>
11. Ginther Konrad, The European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <http://www.ejil.org/pdfs/2/1/2030.pdf>
12. IASP, Subcommittee on Taxonomy, Pain στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα της Διεθνούς Ένωσης για τη Μελέτη του Πόνου (International Association for the Study of Pain): www.iasp-pain.org.
13. Méndez J. E., The Death Penalty and the Absolute Prohibition of Torture and Cruel, Inhuman and Degrading Treatment or Punishment, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <https://www.wcl.american.edu/hrbrief/20/1mendez.pdf>
14. Murdoch J., The Work of the Council of Europe's Torture Committee, 1994, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <http://www.ejil.org/pdfs/5/1/1240.pdf>
15. Neziroğlu İrfan, A Comparative Analysis of Mental and Psychological Suffering as Torture, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment under International Human Rights Treaty Law, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <http://projects.essex.ac.uk/ehrr/V4N1/Neziroglu.pdf>
16. Renucci F. G., Introduction to the European Convention on Human Rights, The rights guaranteed and the protection mechanism, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: [http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-01\(2005\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-01(2005).pdf)
17. Torture in International Law, A guide to jurisprudence, Jointly published in 2008 by the Association for the Prevention of Torture (APT) and the Center for Justice and International Law (CEJIL), p. 63, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα : http://www.apr.ch/content/files_res/jurisprudenceguide.pdf

18. Weissbrodt D., Defining Torture and Cruel, Inhuman, and Degrading Treatment Scholarship Repository University of Minnesota Law School, 2011, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: http://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1370&context=faculty_articles
19. Weissbrodt David, The Absolute Prohibition of Torture and Ill Treatment, 2006, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: http://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1239&context=faculty_articles
20. Yutaka Arai-Yokoi, Grading scale of degradation: Identifying the threshold of degrading treatment or punishment under article 3 ECHR, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <http://www.corteidh.or.cr/tablas/r30903.pdf>
21. ηλεκτρονική ιστοσελίδα του ΕΔΔΑ: www.hudoc.echr.coe.int
22. Ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κατά των βασανιστηρίων : www.cpt.coe.int
23. Ιστοσελίδα Διεθνούς Αμνηστίας: <https://www.amnesty.gr/>
24. Ιστοσελίδα Συνηγόρου του Πολίτη: <https://www.synigoros.gr/>
25. Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the CPT (8- 2- 2008), p. 11, διαθέσιμη στην επίσημη ηλεκτρονική ιστοσελίδα της CPT: www.cpt.coe.int.